

Hungarológiai oktatás régen és ma

Tankönyvkiadó, Budapest, 1983

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusán
— 1981. augusztus 10—14. — elhangzott előadások

Szerkesztette
M. RÓNA JUDIT

ISBN 963 17 6925 9

Tartalom

<i>Tóth Dezső</i> : Előszó	5
<i>Rákos Péter</i> : A magyar filológia felsőfokú oktatása Közép-Európában	7
<i>Csanda Sándor</i> : A Komenský Egyetem magyar tanszékének filológiai munkássága	15
<i>Käfer István</i> : Hungarikumok a szlovák középfokú oktatásban	19
<i>Richard Pražák</i> : A cseh hungarológia kialakulásának története	26
<i>Klara Maityinszkaja</i> : A magyar filológia (hungarológia) oktatása a Szovjetunióban	29
<i>Lizanec Péter</i> : A magyar nyelv és irodalom oktatása az uzsgorodi Állami Egyetemen	36
<i>Szűj Enikő</i> : A magyar mint cél- és eszköznyelv a moszkvai Lomonoszov Egyetemen	41
<i>Mayer Klára</i> : Magyar nyelv, magyar kultúra	45
<i>Jakócs Dániel</i> : A magyar filológia oktatása a leningrádi Állami Egyetemen	49
<i>Manana Szaladze</i> : Magyar nyelv és kultúra Grúziában	53
<i>Máté Jakab</i> : A felsőfokú hungarológiai oktatás helyzete és távlatai a Román Szocialista Köztársaságban	55
<i>Szeli István</i> : Hungarológiai oktatás és kutatás Jugoszláviában	62
<i>Galambos Ferenc</i> : Magyarságtudományi Intézet megszervezése egyetemről függetlenül	69
<i>Frank Gabriella</i> : A magyartanítás lehetőségei Ausztriában	74
<i>Rédei Károly</i> : A magyar filológia oktatása Ausztriában	78
<i>Keresztury Dezső</i> : Egy magyarságtudományi műhelyről	82
<i>Karl Nehring</i> : Hungarológia a Német Szövetségi Köztársaságban	87
<i>Holger Fischer</i> : Hungarológia a Hamburgi Egyetem kutatásában és oktatásában ...	92
<i>Kornya László</i> : A hungarológia oktatásának lehetőségei a berlini Humboldt Egyetemen folyó fordító- és tolmácsképzés keretében	97
<i>Ingrid Bejach</i> : A berlini Humboldt Egyetemen folyó német—magyar összehasonlító kutatások	102
<i>Csapláros István</i> : Tudományos kutatások a Varsói Tudományegyetem Magyar Filológiai Tanszékén	105
<i>Andrzej Sieroszewski</i> : A magyar filológia felsőfokú oktatása Lengyelországban ...	109
<i>Mokuterné Katus Elvira</i> : Magyar nyelvtanítás Bulgáriában, különös tekintettel a bolgár és a magyar hangrendszer különbségére	113
<i>Carla Corradi</i> : Mit kívánnak az olaszok a magyartanuláshoz	117
<i>Giovan Battista Pellegrini</i> : Magyartanítás Olaszországban	121

<i>Danilo Gheno</i> : A magyar filológia oktatása és kutatása Olaszországban	127
<i>Dienes Ottó</i> : A magyar nyelv és kultúra oktatásának kérdései egy francia egyetemen	131
<i>Madeleine Csécsy</i> : Az igei és névszói személyragok részleges egyezése a magyartanítás szemszögéből	135
<i>Beöthy Erzsébet</i> : A befejezett és a folyamatos cselekvés a magyarban és a hollandban. Az igekötők funkcionális eltérése	140
<i>Zaicz Gábor</i> : Hungarológia és finnugrisztika Dániában	145
<i>Sinor Dénes</i> : A hungarológia helyzete az Egyesült Államokban	149
<i>Kovács László Lajos</i> : Fontosabb magyar gyűjtemények Észak-Amerika könyvtáraiban az oktatás szolgálatában	158
<i>Várdy S. Béla</i> : Az észak-amerikai magyarságtudomány helyzete	165
<i>Várdy Huszár Ágnes</i> : Magyarságtudomány Pittsburghben: eredmények és lehetőségek	174
<i>Nagy Károly</i> : Felelősségérzetből fakadt források — adalékok az Anyanyelvi Konferencia történetéhez	182
<i>Wojatsek Károly</i> : A hungarológia művelése Kanadában	191
<i>Hajdú Péter</i> : A magyar nyelv(észet)i képzés (Közép-)Európában	195
<i>Szépe György</i> : A magyar tanulmányok tartalmáról és szerkezetéről a Magyarországon kívüli felsőoktatásban	201
<i>Éder Zoltán</i> : Magyar nyelvismeret — magyarságismeret	209
<i>Némedi Lajos</i> : A magyar nyelv oktatása külföldieknek a Debreceni Nyári Egyetemen (1931—1981)	213
<i>Ginter Károly</i> : Magyar—indoeurópai kontrasztok és a magyartanulás	218

*

Irodalom	222
Névmutató	231

ELŐSZÓ

Az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus fordulópont nemcsak a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságnak, hanem az egész tudományszaknak, a magyar filológiának, illetve hungarológiának a történetében. Először gyűltek össze 1981-ben a magyar nyelvészettel, irodalomtörténettel és néprajzzal foglalkozó szakemberek, egyetemi oktatók, hogy megvitassák a Magyarországon kívüli magyar oktatás helyzetét és eszmét cseréljenek a magyar vers történetéről, a magyar költészet sajátosságairól.

A kötetben, amelyet most kezében tart az olvasó, a magyarságra vonatkozó tudományos diszciplínák határainkon kívüli oktatásáról, eredményeiről, problémáiról, időszerű kérdéseiről van szó.

Az ilyen típusú kongresszusnak azonban konkrét témáin túlmutató jelentősége van: más hasonló vállalkozásokkal együtt a nemzeti és az egyetemes érdekű, az emberileg sajátos és az emberileg egyetemes tudományos egymásra vonatkoztatásának fóruma, e kölcsönhatás tudatosításának és gazdagításának rendkívül jelentős alkalmá.

Az ilyen jellegű tanácskozásnak természetesen van nemzeti oldala. Mint ahogyan a szlavisztikának, anglisztikának, germanisztikának vagy romanisztikának megvannak a maguk magától értetődő központjai — a hungarológiának is természetes „anyaműhelye” Magyarország, a magyarországi tudományos-szellemi élet. Örülünk annak, hogy nemzeti tudományaink iránt szerte a világon érdeklődés mutatkozik, s e növekvő figyelem jegyében folyik azok művelése, oktatása, s hogy ennek révén nemzeti kultúránk, nyelvünk, irodalmunk nagyvilágban való jelenléte gyarapszik, ami viszont azt is segíti, hogy sajátos szellemi értékeinkkel hozzájáruljunk az egyetemes emberi gazdagításához.

A nemzeti tudományok anyaországbeli művelésének hiteléhez elengedhetetlen a tudományos szellemi atmoszféra nemzetközi nyitottsága, s a magyar tudományosság is csak ennek a talaján tehet eleget azoknak a kötelezettségeknek, melyek rá, mint a hungarológia központi műhelyére hárulnak.

Az úgynevezett nemzeti tudományok egyben humán tudományok, az emberrel foglalkozó tudományok körébe tartoznak. Elvont ember a valóságban nem létezik. Mindegyik valamilyen nemzetileg, nyelvileg, etnikailag körülírható közösség tagja. Az ilyen, bizonyos mértékig nemzetinek nevezhető tudományág nemzetközi művelése mégis szükségképpen jár együtt az általános emberi fejlődés törvényszerűségeinek tudományos megismerésével, egyidejűleg és szükségképpen gyarapítva az emberi nem nyelvileg, nemzetileg konkrét sokszínűségének feltárását és hat — a maga korlátozott

erejéig ugyan, de jótékonyan — ellentétektől tagolt emberi világunk alapvetően közös érdekeinek érvényesítésére.

S ha már élünk azzal a jelzős szerkezettel, hogy „humán”, azaz az emberre közvetlenül vonatkozó tudományok — akkor egy ilyen nemzetközi találkozóknak napjainkban olyan figyelmeztető jelentősége is van, hogy e tudományágakat nem szabad valamilyen másodlagos, amolyan „megtúrt” szerepkörbe szorítani. Nem hiszem, hogy a különböző tudományágak hierarchikusan rangsorolhatók. A tudományágak sokasága végső soron az élet dolgainak, illetve az emberi szemléletnek a sokoldalúsága mentén szerveződik. Ha mai világunkban a különböző társadalmi formációk szerinti értelmezésben, de mégis minden társadalmi formációra kiterjedően a termelési, technikai, műszaki, gazdasági kultúrával összefüggő kérdések, s ennek kapcsán tudományágak kerültek is előtérbe, ez aligha jelentheti a filológiai tudományok elvi egyenrangúságának bármifajta kétségbevonását. Sőt, ha figyelembe vesszük, hogy a gazdaságban, termelésben egyre fontosabbá válik az ún. emberi tényező, akkor a szellemi kultúra hagyományainak és értékeinek ápolására szövetkezett tudományos diszciplínák időszerű jelentőségéhez sem férhet semminemű kétség.

Tóth Dezső

A magyar filológia felsőfokú oktatása Közép-Európában

„Köszöntöm a kongresszust tiszteletteljes és csendes örömmel . . .” Nem ok nélkül élek ezzel a magyar irodalomtörténetírásból oly jól ismert áhítatos kitétellel. Úgy gondolom, nem szorul magyarázatra, miért teszem. Valamennyiünk életének első olyan nemzetközi tudományos kongresszusa ez, amelynek a magyar nyelv nemcsak egyik lehetséges eszköze vagy társalgási nyelve, a magyar irodalom, az egész magyar kultúra nemcsak egyik lehetséges témája, hanem alapja, tárgya, tartalma és célja.

Beszámolóm tárgya, mint a cím jelzi, a hungarológia avagy magyar filológia felsőfokú oktatása Közép-Európában. Ez nem igényel különösebb magyarázatot, helyesnek vélem azonban előljáróban jelezni, mi mindenről nincsen szándékomban ezen a címen szólni. Nem tekintem, s nem is tekinthetem feladatomnak az egyes közép-európai munkahelyek vagy műhelyek tevékenységének puszta summázását; ezekről még majd hallunk a további ülések során. Nem bocsátkozom, s nem is bocsátkozhatom statisztikai felmérésekbe. El akartam továbbá kerülni a történeti visszapillantásokat, mert ezeknél ma fontosabbnak érzem diszciplínánk jelenlegi állapotát és jövőbeni sorsát. Végezetül pedig nem bajlódom Közép-Európa fogalmának szabatosabb körülhatárolásával. A bevezető referátumok tematikai rendje fel is ment ez alól. A bolygónkon kultivált hungarológia két nagy területi egységének leválasztása után nem azon meditálok, hogy mi marad a maradékból Közép-Európa számára, hanem fordítva: Magyarországot — gondolom, némi joggal — a hungarológia és Európa közepének tekintve, Magyarország határaitól kezdve gyűrűztetem tovább a terminust és a fogalmat, a szomszédos országok felé s azokon túlra, természetesnek tartva, hogy az efféle definíciók szükségképpen elmosódott körvonalúak. Az ilyen területi egységről mindig elmondható, hogy szerves kisebbekre oszlik és szerves nagyobbaknak része; szemlélet kérdése, hogy esetről esetre a partikularitást vagy az együvé tartozást hangsúlyozzuk-e. A magam részéről az alábbiakban inkább a nagyobb fokú általánosítás irányában vétkezem: amit mondandó vagyok, sok esetben nem csupán közép-európai érvényű, de mindig az is, s többnyire elsősorban az.

Mindjárt kezdetben engedtessek meg egy igen általános premissza. A hungarológiát mint valami sajátos diszciplínát tudományelméleti szempontból meghatározni nem lehetséges és nem is kívánatos. Ha van hungarológia, akkor van germanológia, frankológia, szlovakológia is (mellőzöm a terminussal kapcsolatos közismert dilemmákat és szemantikai jellegű töprenkedéseket): mindezek, szigorú elméleti és módszertani megfontolásoktól függően, egyaránt vagy vannak, vagy nincsenek. Ami sajátos elem a hungarológiához

fejlődése és a társadalmi gyakorlatba való beilleszkedése során hozzátársul, hozzáelegyedik, az már pragmatikus követelmény, egy-egy Magyarországon kívüli társadalmi miliő, felsőoktatási intézmény érdekeivel vagy követelményeivel kapcsolatos. De természetesen más kérdés az, hogy mi a hungarológia, s megint más kérdés, hogy mi legyen. Ha nem azonosítom is ezt az elvet a kereslet és kínálat kalmár nézőpontjával, a második kérdésre mégis azt kell válaszolnom: felsőoktatási szempontból a hungarológia nem az, amit a metropolis kínál, hanem amit a helyszín igényel.

Mit igényelhet hát a közép-európai helyszín, s mitől függenek ezek az igények? Lehetnek először is tisztán tudományosan motiváltak: minden nagyobb közép-európai egyetem, ha ad magára valamit, fenntartja a magyar szak (magyar filológia) folyamatosságát, csupáncsak már azért is, mert törekszik rá, hogy a filológiai tudás egész területét felölelje. Nehéz elképzelni, hogy egy olyan típusú központi jellegű közép-európai egyetemen, ahol a dravida nyelvcsoporthoz vagy az afrikai nyelveknek is vannak szakértői, a magyar ne legyen valamilyen formában képviselve.

Ám ezen túlmenően vannak olyan gyakorlati érdekek és szükségletek is, amelyeket a magyar filológia felsőfokú oktatása hivatott kielégíteni. Ezek már kevésbé általánosíthatók s éppen a közép-európai viszonyokra jellemzőek. Hadd mutassak itt rá a sugalmazás szándékával néhány közismert tényre. Közép-Európa országai részben szomszédosak Magyarországgal, részben nem azok: ez majdnem ugyanazt jelenti, hogy némelyikükben van egy kisebb-nagyobb lélekszámú magyar népcsoport (kisebbség), némelyikükben nincsen. Magyarország jelenleg majdnem mindegyikükkel szoros, többnyire egyezményes vagy szerződéses alapokon nyugvó kulturális kapcsolatot tart fenn. Földrajzi közelségük folytán egy többé-kevésbé közös történelmi múlt is hozzájárul, hogy a magyar filológia Közép-Európában általában véve több spontán érdeklődésre tarthat számot, s gyakorlatilag is többféleképpen „van rá szükség”, mint a világ más tájain.

Ennek a kulturális keresletnek a skálája rendkívül széles, s ismétcsak nehezen foglалható rendszerbe. Tűnődjünk csak el egy pillanatra azon, hogy mit oktatnak Közép-Európa egyetemein magyar filológia címen és kinek? Ezzel az ártatlanul hangzó kérdésfelvetéssel máris elég sokat merészeltem tételezni, jelesül azt, hogy míg felsőoktatási szempontból (amint általában is) csupán egy matematika, egy fizika létezik, addig a felsőfokú oktatás szempontjából (ellentétben egy bizonyára meglevő, de mindez ideig nem eléggé tisztázott abszolút nézőponttal) többféle hungarológia lehetséges.

Tudatosítsuk mindjárt kezdetben azt a körülményt, hogy a Magyarországgal szomszédos országokban sajátos feladat a hungarológiának mint tanári és nem tanári szaknak az oktatása az ország magyar anyanyelvű lakosságából kikerülő egyetemi hallgatóknak. Ennek az oktatásnak a specifikuma a magyarországihoz viszonyítva meggyőződés és tapasztalataim szerint inkább gyakorlati, mint elvi jellegű, noha minden bizonnyal vannak elvi aspektusai is. Erről is szólnak majd a továbbiakban részletesebben a nálam illetékesebbek, de jöllehet a közép-európai hungarológiai problematikáról szólva én elsődlegesen a nem magyar szakemberek képzését tartom szem előtt, nem hagyhatom figyelmen kívül ezt a másik szempontot sem, mert a kettő között a Magyarországgal szomszédos országokban nem vonható mindig s mindenütt éles határ: a gyakorlatban olykor át is

csapnak egymásba, vagy egy és ugyanazon az egyetemen keverednek is. Mégis alapjában az a helyzet, hogy ezekben az országokban a magyar filológia oktatása jórészt egy-egy nagyobb „alapegyetemre” összpontosul, ahol zömmel a magyar tanárok képzése folyik (de nem szükségszerű és meggyőződés szerint nem is kívánatos, hogy erre is korlátozódjon), másrészt lehet, és általában van is ugyanezekben az országokban olyan önálló oktatás, amely az ország többségi nemzetéből hivatott szakembereket képezni, legyen bár ilyen esetekben a magyar filológia egyszakos vagy más szakkal párosítható önálló tantárgy, vagy pedig fakultatív kiegészítő tantárgy („harmadik szak”, régebben „C szak”), szervezetét tekintve pedig önálló tanszék, intézet, „kabinet”, valamely tanszék része, esetleg lektorátus, amely oklevelet nem oszt, s elsődlegesen és döntő mértékben csupán nyelvoktatással foglalkozik, de még ezt a formát is a hungarológia felsőfokú oktatásának összképébe lehet és kell illeszteni. Más közép-európai országokban nem létezik egymás mellett és egymással összefonódva a hungarológia felsőfokú oktatásának ez a dualista modellje, de a skála mindenütt széles.

Mi az tehát, amit Közép-Európa országaiban a magyar filológusoknak, magyar szakos egyetemi oklevelet szerzett szakembereknek el kell látniuk? A „kell” szót itt nemcsak úgy értelmezzük, mint a társadalom igényeiből fakadó spontán szükségszerűséget: Közép-Európa legtöbb országában ez a szükségszerűség úgy is megnyilatkozik, mint egy tervszerű központi irányítás normatív lecsapódása. Ahogyan például Prágában látjuk — s az ilyes feladatokat persze mindig könnyebb látni, mint ellátni — „a magyar szakos hallgatókat fel kell készíteni arra, hogy feldolgozzák és hozzáférhetővé tegyék az efféle munkához szükséges valamennyi lehető módszerrel a magyar tudomány, irodalom és művészet eredményeit és értékeit a cseh nyilvánosság számára mint középiskolai tanárok, fordítók és műfordítók, nyelvoktatók, irodalomkritikusok, könyvkiadók és egyéb kulturális intézmények lektorai és külső munkatársai, központi hivatalok, folyóiratok, a rádió és a televízió, tudományos intézetek, felsőoktatási létesítmények stb. dolgozói ...” Az idézett megfogalmazás némi időnkénti módosulásokkal néhány évtizede szerepel a prágai magyar filológia rendeltetésével kapcsolatos dokumentumokban, s ide talán behelyettesíthetők a más közép-európai országokban esetleg fellépő egyéb különleges elvárások. Az a körülmény, hogy a nyelvi képzés jelentősége ebben a megszövegezésben nem kap külön nyomatékot, mitsem változtat azon, hogy ez minden hungarológiai oktatás alapja s nem egy esetben célja is; de mindig merném védeni azt az álláspontot, hogy egy jól megalapozott felsőfokú hungarológiai tanfolyam akkor sem vész feltétlenül kárba, ha a hallgatónak egy vagy más okból nem sikerült a nyelvet kellő fokon elsajátítania; a „kellő fok” alsó küszöbének pedig a magyar nyelv ismeretének azt a fokát tekintem, amely lehetővé teszi a hallgatónak, hogy tanulmányai befejezése után segítség nélkül is továbbképezze magát.

Mindeme megjegyzések után úgy gondolom, hogy a hungarológus feladatainak fentebb megszövegezett „katalógusa” nagyjából kiterjed valamennyi fontosabb feladat-típusra; némely közép-európai országban ezen felül — úgy látszik — közkeletű felfogás, hogy a külfölddel kapcsolatos bármiféle munkakörben dolgozók képesítésének javára válik, ha az illető ország humán műveltségéből egyetemi oklevelet szereztek; ez egyike

a legizgalmasabb problémáknak. A társadalmi „kereslet” vagy „megrendelés” vagy „elvárás” nem azt kívánja a szakembertől, hogy egy nyelv vagy egy bizonyos irodalom szakembere legyen, hanem egy nemzeté vagy országé: ha hungarológiát végzett, értsen a magyarokhoz. Ezzel egy lépéssel közelebb nyomultunk ahhoz a felismeréshez, amely bizonyára nem hangzik kinyilatkoztatásként, de nem lényegtelen, hogyan közelítünk hozzá. Előttem a „Bevezetés a hungarológiába” című könyv tervezete, szándéka szerint „a hungarológiának, mint önálló diszciplínának a foglalata”, mely egyben „nem magyar anyanyelvű szakemberek számára tankönyvként használható legyen a hungarológiának Magyarországon kívüli egyetemi és főiskolai oktatásában”. Ennek a könyvnek igen rokonszenves koncepcióját azért teszem itt szóvá, mert szorosan összefügg beszámolómmal tárgyával: talán nem érzékelem rosszul a „foglatat” kifejezést, ha úgy vélekedem, hogy e tervbe vett vállalkozásnak — tankönyvnek vagy segédkönyvnek — elsődleges feladata valamiképpen „fedni” a hungarológia felsőfokú tananyagát; s minthogy érthetően nem tarthat igényt tartalmi teljességre, annál inkább törekednie kell a szempontok teljességére vagy legalábbis viszonylagos gazdagságára és a bibliográfia gyakorlati használhatóságára. A vázlat szempontjai arra mutatnak, hogy egy ilyen típusú könyv megjelenését nem is kellene feltétlenül a világnyelvekre korlátozni. A közép-európai országokban ugyanis, még a Magyarországgal szomszédosakban is, ahol a hungarológia többé-kevésbé önellátó forrásokból volna táplálható, meglepően kevés a hazai nyelvű tankönyv és jegyzet; ennek személyi és gyakorlati okai vannak. A Magyarországon idegen nyelven megjelenő kiadványok viszont a hungarológia egy-egy területére szorítkoznak, esetleg bővebben is, mint az oktatás alapanyaga megkívánná. Mindenképpen le kell szögeznünk, hogy abban a felfogásban, ahogyan Közép-Európában a hungarológiát általában oktatják, a tanterv leglogikusabb korrelátuma egy még sehol sem létező tankönyv, s e tankönyv szerkezeti felépítésének és tartalmának legalkalmasabb irányító elve a tantervi koncepció, másszóval, még ha ez circulus vitiosusnak látszik is, nem ajánlatos tankönyvet írni előzetes tantervi vázlat nélkül, s nem ajánlatos részletes tantervet készíteni tankönyv nélkül. Abban a vázlatban, melyről szólottam, véleményem szerint megvannak a hungarológiai oktatás összes alapelemei, kivált, ha a földrajzi részben a „gazdaságföldrajz” címszó alatt a mai gazdasági struktúra viszonylag időálló létesítményei és vonatkozásai is helyet kapnak, a történeti részben pedig — annak akármelyik alternatív változatában — a jelenkor „reáliái” vagy az „országismeret”, tehát az alkotmány, a társadalmi, kulturális, oktatási stb. közintézmények, az életstílusnak ugyancsak intézményessé merevedett vagy formalizálódott megnyilatkozásai, vagyis valósággal egy egyetemi színvonalú útikalauz, mert az oktatói tevékenységét közép-európai mértékre szabó hungarológust egyebek között az gyötri, s elég baj, ha nem gyötri, hogy a sokszor kapkodva abszolváltnak és gyorsan eliramló négy-öt év leforgása alatt elhanyagolt vagy egyenesen mellőzött valami lényeges szempontot, amelynek figyelmen kívül hagyása a kezdő nem magyar származású filológust későbbi pályafutása során csapdába ejtheti, tévútra vezetheti. De továbbmenve, számolni kell az anyagban a magyar tudomány, nagy magyar tudósok és gondolkodók teljesítményeinek illő színvonalú érdemi ismertetésével; hozzátartozik továbbá ehhez az alapvető foglalthoz a bibliográfián kívül vagy annak részeként a mai

kulturális élet szervezeti felépítése, a fontosabb folyóiratok felsorolása, a díjak, kitüntések, címek szövevényes rendszerének ismertetése s végezetül (ez már országonként változó külön feladat) egy függelék, amely a legfontosabb komparatistikai jellegű tudnivalók összefoglalását nyújtaná. Ha *minimálisan* ennyi megvalósul, akkor létrejön az összhang a fentebb körvonalazott tantervi igény és tanulmányi segédeszköz között. Okom volt rá, hogy kitérjek a hungarológiai bevezetés tervezetére, amely e plénum előtt voltaképpen csak most vált ismeretessé.

Itt az ideje azonban, hogy a másik aspektus felől közelítsünk a témához. Két kedvetlen szelektív tényezővel kell szembenéznünk. Az egyik egyszerűen mennyiségi. Ma már talán mindenütt a világon korlátozzák — ha nem is azonos kritériumok szerint — az egyetemi hallgatók számát. Közép-Európa legtöbb országában a központi tervezés szempontjai szabják meg egyebek közt a magyar filológiára felvehető hallgatók számának felső határát; az efféle tervezés érthetően mindig csak hozzávetőleges, de a tapasztalat is azt mutatja, hogy bár kiváló szakemberekre állandóan szükség van, túl sok oklevéles hungarológus nehezen tud elhelyezkedni; státusban semmiképpen sem, az úgynevezett „szabadúszást” pedig nem lehet és nem is ajánlatos mértéken felül számításba venni. Kikből verbuválódnak mármost Közép-Európa országaiban a teljes hungarológiai képzést igénylő egyetemi hallgatók? Magyarokból és nem magyarokból, ezt az alapvető dichotómiát már érintettük; ebből a megkülönböztetésből ugyan nem következik semmiféle tény vagy norma, de igenis következik valamelyes természetes munkamegosztás, más-más helyzet a lehetőségek skáláján, nem szólva a vegyes származásúakról, a magyarsághoz családi kapcsolatokkal vagy egyéb személyes kötelékekkel fűződők népes kategóriájáról. A hungarológia iránti érdeklődés szempontjából tekintetbe jöhet még például a hagyományos rokonszenv (mint talán Lengyelországban), a közös történelmi múlt (mint talán olykor Ausztriában) vagy a legnagyobb lélekszámú rokon nép iránti természetes érdeklődés (mint talán Finnországban). Azt hiszem azonban, hogy világviszonylatban is érvényes, amit Közép-Európára vonatkozóan teljes felelősséggel merek állítani, hogy a humán területen érvényesülni kívánó eget kérő tehetségek túlnyomórészt anyanyelvi szakra, filozófiára, szociológiára vagy valamely világnyelvre jelentkeznek, a magyarra legfeljebb valamilyen kuriozitás iránti hajlamból figyelhetnek fel olykor, de tapasztalatom szerint a leggyakoribb motívum a kötött szakpárosítás, amely néha a közép-európai viszonyok között, kissé nyers műszót használva, a „kisebb ellenállás” irányába tereli a jelentkezőket: nem szeretném a saját tapasztalataimat illetéktelenül általánosítani, de erősen hiszem, hogy a közép-európai hungarológia gyakran kényszerül arra, hogy bizonytalan és kósza indítékokat ex post helyezzen szilárd alapokra, motiváljon meggyőzően; méltatlanság volna toborozni, de helyel-közzel egyenesen kötelesség a magyar kultúra értékeivel és értékeinek hódítani. Mindemellert korántsem hiba vagy kárbavesztett fáradság, ha valaki a másik felvett szakon érvényesül, de magával viszi egyetemi tanulmányai idejéből a magyarnak mint második vagy harmadik szaktárgynak alapjait, emlékeit, tudatát, ösztönzéseit. Erre bizonyára mindenütt akad példa.

A mondottakból szinte logikailag is dedukálható, amit tapasztalataim és az egyes közép-európai országokból egybegyűjtött értesüléseim egyaránt megerősítenek: a ma-

gyar Magyarországon kívül, amennyiben nem a szomszédos országok magyarajkú lakosságának szakmai utánpótlását szolgálja — mindenütt kis szak. Beszámolóm itt közvetlenül beletorkollik egy általánosabb problémakörbe, amelynek persze megvannak a sajátos közép-európai vonásai. Nemcsak a magyar kis szak világszerte; ami a hungarológiának ebből a helyzetéből gyakorlatilag következik, az általánosabb érvényű és távolabbi perspektívák felé mutat még akkor is, ha bennünket itt és most a hungarológia érdekel, s még akkor is, ha az eszmetörténetben sokszor fölös mértékben miszticizált „magyar árvaság”-nak a hungarológia mint tudományos diszciplína területén egy igen reális szakmai társtalanság felel meg, amelyben a román, germán, szláv stb. nyelvcsaládokba tartozó más „kis szakok” nem osztoznak a magyarral.

A „kis szak” fogalmát persze rendkívül nehéz szabatosan meghatározni; a kis szakok, hogy kongresszusunk második témaköréből vegyek kölcsön egy terminust, sohasem per naturam, mindig per positionem kicsinyek; saját metropolisában, akárcsak Madáchnál a Föld szelleme, minden nyelv és irodalom nagy szak, az azonban rendkívül különös, hogy az ezzel kapcsolatos megfontolások és viták az éremnek jobbára csak azt az oldalát veszik figyelembe, hogy a kis szakon kevés a hallgató, sohasem azt, hogy kevés az oktató. Márpedig az egyikből szükségképpen következik a másik, s innen adódik az a — legalábbis közép-európai viszonyaink között — alapvető dilemma, melynek felismerése felé fejtegetéseimet talán észrevétlenül, de annál makacsabbul terelem.

A magyar filológia oktatása a közép-európai egyetemeken más filológiai szakokhoz hasonlóan egy nyelvi-irodalmi modell alakjában kövesedett meg; valamilyen inercia következménye ez, hagyomány, melyet történetileg meg lehet érteni, sőt okolni, de ma már nem célszerű fenntartani. Kis szakon viszont, különösen, ha olyan nehezen elsajátítható nyelvről van szó, amilyen a magyar, még így is alig van reális lehetőség munkamegosztásra, elmélyedésre, intenzív képzésre. Emellett láttuk, hogy napjainkban a magyar filológia egyetemi oktatásának vízszintes tagozódása, a társadalmilag igényelt követelmények skálája ennél már jóval szélesebb. Ugyanakkor azonban van a közép-európai — s persze általában a külföldi — hungarológiai oktatásnak függőleges tagozódása is. A hungarológia felsőfokú oktatásáról szólván sopánkodhatunk bár, hogy a sajátos körülmények megnehezítik a szükséges intenzitást és extenzitást, de nem mondhatunk le az egyetemi színvonalról, a minőségről. Közép-Európa legtöbb országában ma, mint már mondtuk, az a helyzet, hogy a hungarológiai képzés egy többé-kevésbé céltudatos koncepciónak, tervnek a része; jeleztük már, hogy ennek a tervszerűségnek alapja a feltételezett társadalmi igény. Ám kétségtelen, hogy az egyetemi oktatásnak úgy kell tudomásul vennie a társadalom gyakorlati követelményeit, hogy ne alkalmazkodjon hozzájuk egyoldalúan, ne süllyedjen holmi praktikizmusba. Ha Társaságunk alapszabályában a „tudományos és közérdekű” kifejezés szerepel, az egyetemi oktatás közös nevezőjét abban jelölném meg, hogy *tudományos* szinten készít fel tudományos és közérdekű tevékenységre egyaránt. Ugyanakkor a gyorsuló idő korparancsként írja elő, hogy a mai magyar nyelv, a kortárs irodalom ne maradjon az oktatás peremén, mint az korábban elég gyakran előfordult, sőt továbbmegyek: szokásos volt; s ugyanez vonatkozik például a fordítás és a műfordítás egyetemi oktatására az adott ország nyelvének és a magyarnak bilaterális

viszonylatában. Ha mármost visszatérünk azoknak az ismereteknek a lajstromára, amelyeket a Magyarország határain túl eső egyetemi képzettségű hungarológustól elvárunk, tehát egyetemi szintű oktatásukat megköveteljük, okfejtésünknek majdnem végére értünk. A magyarországi egyetemi vagy kutatói státusban dolgozó magyar szakos filológustól joggal kívánjuk, hogy ne specializálódjon túlságosan szűk területre, hogy az általános műveltség kritériumait meghaladó tájékozottsággal rendelkezék Bartók Béláról vagy Szinyei Merse Pálról, de éppoly természetesnek találjuk, hogy ezeknek a területeknek nem szakembere — ez a zenetudósok vagy művészettörténészek illetőségi köre. De még Magyarország határain túl is nyilván avatottabban szólhatna ezekről az egyetemes szempontból is jelentős magyar teljesítményekről a nem magyar zenetudós vagy művészettörténész, mint a magyar szakos filológus. Elvben természetesen nem is volna elképzelhetetlen, hogy a külföldi hungarológus képzését mozaikszerűen ilyen magasfokúan specializált ismeretek összegezése útján állítsuk össze, a gyakorlatban ez azonban kivihetetlen. Így azután létrejön a képzés folyamatában valamelyes egyenlőtlenség és aránytalanság, s éppen ennek ellensúlyozásához, kiegyenlítéséhez nyújthat a magyarországi hungarológia hathatós segítséget. S itt gondolatban nemcsak a „*Bevezetés a hungarológiába*” című kézikönyv termékeny és igen rugalmas lehetőségeket kínáló eszméjéhez kanyarodom vissza, hanem felvetem azt az általánosabb és messzebbre tekintő igényt is, hogy a hungarológia természetes székhelyén (esetleg, e legtermészetesebb erőforrás kiaknázásával valahol másutt) rendszeres és folyamatos munkálatok induljanak a „*Bevezetés*”-en túlmenő egyetemi szintű hungarológiai ismerettár számbavételére és néhány alapvető változat kidolgozására. Ezek egyike kétségkívül egy szervesen egynemű közép-európai modell volna, mely tekintetbe venné a Magyarországon kívüli hungarológia keletkezési körülményeit, történeti sajátosságait, sőt még valaha kényes kérdéseit is, de főképpen jövőbeni perspektíváit. Szilárd meggyőződése, hogy ez nemcsak egyoldalú haszonnal járna: mint már előbb is jeleztem, a magyarországi magyar filológia tükröt tarthat a külföld elé, de másrészt annak tükrében maga is világosabban ráismerhet némely problémáira. Egy nemzet kultúráját hivatott a hungarológia láttatni a világgal, s ehhez bizonyára józanul és tárgyilagosan kell érzékelnie önmagát.

Végül, de nem utolsósorban szót kell ejtenünk a közép-európai egyetemek hungarológiai intézményeiben folyó tudományos (tehát nem elsődlegesen oktatási) munka feladatairól és lehetőségeiről. Szeretnék itt kifejezést adni abbeli meggyőződésemmek, hogy a Magyarországon kívüli hungarológia legtermészetesebb missziója az oktatás és a szó legtagabb értelmében felfogott ismeretterjesztés minden lehető formája és foka, beleértve azt, amit „alkalmazott hungarológiának” nevezhetnénk: a helyi társadalom szellemi életébe való bekapcsolódás, tájékoztatás, közvetítés, kapcsolatteremtés, melyet szakszerű, sőt tudományos szinten, de népszerű formában szoktak igényelni. De az egyetemi oktató munkájához természetesen elválaszthatatlanul hozzátartozik az önálló tudományos kutatás is, jóllehet ami e kétféle tevékenység kölcsönös arányát illeti, gyakran kényszerülünk kompromisszumokra az egyik vagy a másik rovására — bizony, olykor még áldozatokra is. A közép-európai hungarológia céljaival és gyakorlati feladataival szorosan kötődik a magyarországihoz, de társadalmi és egyéb vonatkozásaiban ugyancsak szoro-

san kapcsolódik működése színhelyéhez. Utánpótlását, önmaga folytonosságát és regenerálódását a helyi körülmények figyelembevételével, a Magyarországgal fennálló egyezményes kapcsolatok nagymértékű hasznosításával mégiscsak saját magának kell biztosítania, s ehhez hozzátartozik a hallgatók legjobbjainak tudományos munkára való serkentése és felkészítése. S itt igen erős nyomatékka kell felvetni azt a kérdést, mi a humán tudományok fejlődésének általános, tehát hungarológiai-túli korszerű trendje, s melyek a Magyarországon kívüli, jelesül a közép-európai hungarológiai tudományosság lehetőségei és kívánatos arányai. Az irodalomtudomány terén például hagyományosnak és továbbra is magától értetődőnek tekinthető a komparatistikai kutatás, a kölcsönös kapcsolatok feltárása, hiszen ezek anyagának jelentős része a Magyarországgal szomszédos közép-európai országok egyetemeinek akció sugarán belül lelhető fel a legkevesebb fáradsággal. Ez tehát minden bizonnyal rendkívül fontos speciális kutatási területe a közép-európai hungarológusoknak. Éppily természetesen kínálkozó kutatási terület a szomszéd országok magyar népcsoportjának mint sajátos tárgynak a nyelvre, nyelvjárásokra, az irodalomra, művészetre és néprajzi sajátosságokra kiterjedő tanulmányozása. Hiba volna ezeket elhanyagolni, de legalább akkora hiba volna, ha a közép-európai hungarológia megrekedne ennél: érdeklődési köréből, tudományos ambícióiból elvileg sem szabad kirekesztenie a magyar nyelvnek, irodalomnak stb. mint olyannak a kutatását és értelmezését: nem sajátosan hazai, hanem tágabb közép-európai szempontból való felmérését olyan központi hungarológiai témáknak, melyekre nézve — mint a szakmai köztudat természetesen nem alaptalanul feltételezi — a magyarországi kutatás rendelkezik a legtöbb lehetőséggel és kompetenciával. A közép-európai hungarológia szerkezeti felépítését, koncepcióját, történelmi múltját és földrajzi helyzetét, sőt jelenlegi társadalmi adottságait tekintve különösen fontos követelmény, hogy az egyetemi magyar oktatás eredményei az illető ország tudományosságának és a magyar tudományosságnak egyaránt hasznára váljanak. Az egyetemi oktatás ezen a világviszonylatban aránylag elszigetelt szakterületen se iparkodjék a maga *raison d'être*-jét olyan témák feldolgozásával, olyan ismeretek oktatásával igazolni, amelyek a „tudni nem érdemes tudománya” körébe vágnak. S ha némely itt kifejtett nézetem nem szándékoltan bár, de óhatatlanul már eddig is túltekintett a közép-európai horizonton, most befejezésül tudatosan kívánom a magyarországi és Magyarországon kívüli hungarológiának: kapcsolódjon bele a nyelvtudomány, irodalomtudomány, történettudomány, etnográfia legkorszerűbb áramköreibe, ne tartsa hivatásával összeférhetetlennek a szűkebb területén túlra is kisugárzó elméleti és módszertani kezdeményezést se, amint az például a szlavisztikának, a romanisztikának stb. fejlődésük során nem egyszer megadatott. S kívánom végezetül a nemzetközi magyar filológia itt egybegyűlt képviselőinek, hogy végezdhessék s végezzék egyetemi oktatói és tudományos tevékenységüket korlátaik józan tudatában is küldetésük rendíthetetlen hitével és fontosságuk jogos önértékével.

A Komenský Egyetem Magyar Tanszékének filológiai munkássága

A pozsonyi magyar tanszék elődje a Komenský Egyetem Bölcsészettudományi Karán a *Magyar Szeminárium* volt, amely leggyakrabban a Szláv Intézethez tartozott. A Szemináriumnak jelentős könyvtára és állandó hallgatói voltak, de a két világháború között a magyar szakos tanárok többsége a prágai Károly Egyetem hasonló intézetében szerezte diplomáját. 1924-ben ott nevezték ki az első magyar szakos docenst is, *Pavol Bujnák* szlovák irodalomtörténész személyében. 1930-tól, Bujnák professzori kinevezésétől a Magyar Szeminárium önálló tanszék lett. P. Bujnák mind a prágai, mind a pozsonyi egyetem egyetlen magyar szakos tanára volt, 1933-ban bekövetkezett haláláig. Akkoriban egyetlen professzor jelentette a tanszéket, rajta kívül csak külső előadók voltak. Bujnák főként összehasonlító irodalomtörténettel foglalkozott; ma is figyelemre méltó műve a *Ján Arany v literatúre slovenskej* (1924) (Arany János a szlovák irodalomban). Az akkori egyetemi bürokráciára jellemző, hogy habilitálnia csak finnugor nyelvtudományból lehetett, így született a *Praefixa verbalia v jaz ykoch ugrofínskych a zvlášte v maďarskom* (Az ige-kötők a finnugor nyelvekben, főként a magyarban) című erősen vitatható könyve (1928). Dr. Bujnák halála után a magyar tanszékre senkit sem neveztek ki tanárnak. A magyar főiskolások és a sajtó hosszú évekig hevesen követelte a státus újbóli betöltését. Erre az illetékes szervek többször ígéretet tettek. Habilitációs célból írta *Orbán Gábor* *A finnugor nyelvek számnevei* című könyvét (1932), *Alžbeta Göllnerová* *József Eötvös* című disszertációját (1937) és *Arany A. László* *Kolon nyelvjárásának fonológiai rendszere* (1944) című kiváló tudományos művét. De kinevezésükre nem került sor. Hosszú ideig, 1951-ig, mint külső munkatárs *Ján Bakoš* akadémikus adta elő a nyelvészetét, *František Jančovič* nyugdíjas gimnáziumi tanfelügyelő pedig az irodalomtörténetet. 1945–1948 között a tanítás mind a magyar iskolákban, mind a magyar szakon szünetelt, s az értelmiség legnagyobb részét Magyarországra telepítették át. A negyvenes évek végén újból megnyílt a magyar szeminárium, s két évig megbízott előadóként működött itt *E. B. Lukáč*, a kiváló szlovák költő is, aki Adyról és a modern magyar költészetről adott elő. A tanítás egészen 1951-ig szlovák nyelven folyt, a hallgatók száma évfolyamonként egy-kettő volt.

1951-ben *Sas Andor* és e sorok szerzője kezdett először magyar nyelven tanítani a *Pedagógiai* és a *Bölcsészettudományi Fakultás* akkor egyesített tanszékén. Hallgatóink többsége a Pedagógiai Fakultásra iratkozott be, a Bölcsészkaron pedig hagyományosan csak néhány hallgató volt. 1953-ban megalakult a Pedagógiai Főiskola és a Felsőbb Pedagógiai Iskola magyar tanszéke, s különvált a Bölcsészkar a magyar szemináriumtól. Az utóbbin

ekkor *Sima Ferenc* nyelvész tanított, az irodalomtörténeti oktatást externisták, 1956-tól *Jaroslava Pašiaková* és *Garaj Lajos* látták el. Ekkoriban a két pedagógiai főiskola magyar tanszéke mellett a Bölcsészkaron újból csak magyar szeminárium maradt.

1959-ben alakult meg a Bölcsészeti Kar önálló magyar tanszéke, Sas Andor docens vezetésével, a Pedagógiai Fakultás magyar tanszéke pedig Nyitrára került, a más szakokat is magában foglaló magyar tagozattal együtt. Sas Andor halála után, 1962—1974 között a tanszék vezetője *Turczel Lajos* volt. 1977-ben, az újabb iskolai reform után a magyar iskolák magyar szakos tanárainak a képzését (az általános iskolák felső tagozata és a középiskolák számára is) a Komenský Egyetem magyar tanszékén egyesítették. A nyitrai Pedagógiai Fakultáson azóta csak az 1—4. osztályok számára való magyar tanítóképzés maradt. A prágai egyetem magyar szemináriumán pedig a fordítók és a cseh nyelvi szakiskolák tanárai nyernek diplomát. A brünni egyetem bölcsészeti karán magyar szakos tudományos kutatással és képzéssel is foglalkozik a Történelem Tanszék balkanisztikai és hungarológiai csoportja. Az anyanyelvi magyar szakos tanárképzésnek a Komenský Egyetemen való összpontosítása óta hallgatónk száma egyre gyarapodik: évente 80—90 nyilvános és mintegy 10 externista tanulónk van. A hallgatók több mint nyolcvan százaléka magyar—szlovák szakos, de különböző években kombinálták a magyar szakot orosz-szal, latinnal, angollal, némettel, sőt matematikával is. 1979-ben a szakiskolák tanárai számára kétéves továbbképző tanfolyam is indult. A levéltár-szakosok számára négy éven át intenzíven tanítjuk a magyar nyelvet. A tanári diplomán kívül egyetemi doktorátust is lehet tanszékünkön szerezni. Jelenleg egy belső és három külső tudományos aspiránsunk is van. Két kandidátusi disszertáció megvédésére már ebben az évben sor kerül.

A tanszék tudományos kutatása összhangban áll a pedagógiai munkássággal: *Turczel Lajos* és *Jaroslava Pašiaková* az új magyar irodalomtörténetből írta kandidátusi értekezését, jómagam a régi magyar irodalom köréből írt disszertációkkal nyertem kandidátusi és a tudományok doktora minősítést, *Sima Ferenc* és *Jakab István* pedig magyar nyelvészetből. Jelenleg a tanszéken egy professzor (*Csanda Sándor*), három docens (*Jaroslava Pašiaková*, *Sima Ferenc*, *Turczel Lajos*), három adjunktus (*Garaj Lajos*, *Jakab István*, *Zeman László*), egy magyarországi vendégtanár (*Kázmér Miklós* docens), egy tudományos aspiráns (*Szabó Mihály Gizella*) működik. Kollektív tudományos munkánk eredménye a Madách Kiadónál 1980-ban megjelent *Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona*, amely szülőföldünk régebbi irodalmi hagyományait 1918-ig gyűjti egybe. Ebben az évben fejeztük be a *Csehszlovákiai magyar irodalom lexikonát*, amely a hazai magyar irodalomnak első teljes áttekintése 1980-ig. Nyelvészeink a Szlovák Tudományos Akadémia kontrasztív nyelvészeti kutatócsoportjával működnek együtt, s több tudományos tanulmánygyűjtemény társszerzői. Önálló könyve is jelent meg *Sima Ferenc*nek: *Magyar nyelvtörténet* (1971), kettő *Jakab Istvánnak*: *A magyar igekötők állományi vizsgálata* (1976), *Nyelvünkről nyelvünkért* (1980). Az itteni magyar nyelvjárásokkal és folklórral is foglalkozik *Sima Ferenc*, aki *Ág Tiborral* társszerzőként kiadta a *Vétessék ki szóló szívem* (1979) című népszerű szlovákiai magyar népballada-gyűjteményt.

A magyar tanszék tagjai eddig több mint 30 hungarológiai témájú tanulmánygyűjteményt és monográfiát, több száz tanulmányt, recenziót, kritikát s mintegy húsz közép-

iskolai és főiskolai tankönyvet írtak. A tanszék nyelvész tanárai és aspiránsai a szlovák—magyar összehasonlító nyelvészet, a szlovákiai magyar nyelvjárások, a nyelvhelyesség, a magyar nyelvtörténet vizsgálatával foglalkoznak. A nyelvhelyességgel foglalkozó tanárok írásai *Hogy is mondjuk?* (Nemzetiségi nyelvhasználatunk — nemzetiségi nyelvművelésünk, Br. 1976.) címmel, *Jakab István* irányításával és szerkesztésében kerültek kiadásra. A stilisztika és műfordítás kutatásával tanszékünkön *Zeman László* foglalkozik, aki ebből a tárgykörből írta kandidátusi munkáját. Stilisztikai jellegű *Zalabai Zsigmond* tudományos aspiráns kandidátusi értekezése is (*Metafora és ikonitás*).

A tanszéken megvédett valamennyi tudományos minősítő tanulmány nyomtatásban is megjelent (némelyik átdolgozott változatban). E sorok írójának első tudományos értekezését *A törökellenes és a kuruc harcok költészetének magyar—szlovák kapcsolatai*-t az Akadémiai Kiadó adta ki (1961). *Turczel* és *Csanda* újabb könyvei a Madách Kiadónál, *Jaroslava Pašiaková* Kassák-monográfiája a Bölcsészettudományi Kar kiadásában jelentek meg. Tanszékünk externista aspiránsaként védte meg Győry Dezső költészetéről írt kandidátusi értekezését *Szeberényi Zoltán*, a nyitrai Pedagógiai Fakultás docense is (megjelent Br. 1972), s itt adta le mint kandidátusi értekezést Czuczor Gergelyről írt monográfiáját *Révész Bertalan*, a nyitrai Pedagógiai Fakultás magyar tanszékének vezetője. Az utóbbi évtizedben évenként egy-két doktori értekezés is elkészül magyar irodalomtudományból, s ezek közül több nyomtatásban is megjelent: *Zsilka Tibor A stílus hírértéke* (Br. 1973), *Révész Bertalan Czuczor Gergely pályakezdése* (folyóiratokban közölte), *Popély Gyula A Csehszlovákiai Magyar Tudományos és Művészeti Társaság* (Br. 1973), *Kováts Miklós Magyar színjátszás és drámai irodalom Csehszlovákiában* (Br. 1974), *Párkány Antal Sas Andor helye a csehszlovákiai magyar kulturális életben* (Br. 1975). Még Dr. Bujnák professzorsága idején itt doktorált a magyar irodalom legjobb szlovák szakértője és propagálója, *Emil Boleslav Lukáč* is, *Ady és a dekadencia* című tanulmányával. A tanszék 1971-ben rendezett filológiai szimpozionjának anyaga 1973-ban jelent meg a Bölcsészettudományi Kar évkönyveként: *Universitas Comeniana, Philologica XXV*. A magyarországi vendégtanárok közül legtöbbet publikált nálunk *Deme László*, aki *Az általános nyelvészet alapjai* (Br. 1969) címmel egyetemi tankönyvet, *Nyelvi és nyelvhasználati gondjainkról* (Br. 1970) címmel pedig tanulmánygyűjteményt adott ki.

Történelemtudománnyal a tanszéken elsősorban *Sas Andor* foglalkozott. A húszas években még munkácsi levéltárosként tanulmányokat írt Munkács történetéből, később Pozsonyban főként a magyar—cseh és szlovák kapcsolatokat kutatta. E tárgyról írt kis-monográfiája *Riedl Szende hídverési kísérlete a cseh és a magyar szellemiség között a Bach-korszak Prágájában* (1937). 1945 után kiadott művei: *Történelmi és irodalmi tanulmányok* (1953), *Egy kárpáti latifundium a hűbéri világ alkonyán* (1955), *A koronázó város. A bécsi kongresszustól a nagy márciusig, 1818—1948* (1972).

A tanszék jelenlegi munkássága a nemzetiségi anyanyelvi oktatás céljait szolgálja; az alapiskolák felső tagozata (5—8. osztály) s a magyar gimnáziumok és szakiskolák számára képez pedagógusokat. Ezzel összhangban áll tudományos hivatása is: aspiránsképzés, tudományos továbbképzés biztosítása a magyar filológiai tárgyakból. A filológiai (kisdoktori) disszertációk eltörlése óta évente 10—20 végzősünk szerezhet a tanszéken,

szigorított vizsgák útján doktori (PhDr.) címet. Szlovák iskolákból csak elvétve akad jelentkezőnk, mert magyar nyelvet és irodalmat csak a magyar iskolákban tanítanak, ezért az ott tanulóknak nincsen alapfokú képzettségük sem. A szlovák intézmények számára szükséges műfordítók és tolmácsok képzését a Bölcsészkar hasonló célú szlovák tagozatán javasoljuk megoldani a magyar nyelv és irodalom tanításának beiktatásával. Közös tudományos kutatási tervünk van a Szlovák Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetével és számos kérdésben együttműködünk a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi és Nyelvtudományi Intézetével is.

Hungarikumok a szlovák középfokú oktatásban

1. A Szlovákiában ma használatos szlovák középiskolai irodalomtankönyvekben és szöveggyűjteményekben vannak elsődleges irodalmi hungarikumok, azaz a magyar irodalmat közvetlenül tárgyaló, említő részek, valamint műfordítások. A következő típusba azok a hungarikumok sorolhatók, amelyeket mindkét irodalom- és művelődéstörténet számon tart (*Beniczky Péter, Bél Mátyás* stb.), illetve olyan, többnyire irodalmon kívüli művelődéstörténeti vonatkozások, amelyek a két nemzet évszázados együttélésének következtében mind a magyar, mind a szlovák kultúra szerves részei. A hungarikumok sajátos csoportja a szlovák irodalomban használatos magyar nyelvi elemek, nem ritkán két-nyelvű párbeszéddek. Végül a hungarikumok leggyakrabban előforduló csoportja a magyar nép, a magyar állam, a politikai élet stb. említései egyrészt a XIX. század második felétől kezdve, a nemzeti ellentétek éleződésének korszakában, másrészt ugyanennek a kornak későbbi, mindmáig tartó feldolgozásaiban, valamint a mai magyarság különféle említései, vonatkozásai.

Vizsgálódásunkat kizárólag a ma érvényes szlovák irodalomtörténeti tankönyvekre és szöveggyűjteményekre korlátozzuk.

2. 1. A magyar irodalom első említése az I. évfolyam tankönyvében található a *Romantizmus* című fejezetben:

„A magyarországi feudalizmus elleni forradalomban ér el tetőpontjára Petőfi Sándor életműve . . . Kivételes helye van költészetében a tájnak — Alföld, Tisza stb. . . Költészetével harcra buzdította a tömegeket a nemesség ellen . . . Petőfi alkotásaival kedvező hatást gyakorolt nagy költőnkre, P. O. Hviezdoslavra”.¹

A szöveggyűjteményben a *Szeptember végén* és az *Akasszátok fel a királyokat* szlovák fordítása található.²

A középiskolák második évfolyamában használt tankönyv realizmust tárgyaló fejezetében *Mikszáth Kálmán* és *Madách Imre* szerepel egy-egy mondatnyi terjedelemben:

„A realizmus korszakának magyar prózaírói közül Mikszáth Kálmán tűnt ki, aki novelláiban (*Tót atyafiak*) és regényeiben (*Beszterce ostroma, Különös házasság* stb.) a szlovák életből és környezetből vett problémákat is feldolgozott. A realizmus korszaka magyar irodalmának kiemelkedő műve Madách Imre *Az ember tragédiája* című filozofikus verses drámai alkotása. A költő-drámaíró az emberi történelem és az emberi élet értelmét keresi.”³

Ugyanennek az évfolyamnak a szöveggyűjteményében a *Tragédia* 12. színéből található részlet.⁴

A III. évfolyam csak közvetett tájékoztatást kap a magyar irodalomról, majd a IV. évfolyam tankönyvében külön alfejezet foglalkozik más szocialista országok irodalmi között a miénkkel is. A kis terjedelmű részben lényegében csak néhány név felsorolására jutott hely (*Illés Béla, Dobos Imre, Mesterházi Lajos, Darvas József, Sánta Ferenc, Déry Tibor, Lengyel József, Németh László, Fejes Endre, Csurka István, Meszöly (!) Miklós, Galambos Lajos, Jókai Anna, Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Nagy László, Simon István, Sarkadi Imre, Karinthy Ferenc*).⁵ A szöveggyűjteményben a magyar irodalmi rész fejlécében is található rövid összefoglaló az alábbi, ilyen formában olvasható nevekkal: „*Gyula Illés, Béla Illés, Lajos Kassál, Desző Tandori, Ferenc Szánta, Ivan Mándy*”⁶. E nevek után egyetlen magyar szemelvényként néhány oldal következik *Illés Béla Kárpáti rapszódia* című regényéből. Hasonló tömörséggel sorol fel a tankönyv néhány csehszlovákiai magyar író (*Fábry Zoltán, Sas Andor, Egri Viktor, Dénes György, Bábi Tibor, Töszér (!) Árpád, Dávid Teréz, Rácz Olivér, Duba Gyula, Gál Sándor, Ozsvald Árpád, Zs. Nagy Lajos*)⁷, a szöveggyűjteményben pedig szemelvény gyanánt csak apró betűs összefoglaló olvasható.⁸

Említik a tankönyvek a magyar irodalmat szlovák írók munkásságával, műfordításaival kapcsolatban is. Hviezdoslav reagálását Ady Endre *A magyar jakobinus dalára*, fordításait Arany János, Petőfi Sándor és Madách Imre műveiből. A modern szlovák irodalom kialakulásának vázlatában csupán megemlítik Ady Endrét, József Attilát, Štefan Krčméry, Emil Boleslav Lukáč és Ján Smrek tárgyalásakor pedig ugyancsak Ady, valamint Petőfi nevét. Hasonlóképpen megemlítik a magyar műfordítás-irodalmat, amely hozzájárult a magyarul olvasó szlovák írók világirodalmi tájékozódásához.

2. 2. Az I. évfolyam tankönyvében számos ún. közös, mindkét irodalomtörténetben szereplő dokumentum, szerző és mű szerepel. Ezeknél a tankönyv nem említ magyar vonatkozást, hanem „uhorský”, azaz „magyarországi” terminus technicust alkalmazva szervesen beépíti a szlovák irodalom történetébe. Ilyen anyag *A latinul írott középkori irodalom* (1000—1500), című fejezet,⁹ benne Mór pécsi püspök Szent Zoerardról és Benedekről írt legendája (ebből a szöveggyűjtemény is közöl részletet),¹⁰ az István-legendák, Anonymus, valamint Kézai Simon krónikája. *A szlovák középkori irodalom főcím*et viselő egység *A szlovák középkori művészet* alfejezettel zárul román (Szakolca, Garamszentbenedek, Szepesi Káptalan, Bénye) és gótikus (Lőcse, Kassa, Pozsony) műemlékek felsorolásával. A szlovák humanizmus és reneszánsz irodalmában szerepel többek között a *Szilágyi és Hajmási* széphistória szlovák változata és a Fanchali Jób-kódex. A barokk korban Beniczky Péterről megállapítják, hogy „szlovák versei csak később (1873) jelentek meg”, és erősen szlovakizáló cseh nyelven íródtak.¹¹ Említi a tankönyv közös múltunk, a törökellenes harcok, a vallásüldözések, majd a rendi felkelések néhány irodalmi emlékét, *Pilárik, Szimonidesz, Rezik* munkáit. A Rákóczi-szabadságharc az ifjabb *Krman Dániel* említésével csak közvetve kapott helyet.

Tudományos és ismeretterjesztő irodalom címmel tanítja a könyv *Bél Mátyás* munkásságát.

„Számos cikket és művet írt latinul, németül, magyarul és csehül. A régi Magyaror-

szág kultúrájával foglalkozott ... Számos helyen csodálja a szlovák nép tehetségét és szorgalmát ... és elítéli a szlovák nemzeti múlt lebecsülőit ...”¹²

A szöveggyűjtemény a *Notitia* ... Pozsony, illetve Kishont vármegyét leíró, a szlovákokkal foglalkozó részeiből közöl szemelvényeket, amelyekből a diák megtudja, hogy a szlovákok régebben lakják a hazát, mint a magyarok, és milyen különbségek vannak köztük, s nyelvük egyenértékű „a spanyol komolyságával ... és a magyar parancsoló voltával”.¹³ A *Filozófia* címszó alatt olvashatják a diákok az alábbiakat:

„A szlovák írástudók területi és állami szempontból magyarországi hazafiak maradtak. A magyaroknak a szlovák területre való ún. ’vendégszerető’ befogadási elmélet keretében védelmezték a szlovákok és a magyarországi szlávok őslakos voltát, valamint nemzeti és nyelvi egyenjogúságát a magyar histográfia úgynevezett meghódítató elméletével szemben, amely meghódított és jogfosztott nemzeteknek tekintette a szlovákokat és a szlávokat. Mindkét elmélet csupán a kiváltságos rétegeket értette a nemzet fogalma alatt. A szlovák írástudók munkái nemegyszer szélesebb társadalmi érvényre tettek szert”.¹⁴

E bevezető után Bayer János, Cabán Izsák, Kollár Ádám és J. B. Magin munkásságának rövid összefoglalása következik. A *szlovák barokk művészet* című összefoglaló a nagyszombati Egyetemi és a pozsonyi Szentháromság templomot, az Eszterházy-palotát említi, valamint Donner Rafael szobrászt és Kupeczky János festőt.

Ezek a közé a hungarikumok közé sorolható például a *Presspúrské Nowiny* vagy Ján Kollár pesti működése, sőt egész életműve is, és természetesen *Ludovít Štúr* és nemzedéke, de még *Svetozár Hurban-Vajanský* is megannyi közös és magyar vonatkozása miatt hungarikum, tehát a hungarológia vizsgálódási területe. A szlovák irodalomtankönyvekben ennek a szemléletnek nyoma sincs, s közös múltunk irodalmi-művelődéstörténeti emlékei csakis szlovákumként szerepelnek. A hungaro-szlovakológia vagy a szlovako-hungarológia tudományának létrejötte nem is a tankönyvektől várható.

2. 3. A szlovák középiskolás diák számos magyar szóval, kifejezéssel, néha összefüggő szövegekkel is találkozhat tankönyveiben. Tulajdonképpen a szlovák nyelvűség megjelenésétől kezdve a magyar nyelvi elemek is feltűnnek a szlovák (szlovákizáló cseh) szövegekben. Ilyenek a történeti énekekben a magyar személy- és helynevek (*Baláži János, Šomoš, Široký Ferenc, Siládi, Hadmázi*) és más magyar nyelvi elemek (*lovašmester, lovas = lovász, harc*), a népköltészet és a népi próza pedig valósággal bővelkedik hungarikumokban. Ilyen a szlovák Mátyás-hagyomány — hogy csak a tankönyvekben találhatók említsük — további hely- és személynevek (*Sabatka, hintov, findža* stb.). Hasonló magyar nyelvi elemeket talál a szlovák diák a különböző kéziratos ének- és versgyűjteményekben. Közli a tankönyv az egyik ilyennek a címét: *Cantilenae — Énekek — Pesničky*, s a Beniczky Pétertől idézett szlovák versszakokban is felbukkan a *biršák* (bírság) szó és a jegyzetekben annak szlovák magyarázata. Ján Chalupka *Kocúrko* című vígjáték-részletében a *solgabi*, *arranéze*, *hálisi* stb., majd Jonáš Záborský *Panslavistický farár*, *Dva dni v Chujave*, Ján Palárik majdnem minden művében, főként az *Inkognitoban*, a *Zmierenie*ben magyar nyelvű párbeszéd-részletek is olvashatók. Folytathatjuk a sort *Ludovít Kubáni. Valgatha* című regénytorzójának magyar személyneveivel (*János*

koma, Szentmiklóssy mešter, Sebestyén Rozgonyi), sőt az *Alois Jirásek* cseh író *Bratstvo* című trilógiájából vett szemelvényben is találhatók hasonlóak: *pan z Pelsőcze* (Pelsőc, szlovákul Plešivec), *přiharcoval, Elé fehér lót*.

Rendkívül bővül valamennyi hungarikum-kategória, ha a kötelező olvasmányok szövegeit vesszük figyelembe. Egyet említénék csupán, *Peter Jaroš Tisícročná včela* (Ezeréves méh) című regényét¹⁵ egy szlovák család életéről a századfordulótól 1918-ig. Magyar szereplők, a hazai szociáldemokrácia problémái, a szlovák nemzet helye a hazában, magyar szavak és kifejezések találhatók ebben is (*elvtárši, hazafičaci, v Népszave, pecsenye, Pál Szokolik, strážamester* stb.)

2. 4. A középiskolai szlovák irodalomtankönyvekben található hungarikumok legnagyobb és legproblematiszabb rétege a szlovák művelődéspolitikai magyarságszemlélete. Jelen esetben az a kép, ami a tankönyvek nyomán a fiatalokban a magyarságról kialakulhat. Néhány példát csupán.

Valamennyi köteten végigvonul a *národný zápas*, azaz a nemzeti küzdelem fogalma, s ez a küzdelem hol kimondva, hol nem, a legtöbb esetben a magyarokkal szemben folyik. *A szlovák középkori irodalom* című fejezetben például ezt olvassuk:

„A szlovák terület a magyar feudális állam részévé vált, amelyet a Dunántúlon letelepedett nomád magyar törzsek alapítottak. A leigázott lakosság a társadalmi fejlődés magasabb fokán volt.”¹⁶

A felvilágosodás és a nemzeti ébredés irodalmának ez a summája:

„A nemzeti öntudatosodás folyamata Magyarország nemzeti és különösen a szlovák nemzetiség részére nagyon nehéz és összetett volt. A kulturális intézmények, amelyek meggyorsíthatták volna a nemzeti élet szervezését, idegen uralkodó osztályok kezében voltak, és nem volt lehetőség a saját nyelvi és irodalmi hagyományokra való támaszkodásra. A nemesség lemondott szlovák nemzetiségéről, hogy biztosítsa gazdasági kiváltságait. Az egyetlen támasz a nemzeti öntudat formálódása során a nép és a népből származó értelmiség volt. Ebben a helyzetben a szlovák nemzeti mozgalom népi és demokratikus jelleget kapott”.¹⁷

Vagy tovább ugyanerről a korról:

„Amikor a magyar nemességnek sikerült kivívnia a bécsi kormánynál a magyar nyelv elismerését hivatalos nyelvvé, fokozódó nemzetiségi elnyomással kellett szembeszegülni”.¹⁸

A kiegyezést követő irodalmi korszak, a realizmus bevezetője így szól:

„Az 1867-es osztrák—magyar kiegyezés után a magyar burzsoázia vette át Magyarországon mind a politikai, mind a gazdasági hatalmat. Uralmát a többnemzetiségű Magyarország egynyelvű és egynemzetiségű állammá változtatására használta. A Szlovákiába az államapparátus támogatásával behatoló magyar tőke a magyarosító politikával együtt elmélyítette a szlovák nép kizsákmányolását, aminek további elszegényedés és kivándorlás lett a következménye”.¹⁹

Jellemző erre a védekező hangvételre *Jozef Škultéty* bemutatása:

„Munkái többségének védekező-vitatkozó jellege volt, amely a szlovák élet belső

hazai fejlődési problémáira irányult . . . némelykor a más nemzetiségű, elsősorban a magyar tudományos körök hibás nézeteire is”.²⁰

Ha lesz egyszer szlovako-hungarológia vagy hungaro-szlovakológia, nehéz feladatul szolgál majd az *uhorský—maďarský* = *magyarországi, magyar* terminus technicus magyar változatának megalkotása. Az e téren eddig határozott szlovák írás is bizonytalanodni kezd már, így a tankönyvekben is. A Nagymorva birodalmat *Uhri*, azaz magyarországiak döntik meg, a XV. századdal kapcsolatban *Szlovákia* és a cseh országrészek kapcsolatáról van szó, *szlovák* diákokról a prágai egyetemen és cseh írnokokról *szlovák földesurak* szolgálatában. Ugyanitt *uhorskí* azaz magyarországi diákokról is szó esik, meg *uhorskí* nemesekről. A továbbiakban *szlovák gótikát*, *szlovák nemzeti* érzés-ébredést, a magyarországi, tehát *uhorská* nemesség rendi felkeléseit, *uhorský*, azaz magyarországi feudalizmust, a Bach-korszakban *magyar uralkodó* köröket említene, a kiegyezést osztrák—*magyarnak* nevezik, utána pedig *magyar tőkéről*, *magyar uralkodóosztályról* szólnak, *Vajanský* azonban a rakúska—*uhorská*, azaz osztrák-magyarországi hadsereg katonája volt. Hasonló kettősség tapasztalható *Krman Dániellel* kapcsolatban is, aki Munkácson keresztül folytatja útját édes hazájába, mintha ez a város nem Uhorsko, azaz a háza része lett volna.²¹

2.5. Összeállíthatunk egy helységnévtárat a mai Magyarország területének szlovák irodalmi emlékhelyeiről, amelyek helyet kaptak a tankönyvekben, hol *uhorský*, hol *maďarský* jelleggel. A hazai egyetemek: *Pätikostolie*, *Budín*, *Bratislava* (Pécs, Buda, Pozsony); egy szlovák tudós társaságnak *Jäger* és *Ostrihom* (Eger, Esztergom) városában is voltak fiókjai, a szabadságharc idején *Budapešť* (!) is a Monarchia egyik fő központja volt, a szlovák forradalmároké *Pešť* is, és még inkább az „új szlovák iskola” működésének (*Pešťbudínske Vedomosti*); *Palárik* iskolajárásának *Kečkemét* és *Ostrihom* is színhelye volt, *Miškovec* (Miskolc) *Kubánit* és *Hviezdoslavot* iskolázta, és sorolhatnánk tovább: *Vacov* (Vác), *Gerendáš*, *Šámsonháza*, *Segedin* (Szeged), *Šoproň*. *Božena Němcová* cseh írónőnek *v Balážských Ďarmotách* (Balassagyarmaton) tartózkodtában vált lehetővé Szlovákia és a szlovák írók megismerése.²²

3. Összehasonlításként megjegyezzük, hogy a ma használatos magyarországi magyar irodalomtankönyvekben és szöveggyűjteményekben a szlovák irodalomról alig néhány sornyi említés történik *Bojtár Endre* fogalmazásában *A kelet-európai romantika* című fejezetben:

„Egész sor világirodalmi rangú író-költő születik ekkor . . . a szlovák Janko Král’ . . . a legtöbb helyen nem nyelvújításról, hanem az irodalmi nyelv megteremtéséről beszélhetünk (román . . . szlovák stb.) . . . A nyelvújítás előtti írók tragédiáját a Pesten működő, csehül író szlovák pap-költő Ján Kollár sorai fejezik ki a legtömörebben:

Verseink: a pusztába kiáltó próféta hangja,
Játszunk egy zongorán, melynek tán húrjai sincsenek még.

(A dicsőség leánya 1824)”²³

Ugyanebben a tankönyvben a szlovák művelődésben is számon tartott *Hell Miksáról*, *Bél Mátyásról*, *Czittinger Dávidról* azt olvassuk, hogy „még mindig latinul írtak”, a szlovák tankönyvben a szlovák barokk művészeként szereplő *Georg Raphael Donner* Szent Márton-szobráról a pozsonyi Dómban pedig azt, hogy „a lovas magyar ruházata a szent pannóniai eredetére utal, és magyar szent voltát sugallja”.²⁴ *Petőfi*vel kapcsolatban van még némi szlovák vonatkozás: „anyja, Hruz Mária szlovák anyanyelvű volt . . . Valószínűnek látszik, hogy Petőfi az akkor még szlovákok lakta Kiskőrös helyett a szintiszta magyar Kiskunfélegyházát tudatosan vallotta születése helyéül”.²⁵

Van tehát tennivalója kölcsönösen a magyarországi és a szlovákiai középiskolai irodalomtanításnak.

Irodalom

- Jaroš, Peter: *Tisícročná včela*. Bratislava, 1979, Slov. spisovateľ. 501
- Mazák, Pavol—Mazáková, Jolana: *Čítanka pre 4. ročník gymnázií a pre 4. ročník odborných škôl*. Bratislava, 1973. Slov. ped. nakl. 319
- Mazák, Pavol—Mazáková, Jolana: *Literatúra pre 4. ročník gymnázií a pre 4. ročník odborných škôl*. Bratislava, 1978. Slov. ped. nakl. 89
- Minárik, Jozef—Koutun, Juraj: *Literatúra pre 1. ročník gymnázií a pre 1. ročník odborných škôl*. Bratislava, 1978. Slov. ped. nakl. 224
- Minárik, Jozef—Koutun, Juraj: *Čítanka pre 1. ročník gymnázií a pre 1. ročník odborných škôl*. Bratislava, 1978. Slov. ped. nakl. 510
- Petrus, Pavol—Tomčík, Miloš: *Čítanka pre 2. ročník gymnázií a pre 2. ročník odborných škôl*. Bratislava, 1978. Slov. ped. nakl. 371
- Petrus, Pavol—Tomčík, Miloš: *Literatúra pre 2. ročník gymnázií a pre 2. ročník odborných škôl*. Bratislava, 1978. Slov. ped. nakl. 161
- Szegedy-Maszák Mihály—Veres András—Bojtár Endre—Horváth Iván—Szörényi László—Zemplényi Ferenc: *Irodalom a gimnázium II. osztálya számára*. Budapest, 1980. Tankönyvkiadó. 431.

Jegyzet

1. Minárik, J.—Koutun, J. 1978. 185.
2. Minárik, J.—Koutun, J. 1978/b 395—397.
3. Petrus, P.—Tomčík, M. 1978/b 34.
4. Petrus, P.—Tomčík, M. 1978. 107—110.
5. Mazák, P.—Mazáková, J. 1978. 20—21.
6. Mazák, P.—Mazáková, J. 1973. 45—47.
7. Mazák, P.—Mazáková, J. 1978. 75—78.
8. Mazák, P.—Mazáková, J. 1973. 282—283. (A Csehszlovák Szocialista Köztársaságban élő nemzeti-ségek irodalmi problémái)
9. Minárik, J.—Koutun, J. 1978. 53.
10. Minárik, J.—Koutun, J. 1978/b 77—78.
11. Minárik, J.—Koutun, J. 1978. 117—118.
12. Minárik, J.—Koutun, J. 1978. 127—128.
13. Minárik, J.—Koutun, J. 1978/b. 247—248.

14. Minárik, J.—Koutun, J. 1978. 129.
15. Jaroš, P. 1979. 296—297, 310 stb.
16. Minárik, J.—Koutun, J. 1978. 50.
17. Minárik, J.—Koutun, J. 1978. 149—150.
18. Minárik, J.—Koutun, J. 1978. 156.
19. Petrus, P.—Tomčík, M. 1978/b. 63.
20. Petrus, P.—Tomčík, M. 1978/b. 118.
21. Minárik, J.—Koutun, J. 1978. 125.
22. Minárik, J.—Koutun, J. 1978. 221.
23. Szegedy-Maszák M. stb. 1980. 194.
24. Szegedy-Maszák M. stb. 1980. 29.
25. Szegedy-Maszák M. stb. 1980. 294.

A cseh hungarológia kialakulásának története

A csehországi hungarológia megalapítása a XVIII. és a XIX. század fordulóján *Josef Dobrovský* nevéhez fűződik. Kevésbé ismert azonban, hogy cseh földön a hungarológiának, mint új tudományagnak megalapítását hosszú folyamat előzte meg.

A magyar és a finn diákok beiratkozása a XIV. század második felében, illetve a XV. század elején az újonnan alapított Károly Egyetemre, már felkeltette *Husz János*nak, a tudós prédikátornak érdeklődését e diákok és nyelvük iránt. Husz Jánosét, akit egyesek a latinon kívül németül, csehül és magyarul közzétett, úgynevezett „*Négy nyelvű prágai sóhajtság*” szerzőjének tartanak.

Husz János lágyítójeles helyesírási rendszere hatással volt a magyar helyesírás fejlődésére, elsősorban a ferencesrendi helyesírásra. Husznak e megnyilvánulása, a magyar nyelv iránti érdeklődése új jelenségnek számít az addig elsősorban a magyar történelem iránt érdeklődő cseh környezetben. Gondolok itt a cseh Anonymusra: a prágai püspök kanonokára, *Kosmasra*, aki a XII. század elején élt, vagy követőire, a vyšehradi kanonokra, illetve a sázavai kolostor szerzetesére, esetleg a IV. Károly korabeli krónikásokra, a weitmilei *Beneš Krabicére* és a radeníni *Přibík Pulkovára*. Ebbe a sorba tartoznak egyébként a XVI. századi cseh humanista történetírók, mint *Jan Dubravius*, *Václav Hájek z Libočan*, majd követőik a Fehérhegy utáni korszakból: *Bohuslav Balbín*, *Jan Tomáš Pešina z Čechorodu* és *Jan František Beckovský*.

Cseh földön először a XVI. század végén szereztek tudomást az Oroszországban élő finnugorokról. A Prágában 1602-ben, *Veleslavín* kezdeményezésére kiadott és *Matouš Hosius z Vysokého Mýta* fordításában megjelent „*Moszkvai krónika*” — *Alexander Guagnin* műve — közli először a „juhrita táj” kifejezést, a magyarok rokonainak lakóhelyeként. A csehek tehát ebből a forrásból szerzik első ismereteiket a magyarok finnugor mivoltáról. Hasonló említést tesz egyébként a német történetíró, *Hans Löwenklau* „*A török nemzetéről szóló új krónika*” című művében, amelyet akkor fordított cseh nyelvre *Jan Kocín z Kocínétu*. Mindkét híradás megelőzi tehát cseh földön *Jan Ámos Komenský*nek az 1657-ben kiadott *Opera didactica omnia* első kötetében található, a magyar és a finn nyelv rokonságáról szóló, ismert véleményét. Hozzá kell tenni azonban, hogy *Komenský* a maga filológiai érvelésével — a finn szó eleji „p” és a magyar szó eleji „f” hang összehasonlításával, valamint a névutóknak, e tipikus finnugor nyelvi jelenségnek hangsúlyozásával — már azoknak a törekvéseknek közvetlen előfutára, amelyek később a finnugor nyelvtudomány és a hungarológia, mint önálló tudományág kialakulásához vezettek.

Komenský jól ismerte a magyar nyelvet. 1657-ban kiadott *Didactica magna* című művében a cseh nyelvet a magyarral együtt az élő és hasznos nyelvek közé sorolta. Melegen ajánlotta tanulásukat, mint szomszéd népek nyelvét. Komenskýnek egyébként is kiváló nyelvpedagógiai érzéke volt. Ebből a szempontból szinte mintaszerű a *Janua linguarum reserata*, az *Orbis pictus* és a *Schola ludus* című tankönyve. Nyelvtanítási módszerével mindhárom hatást gyakorolt Gyarmathi Sámuel 1794-ben kiadott „*Okoskodva tanító magyar nyelvmester*” című tankönyvére. Az általános nyelvtudomány számára különös jelentőségű Komenský *Panglottiájának* nyolcadik fejezetében található ama rész, ahol a magyar nyelvnek, a nyelvtani nemet meg nem különböztető sajátosságáról szól, ajánlva ezt, mint nagy előnyt a nemzetközi nyelv megteremtésén akkortájt fáradozóknak. Még a XVIII. században is erősen hatnak Komenský gondolatai az akkori szlovák és magyar nyelvművelés gyújtópontjában álló pietistákra, például fő képviselőjükre, Bél Mátyásra, aki 1729-ben a maga németül írt magyar nyelvkönyvét a *Der ungarische Sprachmeister*-t a korai felvilágosult enciklopédizmus ideáljainak szellemében szerkeszti, abban a szellemben tehát, amelynek sikeréért Jan Ámos Komenský is küzdött.

Nő az érdeklődés a magyar dolgok iránt cseh földön a felvilágosodás kezdetén, s ez főleg a történettudomány területén vezet mélyebb együttműködésre. Így talál visszhangra Gelasius Dobnernél, a cseh felvilágosult kritikai történetírás megalapítójánál Pray Györgynek és más magyar történészeknek a legrégebb magyar legendákat és krónikákat elemző történelmi kritikája. Így kerül Mikuláš Adaukt Voigt és František Faustin Procházka cseh irodalomtörténész érdeklődésének középpontjába a magyarországi humanizmus. Ők a Balbín-féle védekező historizmus szellemében a kis közép-európai népek védelmét a tereziánus, majd a jozefinista centralizáció elnémetesítő törekvéseivel szemben, a latin kultúra közös közép-európai hagyományaiban vélik megtalálni. Ebben a helyzetben, midőn cseh földön Komenský első filológiai kísérletei után, a felvilágosodás légkörében elmélyül a magyar történeti és irodalomtörténeti kutatás, lassan elérkezik, megéri az idő a hungarológiának mint önálló tudománynak a megszületésére.

Josef Dobrovský volt akkoriban az a tudós személyiség, aki cseh földön tudományos szinten volt képes összekapcsolni a történelemtudományt a filológiával. Az ő alapvető jelentőségű munkásságát, a cseh hungarológia és finnugrisztika létrehozásában szerzett érdemeit tettem vizsgálat tárgyává a Brnóban, 1967-ben megjelent *Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist* című könyvemben. Itt, most, ebben az előadásban szeretnék még szót ejteni az ő cseh és szlovák kortársairól. Azokról, akik mellette jelentős részt vállaltak a cseh és a szlovák hungarológia létrehozásában.

Tágabb értelemben összefüggésbe hozható Josef Dobrovský életművével például a Pozsonyi Királyi Akadémia egykori magyar nyelv- és irodalomtanára, Anton Gubernáth munkássága. Gubernáth, aki 1814. november 2-án halt meg Pozsonyban, mind ez ideig elfelejtett személyisége a cseh, illetve a szlovák hungarológiának, noha kétkötetes, 1802–1803-ban, Pozsonyban kiadott *Institutiones Linguae et litteraturae hungaricae* című munkájával feltétlenül a mai Szlovákia területén folyó hungarológia egyik úttörőjének tekinthető. Gubernáth munkája szervesen összekapcsolja a nyelv és az irodalom szempontjait, miközben az irodalmat lényegében a nyelvtudomány segédtudományának tartja és azt a

nyelvi magyarázatokkal összefüggésben vizsgálja. Különös figyelmet fordít a stilisztikára és az irodalmi művek szerkezetére, abból a feltevésből kiindulva, hogy a szintaxis alapvető filológiai díszciplína. Ez a kissé túlzott állítás támaszra lelt Dobrovskýnak a nyelv szintaktikus struktúrája fontosságáról szóló érvelésében, az összehasonlító nyelvtudományt illetően. Dobrovský abban a velős állításban foglalta össze nézeteit, miszerint összehasonlító szempontból egyetlen mondat többet ér száz szónál. Gubernáth munkája mindenesetre a modern, úttörő nyelvészeti irányzatokhoz sorolandó, azokhoz, amelyek már túlhaladtak a barokk, illetve a humanista típusú, lexikális-etimológiai összehasonlító nyelvészkedésen.

Érdekes, hogy ez a régebbi összehasonlító módszer a XIX. század elején éppen magyar környezetben, az akkori Magyarországon éli reneszánszát. Pozsonyban adja ki például újra 1834-ben *Ponori Thewrek József* a Vrančič-féle, késő-humanista szótárát. Ott jelenik meg ekkor, pontosabban 1833-ban, a morvaországi Telčből származó *Řehoř Dankovský Magyaricae linguae Lexicon critico-etymologicum*-ja, amely a szóbokrok elméletére támaszkodik, éppen úgy, ahogy azt a régebbi és az újabb latin—magyar szótárakban alkalmazták — a Bél Mátyás kiadásában, 1719-ben megjelent Keller-szótártól kezdve, egészen *Dankovský* magyar kortársainak, *Kresznerics Ferenc*nek és *Kassai József*nek a szótáráig. Dankovský nem ismeri el a magyarok finnugor őseredetét, és azt igyekszik bizonyítani, hogy a magyar szókincs kétharmada szláv eredetű. Dankovský azonban nem rendelkezik mélyebb szlavisztikai műveltséggel és alaposabb etimológiai képzettséggel. A szláv nyelvek görög eredetének téves elméletére támaszkodik, úgyhogy etimológiájának jelentős része ma már túlhaladott.

Dankovský etimológiai szótáránál életrevalóbbnak bizonyult a szlovák *Štefan Leška* posthumus műve, az *Elenchus vocabulorum europaeorum cum primis slavico-magyarici usus*, amely 1825-ben jelent meg Budán. Egész sor etimológiája kiállta az idő próbáját. Štefan Leška, akárcsak *Juraj Ribay* a maga kéziratot szótárában, a *Vocabularium hungarico-slavicum*-ban, már tekintetbe vette a köznyelvi és a nyelvjárási változatokat. Leška munkája egy nagyszabású nyelvészeti alkotás részét képezte volna, amelynek célja Magyarország és Európa összes nyelvének átfogása volt. Itt tisztán érezhető *Dobrovský Systema linguarum* tervének a hatása.

Josef Dobrovský éppen ezzel a nagyszabású koncepcióval, amely a finnugor nyelveket besorolta az általános nyelvi rendszerbe, vetette meg a cseh hungarológia tudományos alapját. Számos hungarológiai részletkérdést kortársai és munkatársai dolgoztak ki — a magyar—szláv lexikális összefüggéseket Štefan Leška és *Juraj Ribay*, a magyar nyelv szintaxisát és stilisztikáját Anton Gubernáth —, de Dobrovskýé az érdem, hogy a cseh és a szlovák hungarológia és a finnugrisztika tudományágát jól kidolgozott, tudományos módszerrel támasztotta alá. A grammatikai nyelvi struktúra elemzéséből indult ki, és a lexikális-etimológiai összefüggések felismerésének alapvető kritériumává a nyelvtörténeti kutatást tette. Ezért fűződik nálunk, cseh földön, Josef Dobrovský nevéhez, az ő munkásságához, a hungarológia tudományának megszületése.

A magyar filológia (hungarológia) oktatása a Szovjetunióban

A régi Oroszország főiskolai tantárgyai között a magyar filológia nem szerepelt, hiszen a magyar nyelv kizárólag a finnugor nyelvekkel foglalkozó tudósokat érdekelte, de azokat is csak annyiban, amennyiben szükségük volt rá a finnugor összehasonlító nyelvtudomány művelésében. A filológusokon kívül a magyar nyelv oktatása iránt bizonyos érdeklődést csak akkor kezdtek tanúsítani, mikor érezhetővé vált az első világháború előszele, és gondoskodni kellett megfelelő nyelvtudású katonai fordítókról, felderítőkről és hasonló katonai szakemberekről. Gondolom, hogy a cári hadsereg keretében akkor kezdték el a magyar nyelv gyakorlati oktatását; legalább is erre vall az, hogy nem sokkal a háború előtt jelent meg az az eléggé egyszerű és szűkre szabott kiadvány, amely *Rövid magyar nyelvkönyv* címen (Kratkij ucsebnik vengerszkogo jazyka) 1910-ben Varsóban látott napvilágot, és amelyet a varsói katonai körzet törzskaránál működő tiszti iskola számára állítottak össze. Tudomásom szerint ez volt az első orosz nyelven írt, viszonylag megfelelő magyar nyelvkönyv.

Egyes szovjet főiskolákon a magyar filológia oktatását már elég korán bevezették. De ezek az első kísérletek még csak arra szolgáltak, hogy a Magyar Népköztársasággal kiépülő nemzetközi kapcsolatok számára megfelelő nyelvtudással rendelkező szakembereket képezzenek ki; vagy arra, hogy egyes tudósok, főleg a finnugor nyelvekkel foglalkozók, nyelvtudásukat kiszélesíthessék, elmélyíthessék. Azonban a magyar filológia iránti érdeklődés már az ötvenes és még inkább a hatvanas években mind nagyobb lendületet vett és a mai napig állandóan fokozódik. Ebben nem kis szerepet játszott a szovjet és a magyar nép közötti baráti kapcsolatok kialakulása. A Szovjetunió népeinek (köztük a nyelvrokon népeknek is) több alkalmuk nyílt arra, hogy minél jobban megismerkedhessenek a magyar kultúra, irodalom, művészet és tudomány vívmányaival. Ezzel magyarázható az, hogy amióta meghirdették a magyar tagozatokat és tanfolyamokat a szovjet főiskolákon, jelentkezőkben sohasem volt hiány.

Van egy másik körülmény is, amely előrevitte a magyar filológia oktatásának ügyét. Hungarológusokra nagy szükség volt és van a Kárpát-melléki magyarlakta szovjet városokban és falvakban. Ezen a vidéken a magyar iskolák és magyar vonatkozású kultúrintézmények igényeit a lehető leggyorsabban ki kellett elégíteni, és mind a mai napig utánpótlásról is kell gondoskodni.

A jelenlegi helyzet szempontjából azokat a magasabb színvonalú szovjet intézményeket, ahol magyar filológiai oktatás folyik, legalább három csoportra lehet felosztani. Az

első csoportot az uzsgorodi (ungvári), moszkvai és leningrádi egyetem képezi, a másodikat a magyarral rokon nyelvű szovjet népek köztársaságában működő főiskolák, a harmadikat különböző főiskolák és tudományos kutatóintézetek aspirantúrája jelenti.

Az első csoport egyetemeinek legfontosabb közös vonása, hogy mindegyiknek van hungarológiai kutatással foglalkozó tagozata. Máskülönben az említett tagozatok lényegesen eltérnek egymástól.

Az ungvári egyetem filológiai karán 1963-ban alakult meg a magyar tagozat, amely később a *Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke*, majd a *Magyar Filológiai Tanszék* nevet kapta. Vezetője *Petro Lizanec*, egyetemi tanár, a filológiai tudományok doktora. A tanszék fő feladata, hogy a Kárpát-melléki magyarlakta vidék magyar iskoláit magyar nyelv- és irodalomtanárokkal lássa el. Tudnivaló, hogy a tanszék megalakulása előtt az említett vidék magyar iskoláiban kevés volt a szakképzett oktató. A magyar nyelvet és irodalmat sok esetben olyanok tanították, akiknek nemhogy megfelelő diplomájuk, de még alapvető szakmai képzettségük sem volt. Ezért a magyar nyelv és irodalom oktatása az ungvári egyetemen két szinten folyik. Egyrészt minden évben felvesznek középiskolát végzett fiatalokat, akik aztán mint rendes hallgatók öt éven át sajátítják el a tanterv előírta anyagot. Másrészt ezzel párhuzamosan a levelező tagozatra olyanokat is felvesznek, akik már tanítanak magyar nyelvet és irodalmat magyar középiskolákban, vagy magyar vonatkozású intézményeknél dolgoznak, de nincs megfelelő képesítésük. Mint-hogy mindkét tagozat hallgatói majdnem kizárólag a Kárpát-melléke magyar lakosságából kerülnek ki és a magyar az anyanyelvük, előny számukra, hogy a felvételi vizsgákat magyar nyelven tehetik le. Azokon a hallgatókon kívül, akik az egyetem elvégzése után iskolai tanárok lesznek, vagy a tanszéken helyezkednek el, bőven akadnak olyanok is, akik kultúrintézményeknél, például szerkesztőségekben vagy a rádióban dolgoznak, vagy mint fordítók használják fel hungarológiai tudásukat.

Az ungvári egyetemi tanszéknek a hungarológiai oktatás terén kifejtett tevékenységéről sok jót lehet elmondani. Az elért eredmények nemcsak annak köszönhetők, hogy a hungarológiai tantárgyakra ezen az egyetemen több tanóra van előírányozva, mint a moszkvain vagy a leningrádin, hanem annak is, hogy az ungvári hallgatók már az egyetemre való beiratkozásuk előtt jól tudnak magyarul, rendszerint magyar középiskolát végeztek, ahol a magyar nyelvből és irodalomból már elsajátították az alapvető ismereteket. Nem utolsósorban az a tény is közrejátszik, hogy az ungvári magyar filológiai tanszék tagjai jól képzett és sok évi tapasztalattal bíró nyelvészek és irodalmárok, legtöbbjük már sikeresen megvédte filológiai kandidátusi értekezését és a docens címet is elnyerte; a tanszék vezetője pedig, mint már említettem, egyetemi tanár.

Az ungvári egyetemi magyar filológiai tanszék a hungarológiai képzésen kívül más szakmájúaknak csupán annyiban van segítségére, hogy a magyar nyelvvizsga lehetőségét szükség esetén biztosítja számukra.

A moszkvai *Lomonosov Egyetemen* a magyar nyelv és irodalom oktatása a filológiai kar általános és összehasonlító nyelvészeti tanszékének keretében folyik. Kezdetben magyarral főleg mint segédtantárggyal foglalkoztak az egyetem különféle szakos hallgatói. A rendszeres hungarológiai oktatás csak a hetvenes évek elején indult meg. Azóta

mindig van legalább egy olyan csoport, amely a teljes egyetemi tanulmányok ideje alatt, vagyis öt év folyamán részesül magyar filológiai oktatásban. Mikor ez a csoport végez, a következő öt évre újabb csoportot vesznek fel. Meg kell jegyezni, hogy az ungvári egyetem magyar szakos hallgatóival ellentétben a moszkvai magyar szakosoknak nem anyanyelve a magyar, sőt legtöbbjük a beiratkozás előtt nem is tud magyarul, számukra nem kötelező magyarból a felvételi vizsga. Ezért már egyetemi tanulmányaik legelejétől kezdve igyekezniük kell minél előbb elsajátítani a magyar nyelv alapjait, mert a negyedik évfolyamtól kezdve a hungarológiai tárgyú előadásokat már magyar nyelven hallgatják. Viszont a magyar nyelv gyakorlati elsajátításával együtt járó nehézségek miatt, mikor a harmadik évfolyamon választani kell, a legtöbb magyar szakos nem a nyelvet, hanem az irodalmat választja, hogy később irodalmári, szerkesztői, fordítói stb. munkásságot folytathasson.

A moszkvai egyetem külön jellegzetessége, hogy magyar tagozatán az említett csoportokon kívül állandóan, éspedig szép számban tanulnak olyan hallgatók is, akik nem a hungarológiát választották szakmájuknak. Ezeket a hallgatókat két csoportra osztanám. Vannak köztük különféle szakmájú filológusok: általános nyelvtudománnyal foglalkozók, szlavisták, uralisták stb., akik a szakmai nyelveken kívül igyekeznek más nyelveket is elsajátítani, köztük nem utolsósorban a magyart. A második kategóriába olyanok tartoznak, akik szakmájuk szerint nem filológusok, hanem mondjuk újságírók, közgazdászok, történészek, földrajzosok, de szűkebb szakterületük Magyarországgal és a magyarokkal van kapcsolatban, és ezért szükségük van a magyar nyelvtudásra. Természetes, hogy a magyar tagozaton ebben az esetben az oktatás módszertani alkalmazása a célnak megfelelően arra irányul, hogy a hallgatók megérthessék a magyarul írt szakirodalmi szövegeket, és esetleg valamennyire elsajátítsák az élőbeszédet is.

A leningrádi egyetem *Finnugor Tanszéke*, melynek jelenlegi vezetője *Zinaida Dubrovina* egyetemi tanár, a filológiai tudományok doktora, állandóan működő magyar tagozatot is magában foglal. Ez utóbbira minden két-három évben vesznek fel egy-egy csoportot ötéves egyetemi tanulmányokra. Mint a moszkvai magyar tagozaton, a felvételizők itt sem vizsgáznak magyarból, hiszen a magyarnak még a gyakorlati elsajátítása is csak az egyetemen kezdődik számukra. Ezért az oktatás, mint Moszkvában, szintén fokozott ütemben folyik, és nagy nehézségekkel jár. Az egyetem elvégzése után a leningrádi magyar szakosok hasonló intézményeknél és hasonló minőségben helyezkednek, el mint moszkvai kollégáik.

Mínthogy az említett három tagozaton az előfeltételek lényegesen különböznek egymástól, hiszen az ungvárirra a másik kettővel ellentétben kizárólag magyar középiskolát végzetteket, vagy legalább is magyarul jól tudókat vesznek fel, az egyes tagozatokon a tantervek között is lényeges eltérések vannak. A mai magyar nyelv és a mai magyar irodalom helyet kapott mindhárom egyetem tantervében, de vannak olyan tárgyak is, amelyek csak az ungvári tanszék tanmenetében szerepelnek. Az eltérések különböző okokból származhatnak. Elsősorban a célok különbözőségéből. A magyar nyelv és irodalom középiskolai oktatásának módszertana például fontos és kötelező tantárgy az ungváriak számára, hiszen az ungvári magyar filológiai tanszék egyik legfontosabb feladata nyelv-

és irodalomtanárok képzése a környékbeli magyar középiskolák számára. Az ungvári tanterv ezért tartalmazza ezeket a tárgyakat. Viszont a másik két egyetem magyar tagozatán nem szerepelnek, mert a hallgatók nem készülnek középiskolai tanári pályára. Más esetekben egyik vagy másik tantárgy oktatása attól függ, hogy a szóban forgó egyetemen van-e hozzá tanerő. Például a moszkvai vagy leningrádi egyetemen a tantervben szereplő tantárgyak egyikét-másikát egyelőre vagy időnként azért nem oktatják, mert hol van, hol nincs megfelelő előadó. Így van a *magyar nyelvjárástannal*, a *magyar nyelv történetével*, nem is beszélve olyan speciális tantárgyakról, mint *A magyar irodalmi nyelv története* vagy *Az irodalmi kritika elmélete és metodológiája*, amelyek csak az ungvári egyetem magyar filológiai tanszékén elfogadott tantervben kaptak helyet.

Az ungvári egyetemen az első évfolyamtól kezdve magyar nyelven adják elő az összes magyar vonatkozású kollégiumot, sőt néhány más tantárgyat is, például a *Bevezetés a finnugor nyelvtudományba* című előadássorozatot.

Mindhárom egyetem magyar tagozatán tartanak speciális témájú szemináriumokat, s a tantervekben elő vannak írva a kötelező évfolyami szemináriumi munkák. Különben az ungvári egyetem magyar tagozatának itt is megvannak a maga sajátosságai. Mind a tanárok, mind pedig a hallgatók szívesen dolgoznak olyan témákon, amelyek a helyi viszonyokkal vannak kapcsolatban. Tanulmányozzák a környékbeli nyelvjárásokat, gyűjtik és feldolgozzák a Kárpát-vidéki magyarok népköltészetét, elemzik a szomszéd népekkel való nyelvi és irodalmi kölcsönhatás jelenségeit. A dolgozatok száma az ungvári magyar tagozaton nagyobb, mint a moszkvain vagy a leningrádin. Ungváron az ötödiken kívül minden évfolyamra jut egy-egy szemináriumi munka, tehát összesen négy van előírva: az első két évfolyamon magyar népköltészetből és magyar nyelvjárástannból, a harmadikon és negyediken vagy nyelvből vagy irodalomból, aszerint, hogy a hallgató melyik tárgyat választotta alapszakmájának. Az ötödik évfolyamon a hallgatók egy része vagy nyelvből vagy irodalomból nagyobb terjedelmű diplomamunkát nyújt be, és azt védi meg az államvizsgán. A leningrádi egyetem magyar tagozatán a szemináriumi munkák a második évfolyamtól kezdve vannak előírva, a moszkvain pedig csak a harmadiktól. A diplomamunkák mindkét tagozaton az utolsó egyetemi tanulmányi évre, vagyis az ötödikre esnek. Az évfolyam-dolgozatok, valamint diplomamunkák témája tetszés szerint meríthető vagy a magyar nyelv vagy a magyar irodalom tárgyköréből. Az ungváriakkal ellentétben a leningrádi, illetve moszkvai egyetem magyar szakos hallgatói orosz nyelven írják az évfolyam-dolgozatokat és a diplomamunkákat.

Az évfolyam-dolgozatok és diplomamunkák irányításának módszertana a három egyetemen nagyjából megegyezik. A kijelölt vezető tanár segíti a hallgatót a téma kiválasztásában, de a továbbiakban csak tanácsadóként szerepel, majd a végén ő nézi át a kész dolgozatot. A diplomamunkát a vezető tanár ajánlja megvédésre. A diplomamunkák önálló teljesítménynek számítanak, amelyek gyakran még a szóbeli vizsgáknál is jobban tanúskodnak a szerzők szakmai tudásáról és képességeiről, hiszen a megvédésnél vita van és különféle kérdésekre kell a hallgatóknak válaszolni.

A diplomamunkák megvédésén kívül a záró államvizsgáknak egy másik formája is létezik: a szóbeli vizsga magyar nyelvből és magyar irodalomból. A három egyetemen

működő magyar tagozatokon kialakult követelmények itt is eltérnek egymástól. Ungváron csak olyan hallgatókat köteleznek szóbeli magyar vizsgákra, akik nem nyújtottak be megvitatandó diplomamunkát. A levelező hallgatók itt rendszeren szóbeli vizsgát tesznek, s néhányan a rendes hallgatók közül is. A leningrádi egyetem finnugor tanszékén és a moszkvai egyetem megfelelő tagozatán minden hallgató számára kötelező a diplomamunka.

Mindhárom egyetem magyar tagozatának érdekében áll, hogy minél jobb kapcsolatokat létesítsenek a magyarországi egyetemekkel és tanárképző főiskolákkal. A moszkvai és leningrádi tagozaton rendszerint évekig oktatnak Magyarországról vendégként meghívott előadók. Nem egy neves magyar nyelvész vagy irodalmár tartott előadásokat vagy egész előadássorozatot az ungvári egyetemen is. Ugyancsak jó néhány eset volt arra, hogy magyar szakos szovjet hallgatókat hosszabb időre, sőt évekre kiküldtek magyarországi egyetemekre tanulni. Az érdekelt szovjet egyetemi tagozatok fenntartják a kapcsolatot a *Debreceni Nyári Egyetem* rendezőivel. A jövőben ezek és az ezekhez hasonló kapcsolatok remélhetőleg még jobban kiépülnek.

Mint említettem, a magyar filológia oktatásának szempontjából az intézmények második csoportját olyan főiskolák képezik, amelyek a Szovjetunió területén élő nyelvrokon népek szövetségi vagy autonóm köztársaságában működnek. Minden ilyen köztársaságban van egyetem, valamint pedagógiai főiskola, és vagy az egyik vagy a másik rokon nyelvi tagozatának keretében rendszerint magyart is tanítanak valamilyen formában: vagy kötelező vagy fakultatív tantárgyként. Az oktatásnak két célja van: az egyik az, hogy a hallgatók gyakorlatilag elsajátítsák a magyar nyelv alapjait és így tudásukat felhasználhassák szakszövegek fordítására; a másik az, hogy a magyar nyelv sajátosságainak megismerése alapul szolgáljon az illető rokon nyelv sajátosságaival való egybevetésre, ez utóbbiak behatóbb vizsgálatára és tudományos értékelésére. A magyar nyelv oktatására kijelölt óraszám ezeken a főiskolai tagozatokon eléggé szerény, szerények az előadók módszertani tapasztalatai is, de rokon nyelv oktatásáról lévén szó, az elért eredmények gyakran mégis számottevőek.

A magyarnak mint rokon nyelvnek oktatása terén a szovjet főiskolák közül a legrégebbi hagyományokra az Észt Szövetségi Köztársaságban működő tartui egyetem filológiai kara tekinthet vissza; kialakításukban nagy érdemeket szerzett *Paula Palmeos* docens. Mindjobban terjed a magyar nyelv rendszeres oktatása a többi finnugor lakosságú köztársaság főiskoláin is, például a sziktivkari egyetemen a Komi Autonóm Köztársaságban, az izsevszkin az Udmurt Autonóm Köztársaságban. Az előbbin *Jevgenyij Igusev* docens, az utóbbin *Valentyin Kelmakov* docens tanítja a magyar nyelvet. Arra is nyílt már alkalom, hogy a nyelvrokon népek főiskoláin tanuló hallgatók bizonyos ideig olyan egyetemen folytassák magyar nyelvi tanulmányaikat, ahol a magyar nyelvet és irodalmat mint szaktantárgyat oktatják. Az ungvári egyetem szívesen fogad gyakorló tanulmányokra olyan tanárokat, akik a nyelvrokon népek valamely főiskoláján magyar filológiát oktatnak, de továbbképzésre tartanak igényt.

A magas szinten folyó magyar filológiai oktatás szempontjából a harmadik csoportot az *aspirantúra-tagozatok* képezik. Ismeretes, hogy a szovjet főiskolákon és tudományos

kutatóintézetekben működő aspirantúra-tagozatok szakmai képzést nyújtanak leendő főiskolai tanároknak vagy tudományos kutató pályára készülőknek. A rendes aspiránsok három éven át folytatják tanulmányaikat, a levelező aspiránsok rendelkezésére négy év áll. Az aspirantúrát csak megfelelő főiskolai végzettséggel és szakmai tudással rendelkező jelentkezők pályázhatják meg, mert a választott szakmából a felvételi vizsga kötelező. Az aspirantúrával van kapcsolatban a tudományos képzésnek egy másik módja is: az úgynevezett „pályázók” intézménye. A rendes és levelező aspiránsokkal ellentétben a pályázók bizonyos tekintetben magánúton készülnek tudósi vagy főiskolai tanári pályájukra, tehát felvételi vizsgát nem tesznek. A rendes és levelező aspiránsok tanulmányait kijelölt tudós vezetőjük irányítja. Néha valamilyen főiskola aspirantúrájával összeköttetésbe lépnek a pályázók is, és akkor számukra is kijelölnek tudományos vezetőt. Az aspirantúra befejezéseként az aspiráns vagy pályázó levizsgálják a kötelező kandidátusi tantárgyakból és nyilvános vita útján védi meg tudományos kandidátusi értekezését, hogy aztán ennek alapján elnyerje a kandidátusi tudós fokozatot.

Az elmondottak teljes mértékben vonatkoznak a hungarológusokra is. A hungarológiai tanulmányoknak két mozzanata van az aspirantúrában. Az aspiráns kijelölt tudós vezetőjének irányításával készül a szakmai kandidátusi vizsgára, és ugyancsak az ő irányításával dolgozik hungarológiai tárgyú kandidátusi értekezésén is. Éppen úgy mint a többi szakmában, a hungarológiai tárgyú kandidátusi vizsga követelményeit néhány évvel ezelőtt lényegesen felemelték és a vizsgaszabályokat is megszigorították. Csak példaképpen említem meg, hogy a *Szovjet Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében* néhány évvel ezelőtt összeállították a finnugoros aspiránsok számára a kandidátusi szakvizsgák szabályait és a kötelező szakirodalom jegyzékét. Az elfogadott tájékoztató szerint a magyar nyelvészeti szakvizsga két részből áll: a szűkebb értelemben vett magyar szakmai részből és a finnugor nyelvészetre vonatkozóból. Ez azt jelenti, hogy a vizsgázó nemcsak a mai magyar nyelvről szerzett ismereteiről számol be, hanem a nyelvtörténeti kutatásokban való jártasságának is tanúbizonyságát kell adnia, hiszen meg kell győznie a vizsgáztató bizottságot arról, hogy a magyar nyelvi tényeket az összehasonlító finnugor nyelvtudomány segítségével is meg tudja világítani. A vizsgáztatási szabályok megszigorításával lényegesen csökkentették azoknak az intézményeknek a számát, amelyek a finnugor nyelvtudomány terén jogosítva vannak kandidátusi vizsgáztatásra és kandidátusi értekezések elfogadására. Nyelvészetből ezt a jogot csak a moszkvai akadémiai Nyelvtudományi Intézet és a tartui egyetem filológiai kara kapta meg.

Szovjet egyetemek és tudományos kutatóintézetek aspirantúráiból már jó néhány hungarológus került ki; legtöbbjük megvédte értekezését, és elnyerte a filológiai tudományok kandidátusa tudós címet is. Ezzel kapcsolatban külön ki kell emelni az ungvári egyetemen működő magyar filológiai tanszék kevékenységét. Legtöbb tagja saját tanszékének keretében végezte vagy végzi aspiránsi tanulmányait és csak szakvizsgázott, valamint az értekezését védte meg vagy fogja megvédeni más intézményeknél.

Az aspirantúra keretében magyar nyelvvel nemcsak szűkebb értelemben vett hungarológusok foglalkoznak: a magyar az aspiránsi tanulmányi tervben kiegészítő tárgyként is szerepelhet. Általános szabálynak tekinthető, hogy azok az aspiránsok, akik

valamelyik rokon nyelvet választották alapszakmájukul, vagy azok, akik az uráli nyelvek általános kérdéseivel szándékoznak foglalkozni, kötelesek levizsgázni egy régi finnugor irodalmi nyelvből is: magyarból, finnből vagy észtből. A nyelv kiválasztása természetesen részben attól függ, hogy a szűkebb szakmai nyelv milyen rokonsági viszonyban van e nyelvekkel, részben pedig attól, hogy melyik régi irodalmi nyelven talál a jelölt több olyan szakirodalmi közleményt, amely felhasználható rokon nyelvi tanulmányaival vagy kandidátusi értekezésének témájával kapcsolatban. Megfigyeltem, hogy a moszkvai aspiránsok közül a cseremisszel, obi-ugor, permi és szamojéd nyelvekkel foglalkozók, valamint azok, akik az uráli nyelvek általános problémáit kutatják, az említett irodalmi nyelvek közül szívesen választják a magyart. Ez utóbbinak mint kiegészítő nyelvnek oktatása és tanulmányozása természetesen a szerény célkitűzéshez alkalmazkodik. Tudniillik a jelölt elsősorban arra törekszik, hogy elsajátítsa a magyar nyelvtant és a magyarról való szakfordítás technikáját. A szerény cél ellenére a magyar nyelv oktatásának ezt a formáját sem kell lebecsülni, hiszen nem egy esetben tapasztalhattuk, hogy rokon nyelvekkel foglalkozó aspiránsok az aspirantúra elvégzése után igyekeztek elmélyíteni és kibővíteni magyar nyelvi ismereteiket, és ezeket az ismereteket felhasználni további tudományos munkásságukban. Csak példának hozom fel, hogy már említett kollégáim, Igusev és Kelmakov, akik jelenleg Sziktivkárban, illetőleg Izsevszkben tanítanak az egyetemen magyart, annak idején a moszkvai Nyelvtudományi Intézetben kapták aspiránsi képzésüket és ott sajátították el a magyarnak mint kiegészítő rokon nyelvnek alapjait.

A fent említett egyetemeken és pedagógiai főiskolákon kívül vannak más főiskolák is, ahol, mint például Tbiliszi-ben, a filológiai tagozatokon a magyart mint második nyelvet tanítják, vagy a nem nyelvészeti tagozatok tantervében a magyar mint szakmai nyelv szerepel. A magyar nyelvoktatásnak erre a módjára azonban itt részletesen nem térek ki.

A magyar nyelv és irodalom oktatása az uzsgorodi Állami Egyetemen

A kárpátontúli terület politikai és szellemi életében, mint cseppben a tenger, tükröződik részleteiben és egészében a lenini nemzetiségi politika jelentősége, amely megteremtett minden feltételt területünk valamennyi nemzetisége, köztük a magyar nemzetiségű dolgozók minden irányú kulturális és szellemi fejlődéséhez. Példák és adatok egész sorát említhetjük, amelyek önmagukért beszélnek. A terület mintegy 100 magyar tan nyelvű iskolájában (köztük 20 középiskola) közel 20 000 fiatal tanul anyanyelvén. Két magyar nyelvű területi lap (*Kárpáti Igaz Szó*, *Kárpátontúli Ifjúság*), három területi lap, a *Kárpáti Kiadó* és a *Ragyanszka Skola Tankönyvkiadó* magyar osztályai, a területi rádió és televízió magyar szerkesztőségei, valamint más kulturális (színház, filharmónia) és sajtóorgánumok szolgálják a lakosság igényét.

1945-ben a felszabadulás után, Uzsgorodon megnyílt az *Állami Egyetem*, ahol mintegy 11 ezer diák szerez felsőfokú képzettséget. A filológiai karnak három tagozata van: ukrán, orosz, magyar és hét tanszék: ukrán nyelv, ukrán irodalom, orosz nyelv, orosz irodalom, magyar filológiai, általános és szláv nyelvtudomány, irodalomelméleti és világ-irodalmi tanszék. Az oktatási tevékenységet 61 oktató látja el. A tanárok között 5 tudományok doktora és professzor, 37 kandidátus és docens, 8 adjunktus főelőadó és 11 tanársegéd előadó van.

Tizennyolc év telt el azóta, hogy 1963. szeptember 1-én húsz magyar szakos hallgató megkezdte itt tanulmányait. Azóta tizennégy évfolyam hallgatói (280 diák) nyertek a magyar nyelv és irodalom tanítására képesítést. Az 1969—1970-es tanévben megindult a levelező oktatás is, hogy a dolgozó ifjúság és a felsőfokú végzettséggel nem rendelkező pedagógusok munkaviszonyuk megszakítása nélkül szerezhessenek magasabb szakmai képesítést. A magyar tagozat szakembereket képez a magyar tannyelvű iskolák, a területi magyar nyelvű rádió és televízió, a magyar nyelvű területi és kerületi lapok szerkesztősége, a *Kárpáti Kiadó* és a *Ragyanszka Skola Kiadó*, az Inturiszt, valamint más intézmények számára. Jelenleg a nappali tagozaton 50, a levelezőn 85 hallgató tanul.

A magyar szakos diákok a tantervnek megfelelően a következő tantárgyakat tanulják: Bevezetés a finnugor nyelvtudományba, Bevezetés a nyelvtudományba, Bevezetés a szakmába, Mai magyar nyelv, A magyar nyelv története, A magyar irodalmi nyelv fejlődéstörténete, Magyar nyelvjárástan, A magyar nyelv középiskolai oktatásának módszertana, A nyelvművelés alapjai, Észt nyelv, Általános nyelvészet; Bevezetés az irodalomtudományba, A magyar irodalom története, Magyar népköltészet, A magyar irodalom

középiskolai oktatásának módszertana, Irodalomelmélet, Az irodalmi kritika elmélete és metodológiája. E tantárgyak órakeretét lásd tovább.

Ezen kívül természetesen átfogó ismereteket szereznek a társadalomtudományokból, orosz és ukrán nyelvből, irodalomból, világirodalomból, valamint más tudományokból. A hallgatók tanulmányi és tudományos képzsét szolgálják a szakkollégiumok és a szakszemináriumok (490 óra), amelyekben a nyelv- és irodalomtudomány időszerű problémáit tanulmányozzák. Ilyen szakkollégiumok és szakszemináriumok például a következők: 1. Keleti-szláv—magyar nyelvi kapcsolatok; 2. A nyelvföldrajz kérdései; 3. A nyelvjárástan lexikai és szemantikai kérdései; 4. Bevezetés a fordításelméletbe; 5. A mondattan elméleti kérdései; 6. Magyar antroponímia; 7. Magyar frazeológia; 8. A helyes magyar kiejtés; 9. A kárpátontúli magyar nyelvjárások sajátosságai; 10. Lenin alakja a magyar irodalomban; 11. Ukrán—magyar irodalmi kapcsolatok; 12. Orosz—magyar irodalmi kapcsolatok; 13. Sevcsenko és Magyarország; 14. Az internacionalizmus problémája és a magyar burzsoá nacionalizmus bírálata a magyar irodalomban; 15. Ifjúsági irodalom; 16. Vallásellenes motívumok a magyar irodalomban és mások.

A tudományos munka módszerét, elveit a hallgatók A tudományos kutatás alapjai című szakkollégium (34 óra) keretében, valamint a tudományos kutatómunka foglalkozásain (III—V. évf.), amely heti két óra, sajátítják el. Ez azt jelenti, hogy minden professzorhoz és docenshez 5—6 hallgató tartozik, és három évre kidolgozott egyéni terv alapján bizonyos tudományos problémákon dolgoznak, amely szakdolgozattá, diplomamunkává fejleszthető. A tudományos kutatómunka eredményeiről a hallgatók kéthetenként tudományos szemináriumokon számolnak be, ahol a jelenlevő tanárok és diákok megvitatják és értékelik a referátumokat. A diákok tudományos fejlődését szolgálják a nyelvi és irodalmi szakkörök, az egyetemi és az egyetemközi tudományos konferenciák. A legjobb beszámolókat tudományos pályázatokra nyújtják be. Hallgatóink tanulmányaik során népköltészeti, nyelvjárásgyűjtő, úttörővezetői, pedagógiai, valamint diploma előtti gyakorlaton is részt vesznek.

Az öt év alatt a hallgatók négy szakdolgozatot írnak: az I. évfolyamon népköltészetből, a II. évfolyamon nyelvjárástanból, a III—IV. évfolyamon a nyelvészek — nyelvből, az irodalmárok — irodalomból. Az V. évfolyamon diplomamunkát kell írniuk. Megemlíthetjük itt néhány diplomamunka témáját: Dosztojevszkij és a magyar irodalom, A szocialista építés bemutatása Illyés Gyula Oroszország című művében, Az internacionalizmus eszméjének kifejezése Ady költészetében, Hazafias nevelés a magyar nyelv és irodalom órákon, A magyar, orosz és ukrán szentimentalizmus közös vonásai, A kárpátontúli magyar költők a szocialista építésről, Ateista nevelés a magyar nyelv és irodalom órákon, Számítógépek alkalmazása a nyelvjárási szókincs vizsgálatánál (Lizanec P.M. nyelvjárási atlasza alapján), Gárdonyi és az orosz irodalom, Több jelentésű szavak A kárpátontúli magyar nyelvjárások szótárában stb.

A magyar filológiai tanszék tanárai (*Fodó Sándor, Gortvay Erzsébet, Horváth Katalin, Kótyuk István, Lizanec Péter, Vaszőcsik Vera, Zékány Imre*) és munkatársai (*Györke Magdolna és Hegyes Angéla*) két fő problémakörben végeznek tudományos kutatómunkát: 1. Szláv—magyar nyelvi és irodalmi kapcsolatok és 2. A kárpátontúli magyar nyelvjárások.

Sor- szám	A tantárgy megnevezése	Össz- óra- szám	I			II			III			IV			V			
			e.	gy.	lb.	e.	gy.	lb.	e.	gy.	lb.	e.	gy.	lb.	e.	gy.	lb.	
1.	Bevezetés a finnugor nyelv- tudományba	36	36															szigorlat
2.	Bevezetés a nyelvtudományba	70	40	30														vizsga
3.	Bevezetés a szakmába	36	36															
4.	Mai magyar nyelv	440	48	58	18	74	38	26	64	68	10	14	16	6				vizsga
5.	A magyar nyelv története	124							88	36								vizsga
6.	A magyar irodalmi nyelv fejlődéstörténete	62										48	14					vizsga
7.	Magyar nyelvjárástan	50				30	20											vizsga
8.	A magyar nyelv középiskolai oktatásának módszertana	50										30	20					szigorlat
9.	A nyelvművelés alapjai	70										20	50					szigorlat
10.	Észt nyelv	36					36											szigorlat
11.	Általános nyelvészet											60	10					vizsga
12.	Bevezetés az irodalomtudo- mányba	70	40	30														vizsga
13.	A magyar irodalom története	440	30	16	4	82	30	12	68	30	8	70	16	14	50	10		vizsga
14.	Magyar népköltészet	70	40	30														vizsga
15.	A magyar irodalom középiskolai oktatásának módszertana											30	10					szigorlat
16.	Irodalomelmélet	86										60	26					
17.	Az irodalmi kritika elmélete és metodológiája	50													30	20		szigorlat
18.	Speciális diszciplínák (szakkollé- giumok és szakszemináriumok)	490				36			68	100		68	100		68	50		szigorlatok, vizsgák

e. = előadás, gy. = gyakorlat, lb. = laboratóriumi foglalkozások

Szerkesztés alatt áll *A kárpátontúli magyar nyelvjárások szótára*, és készítjük a lexikai és a szemantikai térképeket *A kárpátontúli magyar nyelvjárások atlaszá*nak első és második kötetéhez a kérdőív szerint összegyűjtött dialektológiai anyag alapján.¹ Ezenkívül a tanszék tanárai aktívan részt vesznek az *Összkárpáti nyelvatlasz* és az *Európai nyelvatlasz* munkálataiban. A magyar filológiai tanszéken 1970-ben megnyílt az aspirantúra. Jelenleg a tanszéken három aspiráns tanul (tudományos vezető *Lizanec P. M.* professzor).

A tanárok és a diákok jelentős társadalmi munkát is végeznek. Tudományos-ismeretterjesztő előadásokat tartanak, rendszeresen részt vesznek a pedagógusok értekezletein, közreműködnek a középiskolai tantervek összeállításában, tankönyveket írnak.

Tanszékünk szoros baráti kapcsolatot tart fenn a Szovjetunió egyetemeivel, főiskolaival, tudományos intézményeivel. Ezek között: a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Nyelvtudományi Intézetével, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Világirodalmi Intézetével, az USZSZK Tudományos Akadémiája Nyelvtudományi Intézetével, a leningrádi Állami Egyetemmel, a Sevcsenko nevét viselő kijevi Állami Egyetemmel, a tartui Állami Egyetemmel, a Mari ASZSZK, a Komi ASZSZK, a Mordvin ASZSZK, a Karél ASZSZK egyetemeivel és tudományos kutatóintézeteivel, valamint más tudományos intézményekkel.

Tanszékünk gyakran lát vendégül ismert nyelvészeket és irodalmárokat hazánk tudományos intézményeiből: *K. Majtyinszkaja* professzort, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája főmunkatársát, *I. Galkin* professzort, a Mari ASZSZK Tudományos Kutatóintézetének igazgatóját, *G. Kornjilovot*, a filológiai tudományok kandidátusát, a Csebokszári Állami Egyetem docensét, *P. Palmeost*, a Tartui Állami Egyetem docensét és másokat.

Tanszékünk szoros baráti kapcsolatot tart fenn különböző magyarországi tudományos intézményekkel. Egyebek között együttműködési szerződést kötöttünk a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola magyar nyelv és irodalom tanszékével. Tevékeny kapcsolatot építettünk ki a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem, a szegedi József Attila Tudományegyetem tanszékeivel, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetével. Ezek a kapcsolatok kezdettől fogva igen hatékonyak. Megkezdődött a tudományos, szépirodalmi és kritikai kiadványok, a szótárak széles körű cseréje. Így például a debreceni és a szegedi egyetem, a nyíregyházi és a szegedi tanárképző főiskola, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete számos tankönyvet, sok kritikai és szépirodalmi kiadványt küldött nekünk. Ebbe a munkába bekapcsolódott az Országos Széchényi Könyvtár is, amely nyelv- és irodalomtudományi, különböző kritikai és szépirodalmi művekkel gyarapítja, egészíti ki a tanszék könyvtárát. A magunk részéről a Magyar Népköztársaság intézeteinek és könyvtárainak megküldjük a legújabb szovjet tudományos kiadványokat, valamint azokat a szépirodalmi műveket, tankönyveket, amelyek magyar nyelven jelennek meg területünkön. Együttműködésünk jelentősen gazdagodik azáltal, hogy felsőfokú intézeteink, tanszékeink között szoros kapcsolatok jöttek létre. A magyar filológiai tanszék tagjai részt vesznek az egy hónapos *Debreceni*

Nyári Egyetemen, a Magyar Népköztársaság tudományos intézeteinek konferenciáin, szimpozionjain.

A Kárpáti Kiadó és a magyarországi Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó közös gondozásában jelent meg a *Kárpátontúli magyar népmesék* című gyűjtemény, melyet tanszékünk munkatársai rendeztek sajtó alá. Tanszékünknek jelentős segítséget nyújtanak a Magyar Népköztársaság tudósai, akik közül többen rendszeresen tartottak és tartanak nyelv- és irodalomtudományi előadásokat egyetemükön. *Ortutay Gyula* a magyar népköltészetéről, *Hajdú Péter* az uráli nyelvcsaládról, *Imre Samu* a magyar nyelvjárásokról, *Benkő Loránd* a magyar nyelv történeti grammatikájáról, *Kálmán Béla* a magyar személynevekről, *Bárczi Géza* a magyar irodalmi nyelv történetéről és mások.

Diákjaink több héten át hallgatták *Vajda László*, *Hegedűs András*, *Margócsy József*, *Ferenczi Imre*, *Bessenyei György*, *Nagy János*, *Pál György*, *Katona Béla* irodalmi előadásait és *Lőrincze Lajos*, *Sebestyén Árpád*, *Szathmári István*, *Deme László*, *Nyíri Antal*, *Benkő László*, *Fábián Pál*, *Bachát László*, *Mező András* és mások nyelvészeti előadásait.

Az ilyen alkotó jellegű kapcsolatok a rokon tanszék tudósai között hasznosak, és elősegítik egymás oktatói-módszertani, nevelői, valamint tudományos munkájának jobb megismerését és egyben új impulzusokat adnak munkánk javításához.

Jegyzet

1. Ld. Lizanec P. M.: Anyaggyűjtési program. Kérdőív az USZSZK Kárpátontúli területe magyar nyelvjárásainak dialektológiai atlaszához. Szókinsz, I. rész. (777 kérdés). Uzsgorod, 1976.

A magyar mint cél- és eszköznyelv a moszkvai Lomonosзов Egyetemen

1. A magyar filológusképzés a moszkvai *Lomonosзов Egyetemen* 1970-ben indult meg egy tíz fős ún. kísérleti csoporttal. 1975 óta a filológusképzés önálló magyar szak keretében folyik, és a tantervek, tantárgyi kötelezettségek meghatározásával arányosan egyre tartalmasabbá vált, illetve válik. Előadások és szemináriumok tartására hívtam magyar lektort 1972 óta foglalkoztat az egyetem. Az alábbiakban mint a Lomonosзов Egyetem időrendben első lektora, mint a *Magyar nyelvkönyv oroszul beszélőknek* című tankönyv szerzője és mint az ELTE finnugor oktatója, tehát immáron mint „kivülálló” mondom el néhány gondolatot a címben jelzett kérdésről és ennek ürügyén az orosz nyelvterületre irányuló hungarológiai munkáról.

2. Hogy a cél- és eszköznyelv megfogalmazással mit akartam kifejezni, azt a magyarul tanuló moszkvai egyetemi hallgatók csoportosítása tükrözi. Az én megítélésem szerint a hallgatók három csoportot képeznek, éspedig 1. a filológusokét (— nyelv és irodalom szakosok), 2. a „szakemberekét” és 3. a magánemberekét. Ez a csoportosítás, amely a filológusokra nézve nem túl hízelgő, az alább ismertetendő alapokra épül.

2. 1. A filológus egyetemi tanulmányai fő tárgyának, céljának önként választja a magyart. Hogy miért éppen a magyart? Részletesen lehetne taglalni, de bizonyos, hogy inkább érzelmi, mint értelmi indíttatásból vagy a szovjet népgazdaság igényeit józan előrelátással fölmérő érdekből. A 17 éves elsőévesnek többnyire még sejtelve sincs arról, hogy például fordítóként, Inturiszt-idegenvezetőként, rádiósként, kiadói munkatársként, nyelvtanárként, irodalomtörténészként vagy szótárszerkesztőként akarja-e és fogja-e hasznosítani ismereteit. Tehát tág, talán túlságosan is tág, de ugyanakkor nyitott, alakítható érdeklődéssel indul. Szakdolgozata jóvoltából átmenetileg szakbarbárrá válik, s hogy végül minek lesz a szakembere, az dönti el, „hogyan rázódik el az életben”. Ez a csoport „egyedi példányok”-ból áll, itt mindenkinek megvan a maga egyéni, alakulató elképzelése, célja.

2. 2. Nos, ezzel a parttalan érdeklődéssel és a magyar nyelv iránt érzett szeretettel jellemezhető csoporttal állítom én szembe az ún. szakembereket. Ők a *Lomonosзов Egyetem Történelem, Közgazdaság, Földrajz, Újságíró Karán* tanulnak, és nekik maguknak világos, hogy történészek, közgazdászok, földrajzosok, újságírók stb. lesznek. Ezen a választott szakterületen belül aztán Magyarországra, Közép-Európára, a szocialista táborra stb. „specializálódnak”, nem egészen önként. Szerepet játszik ebben az állam hivatalos szakemberképzési és az egyetem saját káderfejlesztési terve, tehát az irányítás is. Az egye-

tem kötelezi őket a magyar tanulására, mégpedig általában heti 10 órában, tehát olyan óraszámban, amelyről hazai nyelvszakosaink álmodni sem mernek! Ennek a csoportnak a magyar nyelv eszköze: egy magyar cikk vagy könyv elolvasása nekik történészként, közgazdászként stb. jelent szakmai sikert. Itt a tanulócsoporthoz érdeke közös: minél előbb szakirodalmat olvasni. A köznapis beszéd szókincsét is elsajátítják, de inkább csak olyan mértékben, hogy „el ne adják őket”, ha ösztöndíjasként magyar nyelvterületre kerülnek. Ez a csoport egészen más jellegű oktatást kíván mint a filológusoké. Itt a siker kulcsa a nyelvtan megfelelő adagolása és a megfelelő szakszövegek kiválasztása, s ez az a csoport, amelyben a tanárnak minden órán eszébe jut a klasszikus mondás: tanítva tanulunk.

Az egyetem falain túl ez a két csoport már egyet képez: a valamilyen szempontból Magyarországgal foglalkozó szakemberek csoportját.

2. 3. A harmadik csoportnak a magyar cél is, eszköz is. Ide a magánembereket soroltam: ők azok, akik nálunk a különféle (TIT, MSZBT stb.) nyelvtanfolyamokon tanulnak. Moszkvai éveimben az ún. menyasszonykurzust nekik tartottam, mivel főleg a diákmenyasszonyok, diákfeleségek jártak ide. De itt tanultak azok is, akik nem kényszerűségből, hanem hobbiból tanultak magyarul, például a veteránok gyermekei, akiket az édesapjuk — nyilvánvalóan kellemes — emlékei késztettek a tanulásra, és azok is, akiket a nyelvek általában érdekeltek, így például az „egzotikus” magyar. A minél előbb! jelszó erre a csoportra is jellemző, itt a beszédközpontúság az uralkodó, a beszédbeli sikerélmény mindennél fontosabb. Látványos és praktikus nyelvtudásra van szükségük minél előbb. Nyelv- és országismeretből előbbre való az eligazodás a mosóporok, a lábasok és fazekak, az ételnevek, a rugdalózók és a tipegők között, mint a magyar tájegységek vagy az uralkodóházak között.

Látnivaló, hogy ez a csoport az, amelyik a „hungarológia”-tól a legtávolabbra esik, mégis az a meggyőződésem, hogy most már az egyetem keretein túlmenően, erre a csoportra kell, és lehet számítani, amikor a magyartanulás, a magyarság iránti érdeklődők tömegbázisát keressük. A Szovjetunió mértékével mérve több százezer, esetleg millió emberről van szó. Ezt az SZMBT pontosabban meg tudná mondani, s arra is határozottabban tudna válaszolni, hogy a rólunk kialakult és alakuló közvéleményt — magunkon kívül — ez a csoport vagy pedig a diplomások formálják-e?

3. Az elmondottakból látható, hogy *sokféle érdekű tanulóárdának az igényeit kell kielégíteni és hogy ennek a sokféle érdekű tanulóárdának az igényeit ki kell elégíteni.* Itt a kérdés: megtettünk és megteszünk-e — mi is, közösen is, oroszul is, magyarul is — mindent, hogy kielégítsük? Az egyetemen a 2—3, esetleg 4 karon tanító lektornak rendkívül magas óraszámban és rendkívül sokféleképpen kell helytállnia. Éppen ennek a sokoldalú igénybevételnek köszönhetően kitapasztalhatja, milyen eredményei vannak, és hogy vannak-e hiányosságai és fogyatékoságai az orosz nyelvterületen folyó, tőlünk odairányuló hungarológiai munkának. Van ez is, az is. Én itt és most a tiszteletre méltó eredmények említése nélkül a hiányosságok közül is csak kettőre akarok kitérni, azokra, amelyek cél- és eszköznyelvként tanultva a magyart egyaránt fontosak, és pedig az országismeretre és az egyetemi képzésre, ezen belül a kapcsolat kutatásra.

3. 1. Az országismeret főként a földrajzra és a történelemre épül: el kell helyezni a mindenkori magyarságot a mindenkori térben és a mindenkori időben. És itt kezdődnek a problémák. Az irodalomtörténetben a szülővárosokat, iskolavárosokat, időnként a fővárost is a szomszéd államokban kell keresni; a Népszabadságban 56-os disszidensekről lehet olvasni stb. Ha az ilyenfajta kérdések az egyszerű történeti tények nem-ismere­téről tanúskodnak, az a jobbik eset, a hiányokat könnyű pótolni. A történelmi ismeretek hiánya komoly gondot okozhat a fordításban, például magyarul nem mindegy, hogy emigránsokról vagy disszidensekről beszélünk-e. Ismeretes a mondás, a tények makacs dolgok. Hát a tévesen elsajátított ismeretek még makacsabbak. Az olyan típusú történelemkönyvek után mint például *A boldogság felé* című (Ungvár, 1975), nem várhatjuk, hogy egy nem magyar, természetesen nem a magyar eredetmondákon felnőtt hungarológus felkapja a fejét és tiltakozzék egy olyan, látszólag nem is a magyarokra vonatkozó megá­lapi­tás ellen, mint amilyen például egy szovjet kisfilm szövegében hangzott el a minap a televízióban, hogy „Európa uralkodóházai mind Bölc­ Jarosláv­tól származnak” (MTV. 1981. aug. 6. csüt. 1. műsor, 18.25).

Vannak persze tekintélyes, tudományos történelemkönyvek (pl. a háromkötetes, szovjet szerzők által írt Magyarország történelme), de mindezek ellenére úgy tűnik, hogy a tudomány eredményei nem jutnak el a köztudatba, és sokszor még a tudományos köz­ tudatba sem. Miként élnek tovább a már megcáfolt nézetek, erre is számos régi és XX. századi példát lehetne említeni (pl. a két világháború közötti magyar—szovjet diplomáciai és kulturális kapcsolatok jellegének megítélése, vö. Voproszi novoj i novejszej isztorii 1974—75., MTAK kiadványai a könyvcseréről stb.). Hiánycikk a nagyközönségnek szóló — képes, tartalmas, esetleg éppen a fájó pontokra rátapintó — történelem. Vajon a hun­ garológiai kézikönyv pótolja majd ezt a hiányt?

3. 2. Ami pedig a kapcsolatkutatót és az egyetemi — főként a hazai egyetemi — képzést illeti, röviden a következőkben foglalható össze. A kapcsolatkutatás a kezdeti sikerek (az irodalomtörténeti, történelmi kapcsolatokról az egykötetes és a háromköte­ tes művek, *Tardy Lajos*, *Váradi Sternberg János* munkásságának ide vonatkozó része stb.) után mintha ellanyhult volna, vagy ha folyik is, nem elég látványosan és hatékonyan. Vonatkozik ez a szakdolgozatokra is. Kapcsolatainknak számos olyan területe van, amellyel alaposan vagy egyáltalán még senki sem foglalkozott. Ráadásként teljességgel érintetlen terület a finnugor kutatások történetének számos korszaka. A kapcsolatok története csak alkalmi tananyag, még az egyetemek történetére sem terjed ki, pedig bizo­ nyos, hogy nem egy hallgató elgondolkodna, hogyan lehet, hogy például nem sokkal alapítása után a moszkvai egyetemnek magyar rektora volt! — Nem élünk a lehetőségek­ kel. Ennyi kutatásra váró téma ellenére az egyetemeken sorozatban készülnek az újat nem mondó, az ugyanazt a témát, például egy-egy orosz klasszikus regényt hetvenhetsz­ zer feldolgozó szakdolgozatok. S történik mindez akkor, amikor a nem orosz szakosoknak is elérhető féléves részképzés nagyszerű lehetőséget nyújt a helyszíni könyvtári és levél­ tári munkára. Emiatt a hallgatói, de valljuk meg nyíltan, főként oktatói kényelemszeretet miatt nemcsak egy-egy téma marad feldolgozatlanul, hanem bizonyos számú kutató-

utánpótlás is elsikkad. Célszerű lenne tehát közös erővel — magyar, finnugor, orosz, történelem, levéltár stb. szakos magyar és szovjet kollégák együttműködésével — összeállítani egy olyan szakdolgozati témajegyzéket, amely a feltáratlan területekre irányítaná a figyelmet. A szovjet kollégák is örömmel vennék, ha ötleteket kapnának és adhatnának, és éreznék, hogy nem ingerszegény környezetben dolgoznak, a hungarológia „anyaországára” figyelemmel kíséri, támogatja munkájukat, számít rájuk.

Magyar nyelv, magyar kultúra

A moszkvai *Lomonossov Egyetemen* 1970 óta létezik rendszeres magyar nyelvoktatás. Most bővebben csak a magyar szakosok csoportjában folyó kísérleti jellegű munka egy részéről lesz szó, mivel a bölcsészeti karon hallgatóink szakmai felkészítésére objektív okokból lényegesen jobb lehetőségeink vannak, mint a többi karon, ahol a magyart szaknyelvként vagy második idegen nyelvként tanítjuk.

A 6—8 fős magyar szakos csoportot ötévenként indítjuk, tehát az elmúlt 11 év alatt mindössze 14 végzős hallgatónk volt, jelenleg pedig 8 másodéves diákunk van. Figyelembe véve fiatal pályakezdőink elhelyezkedési lehetőségeit (szerkesztők, fordítók, tolmácsok, ritkábban idegenvezetők lesznek), arra a megállapításra jutottunk, hogy a hagyományos filológusképzés mellett a gyakorlati élet támasztotta követelményeknek megfelelően valamilyen többletet is kell nyújtánunk tanítványainknak. Fő feladatunk az első óráktól kezdve az, hogy az ismeretlen magyar és az ismert idegen nyelvek, valamint az idegen nyelv és az anyanyelv közötti distanciát minél hamarább a lehető legrövidebbre csökkentsük. E cél eléréséhez aligha elegendőek az elméleti előadások és a jelenleg létező tankönyvek szöveg- és nyelvtani gyakorlatai.

A pedagógiai szakirodalmat figyelmesen lapozgató nyelvtanár az utóbbi években egyre gyakrabban olvashat az Országismeret című tantárgynak az idegennyelvi oktatásban betöltött fontos szerepéről. Igaz, az anyagok többsége a világnyelvekre vonatkozik, számunkra pedig különösen ismertek *V. Kosztomárov* és *E. Verescsagin* orosz nyelvvel kapcsolatos könyvei, valamint a *Russzkij jazik za rubezsom* című folyóirat cikkei, amelyekben a szerzők nézetünk szerint meggyőzően fejtegetik és számos példával bizonyítják a nyelv és a kultúra együttes tanításában rejlő gazdag módszertani lehetőségeket. *Por-dány László Kultúrtstúdiumok az idegen nyelvi szakokon* című cikkében (*Felsőoktatási Szemle*, 1980. 7—8. sz. 459—465. l.) szintén az említett diszciplína, illetve módszertani szempont alkalmazására szavaz megjelölve a tantárgy kettős célját (közvetlenül nyelvi és nyelven kívüli), valamint a kulturális akcentus kiküszöbölésében betöltött szerepét.

A következőkben néhány szemléltető példán kívánom bemutatni, milyen esetekben szükséges és milyen formában lehetséges az igen sokrétű, változatos, terjedelemben és minőségben eltérő országismereti anyag felhasználása az oktatási folyamatban.

I.

A hagyományos országismereti témákkal (történelem, földrajz, irodalom, képzőművészet, népszokások) orosz nyelvű, nem túlságosan részletező előadások keretében ismerkednek hallgatóink az I. évfolyam első-második szemeszterében. Az előadások és az azokat követő rövid írásos beszámolók, szellemi vetélkedők azt a célt szolgálják, hogy a magyar kultúrában járatlan hallgatóink egy közepesen művelt magyar átlagemberre jellemző ismeretanyagot nyerjenek a magyar nemzeti kultúrából. Különösen fontos néhány szimbólummá emelkedett történelmi személynév vagy történelmi esemény tartós bevéssése, mert nélkülül a további elmélyültebb tanulmányok során részben érthetetlen, és emiatt élvezhetetlen lenne a magyar irodalom számos ismert alkotása (Ady Endre jó néhány alkotása, Petőfi a Nép nevében, Kölcsey Himnusz, Vörösmarty Szózat című költeménye).

Néhány példa prózai művekből:

1. Egy apai őst Rákóczi nyakasztotta le, mert labanc volt, egy másikat pedig Lipót császár, mert kuruc volt.

2. Ha Árpád apánk nem szeretne volna a zsendicét, akkor minden másképpen lett volna. (Szabó Pál: Talpalatnyi föld)

3. Aradot gyászolták például. (Illyés Gyula: Puszták népe)

Az előadásokkal egyidejűleg házi olvasmányok segítségével pótolják hallgatóink kulturális hiányosságait (az I–II. évfolyamon orosz nyelvű fordításokat olvasnak). Ezen kívül gyakran kapnak megfelelő témákból egyszerűsített rövid magyar nyelvű szövegeket is (történelmi mondák, népmesék, útikalauzokból egyes részletek, híres emberek rövid életrajza). Ezek a szövegek nemcsak tartalmuknál fogva élvezetesek és hasznosak, hanem azért is, mert érdekes és gazdag nyelvtani anyagot tartalmaznak.

II.

Az országismereti anyag másfajta, nyelvészeti jellegű alkalmazására a társalgási órákon kerül sor. A tipikus beszédhelyzetek „eljátszásakor” a nyelvtani tudnivalókon kívül elengedhetetlen néhány civilizációtörténeti adat és illemszabály ismerete. A legfontosabbak közül a köszönési formákat és a megszólításokat említem meg, amelyek az oroszban és a magyarban lényegesen eltérnek egymástól.

1. A magyarban öt üdvözlési forma van:

- a) Jó reggelt (napot, estét, éjt, éjszakát) (kívánok)
- b) Szervusz!, Szervusztok!
- c) (Kezét) csókolom
- d) Szia!
- e) Viszontlátásra!

Az oroszban az üdvözlésnek négy formája van:

- a) Dobroje utro (gyeny, vécser)

- b) Zdrasztvuj! Zdrasztvujtye!
- c) nincs meg
- d) Privét!
- e) Do szvidányijá! Poká!

A felsorolt üdvözlési formák közül csak az „a” és az „e” pontban szereplők felelnek meg egymásnak szóanyagukat tekintve, tehát a többi részletesebb magyarázatra szorul már a fordítás szintjén is.

2. A magyar „Szervusztok” több személyhez intézve egyértelműen tegező, az orosz „Zdravsztvujtye!” viszont több személyhez intézve tegező és magázó is lehet.

3. A magyarban a megfelelő üdvözlési forma kiválasztásakor több tényező szerepel, mint az oroszban (nem, kor, foglalkozás, szociális helyzet, műveltség).

4. A magyarban találkozáskor és búcsúzáskor ugyanaz a forma használatos (kivétel: Jó napot! — Viszontlátásra!)

5. A felsorolt üdvözlések a magyarban csak a beszélt nyelvre jellemzőek, az oroszban levélben is használatosak.

6. A magyarban nincs apai név.

7. A magyarban a néni, bácsi megszólítást gyakrabban használjuk, mint az oroszban.

8. Az oroszban a tovariscs (elvtárs) szót gyakrabban használják, mint a magyarban.

A „vásárlás” vagy az „étkezés” című témák feldolgozásakor jó, ha felhívjuk a hallgatók figyelmét az üzletfajták és az étkezési helyek elnevezésére. A vendéglőnek, halászcserdának, az étteremnek például saját külön arculata, hangulata van. A magyar étkezési szokásokkal, ételnevezésekkel is megismerkednek diákjaink, s tapintatosan érzékeltetjük velük, hogy bár az orosz emberek számára a teázásra való meghívás a különös vendégszeretet jele, az orosz kultúrában járatlan magyar ember szegényesnek tartja a vendéglátásnak ezt a formáját.

— Kérek 200 gramm vaját és 400 gramm tejfölt — mondta egy szovjet diák tökéletes magyar kiejtéssel, nyelvtani hibák nélkül, mégsem helyesen. Az adott esetben magyarul így mondják: — Kérek 20 dkg vaját és 4 dl tejfölt.

Ismeretes, hogy egy idegen nyelv nyelvtani rendszeréről többé-kevésbé kielégítő képet lehet nyerni viszonylag rövid idő alatt, s a nyelvtani hibákat általában elég könnyen ki lehet javítani egy-egy szabály felidézése után. Ám semmiféle kitűnően megtanult nyelvtani szabály nem segíthet ott, ahol két különböző kultúra találkozásából eredően az idegen ajkú nem ért meg bizonyos szavakat, kifejezéseket és nem tudja megtalálni az adott szituációhoz illő szavakat vagy kifejezéseket. A szovjet diákok például egymásnak sikeres vizsgázást kívánva a következő szólást használják: Nyi puha, nyi pera! (se szőrt, se tollat). Valaha a babonás vadászok ily módon kívántak szerencsét egymásnak. A magyar ember számára azonban ez a kifejezés érthetetlen. Ugyanakkor a magyar olvasók többsége kommentár nélkül megérti politikai napilapjainkat olvasva a következő példákat:

1. A kecske és a káposzta (a svédországi kormányválságról)
(szólás)
2. Vízet prédikálnak (a dohányzás ártalmáról)
(szólás)
3. Debrecenbe kéne menni (a cselgáncsról)
(népdal)
4. Gazdag szegények? (fiatalok a téeszben)
(Jókai Mór: Szegény gazdagok)
5. 133 nap eleven öröksége
(a Magyar Tanácsköztársaság)
6. Gyesen a falu (a fiatal anyák helyzete)
(gyermekgondozási segély: 3 év)

III.

Az eddig említett példák szépen illusztrálják, hogy az idegen nyelvi órákon — ott, ahol szükség és lehetőség van rá — az adott nyelv minél tökéletesebb elsajátítása érdekében gyakran élhet az oktató a „lírai kitérő”-höz hasonlítható módszerekkel. Egy-egy új szóval, kifejezéssel való ismerkedés nem szorulhat mindig a szokásos egy-két szavas fordításra, nem beszélve arról, hogy minden nyelvben vannak lefordíthatatlan szavak és kifejezések is (puszta, betyár, csárdás, paprikás, szűr, matyó, kuruc, több is veszett Mohácsnál stb.). Különösen éles megvilágítást kell hogy kapjanak a reáliák, a kulturális kötöttségű szavak és kifejezések, amelyek ugyan az alapszókincsnek mindössze 7%-át alkotják, de az egyéni szókincsnek elmaradhatatlan részét jelentik, s éppen e szócsoport adja meg az illető nyelv nemzeti jellegét.

Egyesekben felvetődhet a kérdés: érdemes-e külön időt és energiát pazarolni arra, hogy idegen ajkú tanítványaink „elmagyarosodjanak”. Csekély tapasztalatunk azt bizonyítja, hogy e törekvésünknek látható eredményei vannak. Hallgatóink szívesen vállalják a rájuk bízott többletmunkát (referátumok készítése, házi olvasmányok, részletes szótárázás), amelynek az előző csoportokéhoz képest jobb nyelvtudásukat köszönhetik.

A magyar filológia oktatása a leningrádi Állami Egyetemen

A kongresszus programjában szereplő eredeti címtől bizonyos fokig eltérve csak a leningrádi *Állami Egyetemen* folyó oktatásról és tudományos munkáról és az ott szerzett tapasztalataimról szeretnék beszélni. A leningrádi Állami Egyetem *Finnugor Tanszéke* a Szovjetunió orosz nyelvterületén a magyar nyelv és kultúra oktatásának legrégibb bázisa. A leningrádi finnugor tanszék az 1950-es évek óta, mint azt egyik cikkében Z. M. Dubrovina megírta, a finnugor nyelvek közül kizárólag a finn és a magyar nyelv valamint kultúra oktatásával foglalkozik. Az oktatás céljainak megfelelően alakult az oktatók tudományos érdeklődése is. Kevés oktató viszonylag nagy óraszámban több tárgyat is tanít, és ezért az oktatásban tudományos érdeklődésüktől távol álló kérdésekkel is foglalkozniuk kell. Ennek a sajátosságnak vannak előnyei és hátrányai: egyrészt az oktatók kénytelenek a tudomány fejlődésének viszonylag nagyobb területeit áttekinteni, és így a tudományos beszűkülés veszélyei kevésbé fenyegetik őket, másrészt sokkal kevesebb lehetőségük és idejük jut egy-egy konkrét tudományos kérdés feldolgozására, tudományos fokozatok megszerzésére. A tanszéknek két állandó magyar szakos oktatója van, az ő munkájukat szükség esetén óraadók egészítik ki. A tanszék magyar szakos oktatói nem magyar anyanyelvűek. Az irodalomtörténetet *Leonyid Szuvizsenko* adja elő, ő már több éve megszerezte a kandidátusi fokozatot, kutatási területe a XX. század magyar irodalma. A nyelvészeti tárgyakat *Natália Kolpakova*, fiatal tanársegéd tanítja. N. Kolpakova az egyetem elvégzése után, három éve került a tanszékre, az oktatási feladatokat tehetségesen végzi, kandidátusi értekezésén már elkezdett dolgozni. A tanszék rendszeres óraadója *Iraida Geraszimova* műszaki fordító, aki elsősorban fordítási gyakorlatokat vezet, de magyar nyelvtant is tanít.

A tanszék munkáját az 50-es évektől kezdve kisebb-nagyobb szünetekkel folyamatosan segítették magyarországi vendégoktatók. A tanszék hallgatóinak csak az egyik szakja magyar a másik szakjuk orosz. Az egyetem elvégzése után orosz nyelvből és irodalomból középiskolai tanári oklevelet kapnak, magyar nyelvből és irodalomból pedig általános filológus vagy másként mondva bölcsész és fordítói oklevelet. A tananyagban a tolmácsképzés igényei csak minimálisan tükröződnek, az oktatásban a bölcsészképzésnek van döntő szerepe. A tananyag tartalma és felépítése jó és logikus, lehetővé teszi a magyar nyelv jó színvonalú elsajátítása mellett, hogy a hallgatók Magyarországról, a magyar irodalom történetéről és a magyar kultúráról jó alapismereteket

szerezzenek. Ennek ellenére itt beszélni kell bizonyos nehézségekről. Az orosz anyanyelvű hallgatóknak a magyar nyelv tanulása egyben egy számukra teljesen új és idegen nyelvi rendszer elsajátítását is jelenti. A tanulás kezdetén a magyar nyelvről, annak sajátosságairól szinte semmilyen ismerettel nem rendelkeznek, és ez fokozott feladat elé állítja a tanárt és a hallgatót egyaránt. Ennek a nehézségnek a leküzdése megköveteli, hogy a tananyagban a nyelvgyakorlatok és a nyelvészeti órák száma jóval több legyen az irodalmi órák számánál. A leningrádi magyar szakos hallgatók tanulmányaik kezdetétől fogva az ötödév befejezéséig valamilyen formában állandóan tanulmányozzák a nyelvészetet. A program megfelelő óraszámot biztosít a magyar nyelvtörténet számára is, ami lehetővé teszi a legalapvetőbb nyelvemlékek bizonyos részeinek olvasását és elemzését. Ugyanakkor a magyar irodalomtörténet oktatására csak öt félév áll rendelkezésre, és ez sem folyamatos, magyar irodalomtörténetet az II. és III. évfolyamon tanulnak, a mai magyar irodalmat az V. évben hallgatják. Az időhiány, valamint a nyelvi nehézségek különösen a régi magyar irodalom tanítását nehezítik meg.

A magyar filológia oktatását természetesen meghatározzák a szovjet egyetemek filológiai fakultásaira érvényes általános irányelvek is. Ezek az irányelvek előírják az irodalomtörténet mellett magyar kritikátörténet oktatását is. Kritikátörténetet az ötödik évben egy féléven át kell hallgatniuk. És itt térek át azokra a problémákra, amelyeket a magyar filológia bizonyos területeinek kidolgozatlansága okoz. A magyar irodalomtudomány régi adóssága kritikátörténetünk megírása. A magyar kritika történetének kézikönyve most készül. Egészen biztos, hogy alapos, részletes tudományos munka lesz. A rövidített változat is előkészületben van, s már most gondolni kellene idegen nyelvű kiadására is. Tapasztalatom szerint egy jól megfogalmazott 150—200 oldalas magyar kritikátörténet iránt lenne olyan érdeklődés a Szovjetunióban, hogy egy orosz nyelvű — a szovjet szakemberek igényeinek megfelelően átdolgozott — változat megjelentetése reális volna.

A másik problémát az országismeret tanítása okozza. Ezen a területen nincs szükség külön tudományos kutatásra, minden szükséges ismeret rendelkezésünkre áll, csak létre kellene hozni egy jó munkacsoportot, amelyik elkészítené egy átfogó országismereti könyvet. Meggyőződésem szerint ilyen munka szintén széles igényeket elégítene ki, és nemcsak az oktatás szempontjából lenne hasznos. Információt kellene adnia ennek a kötetnek Magyarország természetföldrajzi adottságairól, gazdasági életének sajátosságairól, társadalmi szerkezetéről, politikai és kulturális életéről, eredményeiről és problémáiról.

Szintén nemcsak oktatási célból lenne célszerű a magyar költészet antológiájának újabb orosz nyelvű kiadása. Ilyen antológia orosz nyelven *Hidas Antal* előszavával jelent meg az 50-es években a Szovjetunióban. Ez a könyv azonban már gyakorlatilag elérhetetlen és ma a válogatás szempontjai is megváltoztak. A magyar kultúra történetének megírásáról most nem is akarok szólni, ez már túlmegegy a téma határain.

Végezetül a nyelvtanítással kapcsolatos kérdésekről szeretnék beszélni. Más nyelvűeknek tanítva a magyart másként látjuk nemcsak nyelvünket, hanem nyelvtudományunkat is. Kénytelenek vagyunk meglátni olyan problémákat, amelyeket

máskülönben nem vettünk észre. Tapasztalataim szerint az elméleti kutatás eddig elért eredményei például nem adtak kielégítő segítséget a névelők használatának tanításához. Mai nyelvhasználatunkban a határozott névelő használata gyakoribbá vált, mint korábban, ezt hajlamosak vagyunk hibának vagy legjobb esetben indokolatlan használatnak tartani. Bizonyos esetekben így is van, de nem valószínű, hogy mindenkor. Ha történetileg nézzük a kérdést, megfigyelhetjük, hogy a határozott névelő használata annak keletkezése óta folyamatosan gyakoribbá válik, és kiterjed olyan esetekre is, ahol korábban nem érezték szükségesnek a névelő használatát. Ezért fontos lenne alaposabban megvizsgálni, hogy mikor és miért használjuk a határozott névelőt a mai beszélt nyelvben. A múltban megfogalmazott szabályok már nem feltétlenül érvényesek ma.

A másik nagy kérdéskör az igeszemlélet problémája. Ezt a kérdést nem tudjuk elkerülni sem akkor, amikor magyarok tanulnak szláv nyelveket, sem akkor, amikor szláv anyanyelvűek magyart. *Bárczi Géza* nyomán meggyőződésem, hogy a magyar nyelvben van igeszemlélet, és erről tanúskodik maga a nyelv is. Az igeszemlélettel a magyar nyelvtudomány részleteiben nem foglalkozott, ellenben az orosz nyelvtudományban ennek a kérdésnek (különösen az utóbbi időben) igen kiterjedt szakirodalma van. A magyar igeszemlélet a szláv igeszemlélettől függetlenül keletkezett és természetesen nem pontos megfelelője annak. Ennek ellenére úgy vélem, hogy elvégezve a szükséges módosításokat, komolyan hasznosítani lehetne azokat az eredményeket, amelyeket a szláv aspektológia elért. De ennél is sokkal fontosabb lenne a magyar nyelv sajátosságait kibontó önálló kutatás. Így csak a gyakorlati érzékre támaszkodva lehet megmondani, hogy az orosz praefixumos ige jelentését mikor kell magyarul igekötős igével kifejezni, és mikor nem. Az egész kérdést még bonyolítja a szoros összefüggés az igeidők használatával, és a melléknévi igenevekkel is. Ebben a nagy és bonyolult kérdésben uralkodó következetlenséget és kidolgozatlanságot jellemzi, hogy *A mai magyar nyelv* (Bencédy—Fábián—Rácz—Velcsovné, Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.) című egyetemi tankönyv a melléknévi igenévről szóló részben a melléknévi igeneveket a folyamatosság és befejezettség szempontjából osztályozza, az ígéről szóló fejezetben pedig tartós-huzamos (folyamatos) és mozzanatos történésű ígéről beszél, és ez utóbbi egyik esetének tartja a perfektív (befejezett) szemléletű ígét. Holott fordítva kellene tennie, mert a perfektív ígék egyik esetének tekinthetjük csak a mozzanatos ígét. A perfektív és imperfektív (folyamatos) szemléletű ígék kérdése ismét visszatér az igekötők jelentésével kapcsolatban, de csak pontokba szedett felsorolás formájában. Magát a befejezettség és folyamatosság fogalmát, és annak változatait a tankönyv sehol sem fejti ki, nem foglalja rendszerbe, nem magyarázza meg. A három külön fejezetben leírt néhány sor nincs kapcsolatban egymással. Mindezek ellenére a tankönyvet ezekért a hiányosságokért nem vádolhatjuk, mert csak a kérdés kidolgozatlanságát tükrözi. Sőt inkább érdemének tekinthetjük, hogy az igeszemlélet kérdését legalább érinti és a hallgatókkal megtanítja, hogy a magyar nyelvben is van igeszemlélet. Mindez azonban nagyon kevés ahhoz, hogy az orosz anyanyelvű hallgatók tanítása

során a gyakorlatban is hasznosítható legyen. Ezért nyugodtan elmondhatjuk, hogy a magyar filológiának a Szovjetunióban és általában külföldön történő oktatása a hungarológiai kézikönyvön kívül megköveteli több tudományos kérdés megoldását és régén megért feladat elvégzését. Referátumomban nem törekedtem teljességre, csak azokat a legfontosabb problémákat vázoltam fel, amelyeknek a megoldása nélkül a magyar filológia oktatása orosz anyanyelvűek számára nehézségekbe ütközik.

Magyar nyelv és kultúra Grúziában

A grúz—magyar kulturális kapcsolatoknak több évszázados múltja van. Ezeknek a kapcsolatoknak alapjait magyar utazók vetették meg, akik őshazájukat keresve meglátogatták Grúziát is. Továbbá e kapcsolatok folytatói voltak: a híres magyar betű-mester *Misztótfalusi Kis Miklós*, aki *Arcsil* grúz király megrendelésére készített grúz nyomdabetűket; a tizenkilencedik századi magyar festő *Zichy Mihály*, aki a grúz népet *Sota Rusztaveli Tigrisbőrös lovagjának* csodálatos illusztrációival ajándékozta meg; *Vikár Béla*, a híres fordító és folklorista, aki Zichy ajánlására ültette át magyar nyelvre a fent említett tizenkettedik századi eposzt; s végül *Jókai Mór*, aki több írásában foglalkozik Grúziával.

A grúzok sem maradtak adósak a magyaroknak, akik iránt a történelmi sors hasonlóságából következően nagy volt az érdeklődés. A tizenkilencedik századi grúz sajtó sokat foglalkozott a magyar nép életével, a magyar szabadságharc sorsával, s e harc egyik vezetőjével, *Petőfi Sándorral*. Már a tizenkilencedik században elkezdődött a magyar irodalmi művek átültetése grúz nyelvre.

Hogy Grúziában már húsz éve folyik magyar nyelvoktatás, minden bizonnyal a fent említett szoros kapcsolatok logikus következménye. A tbiliszi *Idegen Nyelvek Főiskoláján* elsőként *Békési Ilona* kezdett foglalkozni magyar nyelvoktatással; egykori tanítványai ma már sikeres fordítók és sokan közülük tudományos munkát végeznek.

1966-ban magam is ezen a főiskolán kezdtem magyarul tanulni. Magyartanárom, *Dzsumber Gagnidze* ösztönzésére határoztam el, hogy megtanulom ezt a számomra eddig ismeretlen, nehéznek tetsző, de nagyon érdekes nyelvet. 1969-ben a magyar történész, *Tardy Lajos* meghívására három hónapot töltöttem Magyarországon, és igyekeztem minél többet megismerni a magyar nép kultúrájából. Most már én tanítom a magyar nyelvet az *Idegen Nyelvek Főiskoláján* és az *Allami Egyetemen*, és azt szeretném, hogy tanítványaim a magyar nyelv és irodalom népszerűsítőivé váljanak hazámban.

Rátérve a magyar irodalom grúz nyelvű tolmácsolóra, *Lili Maiszuradzéval* kezdem a felsorolást. Nevét már régebben ismeri a grúz olvasóközönség; a fiatal műfordító a grúz „magyarosok” második nemzedékéhez tartozik. Már egyetemistaként fordított Petőfi verseket, később ő ültette át grúz nyelvre Petőfi prózai írásait is. Neki köszönhető, hogy a *Tbiliszi* című napilapban rendszeresen olvashatunk egy-egy magyar novellát, karcolatot. Legnagyobb sikerét azonban Jókai Mór *Az aranyember* című regényének fordításával aratta, amely igen népszerű a grúz olvasók körében.

*Dzsumber Gagnidzér*ől említettem már, hogy korábban az Idegen Nyelvek Főiskoláján magyart tanított, jelenleg a főiskola német tanszékét vezeti. A fiatal tudós, aki évekig dolgozott a *Grúz Irodalomtörténeti Intézet*ben kandidátusi disszertációjában magyar vonatkozású témát dolgozott fel *A párdúc bőrös lovag magyar fordításai* címmel. Sokat fordít a magyar irodalomból, gyakran segíti tanácsaival és nyersfordításaival a grúz és magyar műfordítókat mint például a Tigrisbőrös lovag második fordítóját, a híres magyar költőt, *Weöres Sándort* és a grúz költőt, *Tedo Bekisvilit*, akinek a fordításában két magyar verseskötet jelent meg Grúziában: a *Huszádi magyar költészet* és Ady Endre verseskönyve *A magyar Ugaron* címmel.

A harmadik volt magyar nyelvszakos, *Medea Kartvelisvili* foglalkozik még a magyar irodalom fordításával Grúziában. *Kapos Judittal* együtt ültette át grúz nyelvre *Tardy Lajos Jakub bej* című történelmi regényét, amely II. Herakliusz grúz király korába nyújt betekintést.

A felsőfokú hungarológiai oktatás helyzete és távlatai a Román Szocialista Köztársaságban

1. Romániában az 1944. augusztus 23-i döntő történelmi fordulat után először 1948 augusztusában hajtották végre az első gyökeres tanügyi reformot, mely volta-képpen az óvodai oktatástól az egyetemi képzéssel bezárólag, minden szintű oktatás és nevelés államosítását, szekularizációját jelentette. Az 1945 tavaszán — a Groza-kormány megalakulása után — létrehozott kolozsvári Bolyai Tudományegyetem, — mely önálló magyar felsőfokú oktatási és tudományos intézményként 1959. június 25-ig állt fenn, azóta a két tudományegyetem egyesítése folytán a „Babeş—Bolyai” Tudományegyetem nevet viseli — biztosította és biztosítja a romániai magyarság tanár (pedagógus) és tudósutánpótlását. Az ötvenes-hatvanas évek fordulóján a Bukaresti Tudományegyetemen is létesült magyar tanszék, melynek működése 1968 ősze óta vált rendszeressé. A hat önállóan vagy tagozatonként működő romániai magyar színház színművészeinek képzését a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola látja el, melynek tevékenysége szerves része a Romániában folyó felsőfokú magyar anyanyelvű oktatásnak és képzésnek. Az ötvenes-hatvanas években a román pedagógiai (tanárképző) főiskolák mintájára Marosvásárhelyen is létrehozták a 3 éves magyar tannyelvű Pedagógiai Főiskolát a magyar anyanyelvű általános iskolák pedagógusainak (tanárainak) a képzésére, mely a hetvenes évek közepén — a román pedagógiai főiskolákat is érintő átszervezés következtében — megszűnt. Ezek az átszervezések ugyan általános jellegűek, a megfelelő szintű román iskolákra is kiterjednek, de a hetvenes évek eleje óta egyre erőteljesebbé váló reformintézkedések a nemzetiségi oktatást — így a magyar nyelvűt is — sokkal érzékenyebben érintik, mint a megfelelő román iskolai intézményeket.¹

2. Romániában ma két olyan egyetemi központot találunk, ahol rendszeres és módszeres felsőfokú magyar szakoktatás folyik: a kolozsvári „Babeş—Bolyai” és a Bukaresti Tudományegyetemet. A két magyar nyelvészeti és irodalomtudományi tanszék tantervét — beleértve a néprajzot is — a megfelelő román tantervek analógiájára állítják össze. Az egyetemi oktatás profilját — a szakok elnevezését — általában államelnöki rendelet szabályozza, és évről évre módosuló rendelkezésekkel állapítják meg a hallgatók létszámát a különböző karok és tagozatok számára, amit érezhetően befolyásol a pillanatnyilag lemérhető és előrelátható szakemberszükséglet, illetve a végzős hallgatók elhelyezkedési lehetősége. Romániában jelenleg kb. 150—160 hallgató részesül felsőfokú hungarológiai szakoktatásban.

A romániai pedagógus (tanár-) képző egyetemi oktatásban — az ötvenes éveket leszámítva — a kettős szakrendszer van érvényben. Noha hivatalosan a két szak közül (A és B szak) egyik sem fő-, ill. mellékszak, gyakorlatilag azonban a tantervekben első helyen említett szak tantárgyai vannak túlsúlyban, ám ennek ellenére a végzett hallgatók teljes jogú tanárokként kaphatnak kinevezést bármelyik szakra.

A magyar nyelvészeti és irodalomtudományi alapkollégiumok mellett a romániai felsőfokú hungarológiai oktatásnak — a sajátos helyzetből adódóan — igen fejlett speciális és fakultatív kollégiumi rendszere alakult ki. A speciális kollégiumokat a diákok III—IV. éven hallgatják és 5—6 kollégium közül is választhatnak. A speciális és fakultatív kollégiumok általában az irodalomtörténeti és határtudományi kutatás problémáit, a romániai magyar irodalom történetének jelentősebb vagy vitathatóbb korszakait, egyéniségeit vizsgálják, vagy a magyar nyelvészet, illetve néprajztudomány műhelytitkaiba vezetik be a magyar szakos tanárjelöltet.

Röviden szólnom kell a néprajzi oktatás és képzés sajátos helyzetéről is. Egészen 1948-ig — a hagyományoknak megfelelően — a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen igen magas szintű néprajzi oktatás folyt önálló néprajzi tanszék irányításával, de az 1948-as tanügyi reform következtében az önálló néprajzi tanszék megszűnt, illetve beolvadt a magyar irodalomtörténeti tanszékbe, s ily módon a néprajz amolyan segéddisziplínává alakult át.

A romániai felsőfokú hungarológiai oktatás nem annyira differenciált, mint például a magyarországi, s ez igen gyakran megnehezíti mind az oktatók mind a diákok munkáját. A magyar irodalomtörténeti, nyelvészeti és néprajzi előadásokban az előadónak az amúgyis elég terjedelmes anyagot igen gyakran magyar történelmi magyarázatokkal kell „fűszereznie”, mert a diákok tekintélyes hányada nem ismeri megfelelő mértékben a kérdéses korszak magyar történelmét. A hatvanas évek közepéig a romániai felsőfokú hungarológiai oktatásban önálló kollégiumként szerepelt Magyarország története, majd 1968-ban ezt a magyar művelődéstörténet váltotta fel, illetve helyettesítette egészen az 1972—73-as tanévig, midőn egy újabb reformintézkedés következtében a művelődéstörténet is az oktatás mostohagyermekévé vált.

3. A felsőfokú hungarológiai oktatásban igen fontos szerepe van a tudományos diákkörök tevékenységének is. Irodalmi, nyelvészeti és néprajzi körök működnek. A tudományos diákkörökön felolvasott dolgozatok igen gyakran szakdolgozatokká lesznek, de nem ritka az az eset sem, hogy a szakdolgozatból doktori (kandidátusi) értekezés válik.

Az elmélet és gyakorlat szerves egységének az erősítését és tudatosítását segítik a pedagógiai és az ún. szakmai gyakorlatok is. Ez utóbbiak érdekében a diákokat beosztják a különböző kulturális és tudományos intézményekbe: könyvtárakba, szerkesztőségekbe, kiadókba, tudományos kutatóintézetekbe, művelődési házakba stb., ahol a kérdéses intézmény gyakorlati munkájával ismerkedve, maguk is különböző feladatokat látnak el.

4. Az elmúlt évtizedekben Romániában viszonylag jól megszervezett pedagógus továbbképző-rendszert építettek ki a különböző egyetemi központokban. A végzett

hallgatónak 3 éven belül véglegesítő vizsgát kell tennie. 5 évvel a véglegesítő vizsga után a rendes vagy véglegesített tanár megszerezheti a II. fokozatot, ami nem kötelező, de megszerzése bizonyos erkölcsi és főleg anyagi előnyökkel jár. Ezt a fajta (fokozati) rendszert 21 napos tanfolyam előzi meg, valamint egyetemi és szakfelügyelői ellenőrzés, majd utána következik a vizsga, amelynek az eredményétől függően nyeri el a pedagógus a II. fokozatot. Az I. fokozat megszerzése sem kötelező, a középiskolai gyakorlatban — a doktori (kandidátusi) cím mellett — ez a legmagasabb fokozat, amit egy tanár megszerezhet. Erre a pedagógus a II. fokozat megszerzése után csak 5 év elteltével jelentkezhet. Színvonalas szakértekezést kell írnia, s ezt meg kell védenie a Minisztériumtól kinevezett bizottság előtt, tudományos szocializmusból szóbeli vizsgát kell tennie, és eredményei alapján kapja meg az I. tanári fokozatot, amely valamivel nagyobb anyagi előnyt biztosít számára, mint a II. fokozat. Ezenkívül minden pedagógusnak 5 évenként részt kell vennie 21 napos egyetem utáni továbbképzésen; a továbbképzésnek ezt a változatát kezdetben szemináriumi összefoglaló, újabban pedig vizsgával végződő minősítés zárja.

5. A második világháború után Romániában a tudományos fokozatok rendszerét az 50-es évek elején szabályozták, ami nagyjából megegyezett a szovjet aspirantúra-rendszerrel (a tudományok kandidátusa, illetve doktora), majd ezt 1965 novemberében minisztertanácsi határozattal módosították. A módosítás alapján jelenleg a következő tudományos fokozatok léteznek: a tudományok doktora (kandidátusa) és a docens doktori cím (a tudományok doktora); az elsőnek a megszerzése tudományos értekezéshez van kötve, a másodiknak az odaítélése — a doktori cím megszerzése után — a pályázó egész életműve, tudományos tevékenysége alapján történik. Jelenleg a doktorandusnak az eredményes felvételi vizsgától számított 2 éven belül le kell tennie a doktori értekezéséhez kapcsolódó szaktárgyakból az előírt vizsgákat (2—3 vizsgáról van szó), ezeket a Minisztériumtól állandó érvénnyel kinevezett tudományos irányító állapítja meg. A doktorandusnak a vizsgákon kívül, az említett 2 év leforgása alatt dolgozatából két részletet, ún. referátumot kell benyújtania munkahelyi vitára (az illetékes egyetemi tanszékre). Az elmúlt 5—10 évben magyar nyelv- és irodalomtudományból, valamint magyar néprajzból hozzávetőleg 20—25-en szereztek tudományos fokozatot.

Az eddigi eredmények ismeretében úgy vélem, romániai magyar kollégáink felelősségük teljes tudatában — a biztosított intézményes kereteket kihasználva — odaadóan dolgoznak a romániai magyar nemzeti kisebbség szellemi erőinek gyarapításáért, a nemzetiségi önismeret kiszélesítéséért és elmélyítéséért.

6. A Romániában folyó felsőfokú hungarológiai oktatás bemutatása kapcsán egészen vázlatosan szólnom kell a magyar könyvkiadásról, az egyetemi tanszékeken és tudományos intézetekben folyó kutatómunkákról, a különböző folyóiratokról, általában a közlési lehetőségekről, és nem utolsósorban az imponálóan gazdag tudományos termésről.

A kolozsvári nyelvészcsoporthoz tevékenysége az 1948-as tanügyi reform után első sorban a nyelvjárástanra, a nyelvtörténetre, majd a mai magyar nyelvre és a magyar—

román nyelvi kölcsönhatás vizsgálatára terjedt ki; a hatvanas évek eleje óta egyre nagyobb teret hódít a kutatómunkában a stilisztika, a műelemzés és a szövegnyelvészet is. A romániai magyar nyelvjárások atlaszának a munkálatai, melyet *Szabó T. Attila* indított el, a kolozsvári Nyelvtudományi Intézetben folynak; ezt a hatalmas munkát ma egyedül *Murádin László* végzi. A kolozsvári magyar tanszéken, más jellegű nyelvjáráskutatói tevékenység mellett, főleg tájnyelvi atlaszok szerkesztésén dolgoznak; a moldvai csángó-magyar nyelvjárás atlaszának anyagát *Szabó T. Attila, Gálffy Mózes* és *Márton Gyula* gyűjtötte össze, és e két utóbbi szerkesztette. 1962-ben megkezdődött a *Romániai Magyar Tájszótár* anyagának a gyűjtése is, s közben elkészült *Gálffy Mózes* és *Márton Gyula* gondozásában a háromkötetes csángó nyelvatlasz. Meg kell említenem a nemrég elhunyt kolozsvári professzornak, *Márton Gyulának* a monográfiáit (A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai 1972; Igetövek, igei jelek és személyragok a moldvai csángó nyelvjárásban, 1974; A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai, 1977, melynek társszerzői *Péntek János* és *Vöő István*), és a Kriterion Kiadó vezetését dicsérendő, szólnom kell az úgynevezett romániai szürke sorozatról, melyben az utóbbi évek terjedelmesebb nyelvészeti tanulmányai, monográfiái látnak napvilágot. Csak felsorolásszerűen: *Vámszer Márta*: A kalotaszegi nyelvjárás igeragozási rendszere, 1972; *Teiszlér Pál*: A Nagykároly környéki nyelvjárás magánhangzó-rendszere, 1973; *Lakó Elemér*: A kalotaszegi nyelvjárás magánhangzó-rendszere, 1974; *P. Dombi Erzsébet*: Öt érzék ezer muzsikája (a szinesztézia a Nyugat lírájában), 1974; *B. Gergely Piroška*: A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere, 1977; *Dobos B. Magda*: A nominális szerkesztésmód a magyar impresszionista irodalomban, 1979; *Murvai Olga*: Szöveg és jelentés, 1980; *J. Lőrinczi Réka*: A magyar rokonsági elnevezések rendszerének változásai, 1980. stb.

A nyelvtörténeti munkák közül megemlíteném *Szabédi László* nagy port felvert könyvét, A magyar nyelv őstörténetét (1974), vagy *Farczady Eleknek* és *Szabó T. Attilának* az ötödik magyar nyelvemléket elemző művét, A Marosvásárhelyi Sorokat és Marosvásárhelyi Glosszákat (1957, 1973) stb. A nyelvtudomány más területeiről: *Bartha János—Horváth Tibor—J. Nagy Mária—Szabó Zoltán*: Kis magyar stilisztika (1968); *Szabó Zoltán*: Kis magyar stílustörténet (1970); Uő: A mai stilisztika nyelvelméleti alapjai (1977); *J. Nagy Mária*: A szó művészete (1975); *Nagy Kálmán*: Kis magyar nyelvtankönyv... (1970); *Balogh Dezső—Gálffy Mózes—J. Nagy Mária*: A mai magyar nyelv kézikönyve (1971); *Szilágyi N. Sándor*: Világunk a nyelv (1978); *Péntek János*: A kalotaszegi hímzés leírása és szókincse (1979) stb.

Külön kell szólnom szellemi örökségünk egyik legértelmesebb feltárójának, a 75 éves kolozsvári professzornak, *Szabó T. Attilának* a több mint félévszázados, szerfölött gazdag és szerteágazó tudományos tevékenységéről, aki nem csupán nyelvi és történeti múltunk kiváló bűvára, hanem mai szellemi életünknek is tevékeny alakítója. Immár polcainkon sorjáznak eddig megjelent válogatott tanulmányainak vaskos kötetek, és e helyről is azt kívánjuk, hogy szellemi örökségünk legmonumentálisabb vállalkozását, a millió adatra terjedő *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* hátralevő köte-

teit is jó egészségben tehesse könyvespolcára a romániai és az egyetemes magyar művelődéstörténet legnagyobb hasznára.

Fontos szótárszerkesztési munkák folynak a kolozsvári Nyelvtudományi Intézetben *Kelemen Béla* vezetésével.

Az irodalomtörténeti és irodalomtudományi termés tekintetében is szinte csak ötletszerű felsorolásra vállalkozhatom. A fontosabbak közülük: *Jancsó Elemér*: Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság iratai (1955), A felvilágosodástól a romantikáig (1966), A magyar irodalom a felvilágosodás korában (1967); *Szigeti József*: A régi magyar irodalom története (1971), A mű és kora (1970); *Veress Dániel*: A rodostói csillagnéző című Mikes-monográfia (1972); *Fábián Ernő*: Apáczai Csere János (1975); *Dávid Gyula—Mikó Imre*: Petőfi Erdélyben (1973); *Kozma Dezső*: Egy erdélyi novelista. Petelei István (1969); *Vita Zsigmond*: Jókai Erdélyben (1975); *Antal Árpád—Faragó József—Szabó T. Attila*: Kriza János. Három tanulmány (1971); *Antal Árpád*: Szentiványi Mihály (1958), A magyar irodalom a reformkorban és 1948—49-ben (1979).

A romániai magyar irodalom köréből: *Kántor Lajos—Láng Gusztáv*: A romániai magyar irodalom 1945—1970 (1971, 1973); *Sőni Pál*: A romániai magyar irodalom története (1969), Nagy István (1977); *Marosi Péter*: Salamon Ernő (1969); *Izsák József*: Asztalos István (1967), Tamási Áron (1969); *Vita Zsigmond*: Áprily Lajos (1973); *Tóth Sándor*: Tanulmány Gaál Gáborról, a Korunk szerkesztőjéről (1971); Cs. Gyimesi Éva: Találkozás az egyszerivel (1978) stb. *Csehi Gyula*: Klió és Kalliópé (1965), valamint a Modern Kalliópé, vagy regény és valóság (1966) című munkáiban a huszadik század irodalmának elvi és módszertani kérdéseit, fordulóit vizsgálja. *Balogh Edgár* vezetésével folynak a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* munkálatai is, mely az egész romániai magyar irodalmi és tudományos élet eredményeit méri fel.

A romániai magyar néprajzkutatás felemás jellegére már utaltam, ám ennek ellenére a magyar néphagyományok kutatása ma valódi reneszánszát éli Romániában. A hivatásos kutatók tevékenységéről csakúgy, mint az önkéntesekéről, csupán foslányokban számolhatok be; a termés imponálónan szép, változatos és gazdag. Mutatóban hadd álljon itt egy-kettő. *Faragó József*: Felszállott a páva — hagyománygyűjtemény (1951), Aranyhajú testvérek — népmesegyűjtemény (1964), A balladák földjén — tanulmánygyűjtemény (1978), és az a több száz tanulmány és körülbelül 60 kötet, ami a kezealól került ki. *Dr. Kós Károly* Népélet és néphagyomány (1972) címen adta ki szaktanulmányait; *Szentimrei Judittal* és *Nagy Jenővel* Kászoni székely népművészet (1972) címen egy sajátos néprajzi táj művészetet tárta fel. Említsük meg *Nagy Olga*, *Nagy Jenő* és *Vöő Gabriella* munkásságát is, de ide kívánczik *Szabó T. Attila* gondozásában a Haja, haja virágom című, virágénekeket tartalmazó kötet (1970), vagy *Kallós Zoltán* gyűjteménye, a Balladák könyve (1971). Megemlíthetem *Horváth István* művelődéstörténeti falurajzát, a Magyarózdi toronyalját (1971), a különböző megyei művelődési házak néprajzi és művelődéstörténeti kiadványait, az ún. diákgyűjtők munkáit (*Balla Tamás* gimnáziumi tanuló magyardécsei népmesegyűjteménye: Fehér virág és Fehér virágszál, 1970, vagy *Albert Ernő* sepsiszentgyörgyi tanár háromszéki ballada-

gyűjteménye, a Háromszéki balladák 1973, diákjai közreműködésével látott napvilágot).

Nem jelentéktelen az a fordítói tevékenység sem, amelyet Faragó József indított el a 60-as évek elején. Az eddigi megjelent fordítások között a legjelentősebb Kiss Jenő és Faragó József háromkötetes munkája: a Bányka (válogatott balladák, 1962), és a Bartókot is megihletett kolindagyűjtemény, a Szarvasokká vált fiúk (1971).²

Nem érinthettem a romániai magyar művelődés mindegyik területét, de úgy vélem, ez a fájdalmasan vázlatos áttekintés is érzékelteti az eredményeket. Az itt említett és terjedelmi okokból szóba sem került nevek viselői írásaikkal, cikkeikkel jelen vannak a romániai folyóiratokban, heti- és napilapokban és más időszaki kiadványokban. A magyar nyelvű akadémiai szakfolyóiraton, a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményeken* kívül,³ mely jellegét és profilját tekintve a hungarológiai kutatások, a magyar–román kulturális kapcsolatok feltárt eredményeit hivatott közvetíteni, más folyóiratok, hetilapok és időszaki kiadványok is közölnek terjedelmes, a romániai magyar művelődés legkülönbözőbb területeit érintő cikkeket és tanulmányokat. Így az egyetemi folyóirat, a *Studia Universitatis Babeş–Bolyai* vagy az *Igaz Szó*, az *Utunk*, *A hét*, a *Művelődés*, a *Korunk*, a *Tanügyi Újság*, az *Új élet* stb. és a különböző napilapok. A kolozsvári *Korunk*, bár kimondottan nem nyelv- és irodalom vagy néprajztudományi folyóirat, de kitűnő szerkesztői gárdája, igen gondosan kidolgozott tudományos stratégia birtokában, időről időre bejárja a romániai magyar művelődés minden területét, és eredményeit számba véve, ablakot nyit a nagyvilág felé. A különböző súlypontú számai (szociológiai, közgazdasági, honismereti, filozófiai, művészet- és művelődéstörténeti, történettudományi, néprajzi stb.) a legrangosabb szakfolyóirat szintjén tájékoztatják az olvasókat a romániai magyar és az egyetemes szellemi élet eredményeiről és útkereséseiről. A hagyományossá vált *Korunk*-délelőttök, melyek egy-egy jelentősebb romániai magyar alkotás megjelenését jelzik, és az ezeken elhangzó szakavatott méltatások, a legigényesebb értekezések színvonalán mozognak; az egyre örvendesebb módon szaporodó évkönyvek (*Korunk*, *Utunk*, *A hét*) pedig színezik és árnyalják ezt a gazdag és változatosságában is egyenemű szellemiséget.

7. Az előadásom címében szereplő 'távlat'-ról pedig csak annyit mondhatok: az említett Nevelés- és Oktatásügyi törvény, valamint az 1980 februárjában megtartott Nevelés- és Oktatásügyi Kongresszus 1990-ig terjedő hatállyal meghatározta az iskolafejlesztési programot, mely az anyanyelvi oktatást is biztosítja. A nehézségek, az olykor-olykor megnyilvánuló bizalmatlanságok akadályozhatják, fékezhetik az anyanyelvi oktatás és művelődés lendületét, ám mozgalmas és válságoktól szabdalt világunkban a kis és nagy népek, a nemzetek és nemzetiségek — ezek a bennünket összekötő hidak — csak a becsületes szótértés, az egymás iránti tisztelet és kölcsönös bizalom jegyében fejlődhetnek harmonikusan. Bízunk abban, hogy az olykor indokolatlanul támasztott nehézségek ellenére is — a legközelebbi kongresszusunkon is — a romániai magyar művelődési életnek legalább ilyen biztatóan szép eredményeiről számolhatunk be, mint most. A vázlatos körkép is azt tanúsítja, szellemi erőiben nem lesz hiány.

Jegyzetek

1. Lásd az 1978. december 26-i Nevelés- és Oktatásügyi Törvényt és az erre vonatkozó különböző Államelnöki rendeleteket, melyek a különböző szintű oktatási formákat szabályozzák.
2. Ezeket az adatokat részben saját ismereteim alapján közlöm, részben pedig Illyés Elemérnek a nagyon tárgyilagosan és elfogultságoktól mentesen megírt Erdély változása (München, 1976) című könyvéből vettem át; a könyv értékelő ismertetését lásd a Hungarológiai Értesítő 1979-es I. évfolyamában, Pomogáts Béla tollából.
3. Az elmúlt két évtized (1957–1977) válogatott bibliográfiáját lásd a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 1976/2. számában, valamint az említett folyóiratok évi összegező bibliográfiai mellékleteiben. Ezeket kiegészítendő lásd még a Hungarológiai Értesítő eddig megjelent köteteit.

Hungarológiai oktatás és kutatás Jugoszláviában

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a magyar nyelv és irodalom Jugoszláviában, pontosabban az újvidéki bölcsészkaron folyó felsőfokú oktatásáról, valamint a hungarológiai kutatásokról tarthatok rövid beszámolót. Erről a témáról számos cikk, tanulmány és ismertető jelent meg, s noha ezek többnyire más-más oldalról közelednek a kérdéshez, abban mégis egyetértenek, hogy felsőfokú oktatásunknak és tudományos kutatómunkánknek az elvontnak látszó, úgynevezett „tisztá tudományos célok” szolgálatán kívül vállalnia kell a gyakorlati életből és feladatokból származó igények kielégítését is. Ennek a szerteágazó tevékenységnek lényeges felhajtóereje éppen abban van, hogy reális szükségleteket kell kielégítenie. Ezek az indítékok játszottak közre tanszékünk és intézetünk megteremtésében is, nem pedig diplomáciai meggondolások vagy éppen a politikai illem. A jugoszláviai hungarológiai oktatás és kutatás e reális alapjai tehát kellő feltételeket nyújtanak a tudományszak fejlesztéséhez, tartalmainak és formáinak gazdagításához.

A fentiek miatt a kongresszusi anyagban nemegyszer előforduló „modell” fogalmát is csak úgy értelmezhetjük (mint ahogyan erre igen tisztelt kollégáim *Sinor Dénes* és *Rákos Péter* már kellő nyomatékkal felhívták a figyelmet), hogy az nem „minta”, hanem a mindenkorai szükségletekkel, körülményekkel és feladatokkal messze-menően összehangolt formája és tartalma az e körben megszervezett tevékenységnek.

Engedjék meg, hogy egy ilyen sajátos, konkrét munkafeladatokat szem előtt tartó, az adott viszonyokhoz alkalmazott intézetről beszéljek a rendelkezésemre álló időkeretben. Intézetünk mai neve: *A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete*. Már ez a név is arról beszél, hogy az intézetben kétféle alaptevékenység folyik, azaz oktatás és tudományos kutatás. E feladatokat 29 dolgozó ma már közösen látja el, illetve képességeinek megfelelően vállal részt mindkétféle munkából.

Mai intézetünk kialakulásának három jelentős fejlődési szakasza volt. Szeretném rögtön azt is hangsúlyozni, hogy nem az Intézet történetéről akarok beszélni, hanem arról, hogy mindig maguk a feladatok és követelmények diktálták az intézetünk felépítésében és szervezési formáiban bekövetkező szükséges változtatásokat. Csak ezek figyelembevételével érthetjük meg mai helyzetét és mai törekvéseit.

Elteltek a kétéves pedagógia főiskolától, amely közvetlenül már a háború után megkezdte a magyartanárok képzését, egyetemi rangra e képzésforma csak az újvidéki egyetem bölcsészkarán emelkedett. 1959 októberében (anyanyelvi státusú ka-

tedra szintjén) megkezdődött a felsőfokú magyartanárképzés, s az elkövetkező tíz év alatt nagymértékben pótolta az anyanyelvi oktató-káder hiányát a közép-, illetve általános iskolákban. A tanszék fennállásának tizedik esztendejében tartott értekezlet felmérése szerint 250 olyan iskola volt az országban, amelyben magyar nyelvet és irodalmat tanítottak 43 000 általános iskolai és 6500 középiskolai tanuló számára. Ezt a mennyiségileg folyton növekvő munkát 1976-ban az egykori pedagógiai főiskolán képzett 210, illetve a tanszéken oklevelet nyert 186 magyartanár végezte. Ha ehhez hozzáadjuk még azt is, hogy a jelzett években magyartanárokkal kellett ellátni azokat az iskolákat is, amelyekben más ajkúak tanulják a magyar nyelvet (ezek száma ma már meghaladja a húszezret), akkor mindebből természetesen következik, hogy a tanszék az első évtizedben mindenekelőtt az oktatás, a tanárképzés szempontjait tartotta fontosabb feladatának. Ez jellemzi tanterveit és programját is.

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy e gyakorlati feladatok ellátásával egyidejűleg a tanszék — az e periódusra jellemző föltételek között — nem hagyagolta el a tudományos képzést sem. Már 1962-ben doktori szigorlat megvédésére került sor (azóta tízen szerezték meg ezt a fokozatot), majd megindult az úgynevezett harmadfokú vagyis magiszterképzés is.

A szélesebb jugoszláv közvélemény szintén hangsúlyozta a tanszék sajátos tudományos feladatait, s kiemelte a tanszéknek az egyetemes jugoszláv tudományra nézve is fontos szerepét.

„A tanszékre nem kevésbé van szükségük a szerbeknek és a horvátoknak, mint a magyaroknak — olvassuk a fővárosi sajtóban — elsősorban a tudományos munka mind nagyobb követelményei, és mind szerteágazóbb szükségletei folytán. A vajdasági szerbség és magyarság több százados együttélése, a horvátok és magyarok sok százados és sokrétű kapcsolatai s e kapcsolatoknak a messzi — Werbőczy és Kazinczy — —Széchenyi korából eredő megszakítás nélküli láncolata olyan kötelezettségeket rónak ránk, amelyeket a jövőben, de ma sem lehet és nem is szabad tagadnunk, sem pedig könnyelműen halogatnunk, noha az effajta stúdiumok — úttörők lévén — mindig nehezek. Bizonyos, hogy a szerb—magyar, a horvát—magyar, tehát a délszláv—magyar viszonyok a múltban olyannyira szövevényesek, gyakran oly nagy jelentőségűek és sorsdöntőek voltak, hogy lehetetlen ignorálnunk őket, s ostobaság volna nem venni róluk tudomást; mindez azonban még annyira felderíthetetlen, vagy annyira sémákba van kényszerítve az egyik, a másik, esetleg egy harmadik fél legtöbbször tendenciózus és pillanatnyi szükségleteinek megfelelően, hogy ezek objektív vizsgálata elsősorban a történelem, de talán még inkább az irodalomtörténet számára alapvetően szükséges. Emiatt az újonnan alapított magyar tanszék egész Jugoszlávia szolgálatát kell hogy vállalja, s nem csupán egy pillanat érdekeit kell hogy kielégítse.”

Már az oktatás terén is megmutatkozott, hogy a tanszék hangsúlyt helyez olyan képzésformákra és oktatási tartalmakra, amelyek sajátos céljaiból erednek. Így kaptak helyet a programban azok a tantárgyak, melyek a jugoszláviai magyar nyelvjárásokat, a magyar—délszláv irodalmi—kulturális kapcsolatokat, a hazai magyar irodalom történetét tartalmazták. Természetesen e stúdiumok sikeres ápolásához tudományos

feltárássra, kutatómunkára volt szükség, amit csak alapos, folyamatos, szervezett intézeti jellegű munka szavatolhatott. Így jött létre 1969-ben (a jugoszláviai hungarológia fejlődésének második szakaszaként) a *Hungarológiai Intézet*, amelyet a *Bölcsészettudományi Kar* alapított ugyan, de a kartól szervezetileg függetlenül végezte munkáját. Az intézet alapítóokmánya is világosan kiemeli e tudományos célokat, és azokat abban állapítja meg, hogy „tanulmányozza a jugoszláviai magyarság nyelvét, irodalmát és kultúráját, hogy tudományos kutatómunkájával felölelje mindazon kérdéseket, amelyek a kétnyelvűségből, Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi irodalmának és művelődésének egymásra hatásából s általában a magyar és a délszláv kulturális, irodalmi és nyelvi kapcsolatokból erednek; hogy együttműködve más tudományos és művelődési intézményekkel hozzájáruljon a tudományos kutatómunka fejlesztéséhez, s az egész társadalmi közösségre nézve egyetemesen jelentős kérdések megoldásához a fenti tudományszakokban”. Ezek alapján jelöltük ki a kutatások területeit, terveit, konkrét és személyi teendőkre lebontott témáit. Ezekről ezúttal csak annyit, hogy öt nagy területen végeztük a munkát, s nagyobbára ma is ezek tekinthetők tevékenységünk főbb irányainak: 1. a jugoszláviai magyar irodalom (előtörténete 1918-ig, története a két háború között, jelenségei a második világháború után); 2. a jugoszláviai magyar nyelv kérdései (dialektológia, köznyelv, a kétnyelvűség pszicholingvisztikai és szociolingvisztikai aspektusai stb.); 3. a magyar—délszláv régebbi és újabb kapcsolatok vizsgálata; 4. a jugoszláviai magyar művelődés történetének, e kultúra szociológiai alapjainak kutatása (színház, sajtó, intézmények, folyóiratok, társulatok stb.); 5. folklór (népköltészet, hagyomány- és szokásvilág, összehasonlító népköltészeti témák stb.). Külön említjük meg, noha lényegében a nyelvészeti projektum tartozéka, a szótárszerkesztési munkákat (kétnyelvű enciklopédikus és szakszótárak).

Az intézet alapmunkaformája természetesen az állandó munkaviszonyban levő dolgozóknak és egyéb munkatársaknak az éves és több éves tervek alapján végzett kutatómunkája, ezek összegezése, amelyeket az Intézet külön kiadványok formájában, saját folyóiratában, füzet sorozataiban, vagy más alakban jelentet meg. Csak terhelném a hallgatóságot azzal, ha mindezt cím- és adatszerűen felsorolnám, ezért csak arra emlékeztetek, hogy az Intézetnek 12 éve megjelenő negyedévi folyóirata van, továbbá évkönyve, nyelvészeti füzetei, bibliográfiai sorozata, monográfiái, szótárai, gyűjteményei stb.

Az említett tárgykörökben az Intézet rendszeres tudományos tanácskozásokat is szervez más jugoszláv és külföldi felsőoktatási intézmények vagy akadémiai intézetek bevonásával. E tanácskozások közül néhány már sorozatossá vált, mint például a magyar irodalmi avantgarde vagy a kapcsolattörténet köréből.

E munkaformák ismertetésénél azonban lényegesebbnek tartom megemlíteni, hogy a felsorolt diszciplínákban folytatott munka tartalmi vonatkozásai, elvi kérdései, helyzete, művelésük lehetőségei s irányai, módszertani kérdései is gyakran kerültek napirendre a különböző szintű és jellegű értekezleteken.

Művelődéstörténeti munkásságunk számára például szükséges volt meghatározni, mit értünk a jugoszláviai magyar művelődés fogalmán, megállapítani viszonyát az

egyetemes magyar művelődéstörténethez, tárgyunkat olyan diszciplínaként kezelve, amelynek megvan a maga specifikus problémaköre és esetleg ezen az alapon kialakítható viszonylag sajátos módszertana is, amely ezen az anyagon alkalmazható. Az intézet magáévá tette azt a felfogást, hogy „A jugoszláviai magyar művelődéstörténeti kutatások felölelik a jugoszláviai magyarság 1918 utáni anyagi és szellemi történetének teljes körét, s mindazt, amit természetes módon szellemi és anyagi műveltsége hagyományainak tekint e területeken való megjelenésétől 1918-ig”. Ebből következett azután, hogy munkánkban egyrészt a szelektálás elve érvényesült (sajátos feladataink megválasztása, megnevezése), másrészt a komparáció elve a (vizsgált anyag vagy jelenség állandó egybevetése, szembesítése mind az egyetemes magyar, mind pedig az együtt élő népek művelődéstörténeti kutatásaival, azok anyagával és eredményeivel). Művelődéstörténeti munkánk másik jellegzetessége viszont abban jelölhető meg, hogy nem holt művelődéstörténeti anyag leltározására, begyűjtésére vállalkoztunk a megőrzés, konzerválás szándékával, mert az ilyen törekvés a társadalmi hatékonysága tekintetében is meddő lehet, viszont az a belátás is jelen van tevékenységünkben, hogy igen nagy szükség van a történelmi kultúra föltárására és objektív fölmérésére, mert ezzel hozzájárulhatunk egy történelmileg és társadalmilag meghatározott közösség kultúrájának a megrajzolásához és fejlődéséhez.

A jugoszláviai magyar irodalom kutatásában az Intézet sok mindenben az imént említettekhez hasonló módon jelölte ki tevékenysége tárgyát és kereteit. Ez részben egyszerűbb feladatnak látszott, hisz a jugoszláviai magyar irodalom képlete is egyszerűbb: anyaga a Jugoszláviában működő és magyarul publikáló írók itt írt és 1918 óta megjelent írásai, akik és amelyek egy már meglevő, de nem túlságosan fejlett irodalmi hagyományt vittek tovább. Természetesen itt is vannak, főleg az időbeli és térbeli körülhatárolást illetően még eldöntendő kérdések. Így például elégnek mutatkozik-e az itt születés, a huzamosabb ideig való jugoszláviai tartózkodás vagy írói ténykedés, a vajdasági színek, motívumok, lokalitások jelenléte ahhoz, hogy ennek alapján „miénknek” mondhassunk alkotót vagy alkotást. Sok könyv és alapos tanulmány foglalkozott már ezzel a kérdéssel. Intézeti munkánk mércéje, kritériumai és feladat kijelölése azonban mégis azon az elvi alapon nyugszik, hogy a jugoszláviai magyar irodalom nyelvében, kifejezési eszközeiben, hagyományainak felhasználása tekintetében a magyar irodalom örököse, másrészt azonban olyan irodalom, amely nem annak részeként, hanem önállóan fejlődik a Jugoszlávián belüli, egyenjogú és egyenrangú kulturális közösség elemeként. A maga eszközeivel akarja kifejezni, definiálni, legalábbis ábrázolni a maga életét, világát, a maga független szemlélete és tudata szerint. Ezt az önálló, tehát az egyetemes magyar irodalomtól megkülönböztető voltát hangsúlyozzák azok a beleépült tárgyi, gondolati, eszmei elemek is, amelyek más magyar irodalmakból nem mutathatók ki.

Az irodalmi komparatiztika a tanszékre (intézetre) háruló teendőit még a kezdetekben igen világosan körvonalaztuk. Már ismertettem a szélesebb jugoszláv közvélemény elvárásait e tekintetben. Ma is számon tartjuk, és magunkénak ismerjük el ezeket az elvárásokat, megjegyezzük azonban, hogy az ebben a diszciplínában vég-

zett munkánk azóta mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásokban igen sok új szempontot, elvi meggondolást és módszerbeli eljárást érvényesített. Ezúttal (s ez ismét a „különösség” kategóriájába tartozik) azt szeretném kiemelni, hogy intézeti munkánkban nem a kizárólagos „nemzeti” szempont, a „repció”, a komparatiztika „befogadás-átadás-adaptálás” hármasságában megmutatkozó értelmezése, a „hatásvizsgálat”, a „motívumátvétel”, a tárgyi azonosság, a kifejezésbeli analógiák, a formai egybeesés vizsgálata a fontos. Azt vettük figyelembe, hogy az összehasonlító irodalom mint tudományos diszciplína számunkra nem lehet azonos afféle jelenségek vizsgálatával, amelyeket két olyan irodalom esetében figyelhetünk meg, mint például a francia és a magyar irodalom viszonya, amelyek — hogy úgy mondjuk — mintegy csak „tudnak egymásról”, és inkább csak az átvétel szintjén érintkeznek egymással. Itt, a mi esetünkben nem esetleges és egyéni izlésvonzalmakról, „történelmi véletlenről”, alkalmi találkozásokról van szó, hanem az „egymás irodalmában való organikus jelenlétről”. Nem az irodalmak szövegszerű, tehát materiális, filológiaiilag azonosítható elemeinek vizsgálata foglalkoztat tehát bennünket, hanem az, ami már — a vegytan nyelvén szólva — nem keverék, hanem vegyület, tehát nem a fizika, hanem a kémia törvényeihez alkalmazkodik.

A magyar nyelv kutatásának intézeti feladatai is ebbe az irányba mutatnak. Azt vizsgálni, amit a magyar nyelvtudomány jogosan elvár tőlünk, és ami annak természetes kíváncsi (dialektológia, nyelvtörténet), másfelől azt, amit a nyelvhasználat időszzerű kérdései követelnek meg, tehát a társadalmi érdekek. Az intézet e diakrón és szinkrón vizsgálatokkal mindkét irányban mindmáig igyekezett eleget tenni e követelményeknek. Külön kérdés, természetesen, a kétnyelvűségből eredő, a köznyelv használatából következő problémák vizsgálata, ami a munkatársak külön csoportjájának feladatköre.

A folklórkutatás részben a művelődéstörténet, részben az irodalmi projektum, részben pedig a nyelvészet feladatkörébe tartozik, de jó ideig — munkatárs híján — deficitáris tudományszaknak számított. Ma már e diszciplína oktatása és tudományos kutatása is megfelelő képviselőt nyert, kialakultak világos körvonalai, feladatai, céljai: a terepi munka, a gyűjtés, az elemzés, a feldolgozás, az egybevetés, az elméleti tapasztalatok leszűrése.

Az intézet történetében a harmadik fázis 1976-ban kezdődik, s ez a felsőfokú oktatás és a tudományos kutatómunka egységesítését tűzte maga elé legfontosabb teendőként. Ez a gyakorlatilag egymással nem mindig párhuzamosan fejlődő és nem mindig egybehangolt tevékenységek nagyobb összhangját, a kutatóintézetek és az egyetemek (tanszékek) integrációját hozta létre, valamint a közös irányítású szervezési formákat. Ez következett el 1976-ban a Hungarológiai Intézet és a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének egyesülésével. Ennek nyilvánvaló pozitívumaként kell elkönyvelnünk azt a tényt, hogy az egységes feladatokat ma már 29 munkatárs látja el (az eddigi 15+14 helyett), így a tudományos és oktatási teendőket jóval nagyobb munkaközösség vállalhatta magára. Az integráció eredményes volt a tekintetben is, hogy lehetővé vált a tanárképzés és a tudományos munka koordinálása, továbbá az

ügynevezett ágazati oktatás megerősítése. A harmadik és negyedik évfolyamon ugyanis a hallgatók a magyar nyelvi és irodalmi stúdiumok mellett szakosítást nyerhetnek mint könyvtárosok, fordítók vagy ügynevezett kulturológusok, akik különféle intézményekben és munkaszervezetekben kaphatnak elhelyezést. E területeken a Hungarológiai Intézet jelentős eredményeket mutatott fel a maga külön tervei és kutatásai alapján, így nem csekély mértékben járulhatott hozzá a káderképzés munkájához is. A változások munkánk minőségét is kedvezően befolyásolták. Az integrált intézet a maga megnövekedett kapacitásával ma jóval szélesebb területen tudja kifejtetni tevékenységét, nagyobb lehetőségek nyíltak arra, hogy bekapcsolódjon olyan munkákba is, mint például a magyarul is megjelenő *Jugoszláv Enciklopédia* szövegének gondozása, a *Vajdasági Enciklopédia* címszótárának kialakítása, a *Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia* művelődési projektumának munkálatai stb.

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete ma kétséget kizáróan egyike a Bölcsészettudományi Kar legfejlettebb intézeteinek. Szilárd szervezeti felépítése, átgondolt tudományos tervei, korszerű tanterve, hallgatóinak megalapodott száma (ez mintegy 45—50 új beiratkozó évente), a más tudományos és oktatási intézetekkel kialakított kapcsolatai, munkatársainak produktivitása és sok más tényező járult hozzá ahhoz, hogy ma már országszerte megbecsülésnek és elismerésnek örvend. Munkatársai részt vesznek a legmagasabb szinten szervezett hazai és külföldi tudományos fórumok tanácskozásain. Külföldi szakkörök és sajtóorgánumok is számon tartják eredményeit.

E rövid ismertetőt azonban mégsem ezekkel a némelyek előtt talán szubjektívnek látszó gondolatokkal szeretném lezárni. A tények, az eredmények önmagukért kell hogy beszéljenek, ezekről pedig mindenki kellő információt kaphat a Tanszék eddig megjelent tíz évkönyvéből, az Intézet negyedévi folyóiratából, valamint egész sor más kiadványából, amelyek bibliográfiáját a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Hungarológiai Értesítője közli egyik következő számában.

A jugoszláviai hungarológia perspektíváiról szólnék végezetül most már abban az értelemben is, amivel beszámolóm elején már idézett cikk is utal: nevezetesen, hogy a hungarológia egyetemi oktatásának és az e téren végzendő tudományos kutatásnak „nem kevésbé van szükségük a szerbeknek és horvátoknak, mint a magyaroknak”, valamint, hogy „a magyar tanszék egész Jugoszlávia szolgálatát kell hogy vállalja, nem csupán a pillanat érdekeit kell hogy kielégítse”. A magyar nyelv és általában a magyar kultúra iránti fokozódó érdeklődés nem egy jelét láthatjuk Jugoszláviában. Nemcsak az mutat ebbe az irányba, hogy mind több magyar szépirodalmi alkotás jelenik meg a jugoszláv nemzetek nyelvén, hanem elsősorban az, hogy a nagy olvasótáborra nem számító, de a magyar műveltség fontos kérdéseit taglaló művek is hozzáférhetők e nyelvek valamelyikén. Említsem még meg a jugoszláv akadémiák közös folklórprojektumát, amely a magyar folklór anyagát is tanulmányozza és megjelenteti, a *Szerb Tudományos Akadémia* magyar történelmi témákkal foglalkozó értekezleteit, az eszéki *Pedagógiai Kar Magyar Tanszékének* a megszervezését és munkájának megkezdését, a belgrádi *Idegen Nyelvek Főiskoláján* bevezetett magyar nyelvoktatást, az Újvi-

déki Televízió úgynevezett multimediális nyelvtanfolyamát a szerbhorvát nézők számára, a nemrég megalakult Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia nemzetiségi kultúrákat is magában foglaló kutatási tervzetét, azt, hogy ma már a szerb kultúra érdemes intézetei és intézményei, példaképpen a *Szerb-horvát Nyelv Intézete* vagy a *Szerb Matica*, programjukba számos hungarológiai kutatási témát iktattak be.

Ezek az itt csak igen felületesen érintett jelenségek arról beszélnek, hogy kultúránknak megvan a maga társadalmi bázisa, megvannak fejlődési lehetőségei. Nem műveltségünk expanziós törekvései folytán, hanem organikusan fejlődik, a társadalom természetes igényei szerint, a jugoszláv művelődéspolitikai kulturális pluralizmusának elvét érvényesítve, és élve azokkal a lehetőségekkel, amelyek minden nemzet és nemzetiség számára eleve adva vannak.

Magyarságtudományi Intézet megszervezése egyetemtől függetlenül

Törekvéseink, terveink, eddigi próbálkozásaink megértéséhez, úgy véljük, rövid tájékoztatást kell adnunk Burgenlandról, a magyar nyelv és kultúra ottani helyzetéről.

Burgenland Ausztriának az a tartománya (állama), amely 1921-ig Magyarországhoz tartozott, bár lakói már akkor is túlnyomórészt németajkúak voltak. Ma 270 ezer lakosából 20—30 ezer horvátot és 5—6 ezer magyart szoktak emlegetni. Ezek a számok bizonytalanok, mert népszámláláskor csak az ún. „használati nyelvet” (Umgangssprache) kérdik. Burgenlandnak különben nincs magyar neve. *Juhász László* az *Új Látóhatár* legutóbbi számában a „Várvidék”-et ajánlja, a horvátok is Gradisce-nek hívják, bár valószínűleg német nevét sem nagyrészt épségben megmaradt várai után kapta, — Ausztria bármely részében akad legalább ennyi — hanem egyszerűen a magyar „vármegyét” fordították le németre. 1921 után, az akkor még 26 ezres lélekszámú magyarság kihalt vagy beolvadt, az intelligencia egyes köreiben egy ideig ugyan még divat volt magyarul beszélni, de hamarosan csak az öt magyar községben: Alsó- és Felsőőrött, Felső- és Középpulyán és Óriszigeten maradt meg a magyar nyelv, a magyar iskola. Sokfelé találkozunk magyar családi névvel, a keresztneveket viszont mindenütt németes formában használják; vannak viszont, akik német vagy horvát csengetű vezetéknevvel is magyarnak tartják magukat. A két világháború között az irredentizmus miatt nem tettek semmit az akkor még 10%-os magyarság érdekében, igaz, hogy a magyar falvaknak megvoltak a dalárdáik, színjátszó csoportjaik. Akinek pedig komolyabb magyar kulturális igénye volt, akár naponta is Magyarországra jöhetett, magyarországi középiskolába küldhette gyermekeit. Gyökeresen megváltozott a helyzet 1938-ban az Anschlus-szal, Ausztriának a hitleri Németországhoz való csatolásával: megszűntek a magyar iskolák, s már akkor lezárult bizonyos fokig a határ. A helyzet pikantériája viszont, hogy éppen ekkor részesültek egyesek a magyar falvak lakói közül főiskolai szinten magyar irodalom- és történelemoktatásban Meissenben: tolmácsoknak képezték ki őket a hadsereg számára.

Sajnos a II. világháború után a burgenlandi magyarság, de Magyarország is sok lehetőséget szalasztott el: megszűnt az irredentizmus, megnyíltak újra a magyar iskolák, de a hitlerizmus örökségeként megmaradt a — különben természetesen indokolatlan — félelem, hogy zsidók és cigányok után a magyarok jönnek sorra. A legsúlyosabb csapást azonban az ún. „vasfüggöny” jelentette, a határ szinte hermetikus lezárása az 50-es évek elején. Az 1955-ös államszerződésben is csak a horvátok és szlo-

vének jogainak biztosításáról van szó. 1968-ban alakult meg a *Burgenlandi Magyar Kultúregyesület*. Az 1976-os Népcsoport (Volksgruppen) Törvényben szerepel először a magyar népcsoport. Ismét a helyzet érdekességéhez tartozik, hogy mindeddig csak a magyar Tanács alakult meg, a csehek, horvátok, szlovének nem fogadják el, többet követelnek — ha a dél-tiroli helyzettel hasonlítjuk össze, joggal. Mi viszont, akik eddig legalább is jogilag, nem léteztünk, természetesen megragadtuk az alkalmat.

Mindezt el kellett mondanom ahhoz, hogy eljussak az előadásom címében jelzett témához: Magyarságtudományi Intézet megszervezése egyetemtől függetlenül. A Népcsoport Tanács tervszerű munkájának feltétele, bázisa egy ilyen intézet vagy intézmény. A Tanács feladatai közt szerepel a népcsoporttal kapcsolatos tudományos kutatás támogatása, sőt annak bizonyos intézményesítése (az elmúlt évben például bizonyos összegeket kénytelenek voltunk visszautalni, mert nem tudtuk megfelelően felhasználni).

A kérdést — egy ilyen intézet megszervezésének a lehetőségét, sőt szükségességét — más oldalról is megközelíthetjük. Ausztria szövetségi állam; mindegyik államának, tartományának megvannak hagyományos kulturális és tudományos intézetei. Burgenland maga 270 ezres és állandóan fogyó létszámával olyan kicsi, hogy például soha nem lesz saját egyeteme (más lett volna a helyzet, ha Sopront is megkapja). Természetesen egyéb intézményei sem voltak, vagy azok Magyarországon maradtak. A két világháború közötti időben és a második világháború utáni első évtizedben csak a közigazgatás szerveit vagy a közművesítést szorgalmazták. A 70-es években azután szinte robbanásszerűen bővült a közép fokú iskolahálózat. (A magyar időben csak a felsőlövői volt az egyetlen gimnázium — ahol 1900-ban Móra Ferenc is tanított — a két háború között is csak kettő-három, ma harminc körül jár az érettségit adó iskolák száma). Az utóbbi években került sor, részben az ún. „kulturcentrumok”-kal kapcsolatban, különböző tudományos intézetek alapítására, márcsak azért is, hogy diplomásaink legalább egy részét megtarthassuk (így Köpcsényben a néprajzi múzeum, Nagymartonban az ún. Österreich Institut, Felsőlövőn a gráci Zeneművészeti Főiskola kihelyezett tagozata). Az egyetemtől független Magyarságtudományi Intézet Burgenlandban tehát szervesen beleilleszthető a tartományi kormányzat kultúrpolitikájába is.

Mindenekelőtt azonban nekünk magunknak, a „legkisebb kisebbség”-nek van ilyen tudományos alapot biztosító, ugyanakkor összefogó, koordináló, de természetesen indításokat is adó szervre égető szüksége. Az utóbbi tíz esztendőben is voltak kezdeményezéseink, próbálkozásaink: Petőfi-, Móra- és Faludi-ünnepségeket, kiállítást, versenyeket szerveztünk, emléktáblákat lepleztünk le, természetesen más szervekkel együtt, de valahogy hiányzott a mi részünkről a megfelelő partner. Folyt már azelőtt is tudományos gyűjtés, kutatás, de ezek legtöbbször anyagát alig ismerjük, nehéz hozzájutni, vagy egyszerűen eltűntek (például *Schwarz Elemér* egyetemi tanár szentgotthárdi „Burgenland dokumentációs anyag”-a 1950-ben tűnt el, de nem lehet a nyomára jutni egy egyházszociológiai felmérésnek sem a 60-as évekből, melynek szálai Belgiumba vezetnek). Alig lehet megszerezni a most köztünk levő *Kovács Márton*-nak alapvető művét, a „Felsőőri népszívet”-ről. *Imre Samu* feldolgozta a felsőőri nyelv-

járást, de hiányzik még az ettől sok mindenben eltérő alsóőri, szigeti vagy pulyai nyelv-járás tudományos vizsgálata. Sokan gyűjtöttek már népdalt, népmesét a mi vidékünkön, de *Gaál Károly* kis kiadványain kívül még nem jelent meg semmi. Neki is még igen nagy kiadatlan anyag van birtokában. Most akarjuk megjelentetni a vallásos énekek gyűjteményét. Egy ilyen intézet távoli képe lebegett szemünk előtt, amikor tíz évvel ezelőtt megkezdtük az *Őrségi Könyvtár* anyagának gyűjtését. Ma már a húsz-ezredik kötet felé haladunk. Szépirodalmi anyagunk katalógusa most jelent meg a szombathelyi Pedagógiai Főiskola jóvoltából. (Az érdeklődőknek, és főleg azoknak, akik állományunk kiegészítésében segítséget nyújtanának, szívesen megküldjük). A könyvtárat hungarológiai és helytörténeti irányban kívánjuk továbbfejleszteni. Már több disszertáció, számos cikk és kiadvány készült könyvtárunkban. Értékes kéziratos hagyatékokat is kapunk. A Burgenlandi Magyar Kultúregyesület — melyről szeretném megjegyezni, hogy az egyetlen magyar szervezet egész Burgenlandban, és összefog mindenféle pártállású, vallású vagy műveltségű magyart — szóval ennek a mondhatnám csúcsszervnek kis lapját, az *Őrséget* (melynek legutóbbi számát az érdeklődők számára szívesen átadom) is továbbfejleszthetné az intézet; időszaki lapból negyedévi vagy akár két-hónapos lappá. Természetesen indíthatna helytörténeti vagy egyéb kiadványsorozatot is.

Fontos és nemes feladata volna a Magyarságtudományi Intézetnek — a hasonló intézményekkel való kapcsolatok ápolása mellett (Bécs, Graz) — az osztrák és főleg a burgenlandi közvélemény helyes tájékoztatása német nyelvű kiadványokkal. Szomorú tény, hogy egy átlag burgenlandi, és ez alól még az érettségizettek sem kivételek, csak két dolgot tud arról az ezer esztendőről, amíg Burgenland Magyarország-hoz tartozott: „Es war eine Madjarisierung und Ödenburg haben sie von uns weggeschwindelt”. Néha szakemberek is beismerik a hiányt ezen a téren. Most sorra nyugdíjba mennek, vagy meghalnak azok az öregek, akik még — magyar iskoláik alapján — jól ismerték szóban és írásban a magyar nyelvet, pedig a magyar nyelv ismerete nélkül Burgenland történetével szükségszerűen egyoldalúan foglalkozhatnak csupán.

Feladat, munka bőségesen akadna a Magyarságtudományi Intézet számára, amit — intézet nélkül is — évek óta folytatunk már. Természetesen meg kellene tárgyalni a szervezeti, majd az anyagi és személyi kérdéseket, amelyben hasonló intézmények sokat segíthetnek. A helyiségek kérdése nem jelentene kezdetben nagy gondot, hiszen a kultúregyesület az és egyházak, iskolák is rendelkezésre tudnak bocsátani szükség esetén helyiségeket. Program szempontjából már említettem a kutatómunkát, melyet inkább csak összefogni, koordinálni kellene. Természetesen az intézet feladata volna a magyar nyelvoktatás is. Ebből a szempontból örvendetes érdeklődés mutatkozik az utóbbi években: a népfőiskolák és az ún. WIFI (Wirtschaftsförderungsinstitut) keretében évente 10—12 magyar nyelvi kurzus indul. Az én pinkafői kurzusomra például 25-en jelentkeztek, mindannyian németajkúak. A gimnáziumban 30 gyereket tanítok magyarra, ebből hét magyar anyanyelvű, elemi fokon pedig majdnem 50 gyerekkel foglalkozom. Ezen kívül minden vasárnap és ünnepnap 400—500 magyarhoz

beszélek mint magyar lekipásztor. Többen is vagyunk ilyen helyzetben. A mi problémáink is: a tankönyvellátás vontatottsága, a szemléltetőeszközök hiánya... Nagy jelentőségűek az ünnepségek, melyekről már részben szólottam és a különböző konferenciák. Az elmúlt években a katolikus akadémikusok Pax Romana konferenciájának, valamint a Protenstáns Szabadegyetemnek résztvevői látogattak el hozzánk. Az idén a nagyhéten már harmadszor rendeztük meg a Magyar Cserkészszövetséggel együtt a "regös tábor"-t Felsőőrött. Európából, sőt a tengerentúlról is majdnem száz magyar fiatal tanulmányozta a magyar falvakban a nyelvet, a népszokásokat, gyakorolta a népdalt, népi táncot, balladamondást, faragást, kézimunkát. Mindezek a talán mutatósnak tűnő eredmények sem terelhetik el a figyelmet arról az alapvető szomorú és fájdalmas tényről, hogy mindezek ellenére, szinte napról napra fogyunk és beolvadunk. Ezt különösen mint három magyar helységnek a papja élem át legjobban: kétszer, háromszor annyi a temetés, mint a keresztelő és a házasságkötések kétharmada is ún. vegyes házasság, ahol majdnem mindig a magyar fél „húzza” a rövidebbet.

Sok kutató és még több riporter járt az utóbbi időben mifelénk; számos cikk, közvetítés hívta fel a figyelmet ránk. Ez utóbbiak érthető okokból vagy túl rózsaszín vagy túl sötét képet festettek rólunk, de a kutatók, néprajzosok, nyelvészek, antropológusok anyaguk ismertetése mellett legfeljebb a bajok megállapításáig jutnak el. Néha tömör rövidezséggel „feladnak” vagy „leírnak” bennünket mint egy történetész-szimposium magyar delegációjának vezetője, de a terápiára, a gyógyítás, a javítás és segítség lehetőségeire már nem gondolnak. Tény, hogy nagyon kis létszámú a burgenlandi magyarság. De minden kisebbségnek, népcsoportnak lélekszámától függetlenül szüksége van bizonyos intézményekre, szervezetre, segítségre. Sőt, minél kisebb, minél veszélyeztetettebb — annál inkább. Ezzel kapcsolatban, befejezésül, két terünket szeretném még megemlíteni. Úgy volt, hogy most szeptemberben nálunk, Felsőőrött tartja évi közgyűlését és több napos konferenciáját a FUEV, az európai kisebbségek szervezete. Ez most eltolódott a jövő év elejére, s talán jobb is, hiszen mi most két másik konferenciát akarunk tartani még az ősz folyamán. És most a konferencia résztvevőihöz is fordulok: szeretnénk írásban felkeresni és aztán meghívni a kisebbségi kérdés magyar szakembereit Magyarországról és más országokból is. Azokat, akik foglalkoztak már vagy foglalkoznának a mi problémáinkkal és azok megoldásához tanácsot adnának, segítséget nyújtanának. Ezután megbeszéléseket kívánunk folytatni az osztrák szakemberekkel is.

A „legkisebb kisebbség”, a maroknyi burgenlandi magyarság ezer év óta él a nyugati határszélen. Elődeiknek, az egykori határőröknek, speculatoreseknek nem az volt a feladatuk, hogy szembeszálljanak az ellenséggel — ezt számuknál és helyzetüknél fogva sem tehették meg (hiszen nem is várakban, hanem ingoványos területeken, legfeljebb „tüskevárak”-ban laktak) —, hanem, hogy jelezzék a veszélyt, az ellenség közeledtét. Minden érzelműségtől mentesen ezt akarom most én is tenni: vészjelző és segélykérő füstjeleket szeretnék leadni. Mert bár talán még soha sem volt ilyen kedvező a két ország, Ausztria és Magyarország között a helyzet, talán soha sem

nyilvánult meg ennyi érdeklődés, segíteni akarás mint napjainkban, mégis éppen most pusztulunk, és veszünk legjobban. Nem külső, hanem belső ellenség az, ami ellen küzdenünk kell. Ennek a feltárására és a kivezető út keresésére hívjuk a szakembereket, várjuk a hazai és külföldi magyarság segítségét, de hívjuk az írókat is, hogy írják meg *a határon túli Őrség panaszát* is, a mi egészen más *Cifra nyomorúságunkat* vagy egy nekünk szóló *Psalmus Hungaricus*, ami aztán mindennapi imádságunkká válhatna.

A magyartanítás lehetőségei Ausztriában

Ausztriában — mint mindenütt, ahol magyar nyelvű kisebbség él —, a magyar nyelvet anyanyelvként (elsősorban gyermekoktatás keretében) és idegen nyelvként (főként a felnőttoktatás keretében) tanítják. Ez a két módozat általában intézményesen is elkülönül egymástól.

A magyar nyelv anyanyelvi oktatása állami vagy egyházi iskolákban, nemzeti-ségi iskolaegyesületekben és óvodákban folyik. Az idegen nyelvként való tanítás nyelvtanfolyamok, intézetek, beszélgető-klubok, nyári egyetemek feladata.

A szigorú értelemben vett anyanyelvi oktatás problémáival az Anyanyelvi Konferencia hivatott foglalkozni. A széles körű, nyelvi minimum elérését célzó idegen-nyelv-tanítás pedig az ismeretterjesztő egyesületek hatáskörébe tartozik. Ezen a pár oldalon csak az osztrák egyetemeken folyó — az anyanyelvi és idegen nyelvi oktatásra jellemző jegyeket hordozó — gyakorlati célú magyar nyelvoktatás problémáinak felvázolására nyílik lehetőség.

Jelenleg három felsőfokú tanintézetben foglalkozhatnak az érdeklődők a magyar nyelvvel: a *Gráci és a Bécsi Egyetem Tolmácsképző Intézetében*, valamint a *Bécsi Egyetem Finnugor Tanszékén*.

A *tolmácsképző*kben felvételi vizsga nélkül első vagy második nyelvként vehető fel a magyar. Mivel az oktatás lényegében fordítási és tolmácsolási szaktárgyakra korlátozódik, és elsősorban a hallgatók előzetesen (többnyire iskolán kívül) szerzett vagy anyanyelvi nyelvtudására épül, ezekben az intézetekben nemhogy hungarológiai, de még csak rendszeres magyartanítás sem folyik; mindössze a záróvizsga követelményei között szerepelnek magyar nyelvterülettel és kultúrával kapcsolatos kérdések. Az igazsághoz tartozik, hogy a látszólag kultúramentes tantervtől függetlenül a gráci tolmácsképzőben a magyar irodalomnak olyan barátai végeztek, mint például *Barbara Frischmuth*.

A bécsi tolmácsképzőben olyan magas nyelvi követelményeket állítanak a hallgatók elé, hogy ezeknek segítség nélkül még az Ausztriában született és iskolai magyaroktatásban nem részesült magyarok sem tudnak megfelelni.

A bécsi tolmácsképzőben 1978-tól a hallgatók íráskészségének javítása céljából heti 2 órában fogalmazási gyakorlatokkal bővített haladó nyelvtanfolyam indult. Ez lényegében az egyetlen intézeti keretben megvalósuló nyelvtanításra fordított tanóra.

A fentiek ismeretében joggal állíthatjuk, hogy a bécsi tolmácsképző magyar szakán a hallgatók döntő része magyar anyanyelvű vagy igen közeli kapcsolatban áll magyar nyelvűekkel. A bécsi intézet (a grácival ellentétben) nyelvtanfolyamot végzett vagy teljesen kezdő hallgatói számára szaktárgyakra felkészítő tanfolyamot nem indít. Hiányos nyelvtudású hallgatóit — egyedüli lehetőségként — a Bécsi Egyetem Finnugor Tanszékének magyar nyelvóráira irányíthatja.

A bécsi *finnugor tanszék* megalapítása óta kettős feladatot lát el: finnugrisztikai és hungarológiai képzést ad. Az intézet munkájában 1975 óta finn, 1976 óta magyar, 1979 óta észt lektor is részt vesz.

Magyar nyelvtanfolyamot kezdetben heti 6, majd heti 8 órában hirdettünk. Az első két évben az érdeklődők igényeit — legalábbis óraszám tekintetében — ki lehetett elégíteni. Az 1981/82-es tanévtől kezdve heti 4 órás kezdő, heti 2—2 órás középhaladó, haladó és társalgó csoport indul. Mint a későbbiekben látni fogjuk, a négy évfolyam számára heti 10 órában meghirdetett nyelvi órákon különböző érdeklődési körű csoportosulások, oktatási célok, módszertani lehetőségek ütköznek egymással.

1. A tanszéken folyó magyartanításnak elsősorban a nyelvészeti-finnugrisztikai érdeklődésű hallgatók igényeit van módjában kielégíteni.

A finnugrisztikát fő- és mellékszakként korhatár és előzetes ismeretek nélkül bárki felveheti. Az intézet szakos hallgatóinak száma mintegy 10 fő. A szaktudomány-nyal foglalkozni kívánók között sok az idegen (finn, német, amerikai) és a magyar nyelvet alig ismerő. A jelenlegi keretek között — az előbb említett óraszámban és csoportbeosztásban — csupán csökkenteni lehet a magyarul nem tudó diákoknak a nyelv-ismeret hiányából fakadó hátrányát azokkal szemben, akik éppen meglevő magyar nyelvtudásukat kihasználva akarnak finnugrisztikával vagy hungarológiával foglalkozni.

2. A finnugor tanszék megalapítása óta az egyik fő cél, hogy idegen nyelvűek számára is lehetővé kell tenni a hungarológiai-filológiai tanulmányok folytatását. Ezt — legalábbis a képzés első szakaszában — nagyszámú magyar nyelvóra beindításával lehet megvalósítani. Ezzel a kívánsággal szemben a régi tanrend szerinti hungarológiai képzésben részesültek és részesülők kivétel nélkül magyar anyanyelvűek.

A jelenlegi óraszámok irreálissá teszik azt az elképzelést, mely szerint a magyar irodalom iránt érdeklődő, magyarul nem vagy csak gyengén tudó hallgatók a képzés ideje alatt olyan mértékben elsajátíthatják a nyelvet, hogy a jószerével csak magyarul hozzáférhető irodalmi műveket önállóan fel tudják dolgozni.

3. Figyelmen kívül kell hagynunk azoknak a diákoknak a kívánságát is, akik a magyar történelemmel és a magyar néprajzzal akarván foglalkozni az igényeiknek megfelelő magas óraszámú szakmai célú nyelvoktatást hiányolják; hiszen a magyar nyelv oktatására jelenleg fordítható hivatalos óraszámban ezt az egyedi kívánságot teljesíteni nem lehet.

Összehasonlítául szabadjon megemlítenem, hogy bár a finnugor tanszéken sem finn, sem észt filológiai képzés nem folyik, a finn és az észt nyelvi órák száma lényegében azonos a magyar nyelvi órák számával.

4. Utaltunk rá, hogy a tolmácsképző intézet végleg lemondott a rendszeres tudásszint-különbségekre épülő magyar nyelvoktatásról. A szakmai tárgyakra való felkészüléshez nyelvi segítséget igénylő tolmácsok a nyelvtanfolyamon egyharmados részvételi arányukkal tűnnek ki.

5. A magyarságkutatás központjaként számon tartott finnugor tanszéken egyre gyakrabban bukkannak fel magyarságproblémák iránt érdeklődő magyar származású második, harmadik generációs fiatalok.

Ausztriában több mint 70 000-re tehető a szétszórtan élő rendszeresen magyarul beszélők száma. A kisebbségi jogokkal rendelkező burgenlandi magyarság azonban alig 4000 főt számlál. S bár Burgenlandban valóban lehetőség van a magyar nyelv tanulására az óvodáskortól az érettségiig, az egész országban a magyar nyelvet általános ill. középiskolában elsajátítók száma a magyarul beszélők számához viszonyítva rendkívül alacsony. Az 1978/79-es tanévben a polgári iskolákban 105, a gimnáziumokban 110 diák tanult magyarul. A magyar nyelv mindössze két diák számára volt kötelező tantárgy. A magyarul tanulók száma némi emelkedés ellenére ebben az évben is alatta maradt a 400 főnek.

Bécsben, ahol a magyarul beszélők több mint 50%-a él, a középiskolákban — nyelvtanárok hiányában — még rendkívüli tárgyként sem választható a magyar nyelv.

Mivel a finnugor tanszék magyar nyelvtanfolyamain nincs mód a kimaradt középiskolai nyelvórák pótlására, lényegében ezeknek a magyarul értő, de törve és hibásan beszélő diákoknak sem tudunk megfelelő — nyelvtudásuk szintjéhez szabott — nyelvi segítséget adni. Szerencsére ezeknél a hallgatóknál az intézeti nyelvoktatás kiegészítéséül javasolt rövidebb-hosszabb magyarországi tanulmányúton vagy nyári egyetemen való részvétellel jó eredményeket lehet elérni.

6. Az előzőektől teljesen eltérő és egyedi igénnyel jelentkeznek az általános nyelvészetet hallgatók. A finnugor tanszék létrehozásában oly fontos szerepet játszó általános nyelvészeti tanszék ugyanis kötelező tárgyként írja elő egy nem indoeurópai nyelv rendszerének tanulmányozását, s konkrétan javasolja is hallgatóinak a magyar nyelvvel való megismerkedést.

Az érdeklődők egy szemeszter alatt a magyar nyelv teljes grammatikai rendszerét tekintik át, s mivel számukra külön tanfolyamot nem lehet indítani, teszik ezt — a többiek nagy multságára és értetlensége közepette — az egyetlen kezdő csoportban.

7. Hivatalosan még egy feladatkör hárul a finnugor tanszéken folyó gyakorlati nyelvoktatásra. A meghirdetett nyelvórák egyúttal valamennyi kar hallgatója számára fakultatív tárgyak lehetnek. Ez a tény jelentősen megnöveli az érdeklődést különösen a kezdő nyelvtanfolyam iránt. A nem bölcsészhallgatók nyelvi tájékoztatlansága azonban sokszor csak a kelleténél jobban leegyszerűsített és lelassított tananyag elvégzését teszi lehetővé.

8. Mióta az intézetünkben folyó nyelvtanításnak szélesebb körben is híre ment, egyre többen iratkoznak be rendkívüli hallgatóként tanfolyamainkra. Az egyébként is túlszűfolt, a legkülönbözőbb oktatási célokat összehangolni próbáló nyelvórákon

a csupán kedvtelésből tanulók nemcsak lassítják a munkát, hanem egyenesen akadályozzák a még elfogadhatónak nevezhető színvonal tartását.

A gyakorlati nyelvtanítás során észlelhető nehézségek nemcsak a csoportigények nagy számából, hanem a hallgatók túlméretezett érdeklődéséből is fakadnak. A 10—20 hallgató befogadására és magasszintű oktatására alkalmas finnugor tanszék magyar nyelvi óráira beiratkozottak száma meghaladja a 150 főt. A tanórákon rendszeresen résztvevők száma ennek körülbelül a fele, azaz egy-egy nyelvóratípusnak átlagosan 15 fős hallgatósága van. Külön gondot okoz az, hogy a 30 körüli létszámmal induló kezdő csoport számára nem tudunk elegendő ülőhelyet biztosítani, hogy tankönyvekről és egyéb segédanyagokról ne is beszéljek. A nem kezdő csoportos hallgatók előzetes nyelvismerete, képessége és szorgalma között olyan nagy különbségek mutatkoznak, hogy a haladó és társalgó órán lényegében nem is csoportos oktatás folyik. A magyar nyelv tanítására fordítható tanórák száma egyelőre nem növelhető. Heti 10 órában színvonalas magyar nyelvoktatás csak a nyelvi minimum és a nyelvi maximum körüli céltartományok kizárásával (a fent említett csoportigények megszürésevel), a hallgatóság létszámának ésszerű csökkentésével alakulhat ki.

A finnugor tanszéken folyó magyartanítás egy részét más intézményeknek kell átengedni. Az anyanyelvi szint elérésére törekvő nyelvtanfolyamok megtartását a tolmácsképző intézet felkészült tanerei fennakadás nélkül vállalni tudják. Az elemi szintű és a szakmai nyelvben való tájékozódást célzó tanfolyamokat az iskolaegyesülettel vagy a *Collegium Hungaricum*mal együtt lehetne megszervezni.

A magyar filológia oktatása Ausztriában

1. A bécsi egyetemen magyar nyelvet és irodalmat elsőként *Márton József* (1771—1840) tanított a múlt század első felében (1806-tól kezdődően). Utána hosszú ideig, több mint egy évszázadig nem volt gazdája a hungarológiának Bécsben. Ezt a helyzetet csak részben magyarázza az a körülmény, hogy a kiegyezés (1867) után a monarchia területén Magyarország volt a finnugrisztika és a hungarológia központja. A finnugor nyelvtudomány s ennek keretében bizonyos mértékig a magyar nyelvészet oktatása a huszadik század hatvanas éveiben indult meg. A vendégtanárok sorát *Björn Collinder* uppsalai professzor nyitotta meg. Utána *Hajdú Péter* (1969—1971) és *Erdődi József* (1971—1973) következtek sorrendben. 1974 nyári félévében *Rédei Károly* a finnugor és magyar nyelvészetet, *Vajda György Mihály* pedig a magyar irodalmat oktatta vendégtanári minőségben.

2. A finnugor nyelvtudomány és a hungarológia szervezett keretek között történő oktatása és kutatása valójában akkor indult meg, amikor a bécsi egyetemen finnugor tanszéket (*Institut für Finno-Ugristik*) létesítettek 1974 őszén. A tanszék vezetőjévé a Tudomány- és Kutatásügyi Minisztérium (Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung) *Rédei Károlyt* nevezte ki. Feladata az intézet irányítása mellett a finnugor és a magyar nyelvtudomány oktatása és saját szakterületének tudományos művelése. 1975 nyári szemeszterétől kezdve a magyar irodalom tanítása is rendszeresen folyik intézetünkben. Ezt a feladatot vendégtanárok látják el, akik általában két-három éves periódusokban váltják egymást. Az első irodalom szakos tanár *Walkó György* volt (1975. nyári féléve), őt követte *Tarnai Andor* (1975. október 1.—1978. június 30.), majd *Wéber Antal* (1978. október 1.—1980. június 30.). Jelenleg (1980. október 1-től kezdve) *Vajda György Mihály* tanítja a magyar irodalmat Bécsben. A magyar és a finn nyelv alapozó oktatását a magyar, illetőleg a finn lektor végzi. Megjegyzem, hogy egy-két év óta észt lektori órák is vannak intézetünkben. A finnugor nyelvtudomány alapjainak elsajátításához szükséges „kisebb” finnugor nyelvek (elsősorban obi-ugor és permi nyelvek) tanítását a tanszékvezető látja el. Időnként speciális finnugrisztikai kollégiumok tartására vendégtanárokat hívunk meg. Így *A. P. Feoktyiszov* egy féléven át mordvin nyelvészetet oktatott nálunk, az 1981/82-es téli szemeszterben pedig *Seppo Suhonen* a finnségi nyelvtudományról fog órákat tartani. 1981/82 téli szemeszterétől kezdve *Derék Pál* tanársegéd közreműködik majd a magyar irodalom oktatásában. Gondjaink közül itt rögtön megemlíteném, hogy kívánatos volna, ha az intézet az

utóbbi években megnövekedett oktatási feladatai zökkenőmentes ellátásához a megígért két további asszisztensi állást mielőbb megkaphatná. A nyelvészetben és irodalmon alapuló hungarológia megismertetéséhez elengedhetetlenül fontos történelmi bevezetést *Csáky Mór* docens tanítja két féléven át heti két órában.

Intézetünk történetének külső kereteiről röviden a következőket mondhatjuk. Intézetünk több mint három éven át az Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéken két kis helyiségben működött. Az oktatómunka ez alatt az idő alatt a szállásadó tanszék megértése révén zavartalanul folyhatott, de a kutatómunkát és a könyvtár használatát mind az oktatók, mind a hallgatók számára megnehezítette a szűkös elhelyezés. Ez a körülmény 1978. december elején gyökeresen megváltozott: intézetünk új, modern berendezésű helyiségeket kapott. Könyvtárunk jelenleg kb. 8000 kötetből áll. (A tanszék alapításakor a könyvállomány csak 500 kötetet számlált). A könyvállomány tematikai megoszlása: finnugor és magyar nyelvtudomány, magyar irodalom, kisebb mértékben általános nyelvészeti, irodalomelméleti, néprajzi, művelődéstörténeti stb. művek. Könyvtárunk számára nagy segítséget jelentettek a különböző könyvajándékok: *Papp István* professzor hagyatéka (kb. 2000 kötet, a magyar Oktatási Minisztériumtól), 600 kötet a Magyar Tudományos Akadémiától, körülbelül 1000 kötet a finn Oktatási Minisztériumtól. Ezenkívül folyamatosan szép mennyiségben tudunk vásárolni könyveket a tanszéki pénzkeretből is. Persze, talán nem is kellene említenem, milyen nagy gondot, sok utánjárást jelent a régi kiadványok beszerzése.

3. Az oktatásnak intézetünkben két súlypontja van: a) finnugor nyelvtudomány; b) magyar nyelv és irodalom. Jelenlegi hallgatóink kötetlenebb keretek között — tehát nagyobb választási lehetőség alapján — a két tanulmányi súlypontnak megfelelően a régi szigorlati rend (Rigorosordnung) szerint folytatják tanulmányaikat. 1978 januárjában — az új egyetemi működési törvény értelmében (Universitätsorganisationsgesetz) — a minisztérium a tanszékkel együttműködve (a többi tanszékhez hasonlóan) rendeletileg szabályozta a finnugrisztika tanulmányi rendjét (Studienordnung für die Studienrichtung Finno-Ugristik). Ezt a tanulmányi rendet a két célul kitűzött választási lehetőség szempontjából (finnugor nyelvtudomány, illetőleg magyar nyelv és irodalom) a későbbiekben nem találtuk eléggé flexibilisnek, s ezért a minisztériumhoz módosítási kérvényt nyújtottunk be. A módosított új tanulmányi rend minden valószínűség szerint még a folyó évben meg fog jelenni. Ezen tanulmányi rend alapján készítettük el az 1980/81-es tanévben a tantervet (Studienplan für die Studienrichtung Finno-Ugristik). A tanterv persze csak a minisztériumi jóváhagyás után lép életbe. Megjegyzem, hogy jelenleg minisztériumi jóváhagyás előtt áll a magyar tanárszak (Lehramt Ungarisch) is. Ez további lehetőségeket biztosíthat a magyar filológiai képzés számára.

A májdan életbe lépő tanulmányi rend értelmében a stúdium négy évig (nyolc félévig) fog tartani. A tanulmányok diplomamunkával történő sikeres befejezése után a hallgató magiszteri fokozatot kap. A doktori tanulmány (Doktoratsstudium) ezután következik, és minimum két évet vesz igénybe. A magiszteri stúdium négy éve két

tanulmányi szakaszra oszlik (Studienabschnitt). A tanterv kidolgozásánál arra törekedtünk, hogy az első szakaszban — tehát az első négy félévben — a hallgatók általános finnugrisztikai és hungarológiai képzést kapjanak. A négy szemeszter alatt a hallgatóknak heti 34 órában kell tanulmányokat folytatniuk. Ebből 26 óra hungarológiai tárgyú: magyar nyelvelsajátítás (8 óra), magyar nyelvészet (7 óra), a magyar irodalom alapjai (3 óra), magyar irodalomtörténet (6 óra), magyar történelem (2 óra). A fennmaradó 12 óra tematikai megoszlásával — mivel előadásom hungarológiai tárgyú és mert az idő rövidsége is erre int — itt nem foglalkozom. A második tanulmányi szakasz — ugyancsak négy félévből áll — heti 38 órát tartalmaz. Itt a tanterv már lehetőséget nyújt a specializálódásra. A kötelező hungarológiai órák száma 12. Ha azonban a hallgató hungarológiai (magyar nyelvészeti vagy irodalmi) témát választott diplomamunkául, szakterületének megfelelően további 12 órában folytat magyar nyelvészeti vagy irodalmi tanulmányokat. Finnugor nyelvészeti diplomamunka esetén ezen utóbbi 12 óra magától értetődően finnugor (és magyar) nyelvészeti stúdiumokra fordítandó.

A fő- és mellékszakos hallgatók száma jelenleg 10—15. Eddig két fő- és egy mellékszakos hallgató fejezte be tanulmányait doktorátussal. A következő egy-két év folyamán előreláthatólag 6—7 hallgató fogja tanulmányait doktori szigorlattal lezárni. A magyar, finn és észt nyelvet hallgatók száma a fő- és mellékszakos hallgatókénál természetesen jóval nagyobb: kb. 80—100.

Röviden szólnom kell arról is, hogy Bécs a hallgatóság összetétele szempontjából sajátos helyet foglal el a Magyarországon kívüli finnugrisztikai, illetőleg hungarológiai központok sorában. A hallgatóság tekintélyes száma magyar anyanyelvű (Burgenlandból, Bécstől vagy Ausztria más részéből). A hallgatóság másik része viszont német anyanyelvű. Ez a kettősség egy egységes oktatási keretben — főleg az irodalom, de bizonyos fokig a magyar nyelvészet oktatásában is — nehézséget jelent mind az oktatók, mind a hallgatók számára. Paradoxon, de így van: a finnugor, illetőleg a magyar nyelvtudomány tanulmányozása a magyar vagy egyéb finnugor nyelvek alapjainak elsajátítása révén és kellő elméleti nyelvészeti ismereteknek a birtokában lehetséges, de a magyar irodalom alkotó tanulmányozásához mindenekelőtt alapos magyar nyelvi ismeretekre van szükség. A magyar nyelv az indulásnál feltétlenül jelent bizonyos előnyt, de ne feledjük, hogy az egyetemi stúdiumok megkezdésekor mind a magyar, mind a német anyanyelvű hallgatók semmilyen (gimnáziumi) hungarológiai alapismerettel nem rendelkeznek; a magyar nyelvészeti és irodalmi oktatást tehát mindkét típusnál az alapoknál kell kezdeni. Bizonyos fáziseltolódás is mutatkozik a német anyanyelvűek rovására: ezeknek ugyanis előbb jól meg kell tanulniuk magyarul. Néhány pozitív tapasztalat — nemcsak saját megfigyelésem, hanem a hungarológia nem magyar anyanyelvű művelőinek a táborá is — azt igazolja, hogy a nyelvi hátrány csupán a képzés idejét nyújthatja meg, de — szorgalmas, kitartó munkával — a nem magyar anyanyelvű tehetséges hallgató választott szakmájának ugyanolyan jól kvalifikált művelőjévé válik, mint a helyzeti előnnyel induló magyar anyanyelvű kollégája.

4. Előadásom témája és az idő rövidsége miatt nem foglalkoztam az intézetünkben folyó tudományos kutatásokkal. Csupán megemlítem, hogy néhány évvel ezelőtt *Studia Uralica* címmel nyelvészeti sorozatot indítottunk, melynek eddig két kötete jelent meg: K. Rédei, *Syrjänische Chrestomathie mit Grammatik und Glossar* (1978); H. Katz, *Selkupische Quellen* (1979). Terveink között szerepel irodalmi sorozat indítása is melyben többek között a legjobb disszertációk is megjelenhetnének.

Egy magyarságtudományi műhelyről

1.

A magyarságtudománynak egyik első kialakítója s virágkorában mindenképpen legfejlettebb művelője volt a *Berlini Egyetem Magyar Intézete*. (Helyesebbnek látszik — s Berlinben is ez volt használatban — a hungarológia megjelölés, mert hiszen a Hungária, hungarus szavak a Magyarország, magyar megjelöléseknél régebbiek, főképpen történeti vonatkozásban nagyobb tágasságúak s nemzetközi vonatkozásban elterjedtebbek; jobbnak látszik tehát ezekre támaszkodva megjelölni az idetartozó szakcsoportot.) A BEMI főképpen az eleven élettől való szoros kapcsolata s a kialakulóban levő szakterület egészére törő igénye miatt látszik fontosnak. A tudományos élet gyakorlatában, általános politikai lehetőségektől és művelődéspolitikai érdekektől segítve, kiváló és szorgos tudósok szívós munkájával jött létre, s e feltételek gyengülése, illetőleg megszűnte nyomán, mintegy negyedszázados virágzása után, el is hanyatlott.

Részletes és gondosan dokumentált történetét sajnos máig sem írták meg. E mulasztást — márcsak a szükséges dokumentumok hiánya miatt is — nem pótolhatom. Ebben a körben mégis szükségesnek érzem, bár csupán nagyrészt személyes emlékeimre támaszkodva, fölidézni ennek a kivételes vállalkozásnak emlékét. Létrejött, virágzása és hanyatlása példásan bizonyítja, hogy a hungarológiai kutatás csak akkor válhat magánkezdeményezésből, egyéni érdekű szenvedélyből intézményessé, ha eleven érdeklődésre támaszkodhatik, ha tudománypolitikai igényt elégít ki, ha létrejöttéhez és működéséhez a szükséges anyagi és személyi feltételek is adva vannak.

2.

A német művelődés — azon belül is rendszerint egy-egy valamilyen okból nagyobb szerepet játszó központ: Bécs, Halle-Wittenberg, Heidelberg vagy Berlin — volt századokon át a magyarságról szóló híradások fő közvetítője nyugat felé. A német újhumanista művelődésszermény legfontosabb kisugárzási központja már a múlt század derekára a berlini egyetem lett. A századvég s a századforduló Magyarországa egyre inkább Poroszország felé tájékozódott — még a hangsúlyozottan olasz, francia, angol-szász irányú érdeklődés is, legalább a tervszerű ellenkezés vonzásával, taszításával a német művelődéssel mindenképpen kapcsolatban állott. Ez a vonzalom az első világháborúban szövetségi viszonyból fegyverbarátsággá növekedett. Az összeomlásból Németország kezdett hamarabb föltámaszkodni. A katonai és politikai vereség után

a németiség arra törekedett, hogy a világ művészeti és tudományos fővárosává fejlessze Berlint. S ez a minden áldozatot megérő erőfeszítés eredménnyel is járt: a weimari korszak Berlinje csakugyan a világ tudományos és művészi életének rendkívül nyílt, gazdag és igen komoly eredményeket felmutató központja lett.

Ennek a fejlődésnek jegyében alakultak akkor Berlin magyar kapcsolatai. De az 1920-as évek derekán legalább hatezer magyar értelmiségi és munkás is élt Berlinben: művészek és üzletemberek, írók, tudósok és mások. Az ebből a helyzetből adódó lehetőségeket ismerte fel *Gragger Róbert*, amikor hozzá kezdett a maga berlini magyar szellemi központjának kiépítéséhez. E munkára különösen alkalmassá tette, hogy nemcsak alapos tudós fölkészültséggel, sokoldalú és eleven nyelvtudással rendelkezett, hanem kivételes szervező erővel is. Sikerült megnyernie tervei számára a Humboldt egyetemen akkor hangadó, rendkívül nyílt és sokoldalúan művelt porosz kultuszminiszter, *Becker* professzor támogatását; tervszerűen fejlesztette az egyetemen megalapított intézetét; sok igen hasznos személyi kapcsolatra tett szert, sikerült megnyernie *Klebelberg Kunó* magyar kultuszminiszter komoly támogatását is, főként azzal, amivel hozzájárulhatott ennek nyugati ösztöndíjas-koncepciójához. Valóban tág látókörre valló tervei megvalósulásának küszöbén halt meg igen fiatalon. Amit ő tervezett, utóda, részben neveltje, az ugyancsak nagy szervezőkészségű és szívós szorgalmú *Farkas Gyula* valósította meg. Neki sikerült az egyetem szárnyai alatt felépült két intézetet, a BEMI-t és a berlini *Collegium Hungaricum*ot egyszemélyi vezetés alatt egyesíteni: az egyetem professzora a BEMI igazgatója és a Collegium kurátora volt. A két épület egyébként egymással szomszédos telken állt: a Dorotheen Strasse és az Am Kupfergraben egybetorkollásánál.

Mint másutt is, Berlinben is a nyelvészet területén jöttek létre az első magyar oktatási intézmények: a magyar meg a finn lektorátus, a finnugor meg az ural- altáji tanszék s velük szövetségben *Gragger* magyar tanszéke. Nyelvészeti előadások mellett *Gragger* hamarosan megkezdte az irodalomtörténet oktatását is, oly módon, hogy tárgyát mind jobban kibővítette a művelődéstörténet irányában. Minden olyan szakembert tanszéke köré szervezett, aki komolyan foglalkozott a magyar nyelvészettel, történelemmel, földrajzzal, néprajzzal, jogtudománnyal, szociológiával s más irányú kutatásokkal is, például a zenetudománnyal, s akik kiterjesztették érdeklődésüket a legszerteágazóbb magyar vagy ilyen vonatkozású tárgyakra. A tárgykör illetén kitérítése, ismétlem, nagyon megfelelt a berlini egyetemen is uralkodó szellemnek, de lehetővé vált azért is, mert a kis trianoni Magyarország hozzáfoghatott a maga önálló kulturális külpolitikájának kialakításához. A weimari Németország idején ez még meglehetősen önállósággal folyhatott; a nagy politikai kapcsolatok sem igen terjedtek túl a vesztes országok szükségszerűen baráti kapcsolatain. A Berlin—Budapest—Róma „tengely” még inkább terv volt csak. A német érdekek jelentkeztek ugyan már abban az időben is; a kutatások azonban akkor még inkább csak a kelet-európai, de ezen belül a magyarországi német érdekű történelem, földrajz, néprajz fölmérésére irányultak. A berlini magyar intézmények politikai irányváltása az általános német politika változásaival együtt következett be. A nemzeti szocialista hatalomátvétel után a Magyar Intézetben

és körülötte egyre jobban elszaporodtak a támadó-terjeszkedő német keleti politika szolgálatában álló kutatók és tudománypolitikai szolgálattévők. Farkas Gyula sem tudta megállítani a fejlődést: kettős állampolgárságát németre kellett változtatnia, előadásaival, könyveivel a maga területén és a maga módján az új célokat kellett szolgálnia, s végül Magyarország német megszállása idején német egyenruhában német tisztként kellett Budapesten megjelennie. Az összeomlás után ezért is csupán a nyelvoktatás meg a könyvtár maradt meg az egykori intézetből; ez is visszakerült a nyelvtudomány művelőinek körébe.

3.

A hungarológiának lassú és tervszerű munkával kialakított szervezete Berlinben három oszlopon nyugodott: az egyetemi tanszéken, a BEMI-n és a Collegium Hungaricumon. Azon túl, hogy a tanszék, az Intézet és a Collegium vezetése, ahogy említettem, végül egy kézben egyesült, a csoportosulást sok szorosabb-lazább személyi szál is összekötötte. Az egyetemi magyar lektor az Intézet könyvtárosa is volt, a finnugor és ural-altáji tanszékek a Magyar Intézetben kaptak helyet, az Intézet asszisztense a Néprajzi Intézet munkatársa is volt, a történeti szak vezetője egyetemi előadó is, a Collegium Hungaricum alkalmas szakemberei az Intézet folyóiratának munkatársai stb. A Collegiumban egyébként már kész tudósok kaptak ösztöndíjas helyet; ezért is lehettek az Intézet és a tanszék segítségére. Az összeszervülő intézmények egyébként is komoly szolgálatot tehettek egymásnak. A Magyar Intézet hovatovább minden, magyar tárgyak iránt érdeklődő intézmény felvilágosítója lett. Hozzá fordultak a tankönyvek felülvizsgálata, az új lexikonok készítése közben, de akkor is, ha valamelyik színház vagy filmkészítő magyar művek vagy magyar motívumok iránt érdeklődött, akkor is, ha ismeretterjesztő előadást kellett tartani, akkor is, ha egy érettségiző fiatalembert magyarból kellett vizsgáztatni stb. De akkor is, ha a készülő német adóreform előterjesztői Magyarországon kerestek mintát vagy érvet. A Collegium igen sok segítséget nyújtott az Intézetnek a szükséges társadalmi háttér biztosítására; otthont adott szükség esetén egy-egy fontos politikai vagy társadalmi rendezvénynek, például az Intézet tudományos tevékenységét, de anyagi ellátottságát is biztosító *Baráti Körnek*.

A tudományos és oktató munka fő műhelye a Magyar Intézet volt. Ennek igazgatását Farkas Gyula látta el, professzori és kurátori teendői mellett. Ő Gragger Róbert munkatársa, az egyetem lektora, az Intézet könyvtárosa volt kezdetben, az 1920-as évek elején. Akkor készült fel az Intézet vezetésével járó kiterjedt szervezési feladatok ellátására. Miután a professzorságot kissé hitelbe kapta meg, első berlini éveit — 1928-tól — kiterjedt és gondos kutatómunkára fordította. Akkor írta első könyveit, s teljes erővel végezte az Intézet kiadványainak szerkesztői munkáját. Sikert ért el megnyerni az egyes tudományszakok külső munkatársait is és jó együttműködést teremtett az Intézetben elhelyezett említett nyelvi tanszékekkel s az Intézetben is működő lektorokkal. Jól működő titkárságot, asszisztenciát és szerkesztőséget szervezett, s a mögöttes tudományos és társadalmi szervezetekkel — a hazaiakkal is! — jó kapcsolatokat terem-

tett. Sikerült az Intézet külső munkatársainak, segéderőinek, kiadványainak finanszírozására szükséges pénzt is mindig előteremtenie.

Hogy a BEMI jól megfelelhessen munkájának, főként alkalmas és gazdag könyvtárra volt szüksége. Ennek létrehozása volt már Gragger fő gondja; minden pesti utazása alkalmával óriási könyvmegrendeléseket eszközölt Ransburg antikváriumában, s a könyveket — először csak elnagyolt rendben — fel is állította a könyvtárban. Az elrendezés kereteit csak 1928-ban szabtuk meg. A könyvvállomány végleges elrendezése, katalogizálása, kötetése és fölállítása több munkatárs évekig tartó gondos munkáját vette igénybe. Amikor én 1936-ban kiléptem az Intézetből, a könyvek száma mintegy 70 000-re volt tehető, ahhez csatlakozott mintegy félszáz periodika. A könyveket szakcsoportokban állítottuk föl; külön a nyelvészeti, az irodalmi és az irodalomtörténeti, a történelmi, a földrajzi, a néprajzi, a társadalomtudományi, a tudománytörténeti s egyéb könyveket. A könyvtárat helyben lehetett használni, a könyvespolcok előtt helyezkedtek el a kutatók asztalai. A munkatársak nagyrészt személyi tanácsadást és kiszolgálást végeztek, bár a kutató törzsgárda maga is eligazodott a maga területén. Két fő katalógus állt rendelkezésre, egy szerzők szerinti általános, és egy a könyvek helye szerint elrendezett szakkatalógus. A könyvek a tizedes rendszer szerint kialakított számrendben kapták meg helyüket. A könyvtár törzsanyagát vásárlás útján szerezte be az Intézet; ehhez a törzsanyaghoz került sok ajándékba vagy letétként kapott könyv is, például az 1842-től fennálló berlini *Magyar Diákegyesület Könyvtára* vagy az egykori Halle-Wittenberg-i magyar egyetemi hallgatók külön letétként kezelt igen értékes régi könyvgyűjteménye. A modern könyvanyag egy részét csere segítségével szerezte meg a könyvtár, zömüket azonban egy ott, helyben kialakított módszer segítségével. A frissen megjelent könyvekből bírálati példányt kért az Intézet; a könyvekről tömör, lényegretörő ismertetés jelent meg az *Ungarische Jahrbücher* könyvszemle-rovatában; maguk a könyvek a könyvtárba kerültek, az ismertetésekért némi tiszteletdíjat fizetett a szerkesztőség. Kialakulóban volt a könyvtár mellett még egy archívum is, ez az Intézet irattárán kívül sok külföldön föllelhető és beszerezhető érdekes kéziratot gyűjtött össze, de töredékben maradt; ugyancsak töredékben maradt az újságkivágatok gyűjteménye és néhány fontos kiadvány: magyar bibliográfia, életrajzi lexikon stb. anyaggyűjtése.

4.

Az Intézet tevékenységének homlokterében természetesen az oktatás állt: az egyetemi előadások, illetve gyakorlatok. A hallgatóság igen sokfelől rekrutálódott. Berlinben maga a Humboldt egyetem is igen gazdagon tagolódott, a különböző fakultások, de a szomszédos egyetemek hallgatói is látogathatták az őket érdeklő előadásokat, részt vehettek a magyar nyelvkurzusokon. Mélyebbre ható munka folyt az Intézetben a tudományos kutatás területein. Az itt föltűnő mindenféle igényt igyekeztünk kielégíteni nemcsak könyvtárközi kölcsönzés útján, hanem sokszor igen jelentős könyvvásárlások segítségével is. Inkább a nagyközönség, s a nagyközönség érdeklődését szolgáló intézmények, orgánusok felé fordult az Intézet tájékoztató munkája: igen

változatos célú és tárgyú ismeretterjesztés volt ez lényegében, s igen fontos segítséget nyújtott hozzá a Collegium Hungaricum tagsága. Fontos szerepet játszott az Intézet azáltal is, hogy szinte egyetlen központja volt a világban szétszórva, egymástól sokszor nagyon is magas válaszfalakkal elszakított magyarság egészéről szerzett információk összegyűjtésének. A könyvtár megszerezte mindazokat a kiadványokat, amelyek az ország határain kívül, magyar kérdésekről szólva, megjelentek, hozzáfogott, hogy ennek az egyébként alig áttekinthető könyvanyagnak bibliográfiáját s szerzői lexikonját elkészítse; alkalomszerűen be is számolt olyan tárgyakról, amelyek egyébként eltűntek volna az ismeretlenségben. Fontos részletmonográfiák jelentek meg az *Ungarische Bibliothek*ben. Legfontosabb feladatának azonban azt tekintette az Intézet, hogy a magyar szellemi élet, főképpen a tudományos eredmények, szellemi viták és átalakulások részleteiről s időről időre egészéről is beszámoljon a német tudományos élet fórumain. Abból az alapvető tapasztalatból indult ki már Gragger Róbert is, hogy a magyar irodalom és tudomány nem „törhet be” egyetlen huszárrohammal a nyugati közvéleménybe és piacokra. Ez hosszú évtizedes szívós aprómunkát igénylő folyamat. A világ szellemi életének vérkeringésébe kell bekapcsolódnia a magyarnak, ha egyáltalán jelen kíván lenni, s ebben a vérkeringésben sokszor fontosabb egy-egy lényeges eredményre utaló lábjegyzet egy-egy hirtelen fellobbanó s hamarosan kihunyó, látványos sikernél.

KARL NEHRING

(München)

Hungarológia a Német Szövetségi Köztársaságban

Ha a következőkben megkíséreljük, hogy rövid áttekintést nyújtsunk a magyar nyelvvel és történelemmel való foglalkozásról a Német Szövetségi Köztársaságban, talán nem szükséges, hogy belebocsátkozzunk a Magyarország és Németország között a középkor óta meglevő sokrétű kölcsönös kapcsolatok magyarázatába. Engedjenek meg mégis egy időbeli visszapillantást, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban folyó, Magyarországra vonatkozó kutatást és oktatást megvilágíthassuk. Itt elsősorban a németországi hungarológia intézményesítésének a kezdeteire gondolunk.

A hungarológia fogalmának (amelyet — úgy tűnik nekem — részben a „magyar-ságtudomány” szinonimájaként használnak) minden definiálatlansága ellenére sem óhajtok itt most kísérletet tenni a hungarológia szó meghatározására. Csupán azt szeretném vitakérdésként felvetni, hogy vajon szerencsés dolog-e ennek a fogalomnak a magyar nyelvre és irodalomra való leszűkítése.

Az első világháború kellős közepén a berlini *Friedrich-Wilhelm Egyetem* akkori rektora átnyújtott a porosz kormánynak egy folyamodványt, amely 1916 márciusában a porosz képviselőházban azzal a fogalmazással került napirendre, hogy a parlament keresse meg „a királyi államkormányt, hogy a berlini egyetemen mielőbb állítson tanszéket a magyar nyelv és történelem számára”.¹ Ennek a beadványnak a tárgyalásánál abból indultak ki, hogy nehéz lenne professzort találni a magyar nyelv és egyúttal a történelem számára, ezért leszűkítették a kérelmet a magyar nyelv és irodalom professzori állására. Nem sokkal azután, hogy ezt a javaslatot a porosz képviselőház valamennyi pártja elfogadta, kinevezték a berlini egyetemre a Bars megyei születésű *Gragger Róbert*et mint a magyar nyelv és irodalom első porfesszorát és a németországi első magyar szeminárium megalapítóját. A szemináriumot már 1917-ben önálló *Magyar Intézet*té alakították át, 1922-ben pedig finnugor és altáji részleggel bővítették. Messze vezetne témánktól, ha itt *Gragger Róbert* munkásságának kultúrpolitikai és tudományos jelentőségébe belemélyednénk.² Hadd említsem csupán azokat a baráti kapcsolatokat, amelyek az orientalista *Carl Heinrich Becker* porosz kultuszminiszterhez fűzték, aki nemcsak a Magyar Intézet kiépítését segítette, hanem *Gragger*rel együtt és a magyar kultuszminiszterrel, gróf *Klebelberg Kunó*val megegyezve elérte, hogy — a magyar állam által tervezett külföldi magyar intézetek keretében — 1924-ben Berlinben hozzák létre a *Collegium Hungaricum*ot. A berlini Magyar Intézet aktivitásának bizonyosságai azok a még ma is alapvető kutatási eredmények, amelyeket az „*Ungarische Bibliothek*”

című kiadványsorozatban és a Gragger által alapított folyóiratban, az „*Ungarische Jahrbücher*”-ben tettek közzé. Gragger halála — 1926 — után utóda, *Farkas Gyula* is meg tudta tartani a Magyar Intézet magas tudományos színvonalát.

Jellemző módon a berlini Magyar Intézetből indultak a finnugrisztika első oktatói a második világháború után a Német Szövetségi Köztársaságban is és a Német Demokratikus Köztársaságban is. A kelet-berlini *Humboldt Egyetemen Wolfgang Steinitz* volt³, aki éveken át dolgozott tanársegédként a Magyar Intézetben, és 1934-ben hagyta el a nemzetiszocialista Németországot; Göttingában pedig 1947-ben *Farkas Gyula*⁴ alapította meg az első nyugat-németországi *Finnugor Szemináriumot*. Ha olyan nevekre gondolunk, mint *Schlözer* és *Budenz József*, világossá válik előttünk, hogy milyen szerepet játszott a göttingai egyetem Németországban már a magyar nyelv és történelem kutatásának a kezdetei számára is. Így érthető az is, hogy az ottani egyetemi könyvtár⁵ rendelkezik ma — a müncheni és a nyugat-berlini állami könyvtárak mellett — a Német Szövetségi Köztársaságban a hungarikák legjelentősebb gyűjteményével. Amikor *Farkas Gyula* 1958-ban meghalt, a *Finnugor Tanszéket Wolfgang Schlachter* vette át, aki többek között Budapesten, az Eötvös Collegiumban is tanult. Az ő utóda 1978-ban *Gulya János* lett, aki hosszú éveken át a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének volt a munkatársa.

Décsy Gyulával a hamburgi egyetemen is megalakult 1960-ban a *Finnugor Szeminárium*. *Décsy* utódeként *Wolfgang Veenker* vette át a hamburgi szeminárium vezetését, amelyet épp előtte *Holger Fischer* már bemutatott.

Mint harmadik és mostanig új alapítás jött létre 1965-ben a müncheni egyetemen a *Finnugor Tanszék*. Ezt a tanszéket az első szemeszterben a budapesti egyetemről érkezett *Erdődi József* irányította, míg a rá következő félévben *Gerhard Ganschow*, *Wolfgang Steinitz* tanítványa át nem vette a szeminárium vezetését.

Nem szándékozom elemezni a Német Szövetségi Köztársaságban működő egyes finnugor szemináriumok kutatási súlypontját, csak annyit említek meg, hogy a magyar nyelv oktatására és tanulmányozására mindhárom szemináriumban különleges súlyt helyeznek a finnugrisztika keretében. Az oktatás területén minden szemináriumnak van magyar lektorátusa, amelyen nemcsak magyar nyelvet oktatnak — mint a Német Szövetségi Köztársaság több más egyetemén is —, hanem a magyar nyelv és irodalom történetét is tárgyalják. A hungarológiának a német szövetségi köztársaságbeli megbecsültsége szempontjából nem jelentéktelen ezen túlmenően megemlítenünk, hogy a müncheni szemináriumban *Vajda László* magyar etnológiát ad elő, és hogy a hamburgi szemináriumban — *Holger Fischer* — és a müncheniben — *Karl Nebring* — magyar történelmet is tanít.

Mindent összevetve elmondhatjuk, hogy a három új finnugor szeminárium alapításával — amelyeknek az indulásánál jellemző módon mindenkor egy-egy magyar professzor állt — a magyar nyelv és kultúra tanulmányozása a Német Szövetségi Köztársaságban jelentős fellendülést ért el, amint ez a következő kiadványokban is tükröződik: az *Ungarische Jahrbücher* folytatásában, amely mint tisztán nyelvtudományi folyóirat az *Ural-Altäische Jahrbücher* nevet vette fel, és az 1977 óta *Futaky István* és *Wolfgang*

Veenker által kiadott *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* című folyóiratban. A *Mitteilungen bzw. Veröffentlichungen der Societas Uralo Altaica*, valamint az *Ural-Altaische Bibliothek* című monográfia-sorozatokban esetenként a magyar nyelvtörténet témáit tárgyalják, a Gerhard Ganschow által kiadott *Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München* című sorozat súlypontja viszont a magyar történelemre és Magyarország történelmi helyneveinek⁷ a kutatására esik.

A magyar történelem kutatásának a területén sokkal bonyolultabb a helyzet, mint a magyar nyelv és irodalom tanulmányozásáén, amely egyedül a finnugor tanszékeken folyik. A történelem területén megkülönböztetendők az egyetemek és az egyetemen kívüli kutatási intézmények. Kizárólag a magyar történelem számára nincs egyetemi tanszék a Német Szövetségi Köztársaságban. A magyar történelmet — a finnugrisztikán kívül — rendszerint a kelet-európai, illetve a délkelet-európai történelem keretében oktatják.

Messzemenően jobb a helyzet az egyetemeken kívüli kutatóintézeteknél. A második világháború után e téren München egyértelműen a magyar történelem kutatásának a központjává fejlődött a Német Szövetségi Köztársaságban. Elsősorban a *Südost-Institut* említendő ebben az összefüggésben.

Közjogi alapítványként jött létre az Intézet 1930-ban, és 1960 óta *Mathias Bernath* vezeti, aki egyúttal a nyugat-berlini egyetemen a délkelet-európai történelem professzora. A Südost-Institut történelmi osztályán a többi délkelet-európai ország történetének a keretében folytatnak magyar történelmi kutatásokat. Bárhogy vélekedjünk is a „délkelet-európai történelem” fogalmáról, ez az elhatárolás lehetővé teszi a magyar történelemkutatás területén is a bizantinológia és az oszmán-kutatás bevonását, és lehetővé tesz összehasonlító kérdésfeltevéseket (pl. a magyarországi és a szomszédos országokbeli nemzeti egyenjogúsági mozgalmakat illetően), és így elkerülhető különböző kérdéseknél az olyan szemléletmód, amely csak a mindenkori nemzeti komponensekre figyel.

A Südost-Institut által kiadott *Südost-Forschungen* című folyóiratban immár több mint két (magyar, német és más országbeli) kutatónemzedék tett közzé jelentős tanulmányokat a magyar történelem és kultúra témaköréből. A magyar történelmet tárgyaló terjedelmes recenziós fejezet is — nem utolsósorban magyar történészek recenziói alapján — a vitának és a tájékoztatásnak nemzetközi fórumává fejlődött.

A Südost-Institut két tudományos vállalkozásában, amelyeket a Deutsche Forschungsgemeinschaft támogatott, a *Historische Bücherkunde Südosteuropa* és a *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* című kiadványokban részletesen tárgyalják a magyar történelmet. A Bücherkunde első kötetének épp most megjelent második részében a magyar középkor történelmének nagy terjedelmű annotált bibliográfiája található. Előkészületben van a Bücherkunde második kötete, amely a magyar történelem forrásait és irodalmát fogja tartalmazni 1914-ig.

A Biographisches Lexikon negyedik kötetének a megjelenésével ez év őszén befejeződnek ennek a nagy mértékben új kutatásokon nyugvó kézikönyvnek a munkálatai. Már most elmondhatjuk, hogy ennek a kompendiumnak nem kell félnie a *Magyar*

*Életrajzi Lexikon*nal való összehasonlítástól. Ez ismét nem csekély részben magyar történészek — itt különösen a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének és az Eötvös Loránd Tudományegyetemnek a munkatársaira gondolok — cikkeinek köszönhető; mint ahogy egyáltalán a Biographisches Lexikon a magyar történettudomány területén idáig a Magyarország és a Német Szövetségi Köztársaság közötti tudományos együttműködésnek a csúcspontját jelenti. Reméljük, hogy az együttműködésnek ez a formája, amely a Gragger-féle Magyar Intézet jó hagyományaiban gyökerezik, folytatásra talál majd a Südost-Institut által tervezett *Handbuch zur Geschichte Südosteuropas* munkálatainál is.

Mindkét tervezet a Mathias Bernath által kiadott *Südosteuropäische Arbeiten* című sorozatban kerül nyilvánosságra, amelyben már eddig is több magyar történelmi vonatkozású értekezés jelent meg. A Südost-Institut utolsó kiadványsorozataként hadd említsük meg a folyamatban levő *Südosteuropa-Bibliographiát*, amely a magyar történelemnek nemcsak magyarországi, hanem Magyarországon kívüli eredményeit is figyelembe veszi.

A Südost-Institut és a Finnugor Intézet mellett megemlítendő még az ugyancsak müncheni *Ungarn-Institut*, amelyet 1962-ben alapítottak, és folyóiratában, az *Ungarn-Jahrbuch*ban, valamint *Studia Hungarica* című monográfiásorozataiban magyar történelmi tanulmányokat tesz közzé. Ezt az intézetet jelenleg — Georg Stadtmüller utódként — Horst Glassl vezeti.

Összefoglalásul megállapítható, hogy a magyar nyelv és történelem kutatása a Német Szövetségi Köztársaságban az utóbbi harminc év folyamán a finnugrisztika és a délkelet-európai történelem keretében jelentősen megerősödött. Ez a fejlődés — eltekintve az említett kutatási intézményekben nyert támasztól — egyéni kezdeményezések összességére vezetendő vissza, amelyek azonban hamarosan határokból ütköztek volna, ha a mindenkorai kutatási célokat a magyar kollégák nem részesítették volna jóindulatú támogatásban és segítségben. Figyelemre méltó része volt ebben a magyar külügyminisztériumhoz tartozó Kulturális Kapcsolatok Intézetének (KKI) is. A magyar kartársaknak és a KKI-nek szóló köszönetünkhöz hadd kapcsolódjék a remény, hogy ez a gyümölcsöző együttműködés kiszélesedik olyan értelemben, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban még jobban elmélyül a magyar nyelv és történelem ismerete és kutatása. A bloomingtoni egyetemen felállított Hungarian Studies tanszék ebben példamutató jellegű lehet.

Jegyzetek

* Az előadás magyar szövegét Bodolay Géza fordításában közöljük.

1. Carl Heinrich Becker: Robert Gragger. *Ungarische Jahrbücher* 1927. 7. 14.
2. C. H. Becker idézett cikkén kívül lásd még Gragger kultúrpolitikai jelentőségéhez: Szekfű Gyula: Gragger Róbert művelődésünk történetében. *Minerva* 1927. 6. 28–42.
3. Matti Liimola: Wolfgang Steinitz 1905–1967. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 1970. 38. 335–341.

4. Farkas sokoldalú tudományos és tudományos-szervező tevékenységét illetően vö.: E. Öhmann, E. Várady, E. Itkonen és O. Pritsak cikkeit: Ural-Altaische Jahrbücher 1959. 31. 1–32.
5. Tibor Kesztyűs: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen. Katalog der Finnisch-Ugrischen Bestände einschliesslich Geschichte, Recht, Wirtschaft und Natur Finnlands und Ungarns. 3 kötet. Göttingen 1977.
6. Ebben a folyóiratban folyamatosan közlik a nyugatnémet és osztrák egyetemek finnugrisztikai és hungarológiai szemeszter-programjait is.
7. Karl Nehring: Zur Methode eines historischen Ortsnahmenverzeichnisses von Südosteuropa. Südost-Forschungen 1973. 32. 309–319. és uő.: Zur Erschliessung der historischen Ortsnamen von Ungarn. Onoma 1980. 14. 227–231.

Hungarológia a Hamburgi Egyetem kutatásában és oktatásában¹

Mint a Német Szövetségi Köztársaság más egyetemein is, Hamburgban sem önálló — záróvizsgával rendelkező — tudományos szak a hungarológia. A hungarológiai, azaz regionális értelemben Magyarországra vonatkozó témák inkább alkotóelemei a különféle tudományágaknak, s így a különböző szakoknak is. A hungarológiai témákat a kutatásban és az oktatásban eddig igen szétszórtnan dolgozták fel, s ezek lényegében az egyes kutatók személyes tudományos érdeklődésétől függtek.

A következőkben szeretném röviden bemutatni a legfontosabb szakokat, témákat és személyeket:

A történelem keretében a hungarológiai témák elsősorban dr. Klaus-Detlev Grothusennek — a Kelet- és Délkelet-Európa Történelme tanszékvezető tanárának — személyéhez fűződnek. Dr. Grothusen mint az UNESCO Délkelet-Európai Társaságának (Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen — AIESSE) alelnöke szoros kapcsolatot tart fenn számos magyar történésszel. Egyetemi előadásai rendszeresen érintik Magyarországot is, és mindenekelőtt az Osztrák—Magyar Monarchiával foglalkoznak 1918-ig.

A történelmi tanszék könyvtárában mintegy 200 Magyarországgal foglalkozó könyv található, ennek körülbelül egyharmada magyar nyelvű. A tanszék folyóiratai között megtalálható a *Századok*, a *Történelmi Szemle*, az *Acta Historica* és a *The New Hungarian Quarterly*. Tekintettel a tanárok és az egyetemisták hiányos magyar nyelvtudására a könyvtár magyar részlege csak igen korlátozott mértékben van kihasználva.

Grothusen tanítványai közül egyedül Holger Fischer promoveált magyar témából: Jászi Oszkár és Károlyi Mihály: *Hozzászólás a magyarországi polgári demokratikus ellenzék nemzetiségi politikájához 1900—1918-ig, valamint ennek megvalósításáról az 1918—19-es polgári demokratikus köztársaságban* (München, 1978. *Studia Historica* 17.).

Szintén dr. Holger Fischer írt monográfiát a politika és a történelemtudomány viszonyáról 1956 után Magyarországon, amely rövidesen megjelenik egy tanulmány sorozat keretében. A sorozat vezetője dr. Stöckl, a kölni egyetem professzora, témája pedig a történelemtudomány és a politika interdependenciája Kelet-Európában.

A *Közgazdaságtudományok* keretében Magyarországot érintő kutatást mindenekelőtt dr. Czegei Wass András folytat, aki dr. Schenk professzor tudományos munkatársa a Külkereskedelmi és Tengerentúli Közgazdasági Intézetben. Munkái a magyar gazdasági mechanizmussal, külkereskedelmi problémákkal, a kelet—nyugati kooperációnak, valamint a technológia átadásának a kérdéseivel foglalkoznak. Egyes munkák a Magyar

Konjunktúra- és Piackutatási Intézettel folytatott együttműködésből születtek. A kelet—nyugati kooperáció gazdaságjogi aspektusaival *dr. Peter Erlinghagen* professzor foglalkozik.

A magyar gazdaság kérdéseivel az oktatásban mindenekelőtt a szocialista tervgazdaság rendszerével foglalkozó stúdiumok keretében találkoznak a hallgatók. Nagy sikere volt az 1981 elején rendezett, és a fent említett tudósok által vezetett gazdaságtudományi kirándulásnak Budapestre, melynek mintegy 20 egyetemista részvevője volt.

A gazdaságtudományi szakkönyvtár mintegy 450 Magyarországgal foglalkozó kötettel rendelkezik, ennek háromnegyed része magyar nyelvű könyv. 15 magyar folyóiratra fizetnek elő, például az *Acta Oeconomica*-ra, a *Közgazdasági Szemlére*, a *Pénzügyi Szemlére*, az *Ipargazdaságra*, a *Szervezés és Vezetésre* stb.

A földrajz keretében Magyarországgal az oktatásban *dr. Gerhard Sendler* professzor foglalkozik, akinek kutatási területe Közép-kelet-Európa, valamint Délkelet-Európa egyes részei. Dr. Sendler e területekkel foglalkozó, rendszeres időközönként meghirdetett kollégiumai élénk érdeklődésnek örvendenek a földrajz szakos egyetemisták körében. Ugyanez mondható el az 1972-ben és 1976-ban Holger Fischer közreműködésével lebonyolított földrajzi tanulmányi kirándulásról is, melynek 25, majd 30 résztvevője volt. Az 1982-es évben szintén tervezünk tanulmányi kirándulást.

A Magyarországgal foglalkozó földrajzkutatás e pillanatban még kezdeti szakaszában van.

A geográfiai intézet könyvtárában körülbelül 120 Magyarországgal foglalkozó kötet található, amelyek túlnyomórészt nem magyar nyelvűek. A folyóiratok közül többek között a *Földrajzi Közleményeket* és a *Földrajzi Értesítőt* járhatja az intézet.

A hungarológia tulajdonképpeni központját a Hamburgi Egyetemen az 1959-ben megalapított *Finnugor Szeminárium* jelenti. Habár a tanszék személyi állománya viszonylag kicsi (egy professzora van *dr. Wolfgang Veenker* személyében, egyetlen magyar lektora *Hans Thurn*, finn lektornője *dr. Mirja Mohtaschemi-Virkkunen*, valamint két oktatója *dr. Hellenbart Gyula* és *dr. Holger Fischer* személyében), mégis kimutathatók a tanszéknek a hungarológia területén elért kutatási és oktatási eredményei.

A kutatások elsősorban nyelvtudományi témákkal foglalkoznak, mint ahogy ezt a három eddig elkészített tudományos értekezés is mutatja:

Gudrun Götz-Kobilarov: A magyar köznyelv német jövevényszavai (Wiesbaden, 1972.); *Hellenbart Gyula*: Lukács György és a magyar irodalom (Hamburg, 1975); *Szabó T. Ádám*: A Müncheneri Kódex IV. Szókincs teljes szó- és alakjegyzékekkel (Wiesbaden, 1977.); *dr. Wolfgang Veenker* munkája a magyar ragok és ragkombinációk jegyzéke a tergo rendszerezve (Hamburg, 1968), amelynek módszerét már egyéb finnugor nyelveknél is sikerrel alkalmazta. Egy másik terve a szófrekvencia és a szógyakoriság vizsgálata a magyarban. Fő érdeklődési köre azonban elsősorban a kisebb uráli nyelvek területe. *Hans Thurn* kutatásainak tárgyát a magyar nyelv délszláv jövevényszavai alkotják, másik munkája Gyarmathi S. *Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata* című művének magyarázó fordítása, valamint Madách Imre *Az ember tragédiájának* fordítása.

A finnugor tanszéken a hungarológiának az oktatásban hagyományos szerepe van, melyet a 70-es években azzal a körülménnyel szilárdítottak meg, hogy a hungarológia a magiszter-vizsgánál és a promóciónál (doktori fokozat elnyerésénél) súlypontként választható. A nyelvтанfolyamokat figyelmen kívül hagyva az előadásoknak körülbelül egyharmada foglalkozik hungarológiai témával; itt még megjegyzendő, hogy az utóbbi öt évben egyre inkább növekszik ez az irányzat, valamint erősödik a nem nyelvtudományi témák előtérbe kerülése. A tanterv pozitívként elkönnyvelhető kiszélesítése — amely, egyébként a kb. 25 egyetemista (mellék- vagy főszakos finnugrista) érdekének is megfelel — nagy részben a két oktató tevékenységére vezethető vissza. Dr. Hellenbart Gyula óráin a modern magyar irodalommal foglalkozik, dr. Holger Fischer pedig Magyarország történelmével és honismeretével. Az 1979-ben a szeminárium szervezte interdiszciplináris tanulmányi kirándulást is ő vezette, melynek 25 finnugor szakos, germanista, gazdaság és földrajz szakos részvevője volt.

A finnugor szeminárium könyvtára tekintélyes méretű hungarológiai részleggel rendelkezik: mintegy 2000, főleg nyelvtudományi kötettel. Az előfizetett magyar folyóiratok száma körülbelül 40. Nagy jelentőségű a finnugor tanszék közreműködése a folyóiratok és tudományos sorozatok kiadásában, mint például az *Ural-Altaische Jahrbücher*, *Finnisch-Ugrische Mitteilungen*, *Hamburger Uralistische Forschungen*.

Az itt felvázolt, a kutatás és oktatás terén elért jelentékeny eredmények ellenére sem tekinthető azonban a hungarológia összfejlődése a Hamburgi Egyetemen kielégítőnek. A kutatásokat és a tanórákat többnyire nem hangolják össze, a témák meghatározása csaknem kizárólag az egyes tudományos dolgozók személyi érdeklődésétől függ.

A finnugor szakon kívül gyakorlatilag nincs semmilyen kezdeményezés interdiszciplináris kutatásra, és tartalmilag meghatározott, hungarológiai súlypontú szak felépítésére. A professzorok kivételével a fent nevezett tudományos dolgozóknak nincs státusa, sőt részben az egyetemen kívül vannak foglalkoztatva. Ez azt jelenti, hogy nagyon korlátozottak a lehetőségek az egyetem tudományos működésébe való bevonásukra.

Az itt említett szakos egyetemisták a hungarológia iránt élénk érdeklődést mutatnak. A Magyarországgal való behatóbb foglalkozás mégis általában megghiúsul, mert a könyvtári állományt elegendő nyelvtudás hiányában csak részben használhatják.

A közelmúltban ez az összességében nem kielégítő fejlődés pozitív fordulatot vett. 1980 januárjában barátsági egyezményt kötött a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem a Hamburgi Egyetemmel, ami megalkotta a két egyetem tudósai közötti szorosabb együttműködés intézményes kereteit, valamint megalapozta a jobb koordinációt és az interdiszciplináris munkát. Az egyezmény első szakasza 1980—1982-ig összesen 16 kutatási tervet tartalmaz a finnugrisztika, a földrajz, az általános nyelvészet, a germanisztika, a gazdasági jog, a matematika és az informatika területéről. Az egyezmény megkötése óta eltelt rövid idő ellenére már igen intenzív kapcsolatok fejlődtek ki, melyek továbbra is jó és sikeres tudományos együttműködésre engednek következtetni.

A tervezetek egyike Magyarország kultúrájával és országismeretével való interdiszciplináris munka kifejlesztése, melyben a szerzőn kívül a budapesti egyetem nyolc

tudósa is részt vesz. A szerzők kéziratai már túlnyomórészt elkészültek, s így a mintegy 300 oldalnyi teljes kézirat végső befejezésével 1981 őszutójáig számolni lehet.

A következőkben szeretném röviden bemutatni a könyv vázlatát. A kötet a következő csoportok igényeit veszi figyelembe:

1. A finnugor szak tanárai, fő- és mellékszakos diákjai, valamint mindazon tanárok és diákok, akik egy más szak keretében kerülnek kapcsolatba Magyarországgal. A könyvnek tartalmaznia kell e csoport részére a szükséges alapismereteket, ki kell emelnie az időszerű kérdéseket, valamint ötleteket kell adnia a további önálló munkához.

A könyv feladata, hogy hiányt pótoljon, ugyanis ezidáig nem létezik olyan mű Magyarország kultúrájáról és országismeretéről, amely tudományos igényeket is kielégítene.

Az egyes tudományágaknak — számtalan folyóiratban elszórtan megjelent, és túlnyomó részben magyarul írott — eredményeit ebben a könyvben publikálják először.

2. Kereskedelmi megfontolásból a könyvnek szólnia kell a Magyarország iránt érdeklődő turistákhoz, az országot látogatókhoz is. A könyv feladata, hogy az útikalauzok általános színvonalát felülmúló, tudományosan megalapozott tájékoztatást nyújtson a földrajz, a történelem, az állam és a társadalom, a gazdaság, az oktatásügy és a kultúrtörténet területéről.

A kultúra és országismeret a következő fejezeteket foglalja magában:

1. Földrajzi alapok: természetföldrajzi tényezők, a természeti tájegységek jellemzése, demográfiai tényezők, telepedési szerkezet (50 oldal)

2. Gazdaság: a magyar tervgazdaság rendszere, nyersanyagkészlet és energiaellátás, ipar, mezőgazdaság, az ipari körzetek jellemzése, külkereskedelem és idegenforgalom (80 oldal)

3. Történelem: Magyarország történelmi fejlődése különös tekintettel a XX. századra (40 oldal)

4. Állam és társadalom: az alkotmány, az állami szervek feladata és szervezete, a különféle tömegszervezetek jellemzése (40 oldal)

5. Az oktatás és a tudomány szervezete: az oktatásügy és a tudomány különféle intézményeinek szervezése és működése (20 oldal)

6. Kultúrtörténet: a kultúrtörténeti fejlődés irányvonalainak és az ezeket meghatározó tényezőknek a jellemzése (70 oldal)

7. Függelék: irodalmi utalások, kimutatások, térképek.

Magyarország kultúrájának és országismeretének közreadásához az a remény is fűződik, hogy a tanárok, az egyetemisták és a szélesebb nyilvánosság kezébe egy alapvető mű adható, amely egyaránt alkalmas lesz arra, hogy tudományos munkák elkészítéséhez szolgálatot nyújtson és arra is, hogy a Magyarország iránt érdeklődők igényeit kielégítse.

Összességében tekintve a hungarológia a Hamburgi Egyetemen figyelemre méltó eredményeket mutathat fel, s ezek más német nyelvű egyetemek eddig elért eredményeivel is felvehetik a versenyt. További javulás várható a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemmel kötött barátsági egyezménytől, ámbar a hungarológia határozott erő-

A finnugor tanszéken a hungarológiának az oktatásban hagyományos szerepe van, melyet a 70-es években azzal a körülménnyel szilárdítottak meg, hogy a hungarológia a magiszter-vizsgánál és a promóciónál (doktori fokozat elnyerésénél) súlypontként választható. A nyelvtanfolyamokat figyelmen kívül hagyva az előadásoknak körülbelül egyharmada foglalkozik hungarológiai témával; itt még megjegyzendő, hogy az utóbbi öt évben egyre inkább növekszik ez az irányzat, valamint erősödik a nem nyelvtudományi témák előtérbe kerülése. A tanterv pozitívként elkönnyelhető kiszélesítése — amely, egyébként a kb. 25 egyetemista (mellék- vagy főszakos finnugrista) érdekének is megfelel — nagy részben a két oktató tevékenységére vezethető vissza. *Dr. Hellenbart Gyula* óráin a modern magyar irodalommal foglalkozik, *dr. Holger Fischer* pedig Magyarország történelmével és honismeretével. Az 1979-ben a szeminárium szervezte interdiszciplináris tanulmányi kirándulást is ő vezette, melynek 25 finnugor szakos, germanista, gazdaság és földrajz szakos részvevője volt.

A finnugor szeminárium könyvtára tekintélyes méretű hungarológiai részleggel rendelkezik: mintegy 2000, főleg nyelvtudományi kötettel. Az előfizetett magyar folyóiratok száma körülbelül 40. Nagy jelentőségű a finnugor tanszék közreműködése a folyóiratok és tudományos sorozatok kiadásában, mint például az *Ural-Altäische Jahrbücher*, *Finnisch-Ugrische Mitteilungen*, *Hamburger Uralistische Forschungen*.

Az itt felvázolt, a kutatás és oktatás terén elért jelentékeny eredmények ellenére sem tekinthető azonban a hungarológia összfejlődése a Hamburgi Egyetemen kielégítőnek. A kutatásokat és a tanórákat többnyire nem hangolják össze, a témák meghatározása csaknem kizárólag az egyes tudományos dolgozók személyi érdeklődésétől függ.

A finnugor szakon kívül gyakorlatilag nincs semmilyen kezdeményezés interdiszciplináris kutatásra, és tartalmilag meghatározott, hungarológiai súlypontú szak felépítésére. A professzorok kivételével a fent nevezett tudományos dolgozóknak nincs státusa, sőt részben az egyetemen kívül vannak foglalkoztatva. Ez azt jelenti, hogy nagyon korlátozottak a lehetőségek az egyetem tudományos működésébe való bevonásukra.

Az itt említett szakos egyetemisták a hungarológia iránt élénk érdeklődést mutatnak. A Magyarországgal való behatóbb foglalkozás mégis általában megghiúsul, mert a könyvtári állományt elegendő nyelvtudás hiányában csak részben használhatják.

A közelmúltban ez az összességében nem kielégítő fejlődés pozitív fordulatot vett. 1980 januárjában barátsági egyezményt kötött a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem a Hamburgi Egyetemmel, ami megalkotta a két egyetem tudósai közötti szorosabb együttműködés intézményes kereteit, valamint megalapozta a jobb koordinációt és az interdiszciplináris munkát. Az egyezmény első szakasza 1980—1982-ig összesen 16 kutatási tervet tartalmaz a finnugrisztika, a földrajz, az általános nyelvészet, a germanisztika, a gazdasági jog, a matematika és az informatika területéről. Az egyezmény megkötése óta eltelt rövid idő ellenére már igen intenzív kapcsolatok fejlődtek ki, melyek továbbra is jó és sikeres tudományos együttműködésre engednek következtetni.

A tervezetek egyike Magyarország kultúrájával és országismeretével való interdiszciplináris munka kifejlesztése, melyben a szerzőn kívül a budapesti egyetem nyolc

tudósa is részt vesz. A szerzők kéziratái már túlnyomórészt elkészültek, s így a mintegy 300 oldalnyi teljes kézirat végső befejezésével 1981 őszutójáig számolni lehet.

A következőkben szeretném röviden bemutatni a könyv vázlatát. A kötet a következő csoportok igényeit veszi figyelembe:

1. A finnugor szak tanárai, fő- és mellékszakos diákjai, valamint mindazon tanárok és diákok, akik egy más szak keretében kerülnek kapcsolatba Magyarországgal. A könyvnek tartalmaznia kell e csoport részére a szükséges alapismereteket, ki kell emelnie az időszerű kérdéseket, valamint ötleteket kell adnia a további önálló munkához.

A könyv feladata, hogy hiányt pótoljon, ugyanis ezidáig nem létezik olyan mű Magyarország kultúrájáról és országismeretéről, amely tudományos igényeket is kielégítene.

Az egyes tudományágaknak — számtalan folyóiratban elszórtan megjelent, és túlnyomó részben magyarul írott — eredményeit ebben a könyvben publikálják először.

2. Kereskedelmi megfontolásból a könyvnek szólnia kell a Magyarország iránt érdeklődő turistákhoz, az országot látogatókhoz is. A könyv feladata, hogy az útikalauzok általános színvonalát felülmúló, tudományosan megalapozott tájékoztatást nyújtson a földrajz, a történelem, az állam és a társadalom, a gazdaság, az oktatásügy és a kultúrtörténet területéről.

A kultúra és országismeret a következő fejezeteket foglalja magában:

1. Földrajzi alapok: természetföldrajzi tényezők, a természeti tájegységek jellemzése, demográfiai tényezők, telepedési szerkezet (50 oldal)

2. Gazdaság: a magyar tervgazdaság rendszere, nyersanyagkészlet és energiaellátás, ipar, mezőgazdaság, az ipari körzetek jellemzése, külkereskedelem és idegenforgalom (80 oldal)

3. Történelem: Magyarország történelmi fejlődése különös tekintettel a XX. századra (40 oldal)

4. Állam és társadalom: az alkotmány, az állami szervek feladata és szervezete, a különféle tömegszervezetek jellemzése (40 oldal)

5. Az oktatás és a tudomány szervezete: az oktatásügy és a tudomány különféle intézményeinek szervezése és működése (20 oldal)

6. Kultúrtörténet: a kultúrtörténeti fejlődés irányvonalainak és az ezeket meghatározó tényezőknek a jellemzése (70 oldal)

7. Függelék: irodalmi utalások, kimutatások, térképek.

Magyarország kultúrájának és országismeretének közreadásához az a remény is fűződik, hogy a tanárok, az egyetemisták és a szélesebb nyilvánosság kezébe egy alapvető mű adható, amely egyaránt alkalmas lesz arra, hogy tudományos munkák elkészítéséhez szolgálatot nyújtson és arra is, hogy a Magyarország iránt érdeklődők igényeit kielégítse.

Összességében tekintve a hungarológia a Hamburgi Egyetemen figyelemre méltó eredményeket mutathat fel, s ezek más német nyelvű egyetemek eddig elért eredményeivel is felvehetik a versenyt. További javulás várható a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemmel kötött barátsági egyezménytől, ámbar a hungarológia határozott erő-

sítése a hungarológiai tanulmányok centralizálásával válna elérhetővé. Ez azonban jelenleg tudománypolitikai és anyagi szempontok miatt aligha valósítható meg. Amit azonban a közeljövőben okvetlenül létre kell hozni, az az intenzívebb kooperáció, valamint a Magyarország iránt érdeklődést mutató, egyetemi és egyetemen kívüli intézmények interdiszciplináris együttműködése — mind a Német Szövetségi Köztársaságban mind pedig Magyarországon.

Jegyzet

1. Norbert Gercken és mások adnak áttekintést a hamburgi hungarológiáról és általában a magyar kultúráról (Nyelvünk és Kultúránk, 1979. szept. 36. sz. 38—43. l.)
2. Az előadás fordításának szövegét az eredetivel egybevetette Bodolay Géza.

A hungarológia oktatásának lehetőségei a berlini Humboldt Egyetemen folyó fordító- és tolmácsképzés keretében

A berlini egyetemen folyó hungarológiai oktatás lehetőségeit úgy szeretném bemutatni, hogy annak sajátos és egyedi volta mellett az elsődlegesen gyakorlati célú nyelvi képzés keretében megvalósuló hungarológiai oktatás általánosítható tanulságai is ki- derüljenek; azaz a berlini modell bizonyos általános tanulságokkal is szolgálhasson. Arról szeretnék beszélni, hogy egy a hungarológiai kutatások és a hungarológia okta- tása terén nagy múlttal rendelkező oktatási intézmény ma a teljesen gyakorlati nyelvi képzés szolgálatába állva milyen lehetőségekkel rendelkezik, és hogyan tudja azokat je- lenleg és a jövőben hasznosítani. A múltat és a félmúltat felidézvén utalnunk kell a ber- lini egyetemen folyó magyar nyelvtanítás, intézményes hungarológia-oktatás három korszakára.

1. 1916—1945. A *Gragger Róbert* által teremtett *Magyar Szeminárium* és annak foly- tatása a *Berlini Magyar Intézet*. Erről a korszakról *Keresztury Dezső* a szemtanú és az együtt- formáló hitelességével szólt előttem.

2. 1947—1968. A *Finnugor Intézet*, amely *W. Steinitz* professzor irányításával a má- sodik világháború utáni finnugrisztikai kutatások egyik ismert európai műhelye volt, és amelyben *Szent-Iványi Béla* professzor képviselte a hungarológiát.

3. 1968 óta a *Fachgebiet Hungarologie* szervezetileg a Humboldt Egyetem szláv szek- ciójához tartozik.

Ha előzményként a múltból csak a magyar lektorok szakmai érdeklődését, oktatási tevékenységét említem, azonnal kitűnik az a szaktudományi többlet, ami a lektori munka keretében is nyújtható. Az irodalomtörténész *Koszó János*, *Farkas Gyula*, *Keresztury Dezső*, *Szent-Iványi Béla*, a nyelvész és néprajzos *Moór Elemér* lektorként nemcsak a ma- gyar nyelvet tanították kezdő és haladó fokon (az akkori egyetemi rendszernek megfele- lően minden félévben az egyetem összhallgatósága számára), hanem egyéb hungaroló- giai tárgyak oktatásából is kivették a részüket. Ezt dokumentálják az *Ungarische Jahrbü- cher* évi beszámolóí is.

Éppen ötven évvel ezelőtt jelent meg *M. D. Berlitz Magyar nyelvkönyve* a Berlitz nyelvkönyv-sorozatban (Berlin 1931), amelynek recenzióját érdemes idézni az *Ungarische Jahrbücher*-ből: „Míg a nyelvkönyv korábbi kiadásai a nyugat-európai nyelvekre alkal- mazott módszert egyszerűen lemásolták, az új kiadás a magyar nyelv belső törvényei- nek igyekszik megfelelni ... Gyakorlatai és olvasmányai nem sematikusak, hanem a magyar életmódba vezetnek be. Külön is üdvözlendő újítás a nyelvkönyvben A magyar

művészet, irodalom és tudomány című fejezet, amely tömör formában tájékoztat nemcsak a történelmi fejlődésről, hanem a magyar kultúra legújabb állásáról is”. (Ujb. XI. 1931. 132. l.) Olyan erények ezek, amelyeknél különbekt ma sem állíthatunk követelményként magyar nyelvészeti és magyarságismereti szempontból korszerű magyar nyelvkönyvvel szembe. Csak sajnálhatjuk, hogy Berlitz magyar nyelvkönyve sem a berlini intézeti, sem az egyetemi könyvtárban nem található.

A korábbi évek finnugor, illetve magyar szakos filológusképzése után a Humboldt Egyetem magyar „tanszék”-ének mai feladata a fordító- és tolmácsképzés (Sprachmittlerausbildung). Elvileg azonban ma is megvan a filológusképzés lehetősége. A hungarológus (filológus) utánpótlás biztosításának feladata teljes tanulmányi idő alatt az utóbbi években a magyar egyetemekre hárul. A fordító és tolmács szakon a hallgatók két idegen nyelvet választanak. Minden hallgatónak főszakja az orosz nyelv, így a mi hallgatóink mind orosz, mind magyar fordítók és tolmácsok lesznek. A magyar tanszék évente vagy kétevente 6—8 hallgatót vesz fel. Az egyetemi tanulmányoknak nem előfeltétele a magyar nyelvismeret, így a többség teljesen kezdő szintről indul. A magyar képzés keretében az első két évben történik a nyelvi alapozás (Grundkurs) heti 9, illetve heti 4 órában, a harmadik évben egész éves részképzésen vesznek részt a hallgatók valamelyik magyar egyetemen (korábban Budapesten, legutóbb Szegeden). A negyedik év a speciális fordító- és tolmácsképzés ideje, amelynek végén — négyéves tanulmányaik befejeztével — a diplomamunka megvédése után fordító és tolmács diplomát kapnak a hallgatók. Ezzel a diplomával a népgazdasági érdekeket figyelembe véve helyezi el őket az egyetem az országos fordítóirodánál (Intertext), valamint állami, népgazdasági és művészeti intézményeknél. A berlini magyar szakos egyetemi hallgatóknak tanulmányi idejük alatt kétszer-háromszor is alkalmuk nyílik ösztöndíjjal részt venni a *Debreceni Nyári Egyetemen* is. Aki korábban még nem járt hazánkban, Debrecenben találkozik és ismerkedik először személyesen is Magyarországgal. Szó van a nyári egyetemi ösztöndíjas hónap(ok)nak a hivatalos részképzésbe való beépítéséről is.

Az első és második éven folyó magyar nyelvi alapozással párhuzamosan nyelvészeti, irodalmi és történelmi előadásokat is hallgatnak a fordító- és tolmácsképzősök. A magyar történelmet — akárcsak a többi hungarológiai tárgyat — német nyelven hallgatják az első éven heti 3 órában, a második éven országismeret címen heti 2 órában. A történelemelőadásokon, illetve szemináriumszerű foglalkozásokon vázlatosan áttekintjük Magyarország politikai és társadalomtörténetét, a legújabb kor történelmének tárgyalásában középpontba állítva a magyar munkásmozgalom történetét. Az országismereti szeminárium keretében a magyar gazdasági, politikai, művelődéspolitikai fejlődés aktuális és válogatott problémáit beszéljük meg német és magyar nyelvű szakirodalom felhasználásával, általában önálló referátumok formájában.

A magyar irodalom történetének és a mai magyar irodalomnak áttekintésére a második éven heti 2 óra, magyar irodalmi szövegek olvasására másodéven egy félévig heti 1 óra jut. A tantárgyi követelményeknek megfelelően hallgatóinknak képeseknek kell lenniük a magyar irodalom jelentősebb műveivel eredetiben foglalkozni, és azok megbeszélésében, megvitatásában aktívan részt venni.*

Mind a magyar irodalom, mind a magyar történelem oktatásában, csakúgy mint a magyar nyelvi alapozó tananyag tematikájában és szövegeiben érvényesül a konfrontatív-kontrasztív elv, ami nemcsak napjaink magyar—NDK társadalmi, gazdasági, kulturális kapcsolataira vonatkozik, hanem jól tudjuk kamatoztatni a magyar—német irodalmi és művelődési kapcsolatok kutatásának immár történetileg kialakult eredményeit is. Szerencsésnek mondható, hogy az NDK részéről a magyar irodalom oktatását — az éppen kint tartózkodó magyar irodalmár vendégprofesszor mellett — *Paul Kárpáti* személyében olyan kétnyelvű oktató végzi, akinek igen élénk kapcsolatai vannak a magyar irodalmi élettel, és aki az NDK irodalmi életében a magyar irodalom megjelentetése és elismertetése érdekében igen sokat tesz fordításaival, elő- és utószavaival, kiadói, szerkesztői és lektori munkásságával.

Az előadások és szemináriumok keretében folyó magyar nyelvészeti stúdiumok között szerepel másodéven a mai magyar nyelv rendszerének vázlata heti 2 órában, a mai magyar nyelv történeti kialakulásának ismertetése egy féléven át heti 1 órában, valamint a magyar és a német nyelv konfrontatív-kontrasztív vizsgálata heti 1 órában. Az előbbi két előadást a magyar nyelvész vendégtanár, az utóbbit *Ingrid Bejach* tartja, aki ebből a témából volt aspiráns, nyert A-doktorátust és pályázik B-doktorátus megszerzésére. Az ő kongresszusi referátuma felment az alól, hogy e nyelvészeti stúdium különleges jelentőségéről a fordító- és tolmácsképzésben külön is szóljak.

Meggyőződésem, hogy a magyar nyelvészet és a magyar irodalom(történet) oktatásában nélkülözhetetlen a magyar vendégprofesszor folyamatos jelenléte, aktív, érdeklődő és elkötelezett, a helyi oktatási struktúrát adottnak elfogadó részvétele. Ez áll természetesen a mindenkorai lektorra is, akinek első és legfontosabb feladata ugyan a magyar nyelv tanítása (*Sprachpraxis a Grundkurs* és a *mündliche Sprachpraxis* című nyelvtanfolyamok vezetésével), de akinek nem egyedüli és kizárólagos feladata és felelőssége a nyelvtanítás, hanem a vendégtanárral a hazai hungarológiát kell képviselnie. Nem egyedüli képviselőről van szó, mivel Berlinben abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy mi vendégoktatók nemcsak hungarológus képesítésű kollégákkal, hanem magyarul is jól tudókkal, sőt magyar anyanyelvű munkatársakkal dolgozhatunk együtt.

A magyar nyelvészeti stúdiumokkal kapcsolatban arról kell még szólunk, mennyire érezzük a finnugor háttér hiányát. Sajnálatos tényként vehetjük csupán tudomásul az egykori jó hírű ural-altaji és finnugrisztikai kutatások és oktatás egyetemi intézeti keretek közötti megszűnését, és csak enyhe vigasz a berlini hungarológia számára, hogy a Steinitz-hagyaték gondozásával és az osztják szótár szerkesztésével foglalkozó *Gert Sauer* által vezetett akadémiai munkacsoport hungarológus érdeklődésével és személyes kapcsolataival támogatja a magyar tanszéket. Hogy csak egy példát említsek, elsőéveseinket legalább egy előadás keretében tájékoztatják a magyar nyelv finnugor hovatartozásáról és a finnugrisztika problematikájáról. A hungarológia oktatói ugyanis nem nélkülözhetik a finnugor előzmény/háttér ismeretét. De ugyanakkor nem számíthatunk ezen a téren hallgatóink általános nyelvészeti iskolázottságára sem. Legnagyobb megdöbbenésemre az NDK-ban legújabban megjelenő általános nyelvészeti egyetemi/főiskolai tankönyv, nyelvészeti kézikönyv a világ nyelveiről szóló fejezetében még csak meg sem

említi a finnugor nyelvcsaládot. (*Einführung in die Grundfragen der Sprachwissenschaft*, Leipzig 1980.) Nem tudom megállni, hogy meg ne jegyezzem: *W. Humboldt*, a berlini egyetem névadója, a modern nyelvészet úttörője, nemcsak számon tartotta, de tanulta is a magyar nyelvet.

A magyar nyelv gyakorlati oktatásának a fordító- és tolmácsképzésben nagy szerep jut nemcsak a nyelvi alapozás idején (Grundkurs), hanem a későbbiekben, a fordítási és tolmácsolási gyakorlatokban is (Sprachmittlerausbildung).

Mindehhez természetesen a speciális képzési célt, a nyelvtanítás és -tanulás gyakorlati jellegét, a legalább minimális magyarságismereti tudnivalókat, a nyelvészetet, a nyelvi oktatás és nyelvtanulás újabb eredményeit messzemenően figyelembe kell venni. (A hazaiakat éppúgy mint a külföldieket, és éppen a németnek mint idegen nyelvnek a tanítása terén van mit tanulni az NDK-tól!) Az utóbbi 4 év gyakorlati nyelvoktatási tananyagát *P. Kárpáti* és *H. Skirecki* két nyelvkönyve mellett (*Taschenlehrbuch Ungarisch*, Leipzig 1977⁷; *Német—magyar társalgási zsebkönyv*, Leipzig 1978⁴) több-kevesebb kiegészítéssel azok a magyar nyelvi tananyagok szolgáltatták, amelyeket a Debreceni Nyári Egyetem évek óta sikerrel és eredménnyel használunk (*Fülei-Szántó Endre: Magyar nyelv külföldiek számára I—IV*. Budapest, 1972. szószedettel, dalokat, fonetikai gyakorlatokat, beszédkottákat, társalgási szövegeket tartalmazó hangszalaggal, tanári kézikönyvvel; *Fülei-Szántó Endre — Kornya László — Pelyvás István: Tanulj velünk magyarul! Magyar audio-vizuális tananyag I—II—III. rész szövegekkel, hangszalaggal, diafilmmel*, Debrecen 1977, 1978, 1979). E tananyagok rendszeres használatát átmenetinek tekintettük, bár alkalomadtán későbbi felhasználásukat nem tartjuk kizártnak. Egy a németek számára írt, jelenleg is használható, a magyar nyelvkönyvek kritikai elemzésére épülő, a nyelvtanra, lexikára, a hungarológiai tantárgyak szükséges összehangolására nagy súlyt helyező, méreteiben ugyan itt-ott aránytalan, de koncepciójában és részleteiben sok értéket tartalmazó tananyagtervezet készült már korábban a berlini egyetemi magyar nyelvoktatás céljaira, s bár elfogadásra nem került, említés nélkül mégsem maradhat (*Bodolay Géza: A magyar nyelv alapfokú oktatása a berlini egyetemen. Elvi és gyakorlati kérdések*. Kézirat, 1976).

Végre megért az idő és megteremtődött a személyi feltétel arra, hogy a közeli jövőben a berlini tanszék elkészítse saját magyar nyelvi tananyagát. A szekció tudományos és oktatási programja keretében készülő tananyag gondozója *Julia Kölzow*, aki *Klaus Rackebrandt*tal és *Hans-Ulrich Moritz*-cal állítja össze a könyvet. A koncepció kialakításában, a tematika és a gyakorlattípusok kiválasztásában, összeállításában magam is részt vettem. Az új tananyag vázlatát a magyar—NDK hungarológus vegyesbizottság ülésén, 1980 júniusában Budapesten magyar szakemberek bevonásával vitattuk meg.

Két intézményt kell még megemlítenünk, amelyek a berlini hungarológusokat, a magyar kultúra iránt érdeklődőket és a magyar nyelvet tanulókat segítik: a *Magyar Kultúra Házát* és a nagymúltú, több mint ötvenezer kötetet számláló hungarológiai könyvtárt. A könyvtár a tanszék helyiségeiben maradt ugyan, de szervezetileg az egyetemi könyvtárhoz tartozik. Könyvtárosunk, *Edward Roy* finnugor szakos diplomával rendelkezik, jól tud magyarul, lelkiismeretes gazdája a nagy könyvtárnak. A vegyesbi-

zottság kezdeményezésére megindult bibliográfiai és információs munkát nagy hozzáértéssel végzi. A könyvtár minden érdeklődő (olvasó és kutató) előtt nyitva áll. E helyről is szeretném a Berlinbe látogató hungarológusok figyelmét a páratlanul gazdag magyar könyvgyűjteményre felhívni.

Végezetül szeretném bejelenteni a berlini magyar tanszék igényét arra a segítségre, amelyet a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságtól, annak kiadványaitól, többek között a tervezett hungarológiai kézikönyvtől is vár.

Jegyzet

* L. Studienplan für die Grundstudienrichtung Sprachmittler zur Ausbildung an Universitäten und Hochschulen der DDR. Berlin, 1974;

Kiss Jenő: Magyaroktatás a berlini Humboldt Egyetemen. MNy. LXXVI. 1980. 1. 101—105. l.

A berlini Humboldt Egyetemen folyó német–magyar összehasonlító kutatások

A második világháború utáni berlini finnugor intézet utódja a hungarológiai tanszék, amely a szlavisztikai szekció keretében működik, s az NDK-nak egyetlen olyan intézménye, ahol felsőfokú szinten magyar szakos képzés részeként magyar nyelvoktatás folyik. Elsősorban tolmácsokat és fordítókat képzünk. (Helyzetünket *Kornya László* kollégám, aki éveken át nagyon eredményesen dolgozott nálunk lektorként, részletesebben tárgyalja.)

Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy e felsőfokú nyelvtanítás eredményeit még erősíteniünk kell, mert a nemzetközi kapcsolatok fejlődése magas színvonalú tolmácsolást igényel. E cél érdekében újabb tananyagra van szükség, amely jobban figyelembe veszi a két nyelv igen különböző struktúráját és azt a tényt, hogy felsőfokú képzést szolgál. E két szempont figyelembevételére már megtalálható abban a koncepcióban, amely alapján *Julianna Kölzow* kolléganőm két munkatárs segítségével dolgoz ki tananyagot kezdők számára.

A nyelvi tudat elmélyítésének, a nyelvi jelenségek tudatosabb elsajátításának és alkalmazásának érdekében az egyetemen a tolmács és fordító szakosoknak a második és harmadik évben egy „*nyelvi összehasonlítás*” című tárgyat tanítunk. Ehhez is tananyag kell. Annak tudatában, hogy a nyelvi összehasonlítástól, a kontrasztív vagy konfrontatív nyelvésztől sokat vártak az elmúlt években, majd sokan felrótták, hogy ennek a tudományágnak nincs egységes nyelvészeti elmélete, sőt megfelelő általános módszere sem, mégis e nyelvészeti diszciplína alapján szeretnénk összeállítani ezt a később kidolgozandó tananyagot. Miért? Véleményem szerint a különböző nyelvi szinteken különféle jelenségekkel találkozunk és különféle tárgyak vizsgálatához különböző módszerekre van szükség. Ennek illusztrálására engedjék meg, hogy legutóbbi kutatásaink néhány példáját vázlatosan bemutassam:

A magyarul tanuló németeknek, sőt fordítóknak és tolmácsoknak is problematikus a német jelzők, különösen azon egyik fajtájának, az úgynevezett hátravetett prepozíciós jelzőnek magyarra fordítása.

Egy alapos vizsgálat kiderítette, hogy ennek a német jelzős szerkezetnek, ennek az azonos szerkezetű formának (főnév—prepozíció—főnév) többféle, eltérő alakú szerkezetek felelnek meg a magyarban. Például:

Sonnenuhr im Garten	kerti napóra
Hexen auf Besenstielen	seprűnyélen lovagoló boszorkányok
Uhr am Kirchturm	templomtorony órája
Hocker vor dem Fernrohr	a távcső előtti zsámoly

Ha azt megfigyeljük, hogy az említett német példákban a két főnév közti viszony lokális jellegű, akkor érthető, hogy ezeknek az azonos szerkezetű prepozíciós német jelzőknek a magyarra fordítása mennyire nehéz. Abból a tényből, hogy ennek az egységes német formának különféle magyar megfelelői vannak, vajon következtethetjük-e azt, hogy finomabb jelentésbeli különbségekről van szó?

A vizsgált szövegben a *Sonnenuhr im Garten* szerkezetnek *kerti napóra* felelt meg, a *Balken im Garten*-nak a *kertben felhalmozott gerendák*, az *Uhr am Kirchturm*-nak a *templomtorony órája*. A birtokos szerkezet a „rész-egész” viszony nyelvi kifejezése itt. A német lokális viszony „rész-egész” viszonyként való megjelenése a magyarban csak azért lehetséges, mert a valóságban összefüggés van e két viszony között, a „rész-egész” reláció általában implikálja a lokális viszonyt. A fordítást tekintve nagyon is érdekes a kérdés: nem mindig invariáns az invariáns? Ezt az elméleti kérdést a konfrontatív nyelvészet keretében részletesebben meg kell vizsgálni még.

Az említett példákban a kerti napórát tekintve azt is lehetne mondani, hogy a napórák a kerti berendezések egyik részének tekinthetők. Ugyanazt a kertben felhalmozott és a ház építéséhez szükséges gerendákról nem mondhatjuk el. A német diákok számára a következő felismerés nagy segítséget jelent a fordításban: ha a német jelzős szerkezetre a (+ rész/egész) szemantikai jegy nem jellemző, hanem a (— rész/egész) jegy, akkor a német szerkezet a magyarban sem birtokviszonnyal, sem -i képzővel alkotott szerkezettel nem adható vissza. Azaz: a *Hexen auf Besenstielen*-nek nem felel meg a **seprűnyéli boszorkányok* és a **seprűnyél boszorkányai* sem, hanem a *seprűnyélen lovagoló boszorkányok*. A *Der einsame Philosoph auf dem Lande* szerkezetet nem lehet *falusi filozófusnak* fordítani, mert itt egy kvalifikáló szemantikai jegyről lenne szó, s ez a jegy nincs meg a német szerkezetben. Itt tehát szemantikai jegyek felhasználásával az eltérő struktúrákat sikerült felderíteni.

Vegyünk egy másik példát egy szakdolgozatból. A német *fabren* igének hasonlóképpen többféle megfelelője van a magyarban. A német diák nem tudhatja, hogy mikor válassza azt a szót, hogy *megy*, *utazik*, *hajt*, *fuvaroz*, *szállít*, *visz*, *vezet* stb. A valencia-elmélet alapján pontosan meg lehetett magyarázni, hogy a *megy* és az *utazik* szó legtöbbször akkor fordul elő, ha a *fabren* igének az egyik kiegészítője alany, a másik pedig irányt jelölő határozó; ha pedig az ige alannyal és tárggyal együtt szerepel, akkor az objektum szemantikai jellegétől függ, hogy a *visz* (pl. személy esetén: viszi a főnököt) vagy *vezet* (pl. jármű esetén: vezeti a teherautót), vagy a *szállít*, *fuvaroz* igéket (pl. egy szállítmány esetén) választja ki.

Harmadik példaként hadd említsek meg egy disszertációt, amely szigorúbb értelemben vett nyelvészeti kérdések tárgyalása mellett gyakorlati oktatási célokat is szolgál. Ez a munka az -i-s és az -s melléknévi szuffixumok használatának szemantikai, szintaktikai

és pragmatikai feltételeit vizsgálja és a disztribúciós-transzformációs módszer segítségével igyekszik fényt deríteni a két képzőelem közötti strukturális hasonlóságokra és különbségekre. Másrészt célja abban áll, hogy a konfrontatív módszer segítségével egyértelmű osztályokat alkothasson a német megfélelések területén. Így az összevető módszer alkalmazott nyelvészeti célú is: a magyaroknak a német és a németeknek a magyar nyelv elsajátítását könnyíti meg a szóképzés és a szintaxis adott területén.

A kidolgozandó tananyagunknak olyan jellegűnek kell lennie, hogy a diákok maguk tanulhassák meg és alkalmazhassák a konfrontatív vizsgálatok különböző módszereit (mint például az unilaterális, bilaterális, onomasziológiai, szemasziológiai, valencia-elméleti, esetelméleti és más módszereket), hogy egyre jobban, tudatosabban, tudományosabban bánhassanak a nyelvekkel.

Tudományos kutatások a Varsói Tudományegyetem Magyar Filológiai Tanszékén

A Varsói Tudományegyetem Magyar Filológiai Tanszéke tevékenységének három alapvető része van: az oktatás, a tudományos kutatás, valamint a nevelői és adminisztratív feladatok.

A magyar filológia oktatásáról Lengyelországban Sieroszewski kollégám fog beszélni, számomra a másik tanszéki feladatnak és morális kötelességnek, a tudományos kutatásnak ismertetése és elemzése marad.

Miért fontos a tudományos kutatás külföldi őrhelyeinken?

1. Azért, mert egy tanszék dolgozóiból rekrutálódik az a munkacsoport, amelynek előnyös helyzete folytán, van annyi ideje, hogy tudományos kutatásokat végezzen.

2. Azért, mert segíti, alátámasztja az oktatói munkát.

3. Azért, mert Varsóban és Lengyelországban más intézmény hivatalosan magyar filológiai kutatásokat nem végez.

4. Azért, mert az előléptetések, kinevezések esetében joggal kérik számon, hogy nagyobb rendszeresen dolgoztunk-e, sőt tudományos fokozatok, címek elnyerésekor egy-egy nagyobb terjedelmű, önállóan megjelenő értekezéssel kell bizonyítanunk.

A tudomány művelése nálunk tehát nemcsak morális kötelesség, hanem egyéni érdek is. Ezen kívül az oktatásban, előadások, gyakorlati foglalkozások folyamán felhasználhatók kutatási eredményeink. Kazinczyról, Madáchról vagy Adyról beszélve rámutatunk műveik lengyel vonatkozásaira, és ezzel közelebb hozzuk a magyar költőket a lengyel diák fantáziájához. Felhívhatjuk a figyelmet a magyar és a lengyel irodalom közötti párhuzamos és eltérő jelenségekre. A tanítás kezdeti fokán fontos a meglévő lengyel nyelvű fordítás- és szakirodalom felhasználása is.

Beszámolóm a Tanszék megalapításától az 1978 végéig tartó időszakot öleli fel. Tizennyolc évig voltam a tanszék második embere a kiváló turkológus és történész *Jani Reychman* mb. tanszékvezető mellett, majd 1970 tavaszától 1978 szeptemberéig tanszékvezető.

Saját tanszéki könyvtár, külföldi utazások, személyes szakmai kapcsolatok, nemzetközi rendezvényeken való részvétel nélkül nincsen tudományos fejlődés, nincsenek tudományos eredmények.

Az 1952-ben Varsóban megnyílt *Magyar Filológiai Tanszék* teljesen új intézmény volt, könyvtár nélkül. Ma több mint 25 000 kötettel rendelkező könyvtárunk van számos régi és új folyóirattal (emellett működik a kb. 3000 kötetes finn könyvtár). Bizony sokat

kellett kéregetni, duplum-jegyzékeket lapozgatni, vidékre, Szegedre, Debrecenbe utazni könyvekért, de megérte. Könyvtárunk nagyon sokat köszönhet az OSZK-nak, az Akadémiai Könyvtárnak, az egyetemi könyvtáraknak (Debrecen 1957-ben visszaadta a régi varsói intézeti könyvtárt!) és a Petőfi Irodalmi Múzeumnak.

Külföldi utazási lehetőségeink meglehetősen szerények voltak. 10—10 napos kutatói tartózkodás a két fővárosi egyetem közötti közvetlen együttműködési egyezmény alapján, valamint néhány hetes tanulmányút az államközi egyezmény alapján.

Tudományos kutatásaink eredményeit elsősorban az egyetemhez közelálló szakfolyóiratokban (*Przegląd Humanistyczny*, *Kwartalnik Neofilologiczny*, *Acta Philologica*), illetve jubileumi kiadványokban közölhattuk. Rendszerint magyar—lengyel vonatkozású komparatistikai munkákkal jelentkezhettünk. Ugyancsak ez jellemző a hazai folyóiratokban, elsősorban az *ItK*-ban, az *Irodalomtörténet*-ben, a *Filológiai Közönyben*, az *Acta Litteraria*-ban, a *Studia Slavicá*-ban, valamint a *Slavicá*-ban való jelenlétünkre.

Tudományos munkásságunk jelentősebb állomásait olyan nagyobb értekezések jelezték, amelyeket lengyel tudományos fokozatok (doktor, illetve habilitált doktor) és tudományos címek (egyetemi rendkívüli tanár, egyetemi rendes tanár) elnyeréséért kellett benyújtatunk. Az első tanszéki habilitáció alapja *A lengyel kérdés a felvilágosodás korának magyar irodalmában* (1961), az első nyelvészeti doktorátus *Antoni Krawczyki* (Orosz kölcsönszavak a vepszek nyelvében, 1970), az első irodalmi doktorátust 1966-ban *Andrzej Sieroszewski* szerezte meg (*Benyovszky Mór* a lengyel és a magyar irodalomban), az utolsó megvédett doktori értekezés *Elżbieta Cygielska-Guttman* munkája (*Tomcsányi János, a lengyel irodalom magyar népszerűsítője*, 1979), *Jerzy Jakubiuk* doktorátusi témája *A lengyel kérdés az első világháború magyar közvéleményében*. Említsük még meg az utolsó habilitációs értekezés címét is: *A lengyel és a magyar történelmi regény a romantika korában*. A módszertani újítást is jelentő dolgozat szerzője *Andrzej Sieroszewski*.

Persze nemcsak előléptetések előtt kell intenzíven dolgozni, hanem rendszeresen. Mi, varsói tanszéki hungarológusok kevesen vagyunk, tehát közös vállalkozásokba kell fognunk. Már 1958 áprilisában küldtem felterjesztést a minisztériumnak egy közös magyar—lengyel tanulmánykötet megjelentetése tárgyában. 1961 tavaszán *Sötér* professzorral, majd 1962 elején *Vajda György Mihállyal* váltottam levelet a közös kiadvány ügyében. A terv csak 1969-ben valósult meg, a két akadémia Irodalomtudományi Intézete és a Tanszék közös vállalkozásaként. A *Tanulmányok a lengyel—magyar irodalmi kapcsolatok köréből* című kötet egyidejűleg magyar és lengyel nyelven látott napvilágot.

Amikor 1970 tavaszán átvettem a tanszék vezetését azonnal kapcsolataink további kiszélesítésére gondoltam. Kapóra jött Tanszékünk fennállásának közelgő 20. évfordulója. A számos hazai és külföldi szakember részvételével szervezett háromnapos tudományos ülés anyaga 1978-ban nyomtatásban is megjelent (*Studia z dziejów polsko-węgierskich stosunków literackich*). Szerettem volna ezt az egyszeri együttműködést állandóvá tenni. 1972—1973 fordulóján terveztem egy kétévenként, felváltva Varsóban és Budapesten megjelenő *Acta-Polono-Fennico-Hungarica* című évkönyvszerű kiadványt, amely nemcsak a rendszeres együttműködést biztosította volna, hanem állandó közlési lehetőséget is munkatársaink számára. Minthogy nem találtam mindenütt megértésre,

kartársaink fejlődésének biztosítására — elődöm mintájára — havi felolvasóüléseket szerveztem, amelyeken a kollégákon kívül hazai előadók (pl. *Kardos Tibor*) is szerepeltek.

Az elmúlt évtizedben minden jelentős magyar évfordulót ülősszakkal ünnepeltünk meg, rendszerint jelentős hazai szakemberek részvételével. 1974-ben Jókai-, 1975-ben Vörösmarty—Mickiewicz, 1976-ban Rákóczi- és 1977-ben Ady-ülősszakot rendeztünk. Az elhangzott referátumok jelentékeny részét meg is jelentettük vagy az egyetemi *Acta Philologica* hasábjain vagy a Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából lengyel nyelven megjelentetett tanulmánykötetünkben (*A magyar—lengyel történelmi és irodalmi kapcsolatok történetéből*, 1979). Az Ady-ülősszak referátumai egy részének kiadásában a varsói Magyar Kulturális Intézet volt segítségünkre.

Nehézségeink jellemzésére el kell mondanom, hogy egyetemünknek nincsen saját nyomdája (az 1972. évi ülősszak anyaga csak 1978-ban jelent meg!). Ezért személyesen kellett szabad nyomdai kapacitás után járni. A fordítási, stílusserkesztési és gépírási munkák fedezésére a budapesti Kultúra Külkereskedelmi Vállalat adott jelentékeny (40 000 zł) céltámogatást. A szerkesztési munkálatokban természetesen részt vettek tanszéki kartársaim.

A magyar—lengyel irodalmi kapcsolatok feldolgozásának biztosítására az 1967-ben *Andrzej Sieroszewski* és *Jan Ślaski* által készített, az 1918—1960 közötti éveket felölelő bibliográfiát *Aleksander Koroll*al karöltve folytattuk, kiterjesztve az 1821—1917, valamint az 1961—1972-es évekre. Szerkesztésemben nemrégiben megjelent a magyar irodalom lengyel bibliográfiájának III., befejező kötete. Anyagát a tanszéki munkatársak gyűjtötték össze és *Teresa Samociuk-Klocek* könyvtárosnő állította össze.

Az a megtiszteltetés is ért, hogy számos Magyarországon rendezett kongresszuson, szimpóziumon vehettem részt Lengyelország képviselőjében. Így például három nyelvészkonferencián is (Pécs, Szeged, Nyíregyháza). Kétségtelen kitüntetés volt ez az irodalomtörténész számára, de egyúttal tanúskodott a lengyelországi hungarológia nyelvtudományi részének szegénységéről is. Képviseltem a Tanszéket a budapesti Finn-ugor Kongresszuson *Antoni Krawczykiewicz* társaságában, továbbá az AILC budapesti kongresszusán mint szekcióelnök, végül társaságunk 1977. évi alakuló közgyűlésén is. Vendége voltam a berlini Humboldt Egyetem és a pozsonyi Komenský Egyetem Magyar Tanszékének is.

Ez az a hagyomány, amelyet a varsói Magyar Filológiai Tanszék dolgozóinak át kell venniük, és ehhez kérem a hazai illetékes szervek további jóindulatú megértését és segítségét.

Megemlítem még azt is, hogy a Tanszék dolgozói között régebben bizonyos tudományos munkamegosztást hoztunk létre. *Andrzej Sieroszewski*t és engem a romantika kora, *Jerzy Jakubiuk*ot a XIX—XX. század fordulójának mintegy negyven éve, *Elżbieta Cygielska-Guttman*t elsősorban a két világháború közötti korszak érdekli. *Sieroszewski* kollégát ezen kívül leköti a kortárs irodalom is, szakdolgozati témái elsősorban e témakörhöz kapcsolódnak. A nyelvész munkatársaknak nálunk elsősorban kontrasztív grammatikai kérdésekkel kellene foglalkozniuk.

A Tanszék fennállásának első 25 éve alatt (1952—1977) írt munkáink jegyzéke megtalálható az utolsó jubileumi kiadvány függelékében (*Z dziejów polsko—węgierskich stosunków historycznych i literackich*, 1979). Az említett kötetben olvasható hallgatóink szakdolgozatainak és komparatistikai jellegű szemináriumi dolgozatainak jegyzéke is. E dolgozatok jelentékeny része a tanszék kutatási profiljának megfelelően a magyar—lengyel irodalmi és művelődési kapcsolatok valamilyen, eddig még fel nem tárt részterületével foglalkozik. Anyaggyűjtésük kétségkívül jelentős, értékes, és valamikor egy nagyobb, kapcsolattörténeti szintézis számára is felhasználható.

És itt vetődik fel a pedagógusban egy nem is olyan jelentéktelen morális probléma. Nem egyszer kell látnom, hogy végzős hallgatóink milyen lelkesedéssel, milyen szorgalommal gyűjtik össze dolgozatuk anyagát, és ilyenkor felvetődik bennem a kérdés: hány kutatói tehetség vész el nálunk Varsóban megfelelő munkahelyek hiányában (kutatói ösztöndíjak, magyarországi közlési lehetőségek).

Befejezésül: milyenek a varsói tudományos kutatások perspektívái.

A végzős hallgatók — sajnos! — nem vehetők figyelembe. A kutatás gondja és szépsége a tanszéki státusú dolgozókra hárul. Ők viszont meg vannak terhelve — s nem kis mértékben — irodalomnépszerűsítő feladatokkal. A népszerűsítő munkát fokozatosan át kellene engedni tehetségesebb végzőseinknek. A tanszékiek így is kevesen vannak. Viszont, ha hozzájuk számítjuk *Jan Ślaskit*, polonistát és hungarológust, valamint *Jerzy Robert Nowak* történészt, publicistát és kritikust, valamint a tehetséges magyar érdeklődésű polonistát, *Jerzy Snopek*et, az Akadémiai Irodalomkutató Intézet munkatársát, akkor ez már egy kis csoportot jelent, amelytől sokat várhatunk. Előnyös változás az is, hogy a Magyar Tanszék visszakerült a Modern Filológiai Karhoz. Ez azt jelenti, hogy újra a munkatársak rendelkezésére állnak majd e kar folyóiratai: az *Acta Philologica*, a *Kwartalnik Neofilologiczny*, tehát szélesebb publikációs lehetőségek.

Régebben megpróbáltam bizonyos közösségi szellemet létrehozni egy varsói „kruzsok” formájában. Talán sikerül feléleszteni! Ha volt kartársaim igénylik együttműködésemet, nyugdíjasként is szívesen rendelkezésükre állok. Idővel szakkönyvtáram is a Tanszék tulajdonába mehet át, s átadom majd kb. 450 darabból álló katalogizált mikrofilm-gyűjteményemet is.

Végül köszönetem mindazoknak, akik 29 éven át segítették Tanszékünk munkáját.

A magyar filológia felsőfokú oktatása Lengyelországban

A magyar filológia felsőfokú oktatásának nincsenek Lengyelországban gazdag, távoli múltba nyúló hagyományai. Jóllehet már a XIX. század hatvanas éveiben a Varsói Tudományegyetemet akkor — a cári hatóságok tevékenysége folytán — helyettesítő Varsói Főiskola egyik tanára, *Fryderyk Henryk Lewestam* professzor, világirodalomtörténeti előadásai keretében néhány alkalommal részletesebben foglalkozott a magyar irodalommal is, mégsem lehet mondani, hogy azzal elkezdődött Lengyelországban a magyar irodalom — és méginkább a magyar filológia — rendszeres felsőfokú oktatása. Lewestam csak alkalmyszerűen beszélt a magyar irodalomról és azután hosszabb ideig nem volt folytatója.

A két világháború között működő öt lengyel tudományegyetemen a harmincas években már mindenütt folyt a magyar nyelv tanítása, bár sehol sem szerepelt a kötelező tantárgyak között. Ugyanakkor itt-ott, elsősorban Varsóban és Krakkóban, noha nem rendszeresen, tartottak előadásokat a magyar történelemről és a magyar—lengyel történelmi kapcsolatokról. A Varsói Tudományegyetemen lektori és előadói teendőket *dr. Divéky Adorján*, a debreceni Tisza István Tudományegyetem későbbi tanára, látott el. És éppen Divéky oktatói tevékenységét tarthatjuk a mostani varsói Magyar Filológiai Tanszék közvetlen előzményének. Annál is inkább, mert a Divéky vezette varsói *Magyar Intézet* könyvtára már a második világháború után alapot adott a születőben levő tanszék könyvgyűjteményének.

A háború után megújuló magyar—lengyel politikai, gazdasági és kulturális együttműködés aránylag rövid idő alatt gazdag és intenzív lett. Ezenkívül a magyar történelem és kultúra iránti hagyományos érdeklődésünknek új erőt adott a lengyel menekültek magyarországi tartózkodása a háború alatt. A menekültek egyike *Jan Reychman* professzor volt, tanszékünk egyik fő szervezője és azután — tizennyolc éven át — első vezetője. Akik hazatértek, a magyar—lengyel együttműködés lelkes szóvivői és részben munkásai lettek, de már a negyvenes évek végén nyilvánvalóvá vált a szakemberek rendszeres képzésének szükségessége. Így még az 1948-ban megkötött magyar—lengyel kulturális együttműködési egyezmény alapján, a lengyel Felsőoktatási és Tudományos Miniszter 1952. augusztus 28-iki rendelete következtében, még ugyanennek az évnek őszén a *Varsói Tudományegyetem Filológiai Karán* megkezdte működését a *Magyar Filológiai Tanszék*.

Az azóta eltelt majdnem harminc év folyamán tanszékünk sok változáson ment át:

három különböző karon működött, az ötvenes évek közepétől fogva kilenc évig nem vettünk fel új hallgatókat, de a tanszék nem szűnt meg, mert más szakok hallgatói számára előadásokat és nyelvi órákat tartottunk, tudományos munkát folytattunk, és szervezési tevékenységünkkel törekedtünk a tanszéket a lengyelországi hungarológia központjává tenni. Közben néhányszor változott a tanrend tartalma, az egyes évfolyamokra felvehető hallgatók száma, a tanszék dolgozóinak összetétele, de mindig nőtt könyvtárunk állománya. És a lényeg ugyanaz maradt. Tanszékünk nemcsak az első magyar tanszék a lengyel tudomány és felsőoktatás történetében, hanem mindmáig az egyetlen is. Továbbra is ugyanazok a tanszék feladatai és struktúrája, a lengyel hungarológiában játszott szerepe is nagyjából ugyanolyan, mint eddig.

Áttérve tanszékünk mai arculatának bemutatására, hangsúlyoznom kell, hogy jelenleg a lengyel felsőoktatás alapvető reform előtt áll; többek között a tanulási rendszer gyökeres megváltoztatásáról van szó. A reform célja — egy mondatba tömörítve — az, hogy egyetemeink és főiskoláink struktúrája ne legyen olyan merev és kötött, mint eddig, hogy a hallgatónak több ideje legyen az önálló munkára és igazi érdeklődési körének fejlesztésére, szóval, hogy az egyetem egyetem, és ne a középiskola „második, bővített kiadása” legyen. De ez még a jövő kérdése, a jelenlegi helyzetet alább ismertetem.

A lengyel felsőoktatási rendszer alapja a hallgatók egyszakos képzése. A tanulmányi idő — rendes, nappali tagozaton — öt év. Az ötéves tanulás magiszteri (diploma) dolgozat elkészítésével és magiszteri vizsgával fejeződik be. Az abszolvens magiszteri címet kap. E szabályok természetesen a magyar filológiai tanszéken folyó oktatásra is vonatkoznak. Bár tanszékünk kezdettől fogva a filológiai karok egyikén működik, oktatásunk folyamata és célja valamelyest eltér a nagy, mint például az angol vagy francia szakon folyó oktatásától. Egyrészt a magyar szakra való jelentkezésnél nem kötelező a magyar nyelv ismerete, másrészt pedig — ami e szempontból fontosabb — mi nem képzünk tanárokat.

Tanszékünk filológiai tanszék és tanrendünkben természetesen a filológiai tárgyra esik a legnagyobb hangsúly, de igyekszünk, hogy abszolvensaink egyúttal a lehető szélesebb értelemben vett magyar kérdések szakértői legyenek. Hogy egyrészt minél gazdagabb, általános filológiai műveltséggel, másrészt pedig Magyarország múltjáról és jelenéről, elsősorban a magyar nyelvről, irodalomról és kultúráról alapos tudással rendelkezzenek. Csak így lehetnek tanulmányaik elvégzése után kulturális együttműködésünk dolgozói, műfordítók és tolmácsok, kiadói lektorok, tudományos kutatók, kritikusok és újságírók, könyvtári, levéltári és múzeumi dolgozók.

A most érvényben levő tanrend két részre oszlik: az egyik az ún. alaptárgyakat tartalmazza és kötelező mindenki számára, a másikban pedig a fakultatív tárgyak szerepelnek. Itt maga a választás szabad, csak a tárgyak minimális mennyisége kötött. Ez az elosztás az irodalomtudományi és nyelvészeti szakosítással van kapcsolatban és lényegében a negyedik évfolyamon kezdődik.

A tanrendben szereplő tárgyak két csoportba sorolhatók: az egyik az általános jellegűeket öleli fel, a másik — a szaktárgyakat. Az elsőben úgynevezett ideológiai tárgyak (amelyek közül a filozófiatörténet kötelező, a másik háromból pedig egyet kell válasz-

tani), logika, latin nyelv (azok számára, akik nem tanultak a középiskolában), egy nyugat-európai nyelv, testnevelési és honvédelmi foglalkozások vannak.

A szaktárgyak között a legfontosabb helyet természetesen a magyar nyelv foglalja el, mert minél gyorsabb és jobb elsajátítása az egész oktatási folyamat és végeredményben a jövőendő munka feltétele. A magyar nyelv mindvégig szerepel a tanrendben, elég magas heti óraszámmal, mert — mint említettem — hallgatóink az ábécétől kezdik a tanulást: a két első éven hetente tíz, a harmadikon és negyediken hat és az utolsó éven négy óra jut a magyar nyelvre.

Ezenkívül a mindenki számára kötelező nyelvészeti tárgyak közé tartozik a magyar leíró nyelvtan, a magyar nyelv története, az általános nyelvtudomány alapjai és a finn nyelv (mint a finnugor család egy másik nyelve) a finn leíró nyelvtan alapjaival együtt.

A mindenki számára kötelező irodalomtudományi tárgyak a következők: a négy év alatt feldolgozott magyar irodalom története, a két első évfolyamon szereplő mai magyar irodalom (csak lengyel fordításai alapján) és a bevezetés az irodalomtudományba.

A tanrend kötelező részében még a következő magyar tárgyakat találjuk: Magyarország történetét, a magyar kultúra (művészet és néprajz) történetét és a mai Magyarországról szóló ismereteket. Tanrendünkben fontos helyet foglal el a jövőendő irodalmárok számára két, a nyelvészjelöltek számára pedig egy évig tartó műfordítói szeminárium, amelyről annak idején elismeréssel írt az *Élet és Irodalom* hasábjain Hubay Miklós Fordítók, kiadók, színházak című, a magyar irodalom külföldi terjesztéséről szóló érdekes, hasznos vitát indító cikkében. Ez a szeminárium, szakunk egyik különlegessége, közvetlen kapcsolatban van abszolvenseink sajátos, nem pedagógiai profiljával.

A negyedik évfolyamtól kezdve a jövőendő nyelvészek tanrendjében szerepelnek még a finnugor nyelvészet kérdései, a magyar történeti nyelvtan és egy tárgy a következők közül: a mai nyelvtudomány új irányzatai, a lengyel stilisztika vagy a korábban elkezdett finn nyelv folytatása. Az irodalomtudományi csoportban pedig — a világirodalom alapismeretei, az irodalomelmélet kérdései és egy tárgy a következők közül: színháztudományi kollégium, televízió- és filmtudományi kollégium vagy finn irodalom.

Így az alsó évfolyamokon kötelező heti óraszám összesen kb. harminc, a negyediken kb. húsz, az utolsó éven hat. Öt év alatt huszonöt vizsga vár a hallgatóra.

A magiszteri dolgozatok többsége irodalomtudományi kérdésekről szól, főleg a magyar—lengyel komparatisztika köréből vett témákról, de a magyar irodalom egyes jelenségeiről, folyamatairól vagy alkotóiról szóló munkák száma sem kevés. A sokkal kisebb számú nyelvészeti dolgozat a finnugor vagy magyar—lengyel összehasonlító nyelvtudomány problémáit öleli fel. Azonkívül akadnak még magyar történelemmel, folklórral vagy fordításelmélettel kapcsolatos dolgozatok is.

A felvázolt oktatási folyamat „eredménye” — ahogyan Lengyelországban hivatalosan nevezzük — a magyar filológia magisztere, vagyis olyan ember, aki tud magyarul, tisztában van a magyar nyelv szerkezetével, ismeri a magyar történelmet és irodalmat, a mai Magyarország alapvető problémáit, rendelkezik általános filológiai műveltséggel és legalább még egy idegen nyelven ír, olvas és beszél.

Abszolvenseink képzettségéről szólva, feltétlenül hangsúlyoznom kell a külön-

böző magyar felsőoktatási és tudományos intézmények és az azokban az intézményekben dolgozó emberek segítségével. Csak két példát említek meg. A kulturális együttműködési egyezmény alapján minden évben tizenkét hallgatónk öt hónapig tanul Magyarországon. A tanszéki könyvtár jelenleg több mint huszonötezer kötettel és nagy folyóirat-állománnyal rendelkezik. Nagy részét különböző magyar intézményeknek, elsősorban az *Országos Széchényi Könyvtárnak* köszönhetjük.

1952 óta eddig tíz évfolyam, kb. százhusz hallgató végezte el a magyar szakot. A szám — harminc évhez képest — alacsonynak látszik, de mint már említettem, kilenc évig szünetelt a felvétel, 1968-tól kezdve pedig rendszeres lett, de nem minden évben, hanem kétévenként vesszük fel az új hallgatókat. A felvételi számok is különbözőképpen alakultak, most kétévenként tizenöt hallgatót veszünk fel. Ennek a kétévenkénti felvételnek komoly hátrányai vannak az oktatási folyamat szempontjából, de ezt a munkaerőpiac helyzete diktálja, amelyen — mint tudjuk, mert ez általános jelenség — bölcsészeket nem várnak nagy türelmetlenséggel.

A magyar filológia felsőfokú oktatása Lengyelországban már harmincéves múltat tekint vissza. Azt hiszem, hogy az első Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus jó alkalom arra, hogy név szerint említsem meg azokat a magyarokat és lengyeleket, akik eddig a tanszék dolgozóiként a lengyelországi hungarológia fejlesztésén fáradoztak. A névsor a következő: *Bodolay Géza, Elżbieta Cygielska-Guttman, Csapláros István, Gedeon Márta, Gregor Ferenc, Horváth Zsófia, Jerzy Jakubiuk, Antoni Krawczykiwicz, Kristóf László, József Laczak, Jan Reychman, Aleksander Marek Sadowski, Andrzej Sieroszewski, Jan Sobolewski, Szander Júlia és Szőnyi György Endre.*

Nekik köszönhetjük az eddigi eredményeinket.

Magyar nyelvtanítás Bulgáriában, különös tekintettel a bolgár és magyar hangrendszer különbözőségére

Bulgáriában a szófiai *Kliment Ohridszki Egyetemen* működik magyar nyelvi lektorátus. Magyar nyelv- és irodalom szak az egyetemen nincs, így a mindenkori lektor feladata a fakultatív magyar nyelvórák vezetése. A magyar nyelvet tanuló egyetemisták többsége filológus. Szófiában még a *Magyar Kulturális Intézet*ben folyik szervezett nyelvoktatás. Vidéken a sumeni *Kossuth Lajos Múzeum* és a vrácai *Hriszto Botev Művelődési Ház* indít magyar nyelvtanfolyamokat. Az országaink között egyre fejlődő politikai, kulturális és gazdasági kapcsolatok támasztotta igényeknek megfelelően, értesüléseim szerint hamarosan létrehozzák a magyar szakot a szófiai egyetemen is.

Előadásomban mint a szófiai egyetem jelenlegi lektora, szeretném elmondani tanítási tapasztalataimat, elsősorban a bolgár és a magyar hangrendszer különbözőségét szem előtt tartva.

Magánhangzóink közül elsősorban -ö-, -ő- és -ü-, -ű- hangjainkat fogom kiemelni, mert ezek nincsenek meg a bolgár magánhangzó-rendszerben. Foglalkozom azonban azokkal is, amelyek csak némely képzési mozzanatban térnek el a bolgár magánhangzók képzésétől.

Mássalhangzóink közül mindenekelőtt a legtöbb gondot okozó -gy- hangunk megtanításának nehézségeit emelem ki.

Érintem még a helyes olvasás és a helyesírás néhány, a bolgárok számára problémát okozó területét.

Végül pedig röviden és vázlatosan ismertetem, milyen tankönyvek, segédeszközök állnak azok rendelkezésére, akik Bulgáriában magyarul kívánnak tanulni.

A magyar köznyelv hangállománya tizennégy, a bolgáré pedig hat magánhangzót tartalmaz. A gazdagabb magyar magánhangzó-rendszer már önmagában véve nehéz feladat elé állítja a bolgárokat. A hallgatók számára szokatlan, hogy a magyar magánhangzók ékezeete nem a szóhangsúlyt, hanem a magánhangzók hosszúságát jelöli. Fel kell hívni a hallgatók figyelmét arra is, hogy a magyar szavak hangsúlya mindig az első szótagon van, mert a bolgár nyelvben a szóhangsúly helye változó. A bolgár nyelv nem különböztet meg hosszú és rövid magánhangzókat, ezért hosszú magánhangzóink megtanítására tapasztalataim szerint különösen nagy gondot kell fordítani. A magánhangzóról szólva mindig elmondom azt is, hogy a magyar nyelvben, ellentétben a bolgárral, nincsenek redukált magánhangzók. Nyelvünk egyik igen fontos sajátása a hangrendi illeszkedés. A bolgárban ez ismeretlen fogalom, azonban kellő gyakorlás után nem okoz

különösebb nehézséget a hallgatóságnak. Könnyíteni lehet a hangrendi illeszkedés megtanítását játékos kifejezésekkel, mondatokkal is, pl. *bídról ugrik a vízbe*.

A bolgárok számára a legnehezebb az -ö-, -ő- és az -ü-, -ű- magánhangzóink elsajátítása. Ezeknek megfelelő magánhangzó a bolgárban nincs. Sajnos, nem eredményes az sem, ha ebben az esetben a német nyelvre hivatkozom, mivel a németül beszélő bolgárok többsége a német -ö-t és -ü-t jésítve ejti, tehát *die T⁽ⁱ⁾öchter*, ⁽ⁱ⁾*über*, stb. Tudatosítani kell -ö-, -ő- magánhangzóinknál, hogy ajakkerekítések és elől képzettek, az -o-, -ó- magánhangzók viszont hátul képzettek.

Célszerű -ü-, -ű- magánhangzóinkat az -u-, -ú- magánhangzóinkkal összevetve tudatosítani, hiszen egyetlen képzési mozzanatban különböznek csupán.

A magyar -a- magánhangzó, amely alsó nyelvvállású, ajakkerekítéses és hátul képzett, ismeretlen a szláv nyelvekben, így a bolgárban is. A bolgárok ezt a hangot többnyire -o-nak hallják. A bolgár -a- magánhangzó kiejtésében a magyar -á-hoz áll közel, de rövid, s nem annyira nyílt. A nyelvtanulás kezdeti szakaszában azonban szerencsésebb, ha a hallgatók a magyar -a- helyén nem -o-t, hanem az anyanyelvükből ismert -a-t ejtik, mely illabiális. Nálunk a palóc nyelvjárástípusban fordul elő ilyen -á-. Az *ásztál* ugyanis könnyebben érthető a magyarok számára, mint az *osztal*.

A magyar -a- és -á- magánhangzók kiejtési különbségét a *kar-kár*, *part-párt* típusú kiejtési és olvasási gyakorlatok sorával lehet megszilárdítani.

A magyar és a bolgár -e- hang kiejtése nem azonos. A bolgár -e- félig zárt, zártabb a magyar -e-nél, de nyíltabb a magyar -é-nél. A bolgárok a *tesz*, *vesz* szavainkban előforduló -e-t ejtik anyanyelvükben. Tudatosítással és sok-sok fonetikai gyakorlattal azonban -e- hangunk elsajátítása, helyes kiejtése megoldható.

Több nehézséget okoz a bolgárok számára -é- magánhangzónk. *Sipos István — Szűcs József* magyar nyelvkönyve ezt a hangot úgy magyarázza, hogy kiemeli hangzásbeli hasonlóságát a bolgár -i-vel. A bolgárok -é- hangunkat valóban gyakran hallják -i-nek. Véleményem szerint helyesebb lenne -é- hangunkat az -e- magánhangzónkkal összevetve tárgyalni, kiemelve azokat a képzési mozzanatokat, amelyekben különböznek. Sikeresen alkalmazom itt a *kerek-kerék-kérek*, *ver-vér*, *egészségére* típusú kiejtési gyakorlatot, mivel ilyen szavainkban -e- és -é- magánhangzóinknak értelem-megkülönböztető szerepe van.

Sajnos hallgatóimnál az -é- helyes kiejtését az is akadályozza, hogy a magyar személynevekben ezt a hangot a bolgárok -eü-ként írják át, tehát: Béla-*Бейла*, Erzsébet-*Ерсеүдем* stb.

Az -o-, -ó- magánhangzóknál ismételten felhívom mindig a bolgár hallgatók figyelmét arra, hogy ezeket a hangokat a bolgárral ellentétben sohasem redukáljuk.

Mássalhangzóink közül a legtöbb gondot -gy- hangunk okozza a bolgároknál. A bolgárban ugyan ejtenek hasonlót, például a *дядо* (nagyapa) jésített -d-je, de a magyar -gy- betűi megzavarják a hallgatókat. E mássalhangzónk tudatosításánál -d- mássalhangzónkból szoktam kiindulni. Sajnos, hallgatóimat az is zavarja, hogy a bolgár sajtóban és a könyvkiadásban már meghonosodott a magyar -gy-u + magánhangzó, ill. -я-, -ю- betűkkel való átírása.

Nagy László költőnk nevét pl. a bolgárok *Ласло Хагу* formában írják át. Bolgár átírásban a *Gyula* személynév pl. *Гюла*, *Magyarország* pedig *Магарорскаг*. Az ilyen átírás olvasata igen távol áll a magyar -gy- olvasatától.

A bolgár hangrendszerben nincsenek -ny-, -ty- mássalhangzók. Ennek ellenére viszonylag könnyen boldogulnak a hallgatók a magyar -ny- kiejtésével. Hasonló hangot ugyanis ők is ejtenek anyanyelvükben, ha nem is egészen ugyanezt. A bolgár *няма* (nincs), *някой* (valaki), *някакъв* (valamilyen) szavakban ugyanis jésített -n-t ejtenek.

Ugyanez a helyzet a -ty- esetében is. A bolgár ismeri a jésített -t-t: *тя* (ő, 3. sz. személyes névmás), *тяло* (test), ezért a hallgatók aránylag könnyen sajátítják el ezt a nyelvünkben egyébként is viszonylag ritkán előforduló hangot.

A bolgár nyelvben hátul képzett magánhangzók, valamint mássalhangzók előtt ún. kemény -l- ejtendő. Ezért előfordul olykor, hogy a hallgatók a *lányok*, *látom* stb. szavakban az -l-t keményen ejtik.

A bolgár nyelv nem ismer geminált mássalhangzókat. Mivel ezeknek nemritkán értelem-megkülönböztető szerepük van, fokozott figyelmet szoktam fordítani megtanításukra, *ál-áll*, *kel-kell*, *hal-ball* típusú kiejtési gyakorlatokat alkalmazva.

Az olvasásnál előfordul, hogy a bolgár hallgatók a más latin betűs nyelvek, valamint kémiai, algebrai stb. iskolai tanulmányaik hatására a magyar -s-t -sz-nek olvassák. Olykor hibáznak a hosszú magán- és mássalhangzók olvasásánál is.

Hallgatóim helyesírását igen gyakran szoktam tollbamondással is ellenőrizni. Hosszas gyakorlás szükséges ahhoz, hogy a magánhangzók ékezetait helyesen használják. Az -ly- helyesírása természetesen a bolgár hallgatók számára is nehéz.

Végezetül elmondanám, hogy akik Bulgáriában magyarul óhajtanak tanulni, *Sipos István — Szűcs József: Magyar nyelvkönyv bolgárok számára* című tankönyvét használhatják. A könyv első kiadása 1976-ban, második kiadása pedig 1979-ben jelent meg Budapesten, a Tankönyvkiadónál. A bolgárok számára készült egyéb magyar nyelvkönyv, magyar nyelvten, társalgási zsebkönyv stb. jelenleg nincs. Sajnos, nem állnak a fordítók és a nyelvvel komolyabban foglalkozni óhajtók rendelkezésére megfelelő szótárak sem. Szófiában bolgár—magyar és magyar—bolgár kisszótár kapható, de nem mindig. Középszótárak utoljára az 50-es években jelentek meg, de ezek ma már sem Magyarországon, sem Bulgáriában nem kaphatók.

Az elmondottak csak vázlatosan érintik a bolgár és a magyar hangrendszer különbözőségének legfontosabbnak látszó kérdéseit. További kutatásokra van szükség e területen is, melyeknek eredményei sikeresen felhasználhatók a magyar nyelvtanításnál Bulgáriában.

Irodalom

A mai magyar nyelv rendszere. I. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.

Dr. Bödey József—Nagypál Teréz: Bolgár nyelvkönyv. Tankönyvkiadó, Budapest, 1963.

Sipos István—Szűcs József: Magyar nyelvkönyv bolgárok számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.

Л. Андрейчин, К. Попов, Ст. Стоянов: Граматика на българския език, Наука и изкуство, София, 1977.

Д. Тилков, Т. Бояджиев: Българска фонетика, Наука и изкуство, София, 1977.

Mit kívánnak az olaszok a magyartanuláshoz?

Pálinkás László bibliográfiáját lapozgatva¹ láthatjuk, hogy 1827-től, amikor *Deák Zsigmond* nyelvtana megjelent², a XIX. század folyamán kilenc olasz nyelvű magyar nyelvtan és négy kétnyelvű szótár látott napvilágot.³ Az olasz, illetve magyar szavakat is tartalmazó többnyelvű szótárak már a XVI. század első felében felbukkannak.⁴ Később, bár csak a XVIII. század végétől, magyar, olasz és német nyelvű társalgási zsebkönyvek jelennek meg.⁵ Ezeket nem is részletezzük most, hiszen meglehetősen ismert forrásokról van szó. Nyilvánvaló, hogy bár a XVI. századi kulturális újjászületés légköre kedvezett az olasz–magyar kapcsolatoknak is, csak a múlt század elejétől mutatnak az olaszok a magyarok iránt, illetve a magyarok az olaszok iránt — eltekintve a kozmopolita humanisztikus törekvésektől — olyan igényt, hogy kapcsolataikat nyelvkönyvekkel is megerősítsék, amelyek, bár magyarok írták őket, csakis olaszoknak szólnak, ugyanis olaszul íródtak. Szintén a XIX. században közlik az első két magyar irodalomtörténetet olaszul,⁶ de a magyar irodalom Olaszországban csak a mi századunkban terjed el, legfőképpen prózai, lírai és színpadi művek fordításával. Ezek nemcsak önálló kötetekben, hanem folyóiratokban és napilapokban is megjelentek, mint például az *I Nostri Quaderni*-ben, a *Due Lire di Novelle*-ben, a *Termini*-ben és így tovább,⁷ amelyek időnként különszámokat szenteltek a magyar irodalomnak, míg mások, így különböző vidéki napilapok megelégedtek azzal, hogy egy-egy novellát, vagy költeményt közöljenek, így csillapítván az akkor még nyugatias neveltetésű átlagos olasz kultúrizlés érdeklődését az egzotikum iránt.

Bibliográfiai munkánkban, amely *Pálinkás* szövegét hivatott időrendi, és tematikai szempontból kiegészíteni,⁸ és amelyben helyet találnak — az irodalmi és színpadi témákon kívül — a létező kevéske magyar etnológiai, etnográfiai és népművészeti munkák, valamint a számosabb, nemcsak az olasz–magyar irodalmi, hanem a tágabb értelemben vett kulturális kapcsolatokról szóló, olaszul megjelent munkák is, tapasztalhattuk, milyen fontos a kultúra szociológusai és történészei számára bármilyen kiadvány, amely századunk első felében Olaszországban még oly alkalomszerűen is jelent meg.

Ezek is, jellegüknél fogva — ellentétben a tudományos kiadványokkal, melyek a bennfentesekhez szólnak —, hozzájárultak az utóbbi idők könnyebb kommunikációs lehetőségeinek megteremtésével Magyarország irodalmi és kulturális tapasztalatainak tudatosításához.

Ez a kultúra már nem a divathoz, a hagyományokhoz, vagy — mint a huszadik század első felében oly gyakran — a pusztá tetszéshez kötődően igézi meg az embert, ha-

nem azért és főleg azért, mert ha áttételek nélkül, komolyan, meggondoltan közeledünk a magyarok kulturális és művészeti alkotásaihoz, az pozitív összehasonlítást és megújulást jelent, annál is inkább, mivel az olasz — magyar kulturális kapcsolatok igen távoli múltra tekintenek vissza.

Nyugodtan megírhatnánk ezeknek a kapcsolatoknak a történetét. Legalábbis a mi olasz levéltáraink tele vannak meglehetősen érdekes, kiadatlan dokumentumokkal, s az is világos, hogy ezek a kapcsolatok kedvezően hatnak azokra a törekvésekre, hogy olasz részről elmélyítsék a magyar kultúra tanulmányozását.

De nem hisszük, hogy ez lenne az elsődleges ösztönző erő, amely az olasz kutatókat Magyarország felé irányítja. Az igazi igény csak akkor fog, mondhatni második ütemben, megszületni, amikor nemcsak a magyar mesterműveknek, hanem „európai örökségünkhöz kötődésünket”⁹ magukban foglaló műveknek — eleinte fordításban történő — olvasása fogja ösztönözni az irodalomra, mint művészetre vonatkozó kérdésfeltevést és a tematikai hasonlóságokat illető problémakör vizsgálatát.

Világos, hogy az igazolásra és kutatásra való ilyenfajta törekvések megkövetelik, hogy rendelkezésre álljanak a magyarul való olvasáshoz az eszközök is, hogy folyamatosan jobban megismerjük az egész „kulturális tevékenységet”, és ennek történelmi hátterét is.

Úgy gondoljuk tehát, hogy a regények, költői művek és az általános gondolatvilágot tükröző műveknek az olvasása kötheti le kiváltképpen az olaszok Magyarország felé irányuló figyelmét, mégpedig joggal „az emberi kultúra egyetemesítése”-ként¹⁰ értelmezett folyamatként, amely a különböző népek kulturális értékeinek megismerésére ösztönöz.

Amint azt már 1973-ban a páduai tanácskozáson is¹¹ megjegyezték, az egyetemeken az általános nyelvészet oktatásának az újjászületése a későbbiekben hozzájárul a magyar nyelv tanulásához is, ez pedig a többi finnugor nyelvvel együtt érdekes jellegzetességeket tár fel az indoeurópai nyelvekkel foglalkozók előtt a tipológiai és kontrasztív összehasonlítások terén folyó kutatásokkal kapcsolatban. Itt is az interrelációk területén való kutatásokról van szó, ebben az esetben a specifikusan nyelvészeti kölcsönhatásokról. Nyilván ebben az értelemben is úgy kell felfogni a nyelvet, mint a „kultúra hordozóját” és nemcsak mint „kommunikációs eszközt”.¹² A többi követelmény között, főleg egyetemi szinten, Olaszországban egyre gyakoribb az, hogy megismerhessék a magyar filmművészetet, képzőművészetet és főleg a zenét, ezért egyre inkább szükség van a folyamatos tapasztalatcserére azokkal a külföldi kollégákkal, akik ilyen kérdésekkel foglalkoznak. De szükség van a kiadványok cseréjére is; tehát ezek és az együttműködés más útjai lassan nélkülözhetetlenek lesznek, és egyre inkább ki kell őket terjeszteni, hogy megfelelő együttműködés alakuljon ki. Kiadói szinten az olaszra fordított magyar könyv elenyészően ritka, már csak azért is, mert az olasz könyvkiadás a nagy példányszám eladásán nyugszik (gondoljunk csak *Guanda Főnix*-re vagy a *Fussi-Sansoni* sorozatra, vagy arra, hogy Magyarországon meglehetősen ritka az olasz nyelvű kiadvány, és hogy itt az olasz az angolhoz, a franciához, a némethez vagy az oroszhoz képest igazán Hamupipőke . . .).

Olaszországban a fenti értelemben vett tevékenységi körök egyre szélesebbek s egyre komolyabbak a szándékok.

Annak ellenére, hogy a diákoknak mintegy felét az egzotikum iránti régi kíváncsiság maradványai vonzzák, növekvő igyekezet nyilvánul meg a célok heterogenitásával és az érdeklődés bonyolult differenciálódásával szemben, ami egyrészt az oktatást teszi nehezebbé, másrészt azonban a magyar kultúra pártfogóinak számos munkalehetőséget kínál, kiváltképpen, ha mint azt *Nulla Minissi*¹³ megjegyezte, az eurocentrizmus — amely nemrégén még a nyugat-európai kultúrát részesítette előnyben — letűntével új távlatok nyílnak meg, nevezetesen lehetővé vált a nyugati és a nem nyugati kultúrák minden korlát nélküli elemzése. Így a valóságos antik találkozás, a különböző kultúrák Kelet-Európában végbement történelmi egyesülése végre valódi értékében, sajátos formájában jelenik meg — nem marginális szinten, mint a nyugati kultúra problémáit és megjelenési formáit értelmező járulékos jelenség, ahogy ez sajnos majdnem mindig előfordult a nyugatias képzettségű kutatók hagyományos előítéletei következtében.

Az úgynevezett „európai lelkiismereti válság” szerencsére kiélesedett, fontos és mélységesen új történelmi fordulatot eredményezve általában az orientalisztika és különösen a magyar tanulásában. Így a magyar tudósok véleménye az olasz kutatók számára sokféle szempontból fontossá válik, a specifikusan kritikai, irodalmi szemponttól a módszertanüig, a modern filológiaiától az irodalomtudományi elmélet szempontjáig, az összehasonlító kutatás tapasztalataitól a folklór tanulmányozásáig és így tovább. Mindezek alkalmazása és összevetése csakis hasznos lehet a tudományos kutatás fejlődésére.

Másrészt és más szinten, azaz a mindennapi didaktika szintjén, vagyis hogy az egyedül dolgozó tudós hogyan tanulhat meg magyarul, nélkülözhetetlenek lennének auditív segédeszközök (lemezek vagy kazetták; tudomásunk szerint Linguaphone módszerű kielégítő, magyar nyelvleckék lemezen csak németek számára készültek Lipcsében és angolok számára Budapesten, tehát „Learn Hungarian”), és örök panasz, hogy lehetetlen jó magyar—olasz és olasz—magyar szótárt találni a szokásos zsebszótáron kívül (jelen pillanatban Olaszországban sehol sem lehet kapni magyar—olasz szótárt). Akkor pedig falra hányt borsó az egész! Felesleges különböző tudományos problémákat vitatnunk, ha ilyen banális akadályokkal találjuk szembe magunkat. És egy ilyen gondot előnyben kell részesíteni mindenféle elméleti kérdéssel szemben.

Jegyzetek

1. Pálinkás László: *Avviamento allo studio della lingua e della letteratura ungherese*, Napoli, 1970.
2. uo. 3. l.
3. uo. 4. l.
4. uo. 6—7. l.
5. uo. 7. l.
6. uo. 13. l.
7. uo. 65—66. l.

8. Carla Corradi: Bibliografia delle opere in lingua italiana di interesse finno-ugrico e specificamente ungherese, Napoli, 1981. I. kötet.
9. Convegno sui problemi dell'insegnamento della lingua e letteratura ungherese in Italia, Padova, 1975., Fábíán Pál és Fogarasi Miklós gondozásában, 36. l.
10. uo. 21. l.
11. uo. 18—19. l.
12. uo. 19. l.
13. uo. 38—39. l.

Magyartanítás Olaszországban¹

Jól tudom, hogy nem én vagyok a legméltóbb arra, hogy akár röviden is foglalkozzam az olaszországi magyartanítás témájával. Mindazonáltal lelkesen teszek eleget a Társaság főtítkára, Klaniczay Tibor akadémikus úr felkérésének, hogy beszéljek, különböző megfontolásokból is, ezen a fontos nemzetközi kongresszuson, bocsánatot kérve mindenekelőtt rossz magyarságomért.

Előljáróban szeretném átadni mesterem, az évek óta súlyos beteg *Carlo Tagliavini* professzor üdvözlését, aki, mint köztudott, az olasz—magyar kulturális kapcsolatok egyik főalakja volt az utóbbi évtizedekben. Tagliavini ezenkívül vérbeli hungarológus: több fontos munkát szentelt a magyar—olasz nyelvi kapcsolatoknak és tudományos alapon népszerűsítette Olaszországban a magyar nyelvet és kultúrát, gyakran a finnugrisztika keretén belül. Több alkalommal írt a magyar—román kapcsolatokról is, megelőlegezve — bár csak egy-két ponton — budapesti utóda, *Tamás Lajos* professzor *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen* című kitűnő művét, amely hosszú évek kutatómunkája eredményeképpen 1966-ban jelent meg. Mesterem, Tagliavini professzor széles körű, közvetlen ismeretekre is támaszkodva kiválóan adhatta volna elő ezt a témát, amelyet én a továbbiakban röviden foglalkozok össze. De hadd említsem meg újra, különösen fiatalabb magyar kollégáimnak, akik nem ismerhették, hogy Tagliavini 1929-től 1935-ig, vagyis tizennégy féléven keresztül itt Budapesten az újlatin nyelvészeti tanszék rendes tanára volt, és román filológiát is előadott. Az akkor még egészen fiatal oktató Budapesten nagy szeretetnek és megbecsülésnek örvendett, 1935-ben pedig meghívták a *Padovai Egyetem Nyelvtudományi Tanszékére*, ahol megszakítás nélkül 1973-ig tanított. A *Budapesti tudományegyetemi romanisztikai dolgozatokban* vezetése alatt kilenc monográfia jelent meg, közöttük *Bató Mária* tanulmánya a *Veglia-i venét dialektusról* (1933), *Nyitray Etelé* az *Adige felső folyása menti Luson és Funés völgyek helyneveiről* (1934), vagy például *Kovács Johanna* dolgozata a közép-ladin dialektusok névszóképzőiről (1934). Tagliavininek ebben az időszakban Budapesten kitűnő tanítványai voltak; közülük hadd említsem meg a néhány éve elhunyt *Gáldi László* professzort, akivel volt szerencsém több alkalommal találkozni, s ilyenkor mindig nagy elismeréssel beszélt olasz mesteréről.

Itt rögtön hozzá kell tennem, hogy hasonlóan meleg rokonszenvet és őszinte megbecsülést táplálunk magyar kollégáink és barátaink iránt, akik közül sokan tanítottak a mi padovai egyetemünkön, mint a humanista költő, Janus Pannonius és a humanista történész, nyelvész Zsámboki (Sambucus) késői örökösei.

Az olaszországi magyartanításról és az itteni hungarológiai tanulmányokról adandó rövid áttekintésemben főként Várady Imre és Tóth László² néhány munkájára támaszkodom, de a legújabb időszakra vonatkozóan személyes tapasztalataimat is felhasználhatom, mert több olaszországi hungarológiai találkozón vettem részt.

Úgy látszik tehát, hogy a magyar nyelv első olasz ismerői között is először a híres bolognai poliglottot, *Giuseppe Mezzofanti* bíborost kell említeni (1744—1849), mint erről *Emilio Teza*³ egy rövid cikkéből értesülünk; rögtön követi őt *Bourbon Károly Lajos*, Lucca hercege: neki szentelte egyébként az első olaszországi magyar nyelvtant *Deáky Zsigmond* (1795—1872) *Grammatica ungherese ad uso degli Italiani* címmel, amely 1827-ben jelent meg Rómában⁴. Szerzője egyházi ember volt, akit a nemes herceg Ferdinánd nevű fiacskája mellé fogadott fel nevelőnek. Ferdinánd később Párma hercege lett, Deáky pedig előzőleg a nevezetes Eszterházy családnál volt pedagógus. Deáky nyelvtana valószínűleg nem terjedt el széles körben, mert amikor bevezették a magyaroktatást a fiumei gimnázium-líceumban, abban a városban tehát, amely köztudottan a magyar és az olasz kultúra összekötő hídjá volt, *Császár Ferenc* (1807—1856), a Tudományos Akadémia levelező tagja, Dante, Foscolo és Pellico fordítója nem említi nyelvtanában (1833, Pest) Deáky művét; sőt Császár abban a hitben élt, hogy ő az első, aki ilyen fontos szolgálatot tesz a két nemzetnek. Érdekességgéppen megjegyzem, hogy a magyar nyelv itáliai elterjesztéséhez egy olasz is hozzájárult, mégpedig *Vittorio Scaetta* veronai ügyvéd, aki *Takács Imre* eredetileg német nyelvű kézikönyvét fordította le és alkalmazta olaszra, a következő címmel: „*l'arte di diventare un perfetto Ungherese in sole dodici lezioni*”, vagyis, hogy miként lehetünk tökéletes magyarok mindössze tizenkét lecke után. Várady Imre fedezte fel Scaetta kiadványát, mely valószínűleg 1862-ben jelent meg Veronában, a fordító-átdolgozó gondozásában. A nyelvkönyvet egy hasonló, szintén Scaettától származó, de kéziratban maradt munkával együtt 1874-ben pedagógiai kiállításon is bemutatták. Az utóbbi címe: „*Nuovo metodo di Ollendorf per imparare a leggere scrivere e parlare una lingua in sei mesi; Guida per apprendere la lingua ungherese ad uso delle scuole e dell'insegnamento privato, compilata dalla terza edizione di quella del professore Francesco Ney della Scuola Superiore di Pest dall'avvocato Vittoria Scaetta, Verona*”, azaz: „Új Ollendorf-módszer, mellyel hat hónap alatt meg lehet tanulni írni, olvasni és beszélni valamely nyelvet; Kalauz a magyar nyelv megtanulásához iskolai és magántanulói használatra, szerkesztette Vittorio Scaetta ügyvéd Veronában, Ney Ferenc, a pesti főiskola tanára nyelvtanának harmadik kiadásából”. Tóth László, aki figyelmesen megvizsgálta a veronai városi könyvtárban őrzött kéziratot, könnyen ki tudta mutatni, hogy ez a nyelvtan volt a forrása a Hoepli kiadó igen elterjedt és közismert kézikönyvének, mely azonban nagyon szerény munka, szinte hemzsegek benne a hibák. Ez a *Grammatica magiara con esercizi e vocabolario* először 1907-ben jelent meg, második kiadásban 1930-ban (sőt, nemrégiben újranyomták!). Szerzője a török származású torinói *Arturo Aly Belfádel*, aki más, jobbára csekély értékű nyelvészeti munkákat is írt. Belfádel nyelvtana jórészt Scaetta kiadatlan művéből meríti anyagát, még a gyakorlatok többsége is onnan való, mint ahogyan Tóth összevetéséből kiderül. Nekem is kezembe került fiatal éveimben: belőle tanultam az első magyar szavakat.

Mint köztudott, 1880 és 1910 között Fiumében pezsgő irodalmi és főleg didaktikai kiadói tevékenység folyt. Öt magyar nyelvtan látott napvilágot ebben az időszakban. Ezek a könyvek a soknyelvű város iskolái számára készültek, szerzőik: *Gresits* (1879), *Györök* (1880), *Lengyel* (1883), *Kőrösi* (1891, második kiadás 1893, harmadik 1903, negyedik 1918; második rész: 1893), valamint *Donáth* (1892, második kiadás 1898).⁵ Az első szótárak is Fiumében jelentek meg 1884-től kezdve, a legelső *Lengyel—Benkő—Donáth—Kavulyák—Sziggyártó* közös munkája 1884-ből és 1887-ből, majd ezt követte *Pauletigé* 1912-ben és *Gelletiché* 1914-ben. Az olasz—magyar szótárírás Kőrösivel ölt tekintélyes méreteket: munkája 1910-ben jelent meg Budapesten. *Kőrösi Sándor* ezenkívül a magyar nyelv olasz jövevényszavairól szóló első tanulmány szerzője, mely *A magyar nyelvbeli olasz elemek* címmel 1892-ben látott napvilágot Fiumében, több évtizeddel megelőzve *Karinthy Ferenc* hasonló, de teljesebb *Olasz jövevényszavaink* című munkáját (Budapest, 1947). A kivétel nélkül kiváló modern nyelvkönyvek valódi tudósok és nyelvoktatók művei: közöttük Várady Imréé az első, melynek nagyobb kiadása 1931-ből való, a Valmartina-féle „Lingue estere” (Idegen nyelvek) sorozatban megjelent rövid kis kézikönyv pedig 1949-es (második kiadás: 1965, harmadik kiadás: 1968). A következő *Tóth Lászlóé* (*La lingua magiara*, Nápoly, 1939; második kiadás: 1948, harmadik kiadás: 1964), a legújabb pedig *Fábián Pálé* (*Manuale della lingua ungherese*, Budapest 1970). Mind Tóth, mind pedig Fábián műve példás módszereket és rendező elvet követ a nehéz anyag taglalásában, valamint hasznos szemléltető ábrákat is alkalmaz. A legújabbkori kétnyelvű szótárírást elsőként *Koltay-Kastner Jenő* művei képviselik (Pécs, 1930: olasz—magyar; 1943: magyar—olasz), beleértve a későbbi újranyomásokat és a nagyszabású, 1512 lapos magyar—olasz szótárt, mely 1963-ban jelent meg Budapesten. Ennek fordított megfelelője *Herczeg Gyula* kétkötetes olasz—magyar szótára (Budapest, 1952; újabb kiadás 1967). A kétkötetes kisserő szótár is, amelynek harmadik kiadása 1966-ban látott napvilágot, az ő munkája, aki az olasz mondatban ismert kutatója.

Az olaszországi hivatalos magyar tanárok közül *Márffy Oszkárt* kell említenünk elsőként, aki 1930-ban kezdte nyelvóráit a *Milánói Katolikus Egyetemen*. Később a magyar oktatás áterjedt a *Milánói Állami Egyetemre*, majd pedig a torinói és a genovai egyetemre is. Ezt a gyakorlati tanítást egyébként megelőzték a *Kelet-európai Intézetben* (Istituto per l'Europa Orientale) adott órák, 1928-tól kezdődően. Ezeket történelmi és irodalmi előadások kísérték, melyeket a római egyetemen megbízott tanárként 1930-tól Várady Imre tartott. Várady 1942-től Bolognában rendes tanár lett, és itt egészen 1966-ig vezette a tanszéket. Futólag szeretnék utalni az olasz hungarológusokra, akik — főleg ami a nyelvészeti kutatásokat illeti — bizony nincsenek sokan. Tanulmányozta a magyar nyelvet és filológiát a már említett *Emilio Teza*, aki különféle nyelvekkel foglalkozott rövidebb alkalmi írásokban, melyek jobbára nehezen hozzáférhetők. Meg kell emlékeznünk *Paolo Emilio Pavoliniról*, aki főként a finnugrisztika körében tevékenykedett és még egyszer mesteremről, *Carlo Tagliaviniről*. Ne felejtjük el azonban, hogy éppen az utóbbi években több, finnugrisztikával foglalkozó fiatal kutató jelentkezett. A múltra vonatkozóan még megemlíthetjük *Antonio Marassovich* kis népszerűsítő munkáját, *Caratteristiche*

fondamentali della lingua ungherese (A magyar nyelv alapvető jellegzetességei, Milano, 1936), mely egy-két általános finnugrisztikai ismeretet is ad.

Az olaszországi magyar nyelv- és irodalomtanításban tevékenykedő lektorok — később professzorok — között, a már említett Várady mellett, Tóth Lászlót, a *Római Magyar Akadémia* volt titkárát kell élre állítanunk, aki 1935-ben Róma első hivatalos lektorra lett, s ezzel egyidejűleg a *Nápolyi Keleti Intézet*ben és a *Nápolyi Egyetemen* is tanított, később pedig a magyar nyelv és irodalom megbízott tanáraként folytatta oktatómunkáját, egészen nyugállományba vonulásáig (1980). 1939 és 1943 között a magyar nyelv tanítása igen elterjedt volt Itália egyetemein, s a nagyszámú diákság már élvezhette a magyarországi nyári tanfolyamokat is. Kitűnő lektorok működtek egyetemeken, mégpedig — mint Tóth Lászlótól tudjuk — Bolognában, Firenzében, Genovában, Torinóban, Milánóban, Paviában, Padovában, Velencében, Rómában, Nápolyban, Triesztben és Fiumében.

A második világháborút követően rövid időre pangás állt be a két ország kulturális kapcsolataiban, de meg kell jegyezni, hogy a nevezetes Magyar Akadémia, melynek székhelye a római Falconieri palota, sohasem zárta be kapuit. Ebben az időben a magyart főként az Olaszországban maradt tanárok oktatták. Hamarosan azonban — Carlo Tagliavini tényleges érdeklődésének köszönhetően is — a két kormány ismét rendszeres kulturális kapcsolatokat hozott létre, melynek keretében Olaszország két egyetemére, Rómába és Padovába a magyar fél küld vendégtanárt. Rómába *Balázs János* professzor került, a neves klasszika-filológus és általános nyelvész, aki többek között *Giorgio Pasquali* olasz filológus tanítványa volt a pisai *Scuola Normale Superiorén*, Padovába pedig 1964-ben a nyelvész és egyben italianista *Fábián Pál* jött, aki itt 1969-ig tanított. Balázs Jánost Rómában *Szauder József*, a felvilágosodás irodalmának és a magyar—olasz irodalmi kapcsolatoknak kiváló ismerője váltotta fel, majd pedig a mindnyájunk által ismert *Klaniczay Tibor* akadémikus, aki számos mesterművel gazdagította többek között az olasz—magyar történelmi és irodalmi kapcsolatok kutatását. Padovában *Fábián Pál* után előbb *Sallay Géza* tanított, a budapesti Olasz Tanszék jelenlegi vezetője, 1973-tól pedig *Fogarasi Miklós*, aki most — *Benedek Nándor* után — a szegedi Olasz Tanszéket vezeti. Fogarasit, aki az olasz nyelv történetének tudósa és egy kitűnő olasz leíró nyelvtan szerzője, a *Venetói Tudományos, Irodalmi és Művészeti Intézet* nemrégiben tagjai közé választotta. Jelenleg Padovában már ötödik éve tanít *Szabó Győző*, a nyelvtanítás módszereinek találékony alkalmazója, az olasz nyelvi kérdés és a mai olasz nyelv jellegzetességeinek kutatója. Időközben *Klaniczay Tibor* Rómában *Sárközy Péter* váltotta, aki a felvilágosodás korszakával és Gramscival foglalkozik, Firenzébe pedig, *Pálinkás László* hirtelen elhunyt után, *Hubay Miklós*, a neves író és drámaíró került, s vele párhuzamosan itt tanít finnugort *Danilo Gheno*, a padovai iskola volt növendéke, akinek egy színvonalas, olasz nyelvű egyetemi finnugor jegyzetet köszönhetünk. Szintén finnugor filológiát oktat, immár 1979 óta Paviában *Gianguido Manzelli*, nagy reményekkel kecsegtető fiatal tudós, aki Fogarasival együtt közös tanítványunk volt. De hogy az itáliai hungarológiai oktatás képe teljes legyen, feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy a bolognai egyetemen — ahol Várady után néhány évig *Fábián* is tanított — jelenleg *Guglielmo Capacchi* és

Carla Corradi ad elő. A milánói Katolikus Egyetemen most is aktív tanár *Ruzicska Pál*, az Állami Egyetemen pedig *Síkos Anna* tanít. Nápolyban a finnugor tanítást olyan elsőrendű szakember vezeti mint *Nulló Minissi*, aki jelenleg az *Istituto Orientale*, az egyetemi rangú Keleti Intézet rektora; a magyarral pedig a fiatal *Marinella D' Alessandro* foglalkozik, aki gyermekkorából hozott kétnyelvűségét céltudatosan fejlesztette tovább. Előzőleg itt végzett eredményes oktató munkát *Éder Zoltán* is. Torinóban továbbra is a fiumei származású *Paolo Santarcangeli*, kiváló író és költő-fordító (sőt, újabban magyar nyelvű költő is) a megbízott tanár, *Gianpiero Cavaglia* segédletével; Velencében néhány éve a finnugor nyelvészettel is foglalkozó *Csillaghy András* tevékenykedik *Tóth Ilonával* együtt. *Csillaghy* vezérletével folyik egy éve az udinei magyar oktatás is, ahol *Caterina Tropea* segédkezik. Nem érintem itt az irodalmárok és a fordítók tevékenységét, akik közül *Umberto Albini* emelkedik ki, az ismert klasszika-filológus, a magyar irodalom szenvedélyes közvetítője.

Az olaszországi hungarológiai iskolából, főleg a magyar vagy olasz—magyar mesetek érdeként, több olyan diák került ki, akiknek magyar nyelvismerete lehetővé tette, hogy magyar intézetekben lektori kinevezést kapjanak, mint például *Maria Teresa Angelini Papp*, *Ezio Bernardelli* és előttük a már említett *Caterina Tropea* és *Danilo Gheno*.

Ehelyütt szeretnék néhány szót szentelni azoknak az érdekes magyar kutatóknak, akik az olasz—magyar művelődési kapcsolatokkal vagy általában italianisztikával foglalkoztak vagy foglalkoznak. Erről a tárgyról már röviden értekeztem a *Civiltà Italiana* című folyóiratban közzétett tanulmányomban, ahol is megpróbáltam érzékeltetni, hogy mennyit köszönhet Itália kitűnő magyar kollégáinknak, akik oly sokat tettek az olasz nyelv és kultúra magyarországi terjesztéséért. Mi olaszok csodálattal adózunk nemcsak a magyar oktatók valóban rendkívüli olasz nyelvi és irodalmi ismereteinek, hanem a magyar egyetemi intézetekből és az Olasz Kultúrintézetből kikerülő fiatal növendékek felkészültségének is. Az újabb nemzedékből itt csupán *Lax Évát* említeném meg, aki nemrégiben doktorált olasz dialektológiai, pontosabban venét dialektológiai témából, melyet én javasoltam, és feldolgozását részben én vezettem.

Kiemelendő, hogy azok között a magyar tudósok között, akik az olasz egyetemeken magyar nyelvet és irodalmat, valamint finnugor nyelvészetet tanítottak, sok jeles italianistát, irodalmárt és irodalomkritikust találunk. Írásaik gyakorta az olasz szakemberek körében is nagy érdeklődést váltottak ki. Ezen a helyen szeretnék még egyszer megemlékezni *Szander József*-ről és — bár nem tanított nálunk rendszeresen — *Kardos Tiborról*, aki számos művet írt a humanizmus és a reneszánsz témaköréből, aki Dante összes műveinek és Petrarca daloskönyvének magyar kiadását szerkesztette, és mestere volt egy sereg, Olaszországban is jól ismert fiatal italianistának.

Kíváncsi tehát, hogy az olasz—magyar kulturális kapcsolatok, melyek oly mélyrehatóak voltak a közelmúltban és olyan jók a jelenben is, tovább erősödjenek és tökéletesedjenek. Különösen hő óhajom, hogy egyetemem, a padovai egyetem — mely a múlt századokban is annyi, gyakran híressé lett diákot vonzott, elsősorban a Duna-medencéből, de más európai országokból is —, valamint a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem kapcsolatai a továbbiakban is számíthassanak mindkét fél odaadó részvételére,

s hogy a tudományos együttműködés, melynek a közös padovai—budapesti folyóirat, a „*Giano Pannonio*” az egyik megnyilvánulása, új találkozóik létrejöttében is kiteljesedjék.

Végül megemlítem, hogy Velence és Padova, s általában Veneto tartomány kapcsolatai a magyar nemzettel, mint tudjuk, különösen a középkorban igen elevenek voltak. Nagyon szerencsés volt ezért az én kedves kollégám és barátom, Balázs János⁶ etimológiai megsejtése, amikor az addig ismeretlen eredetűnek tartott *vendég* szót a velencei *venèdego*, vagyis — mint a középkori krónikák is igazolják — *veneticus* ’velencei’ jelentésű szó magyar adaptációjaként magyarázta. Régi román szövegekben is találkozunk ’velencei’ jelentésű *venetic* alakokkal, mely kétségtelenül bizánci előzményekre megy vissza.

Magyarország első vendégei tehát velenceiek voltak, s a nyelvhasználynak ezt a tanúságát nem cáfolják meg a világi és vallásos jellegű történeti hagyományok: gondoljunk csak a velencei nemes Sagredo családból származó Gellértre, aki a Szent György sziget apája volt egykor a lagúnák városában. Biztosíthatom tehát magyar kollégáimat, hogy Padovában mindig kivételes tisztelettel fogadott vendégek lesznek, annál is inkább, mert nagy érdemeket szereztek nálunk. Kívánom tehát, hogy a hagyományos olasz—magyar barátság és kulturális együttműködés a jövőben is virágozzék.

Jegyzetek

1. Ehelyütt mondok köszönetet Szabó Győző kollégámnak, aki volt szíves előadásom szövegét magyarra fordítani.
2. Lásd: Tóth László: Az olaszországi magyartanítás módszertani alapvetése, Budapest, 1943; Adalékok a XIX. századi olaszországi magyartanítás történetéhez, Roma (Katolikus Szemle kiadása) 1959; La grammatica ungherese di Verona rimasta in manoscritto, „Miscellanea di studi dedicati a Emerico Varady”, Bologna 1966, 30; I. Varady: Das Studium des Ungarischen und der finnisch-ugrischen Sprachwissenschaft an italienischen Universitäten. Ural-Altaische Jahrbücher, XXXVII. (1966), 125—134.
3. Emilio Teza: Mezzofanti kiadatlan magyar nyelvű két distichonja, Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok, Kolozsvár 1880. Vol. III. 11.
4. Erről a szerzőről és általában a Bourbonok valamint Párma magyar kapcsolatairól lásd Carla Corradi ösztönző feldolgozását: Parma e l’Ungheria, Parma 1975.
5. Massimiliano Gresits: Grammatica metodica della lingua ungherese, Fiume 1879; L. G. Györök: Grammatica metodica della lingua ungherese con esercizi pratici, vol. I, Fiume 1880; Giovanni Lengyel: Corso teorico-pratico di lingua ungherese scritta ad uso delle scuole e dello studio privato, Fiume 1883; Sándor Kőrösi: Grammatica teorico-pratica della lingua ungherese scritta ad uso delle scuole e dello studio privato, Budapest, 1891, második kiadás: Budapest 1893; Emerico Donath: Grammatica ungherese e libro di lettura, Fiume 1892 (1898²).
6. Nagy elégtétel volt számomra, hogy én mutathattam be az Istituto Veneto di scienze lettere ed arti (CXXVII, 1978—79, 669—77) közleményeiben Balázs János alapvető felfedezését a következő címmel: Veneti e Veneziani: I primi ospiti in Ungheria.

DANILO GHENO

(Firenze)

A magyar filológia oktatása és kutatása Olaszországban

1. Az *olaszországi magyartanítás módszertani alapvetése* című dolgozatban, amely 1943-ban jelent meg Budapesten (*Neveléstudományi Dolgozatok*, 4.), Tóth László közli, hogy a magyar nyelvet (és irodalmat) akkoriban 12 olasz városban oktatták egyetemi szinten: t. i. Torinóban, Milánóban, Paviában, Genovában, Padovában, Velencében, Triesztben, Fiumében, Bolognában, Firenzében, Rómában, Nápolyban (ld. 45. l. térkép). Valójában, bár 12 várost sorol fel, az olasz hallgatók 14 egyetemen, ill. főiskolán sajátíthatták el a magyart: Milánóban és Nápolyban ez a tantárgy két egyetemen is jelen volt (Università Cattolica és Università Statale, ill. Istituto Universitario Orientale és Università).

Mintegy húsz évvel később némileg megváltozott helyzettel találkozunk. Jól tükrözi ezt Várady Imre *Das Studium des Ungarischen und der finnisch-ugrischen Sprachwissenschaft an italienischen Universitäten* című cikke (*Ural-Altaische Jahrbücher*, XXXVII, 1966. 125—135.). Ebből a cikkből megtudjuk, hogy a hungarológiát „gegenwärtig an sieben Universitäten . . . (Mailand, Padova, Bologna, Florenz, Rom, Neapel und Bari)” (134. l.) tanítják, vagyis — Várady tévedését kiigazítva — nyolc intézményben, tekintve, hogy Milánóban két egyetemről van szó.

A hatvanas évek közepe táján tehát hat egyetemen, a nápolyi Universitát is beleértve (Fiumét érthetően nem vesszük számításba), nincs már magyartanítás.

E visszaesésnek, amelyet a Bariiban felállított lektorátus nyilvánvalóan nem pótol, különféle okai lehetnek. Az egyik legfontosabb az, hogy a háború után Magyarország és Olaszország között a hivatalos tudományos-kulturális kapcsolatok igen lassan élednek újra. Csupán 1964-ben jön létre az első kulturális egyezmény, amelynek értelmében a padovai és a római egyetem magyar nyelvet és irodalmat előadó ún. vendégtanárt kap közvetlenül Magyarországról (Fábián Pál, ill. Balázs János).

Hogy időközben hat tanszék fennmaradt, az kizárólag négy Olaszországban élő, magyar professzor önfeláldozásának és jóakaratának köszönhető; ezek név szerint: Pálincás László (Firenzében), Ruzicska Pál (Milánóban), Tóth László (Nápolyban és Bariiban) és Várady Imre (Bolognában). Mi több, főleg az ő érdemük, hogy 1957 óta a finn-ugor filológia is belép az előbbi egyetemek tantervébe.

Jelenleg, újabb csaknem húsz év után, a hungarológia körülményei határozottan kedvezőbbek, sőt, az egyetemek számát illetően közel állunk a háború előtti szinthez. A *Tájékoztató a magyar nyelv és irodalom oktatásának egyetemi és főiskolai műhelyeiről* (Nem-

zetközi Magyar Filológiai Társaság, Budapest, 1980. 26—28. l.) című füzetből kitűnik, hogy tíz olasz egyetemen tartanak rendszeres magyar tanfolyamot. Ezt a számot tizenegyre kell helyesbíteni, minthogy nemrégiben egy új tanszék létesült Udinében.

Ezek szerint, 1981-ben a szóban forgó tudományág a következő egyetemeken van, képviselve: Torino, Miláno (két egyetemen), Pavia, Padova, Velence, Udine, Bologna, Firenze, Róma, Nápoly.

A fentiekhez fűzzük még hozzá, hogy Olaszországban a háború előtt és a hatvanas években a magyar nyelv- és irodalomtanárok 100%-a magyar anyanyelvű volt; ma 16 professzor közül (ide számítva a finnugristákat is) 6 olasz anyanyelvű: ez egy bizonyos értelemben önálló hungarológiai iskola fokozatos fejlődését tanúsítja. Egyébként hangsúlyoznunk kell, hogy ez a 16 professzor az egyik legnagyobb létszámú tantestület olyan országokéhoz képest is, amelyek szilárd hungarológiai-finnugrisztikai hagyományokkal rendelkeznek: az idézett *Tájékoztató* szerint pl. Finnországban 12, Franciaországban 10, az NDK-ban 8 ilyen oktatót találunk.

2. Arról, hogy a három különböző időszakban hányan tanultak magyarul, nincs pontos felmérésünk. Ennek ellenére Tóth és Várady utalásaiból (az ismert írásokban), továbbá személyes információk alapján módunkban áll néhány adattal szolgálni.

1940 körül egész Olaszországban (Fiumét is beleértve) a magyar szakos hallgatók hozzávetőleg százan voltak, és a legnagyobb évi látogatottság Rómában elérte a 30, Bolognában pedig a 25 főt; s a hungarológia területén összesen egy ucatnyi szakdolgozat készült.

A hatvanas évek közepe felé a magyarral foglalkozók száma kb. hatvanra csökken, maximum 20 (a két milánói egyetemen) és minimum 3 (a padovai egyetemen) között ingadozva; ugyanakkor azonban huszan szakdolgoznak a témában.

Az 1980—81. tanévben nálunk a magyar nyelv- és irodalom-, valamint a finnugor filológia-órákat 140 személy látogatta, nevezetesen 7 Firenzében, 13 Velencében, 5 Udinében, 24 Rómában, 38 Bolognában, 20 Nápolyban stb. Ami Firenzét illeti, hozzátehetem, hogy a fenti hétből négyen hungarológiai vagy finnugrisztikai területen diplomáznak.

3. A háború előtti és a hatvanas évekbeli tanévek hungarológiai programjaira nem érdemes itt hosszasan kitérnünk. Elégedjünk meg egy gyors visszapillantással.

1943 előtt a tantervek szinte kivétel nélkül az irodalomra szorítkoztak (nem szólva természetesen a túlnyomóan leíró jellegű nyelvleckékről). Tóthtól (i. m. 30. l.) arra következtethetünk, hogy pl. Rómában — a költők közül — Adyt, Kosztolányit, Babitsot, József Attilát, Juhász Gyulát, Tóth Árpádot stb., — az elbeszélők közül — Gárdonyit, Móriczot, Zilahyt, Szabó Dezsőt, Nyíró, Tamásit, Mórát stb. tanulmányozták vagy olvasták. E periódus szakdolgozatainak címéből láthatjuk, hogy szívesen foglalkoztak Petőfivel és Herczeg Ferencsel is.

Az 1964 és 1967 közötti időről tudjuk, hogy pl. Padovában az előadások többnyire általános tárgy körül forogtak: t. i. a magyar irodalmat a legjellegzetesebb mozzanataiban mutatták be, míg a nyelvi kérdéseket összehasonlító és történeti szempontból is kezdték tárgyalni. Többé-kevésbé ugyanezt a módszert követték Firenzében is, ahol viszont a nyelvtörténeti szféra előrehaladottabb volt. A szakdolgozatok témái igen válto-

zatosak: Kosztolányi Dezső lírájától (1963—64-es tanév, *Mariolina Troyse*, Bari) Széchenyi István naplójáig (1965—66, *Giovanni Zauli*, Bologna), Ady Endre költészetétől (1963—64, *Caterina Tropea*, Firenze) az olaszok számára írt magyar nyelvtanok történetéig (1966—67, *Giuseppina Vitalone*, Milano) stb.

Most pedig tekintsük át részletesebben a mai helyzetet.

Általános tendencia az olaszországi magyar tanszékek didaktikai terveiben az irodalom előnyben részesítése a nyelvvel szemben. Ez utóbbiról azt mondhatjuk, hogy mintegy az irodalmi órák alátámasztásául szolgál. Magukat a finnugor filológia-órákat legnagyobbreszt úgy fogják fel, mint a magyar tanfolyamok kiegészítését: ez gyakran az oktatók „magyarközpontú” beállítottságától függ, továbbá attól, hogy — Bologna és Firenze kivételével — a magyar professzor finnugor filológiát is előad.

Az irodalomra visszatérve megállapíthatjuk, hogy a leggyakoribb téma a magyar irodalmi jelenségek történelmi folyamatukban való elemzése. Így pl. az 1979—80-as és 1980—81-es tanévekben a milánói Università Cattolicán és Paviában *Ruzicska Pál* a magyar lírát általában és a mai lírát taglalta, Torinóban *Paolo Santarcangeli* a modern irodalom irányzataival, Padovában *Szabó Győző* a XX. század és napjaink irodalmával, Firenzében *Hubay Miklós* a XIX. század költészetével és drámáival, Rómában *Sárközy Péter* a XIX. század második felének és a felvilágosodás-romantika korszakának irodalmával, Nápolyban *Tóth László* a XIX. századi irodalommal és ezen belül a lírával, ugyancsak Nápolyban *Amadeo Di Francesco* a régi középkori irodalommal és a XVI. század novellisztikájával foglalkozott.

Mindazonáltal nem hiányzik a programokból egyes irodalmi alakok, műfajok vagy mozgalmak elmélyítése sem. Az utóbbi tanévekben, többek között, Torinóban *Gianpiero Cavaglia* a Tanácsköztársaság korának avantgarde poétikáját és Krúdy olasz párhuzamait, Milánóban és Paviában *Ruzicska Berda József* líráját, Udinében *Andrea Csillaghy* a XX. századi költészet szürrealista stílusirányzatát, Firenzében *Hubay Illyés Gyula* és *Vas István* költészetét mutatta be.

A kimondottan nyelvészeti jellegű tanfolyamok közül csak néhányat emelünk ki: 1978—79-ben Velencében *Csillaghy Bornemisza* ördögi kísérteteinek vallásos és sámani szókinsét tárgyalta, jómagam pedig Firenzében a finn nyelvújítási kérdést és magyar analógiáit vitattam (a jövő évben a magyar nyelv regionális változatait szándékozom feldolgozni).

4. Az egyetemi előadásokon túlmenően az említett professzorok többé-kevésbé intenzív kutatási munkát is végeznek, folytatva ezzel a múlt század második felében megkezdett hungarológiai hagyományt. A száz év folyamán (1969-ig) olasz szerzők által publikált tanulmányok számáról képet nyújt *Pálincás László* *Avviamento allo studio della lingua e letteratura ungherese* (Napoli, 1970) című kötete. 1864 és 1969 között 204 a magyar irodalomról, nyelvről, történelemről és kultúráról szóló értekezést nyomtattak. Körülbelül ugyanezekben az években 500 magyar irodalmi alkotást fordítottak olaszra. Ha idesoroljuk azokat az antológiákat, amelyekben magyar írók is szerepelnek, a fordítások száma 572-re emelkedik.

1960 és '70 között napvilágot láttak vagy új kiadást értek meg az olasz hungaroló-

gusok részére immár nélkülözhetetlen kézikönyvek, úgymint: *Paolo Ruzicska: Storia della letteratura ungherese* (Milano, 1963); *Folco Tempesti: La letteratura ungherese* (Firenze—Milano, 1969); *Paolo Santarcangeli: Lirica ungherese del '900* (Parma, 1962); *László Tóth: Grammatica ungherese* (Bari, 1964³; utolsó kiad.: Napoli, 1974); *Emérico Várady: Grammatica della lingua ungherese* (Firenze, 1965², 1968³) stb.

Az Olaszországban működő hungarológusok által jelenleg folytatott kutatások igen sokrétűek, s főként nem az átfogó művek (irodalomtörténetek, nyelvtanok és hasonlók), hanem módszertani-kritikai szempontból jól megalapozott monografikus feldolgozások felé irányulnak.

Hely hiányában nem sorolhatjuk itt fel a — mondjuk — 1977 és 1981 között írt tanulmányokat. Mindössze néhányat idézünk (és csak az olasz nyelvűek közül).

Irodalmi téren: *P. Ruzicska: Pietro Pázmány traduttore di Tomaso da Kempfen (Venezia e Ungheria nel contesto del Barocco europeo, Firenze, 1979)*; *Gy. Szabó: Attivismo e tensione ideologica nelle poesie di Ady (Ungheria Oggi, 7—8, Roma, 1977)*; *L. Tóth: I poeti ungheresi Weöres e Illyés (Il Mattino, Napoli, 1979)*; *Amedeo Di Francesco: Il canzoniere di Ferenc Wathay (A. I. O. N., XX—XXI, Napoli, 1979)* stb.

Nyelvészeti téren: *Giovan Battista Pellegrini: Alcuni italianismi dell'ungherese e loro vie di diffusione (Il problema della traduzione e la diffusione della letteratura ungherese in Italia, Secondo incontro dei professori di ungherese in Italia (Napoli, 5—7 novembre 1975), Napoli, 1977)*; *Gianguido Manzelli: L'apporto italiano nei prestiti di origine orientale di mediazione europea nell'ungherese (Giano Pannonio, 1, Padova, 1978)*; *D. Gheno: L'evolversi di alcuni concetti in finnico con i raffronti ungheresi (uo.) stb. A nyomtatás alatt levő nyelvészeti jellegű munkákat illetően ld.: G. Manzelli: Aspetti tipologici delle costruzioni possessive nell'ungherese (Atti del IV convegno interuniversitario dei magiaristi e finno-ugristi italiani, Torino, 16—18 ottobre 1975)*; *Gy. Szabó: Calchi di origine italiana nel linguaggio politico ungherese (Miscellanea per il 60mo genetliaco del prof. G. B. Pellegrini, Università di Padova)*; *Gy. Szabó: Introduzione allo studio del verbo ungherese (Quaderni dell'Istituto di Glottologia, Università di Padova)* stb.

Helytelen lenne figyelmen kívül hagynunk a fordításokat.

Szépirodalom: *Sándor Weöres: La nascita della poesia — Verso la perfezione, ford., előszóval és jegyzetekkel ellátta P. Santarcangeli (Torino, 1977)*; *Mihály Babits: Libro di Giona, ford. Paolo Castruccio, Attila Fáj előszavával (Genova, 1977)*; *A. Károly Berczeli: Figlio del sole, ford. és a bevezetőt írta Carla Corradi (Parma, 1978)*; *Gyula Illyés: La vela inclinata, ford. és az előszót írta Umberto Albini (Genova, 1980)* stb.

Nyelvészet: *Sándor Károly: Semantica, ford., átdolgozta és bevezetővel ellátta D. Gheno (Napoli, 1980).*

Befejezésül szeretnék arra emlékeztetni, hogy az olasz hungarológusok (és finn-ugristák) 1973-tól kezdve kétévenként összegyűlnek valamely egyetemi székhelyen, hogy megvitassák az illető tudományágak didaktikai kérdéseit, s ugyanakkor számot adjanak kutatásaik eredményeiről. A „vendéglátó” egyetemek között eddig Padova, Nápoly, Velence, Torino és Róma szerepel.

A magyar nyelv és kultúra oktatásának kérdései egy francia egyetemen

A legnemesebb emberi tulajdonságok közé tartozik az egymás iránti érdeklődés, a kölcsönös bizalom és megbecsülés. S lehet-e megtisztelőbb feladat annál, hogy személyesen is részesei lehetünk egy olyan munkának, amely azt a feladatot tűzte ki célul maga elé, hogy két népet egymás megbecsülésére és megértésére tanítson. Mondhatnánk így is: szoktasson. Egymást megérteni, egymáshoz hozzászokni. Tovább szélesíteni azt a hidat, amelyet nemes elődök építettek, s amelyet ismert vagy kevésbé ismert, talán névtelen kortársaink tesznek egyre járhatóbbá. S ennek a hídnak a körvonalai hol élesebbek, hol elmosódottabbak, de a lényeges az: létezik, s általa összeköttetésben van a két part.

Magyar nyelvet tanítani, magyar kultúrát közvetíteni nem mindenki számára egyértelműen természetes. A kérdések itthon is és ott is elhangzanak; néha hosszadalmas magyarázkodásra is szükség van: igen, ezen és ezen a francia egyetemen létezik magyar lektorátus, oktatják a magyar nyelvet, s bárki meg is próbálkozhat vele. S ugyanabban a pillanatban már jönnek is a további kérdések: minek tanul valaki egyáltalán magyarul, s különösen akkor, ha még valaki nem is magyar származású félig-meddig?; kinek van egyáltalán szüksége arra, hogy kitaposatlan ösvényekre irányítsa lépteit, amikor haladhatna a jól bejárt, jelzett utakon is. Talán valamiféle diplomáciai munkához vagy egy futó turisztikai mámor kedvéért? A nem természetest kell tehát a válaszolónak természetessé formálni, mert ami természetes ebben a házban, nem ugyanaz a másikon. Nehéz legyőzni, korrigálni a kicsi és a nagy egymás mellé tételéből fakadó összevetést is. Ritka nyelv, kis nép. Kinek másnak van rá szüksége, mint aki beszél és írja? Egzotikum, unikum, romantikus felhangok! Mintha a nyelv valamiféle játékalkalmatosság, önmagában vett érdekesség lenne. Márpedig a nyelv nem csak lingvisztika! Aztán öröm: milyen jó, hogy a magyar nyelv is ott van a többi között.

Így igaz mégis: aki a magyar nyelvet akarja idegenekbe plántálni, szépséges, de nem könnyű feladatra vállalkozik. Először is a kisebbségi érzésekből fakadó reménytelenséget kell semmivé foszlatni. Sohasem állhatunk ki a világnyelveket beszélő külföldiek elé ezzel a pszichopatológiai tudattal. A rendhagyónak tűnő — de nem rokontalan! — nyelvünket vérmes illúziók nélkül kell közkinccsá tennünk. S nem is akármilyenné, hanem nemzetközi közkinccsé. Mert a magyar nyelv élő, eleven valóságában benne lüktet az az évezredek kultúrfolyamat, amelyet jobb szó híján magyar civilizációnak nevezhetünk. S ez a civilizáció, amely mindig is cselekvő részese volt

az európai és világkultúrának, nem maradhat bezárva az egzotikusnak, megtanulhatatlannak vagy netalántán kevés haszonnal járónak tartott magyar nyelv örökre ledugaszolt palackjában. A nyelv szellemét, erejét, különleges kifejezőkészségét és képességét vagyunk hivatottak kiszabadítani ebből a képletes palackból. A nyelv jószellemét.

A magyar nyelvet megszerettetni kell tudni. Megszerettetni és tiszteletet, elismerést ébresztetni iránta. S ezen a ponton a gyakorlati problémákra térek át. Mert nagy óvatosságra van szükség: a magyar nyelv konfúzus vagy sietős megközelítése, a túrelmetlenség, a túlbonyolítás, az erőltetett előrehaladás rövidesen megbosszulja magát, a tanulónak kedvét szegheti. Annak a tanárnak, aki vázlatosan foglalkozik csak például a magánhangzó harmónia kérdésével, kellemetlen meglepetésekben lesz része. A hallgatók még évek múlva sem — ha közben nem hagyják ott a küzdőteret — tudják megfelelően a szóhoz hozzáfűzni a toldalékokat. Óvatos, körültekintő előrehaladásra van tehát okvetlenül szükség, az „inkább keveset, de alaposan” arany szabályból kiindulva. A mutatószókkal és a névszói állítmánnyal is elővigyázatosan kell bánni. A tárgyas igeragozással is csínján, különösen az első évben. Könnyen áttekinthető és kezelhető igeragozási táblázatot kell adnunk a hallgatók kezébe. Ez a táblázat évekig jó szolgálatot tehet, de semmi esetre se zsúfoljuk tele kivételekkel, mivel a hallgatók nagy része nem kimondottan nyelvésznek készül. Az igeragozási rendszerben pontosan körül kell határolni azt, amivel a folyó évben foglalkozunk. Az alanyi és tárgyas ragozás esetében általában titokzatos hangulatok ébrednek a francia hallgatóban, ezért hasznos, ha ezen elnevezések mellett használjuk — a jobb megértés-megértetés érdekében — a „conjugaison générale” illetve a „conjugaison déterminée” terminusokat. Saját gyakorlatomban a kezdő évben a tárgyas ragozással érdemben nem is foglalkozunk, de — s ez igen lényeges pszichológiailag — előlegezve a későbbieket, számos alkalommal beszélünk róla, s így lassan lelkileg is hozzászoknak e ragozás meglétéhez. A nyelv szerkezetére a lélektani ráhangolás a legelső pillanattól kezdve elengedhetetlenül szükséges. Szerintem — kevés óraszám esetén — a máskülönben kitűnő direkt módszerrel is óvatosan kell bánni, mert habár automatizált nyelvi szegmentumok prosperálhatnak a hallgatói tudatban, a rendhagyó nyelvi alakok végleg elkedvetleníthetik őket. Úgy tűnik, hogy az emberi elme nehezen tűri a rendhagyóságot nyelvtanulás esetén. Csak egyetlen példát erre: a lélektanilag-lingvisztikailag jól megalapozott magánhangzó-harmónia és -illeszkedés esetében is komoly traumát okoz a többes számú *-ok*, *-ak* végződéspár. Ügyelnünk kell ezeken a jelentéktelennek tűnő, de a hallgatók számára forró pontokon arra, hogy esetenként inkább anekdotikusan intézzük el ezeket az „ijesztő szabálytalanságokat”, semminthogy bonyolult nyelvészeti fejtegetésekbe bocsátkozzunk. A legkényesebb és a tanári elcsúszásra is okot adó terület — s ezt mindenki jól tudja, aki valaha is a magyar nyelv tanításával próbálkozott, s éppen ezért ezen a területen nem árt alaposabb jártasságra szert tenni — a magyar nyelv szórendjének látszólagos kötetlensége. A hallgatók nem elégszenek meg félmagyarázatokkal, s különösen akkor nem, ha maga a tanár sem biztos a dolgában. A legjobb itt is, ha hallgatóinkat a legelső pillanattól kezdve szoktatjuk ehhez a kényes kérdéshez. Sok-sok példamondat kerüljön a táblára, minden felmerülő kérdésre igyekezzünk kimerítő vá-

laszt adni, hogy végül a hallgatóban tudati-érzelmi fokon lassan megvilágosodjon a magyar mondatban alapelve, az állítmány körül forgó mondatrészt hangsúlyozó konstelláció. Magunk számára is meglepetéseknek leszünk kitéve, s akármennyire is ismerni véljük a francia nyelvet, például a francia kiemelő szerkezettel való kontrasztivitással nem mindig tudunk eljutni a megnyugtató magyarázathoz. A „*Péter tanul sokat*”, „*Péter sokat tanul*”, „*Sokat Péter tanul*”, „*Sokat tanul Péter*” stb. mondatvariációk megfelelő és megnyugtató magyarázat nélkül affelé a nézet felé taszítják a gyengébb idegzetű hallgatót, hogy sohasem tudja adekvátan kifejezni gondolatait magyarul. A példa természetesen a legegyszerűbbek közül való.

Egyszerű, de tartalmas, világos, bőséges feladatanyagot magában foglaló nyelvi jegyzetet kell készítenünk, amelyet a tapasztalataink alapján érdemes folyamatosan módosítanunk részleteiben, s ezzel elérni vagy inkább megközelíteni azt az ideális maximumot, amely a francia hallgató magyartanulását a legjobban elősegíti. Nem szükséges teljesen a saját erőnkre támaszkodni — jól bevált nyelvtanítási anyagokra biztos támaszkodhatunk —, de természetesen a környezeti követelmények alapján kell dolgoznunk. Esetünkben a francia anyanyelvű hallgatókra kell figyelemmel lennünk. Magam részéről a budapesti *Nemzetközi Előkészítő Intézet* 1978 szeptemberében még használatban levő hat kötetes anyagának egy részét dolgoztam át, egészítettem ki megfelelő fordítási feladatokkal; a szövegeket a francia környezethez igazítottam, ha erre szükség volt. Egyes szövegeket francia egyetemi környezetbe helyeztem át, a neveket legtöbb helyen megváltoztattam, stb. Tizenhat, a feladatrendszerrel együtt terjedelmes leckét készítettem el így; tetszetős formátumú nyelvi jegyzet-kéziratként évekre elégséges példányszámban a tanszékünkön fénymásoltattam. Az első tíz lecke, tapasztalatom szerint, kezdők számára teljesen elégséges. A második évfolyamra marad a következő hat lecke, de ezt az anyagot már jócskán kiegészítem különféle nem nehéz nyelvi szöveggel, s ezen a ponton — de természetesen már elsőben is — a nyelv egyre inkább mint kultúráközvetítő szerepel. A szövegek kiválasztása legyen körültekintő és célratoró. (Jó néhány kiadványunk van, amelyből meríthetünk, így például a *Szülőföldünk* című kötetből rövidebb verseket, történeteket.) Bármilyen szöveget is használjunk, a francia nyelvű bevezető magyarázat elengedhetetlenül szükséges, mivel a más kultúrháttérű hallgatók körében élő francia ember számára idegen maradhat a szöveg tartalmi oldala. Civilizációs tevékenységünkhöz gyümölcsözően járulnak hozzá ezek a szövegek. (Például Móra, Gárdonyi rövidebb történetei, József Attila Altatója, Kassák Testvérkéje stb.) Ha például Janus Pannoniust, Balassit, Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt, később Adyt, József Attilát, Móriczot, Radnótit vagy kortársainkat akarjuk megismertetni, akkor ajánlatos magunknak hozzálátni a szövegek megírásához, s szöszedettel ellátni. (Ne feledkezzünk meg arról, hogy a magyar a legtöbb helyen szabadon választható tantárgy, és így a hallgatóknak nemigen jut ideje a huzamosabb szótárazásra!) E szövegeket tehát a második évfolyamon kezdjük feldolgozni — ekkorra a gyengébbek amúgyis lemorzsolódnak, s a valóban motiváltak maradnak meg —, s természetesen folytatjuk a harmadikon is. Harmadik évfolyamon, alapos ismétlés után — itt emlékeztetek arra, hogy ha a gyakorlatban még nem is, de előismertetés révén

a hallgatóknak a magyar nyelvtani rendszert, így például a kétféle ragozást ismerniük kell — kezdem el először gyorsított ütemben a *Lelkes-könyvet* (a szövegeket sok helyütt modernebb felfogásúvá kell tenni, s ki is lehet hagyni néhányat), amely árnyoldalai mellett is kimeríthetetlenül gazdag tárház lehet a francia anyanyelvű hallgatóknak. A legjobb végzős hallgatókkal fordíttathatunk újságszöveget is, de csak módjával, s igyekezzünk megpróbálkozni műfordítással is. (Például Radnóti Levél a hitveshez című versével.) A felvázolt tanítási menet, amelyben a nyelvi jegyzet a bázisanyag, az abszolút kezdőkre vonatkozott. Ha magyarul tudó francia hallgatókkal van dolgunk, akkor az anyagot módosíthatjuk, de a nyelvtani tudnivalókat tőlük is követeljük meg, mert elég pongyolaságot tapasztalhatunk náluk.

Nyelvtanításunkat idegen földön minden pillanatban át kell szőnie annak az alapvető gondolatnak, hogy a nyelven keresztül a magyar kultúrát is közvetítjük, s e munkához való személyes viszonyunk befolyásoló tényező lehet. Ezen átadás a hungarológusnak talán legfontosabb feladata. A civilizációs problémákat francia nyelven érdemes megbeszelnünk, s csak abban az esetben magyarul, ha hallgatóink nyelvíleg már érettek ehhez. Saját kútfőnkön kívül meríthetünk néhány francia nyelvű, magyar témákat feldolgozó kiadványból. Ezeknek a száma öröndetesen emelkedik, de még mindig nincs annyi belőlük, hogy vidéki francia városok könyvesboltjaiban fellelhetők lennének. Igen fontos irodalmunk és életünk megismertetéséhez, hogy a magyar lektorátus könyvespolcain ott sorakozzanak a francia nyelvű kiadványok is. Az érdeklődőbb hallgatók szívesen veszik kézbe ezeket a könyveket, novellás- és versesköteteket, illetve tanulmányokat. A magyar tanárnak ügyelnie kell arra, hogy a lektori könyvespolcon kívül a nagy egyetemi könyvtárban is legyenek kéznél magyar vonatkozású könyvek. A leglényegesebb az, hogy a szabad polcos, gyorskölcsonzó olvasótermekben is a hallgatók hozzáférhessenek. A francia egyetemi könyvtárakat is ösztönöznünk kell magyar kiadványok vásárlására, sőt javasolni kell nekik megvásárolandó könyveket. Ezek a könyvtárak szívesen fogadnak könyvajándékokat is, mert így költségvetésük nem terhelődik. Csupán az elméleti jóindulat nem elégséges, ha a magyar civilizáció jelen akar lenni idegen földön. A reális feltételeket igyekeznünk kell megteremteni, s a lehetőségekre oda kell figyelnünk. Elengedhetetlenül szükséges ezért, hogy a magyar egyetemi lektor ne legyen szűkében irodalmi és egyéb civilizációs anyagnak.

A hungarológus feladata nem kicsi tehát, hiszen egész emberségét és magyarságát latba kell vetnie. Különösen akkor, ha a magyar kultúrát és nyelvet, a magyar múltat és jelent ő képviseli egy vendégfogadó idegen országban. Tanóráinak számát sokszor meg kell kétszereznie, sőt háromszoroznia, hogy minél több arra érdemes, a hungarológia iránt fogékony és érdeklődő hallgatót megtarthasson. De nem kisebb a felelőssége annak a már franciává vált magyar szülőnek sem, akinek a gyermeke sokszor egyetlen fontos nevét, egyetlen sorsdöntő eseményét sem ismeri a magyar történelemnek és irodalomnak. A feladat nagy és sokrétű, a nemes teher mindannyiunk vállán nyugszik. S hogy mi magyarok is egyre inkább megismerjük a világot, szívünk és értelmünk azután sóvárog, hogy mirőlunk is fokozottabban tudomást szerezzen a nagyvilág.

Az igei és névszói személyragok részleges egyezése a magyartanítás szemszögéből

A más anyanyelvűek magyarra tanításának sok nehézsége közül a leghírhedtebb az igeragozás kettőssége. Rövid előadásom célja beszámolni több⁷ éves tanítási tapasztalat alapján arról a felismerésről, hogy ezt a nehézséget meg lehet könnyíteni, vagy inkább eleve ellensúlyozni azzal, ha nyelvünknek egy másik strukturális sajátosságát, az igei és névszói tőhöz járulható személyragok részleges azonosságát a tanmenet kezdetétől fogva programba vesszük. (A nyelvi tényeket itt természetesen csak szinkrón síkon tárgyaljuk, az őstörténeti előzményeket teljesen figyelmen kívül hagyva.)

Mi a helyzet így szinkrón, leíró szempontból? Van egy sorozat személyragunk: *-m, -d, -a, -nk, -tok, -uk* (mélyhangú változatban), amely főnév mellett birtokos viszonyt teremt: házam, háza^d stb. (a ragsorozat egyéb névszói jellegű szerepére még visszatérünk).

De megtaláljuk ugyanezt a ragsorozatot igei tő mellett is, sajnos azonban kettőtörve, a két ragozás között elosztva: a birtokos ragok egyes számban a tárgyas, a többes szám első két személyében viszont az alanyi ragokkal egyeznek, ahogy ez köztudomású (várom, váro^d, várja — tárgyas ragozás; várunk, várto^k — alanyi ragozás), a többes szám 3. személye pedig kiesik az összehasonlításból (illetve külön problémát jelent, mert az *-uk* rag ige mellett nem 3., hanem 1. személyre utal: házu^k, de várju^k).

A kétféle ragsor egyezésének ez a felemás, csalóka, bicegő jellege volt, gondolom, a legfőbb oka annak, hogy a tanítási gyakorlatban eddig — tudomásom szerint — nem volt szokás építeni rá. (Van más, mélyebb oka is — erre majd visszatérünk a végén.) Nos, ahelyett, hogy ezt a jellegzetes ragazonosságot részleges volta miatt lebecsülénk, nézzük meg közelebbről, hogy az egyes személyragok hányféle helyzetben tölthetik be szerepüket.

Névszói oldalon csak annyi a kiegészítés, hogy ugyanez a „birtokos” ragsorozat elvben bármely határozói raghoz vagy névutóhoz is járulhat — rólam, rólad, hozzád, nélküled, melletted, mellőled stb. — Lotz János leltározása szerint összesen 45 ilyen személyragos alakunk van,¹ s ezek a mindennapi beszédben nagyon fontos, nélkülözhetetlen szóalakok (a nyugati nyelvekben névmás és viszonyító szó kapcsolatának — *de moi, chez toi* — felelnek meg), ezért használatukat minél hamarabb meg kell tanítani. A leltár teljessége kedvéért tegyük hozzá, hogy ugyanez a személyragsorozat még főnévi igenévhez is járulhat — mennem kell, menned kell —, bár ez inkább a választékosabb nyelvhasználatot jellemzi.

Igei oldalon, a tanítás kezdeti szakaszáról lévén szó, csak a jelen és múlt idejű igealakokat vesszük figyelembe (a feltételes és felszólító módot későbbre hagyva), ezt a kettőt viszont alanyi és tárgyas ragozásban; az ikes igeék, tudjuk, csak egyetlen egy paradigmában, az alanyi ragozás jelen idejének egyes számában különböznek a többi igtől:

A személyragok megoszlása

	Igei fő mellett					Névszói fő mellett Pl.: házam rólam írnom
	Alanyi ragozás			Tárgyas ragozás		
	Jelen		Múlt	Jelen	Múlt	
	iktelen	ikes				
S 1.	-k	-m	-m	-m	-m	-m
i 2.	-sz ²	-l ²	-l	-d	-d	-d
n g. 3.	—	-ik	—	-a/-i	-a/-e	-a/-e
P 1.	-nk		-nk	-uk	-uk	-nk
l 2.	-tok		-tok	-tok	-tok	-tok
u r. 3.	-nak		-tak ³	-ák/-ik	-ták	-uk

(Ez az egyszerűsített emlékeztető táblázat csak magukat a személyragokat tünteti fel, a járulékos *-j* elemnek — írja, kertje, — s a múlt idő közbeiktatott *-t* jelének figyelembevétele nélkül — kivétel a *-tak³* rag.)

Ha az igei személyragokat „hasznossági rendbe” próbáljuk sorolni aszerint, hogy az 5 paradigma közül melyikük hány ízben jelzi az illető grammatikai személyt, a következő rangsort kapjuk:

	előfordul 5 helyzet közül	használhatóság %-ban
1.	-tok 5-ször	100%
2.	-m 4-szer	80%
3.	-nk 3-szor	60%
4.	-d 2-szer	40%

A többi egyértelmű személyrag — köztük az egyes szám 1. személy *-k* ragja — mind csak egyetlen helyzetben fordul elő a számba vett öt közül (itt nem térhetünk ki a kétféle értelmű *-uk* esetére). Ha az „archigraphéma” mintájára — a nem-fonológikus helyesírású nyelvekben, mint a francia, az az írásjel, amely egy-egy fonémának legjellemzőbb, leggyakoribb átírása — „archimorphémát” keresnénk egy-egy grammatikai személy jelölésére, a sing. 1. személynek például a magyarban minden kétség nélkül az *-m* (s nem a *-k*) ragot jelölnénk meg archimorphémájaként.

Ez az egész rangsorolás természetesen vitatható, hiszen csak a szerkezeti, morfológiai adottságokra épül, nem pedig a valóságos nyelvhasználatban észlelt relatív gyakoriságra. De mivel a magyar nyelvről — tudomásom szerint — nem készült még ilyen, a *Français Fondamental*-éhoz hasonló felmérés a használat dinamikájáról, meg kell elégednünk első közelítésként ezzel a pusztán statikus összevetéssel.

Mit olvashatunk ki ebből az értékrendből? Elsősorban azt, hogy az igei személyragok közül azok a legtermelékenyebbek, azok jelzik a legnagyobb gyakorisággal az egyes nyelvtani „személyeket”, amelyek a névszói vagy birtokos ragokkal egyeznek. Ami azt is jelentheti, hogy szinkrón szemléletben, minden történeti előzmény figyelembevétel nélkül is ezt a rag-sorozatot kell mintegy alap-sorozatnak tekintenünk, s ezt a tanulságot a pedagógiai gyakorlatban felhasználnunk.

De a másik tanulság sem kisebb: az t. i., hogy a négy legjobban helyezett személyrag — *-tok, -m, nk-, -d* — az 1. és 2. személyeket, vagyis a beszéd-aktus cselekvő résztvevőit jellemzi. És mivel a modern nyelvtanítási módszerek a nyelvet elsősorban mint kommunikációs eszközt igyekeznek átadni, az igeragok gyakorisági rendjéből adódó eme tanulságot a legközvetlenebbül áttehetjük majd a tanítási gyakorlatba.

Hogyan? A tanítás kezdeti szakaszán a lecke alapjául szolgáló szöveget — amennyire lehet természetesen hangzó, valóságos beszédhelyzetet felidéző, a valóság illúzióját keltő párbeszédet — úgy szerkeszthetjük meg, hogy vázukat ez a négyféle igealak, most már ragozási rendjükben az *-m, -d, -nk, -tok* ragokkal ellátott jelen és múlt idejű alakok alkossák — ezt a négy, az egyes személyekre legjellemzőbb személyragot viszont ugyanakkor névszói használatban is bemutatjuk. Vagyis egyazon leckében elő fognak fordulni egyrészt olyan alakok mint hallottam, hallottad, másrészt olyanok, mint feleségem, feleséged, s a tanuló itt is, ott is felismerheti a „személyt” jelző morfémat. Ez azonban azt jelenti — és előre látom, hogy itt fogok a legtöbb kétséget és ellentmondást támasztani —, hogy a tanmenetnek ebben a kezdeti szakaszában egyszerűen nem veszünk tudomást az igeragozás kettősségéről. Úgy teszünk, mintha a magyarban is csak egyféle igei paradigma létezne, mint a többi nyelvben — mint a tanuló anyanyelvében. A „csalás” lehetséges, éppen azért mert a tanuló nem vár kétféle ragozást, s még ha lefordítjuk is a szöveget, a „csalás” — vagyis a tárgyat jelző morféma hiánya a másik nyelvben — nem okvetlenül derül ki.

De hát gyakorlatilag lehet-e magyar szövegeket, sőt természetesen hangzó magyar szövegeket szerkeszteni a kettős ragozás kiiktatásával, s ezzel a látszólag felemás ragszelekcióval? A választ a rag-táblázat adja meg: lehet, éppen ezeknek a ragoknak a nagyobb „termelékenysége” miatt (jelen és múlt idő, az *-m* rag esetében pedig még hozzáadódik az ikes igealak, amelyben a két ragozás egybeesik). Lényegében csak a többes számú tárgyas alakokat kell ezekben a kezdeti szövegekben elkerülnünk.

Ízelítőül íme egy részlet egy távolról sem tökéletes, de sokszor kipróbált dialógusból:

... Hallottam, hogy Párizsba utaztok, igaz?

— Igaz. De kitől hallottad?

- Feritől. Találkoztam vele a Lenin úton.
- Hogy van Feri? Rég nem láttam.
- Jól van. Ő is utazik: Rómába készül.
- Mikor?
- Két hét múlva. És ti mikor indultok?
- A jövő héten.
- Hát akkor jó utazást!
- Köszönöm és a viszontlátásra.

Mi ennek a pedagógiai eljárásnak az előnye? Azzal, hogy a személyragokat párhuzamosan mutatjuk be mind igei mind névszói használatban — a nem igei használatot a *rólam*, *tőled* stb. határozói alakokra is kezdettől fogva kiterjesztve — valójában két legyet ütünk egy csapásra: a magyarul tanuló pozitívként értékeli, logikusnak érzi, hogy ugyanazok a morféimák jellemezzék az egyes nyelvtani személyeket ige és főnév mellett, mint ahogy általában értékelni szokta a magyar nyelvnek az agglutinációs szerkezetből folyó áttetszőségét. Ez a pozitívum pedig, ez az energianyeresség mintegy előre ellensúlyozza azt a kétségtelen nehézséget, amelyet az igeragozás kettőssége jelent, s amelylyel a magyarul tanuló idegennek később mégis szembe kell néznie. Később — amikor már némi önbizalmat szerzett azzal, hogy egyszerű párbeszédeket nemcsak megért, de bizonyos kereteken belül a maga kifejezési kedve szerint át is tud alakítani. Kár lett volna a magyar nyelv legnagyobb nehézségével az első órákon fejbe verni.

Meddig lehet a kettős igeragozást így eltitkolni? Sokáig természetesen nem. De amikor, második ütemben, megismertetjük, akkor is szövegösszefüggésben, valóságot utánzó párbeszédben, szintagmatikus módon mutatjuk be, s az ilyen dialógusokból utólagos elvonással és rendszerezéssel alakítjuk ki a „szabályt”. Sajnálom, hogy itt nem térhetek ki a probléma metodológiai oldalára, a „hogyan” kérdésére, amely a nyelvtanításban a „mit”-nél is fontosabb. Engedjék meg azonban befejezésül visszatérnem arra, miért nem volt szokás mind ez ideig az igei és névszói személyragok egyezését a tanítási gyakorlatban felhasználni.

Elsősorban, mint bevezetőül mondtuk azért, mert részleges, felemás, csorba egyezésről van szó. Van azonban erre úgy hiszem, mélyebb ok is. Ezt a *formai axonosságot* csak az érzékeli, aki kívülről nézi és írja le a nyelvet. Vagyis aki a formát, a „signifiant”-t látja először, s ezen át jut el a jelentéstartalomhoz, a „signifié”-hez. Nekünk, akik a váron belül vagyunk, akik belülről ismerjük és éljük ezt a nyelvet, nekünk a *háxam* alak *-m* ragja annyira másféle viszonylatot idéz fel, mint az *írom* alaké, hogy a formai egyezést alig vesszük tudomásul, afféle homonimiának tekintjük, semmi többnek, s így nem is keressük azt a tartalmi közös nevezőt — az egyes „személyekre” való utalást — amely ezt a formai egyezést igazolná. Amikor külföldi leírók tollából olyasmit olvasunk, hogy *írom*, az tulajdonképpen „mon écrire”, tiltakozunk és nem tudjuk elfogadni. Jellemző, hogy a *Mai magyar nyelv rendszere*, amely két külön fejezetben, egymástól 30 lapnyi távolságban foglalkozik az igei és névszói ragokkal, egy futó megjegyzésnél alig szán többet e két rag-sorozat azonosságára.⁴

Ez a „sentiment du sujet parlant”, a beszélő alany nyelvi tudata vagy érzéke az igazi ok, az egyezésnek töredékes, aszimmetrikus volta mellett, amely miatt eddig nem volt szó a személyragok kettős funkciójára a nyelvtanításban építeni. A nyelvészeti szempontokon túl azonban meg kell még birkóznunk egy didaktikai előítélettel — hogy ne mondjam babonával — is, amely szerint a nyelvi tényeket bizonyos „logikus” rendben kellene tanítani. Például az alanyi ragozást a tárgyias előtt. A francia nyelvpedagógusokat a fentebb említett gyakorisági felmérés (Français Fondamental) meglepő eredményei (például, hogy a rendhagyó 3. csoportbeli igék sokkal gyakoribbak, tehát sokkal sürgősebb megtanítani őket, mint a szabályos 2. csoportbelieket) régóta megszabadították az ilyen, a nyelveknek paradigmatis leírásán alapuló sorrend-előítéletektől. Addig, amíg a magyar nyelvről nem készül hasonló gyakorisági felmérés, a nyelvi formákat a rendszeren belül való termelékenyséjük szerint kell a pedagógiai gyakorlatban rangsorolnunk. Az, hogy az alanyi ragozás *a priori* a tárgyias előtt lenne tanítandó, pedagógiai síkon éppen úgy nem védhető, mint ahogy nem ellenérv az itt vázolt program ellen a beszélő alany „nyelvi tudata” sem az igei és névszói ragokat illetően.

A beszélő alany nyelvi tudata ugyanis mitsem változtat azon, hogy strukturálisan — és nemcsak diakrónikus síkon — igenis azonosságról van szó, s hogy ez az azonosság a tanítási gyakorlatban előnyösen felhasználható a magyar nyelv épületébe való behatolás megkönnyítésére.

Jegyzetek

1. Lotz János: Das ungarische Sprachsystem, Stockholm, 1939. 106—107. l.
2. Ez a két rag, tudjuk, felcserélhető az ige tőhangzója szerint: olvaso/ (inkább, mint a szabályos olvassz), ill. rejlész, hajlasz (-l rag lehetetlen).
3. Az archaikussá vált *-tanak* — *t* időjel + személyrag — összevonása. Itt tehát nem lehet a személyragot a múlt idő jelétől különválasztani.
4. A mai magyar nyelv rendszere, Budapest, 1961. I. kötet 531. l.

A befejezett és a folyamatos cselekvés a magyarban és a hollandban.

Az igekötők funkcionális eltérése

Hogy a célnyelv mennyire meghatározza a magyartanítás módját, arra jó példa igekötőrendszerünk összevetése a holland nyelvi lehetőségekkel. Értem ezen azokat a nyelvi lehetőségeket, melyek az igei aspektusok és a cselekvés minőségének kifejezését szolgálják.

Mindnyájunk által ismert tény, hogy a magyar igekötők funkciója eredetileg az irány megjelölése volt, később a cselekvés módjának (Modus, Aktionsqualität) kifejezésével bővült szerepük, s az idők folyamán az igekötők egyre több funkció hordozóivá váltak.

Nézzük meg tehát, hogy funkcionálisan hogy viszonyulnak egymáshoz e szempontból a holland és a magyar igekötők. Vizsgálódásomat gyakorlati okokból leszűkítem *öt magyar igekötőre, s az alapszűkítés differenciálódására.*

1. *funkció:* irányjelölés

ki-	például: Péter kimegy	hollandul: Peter gaat naar buiten
be-	bemegy	gaat naar binnen
fel-	felmegy	gaat naar boven
le-	lemegy	gaat naar beneden
el-	elmegy	gaat weg

Ha az iménti példákat helyhatározós főnevekkel is kiegészítjük, például:

Péter kimegy az üzletből
bemegy a házba
felmegy a dombra
lemegy a dombról
elmegy a faluból

akkor a fordítás ilyen képet ad:

Peter gaat de winkel uit
gaat het huis in
gaat de heuvel op
gaat de heuvel af
gaat weg uit het dorp

A fordítás alapján könnyűszerrel megállapíthatjuk, hogy az irányjelölés itt nem igekötővel, legalábbis nem olyan szófajjal történik, melyet magyarul igekötőnek definiálunk. Az *uit, in*, stb. ezekben a példákban határozóként viselkedik.

2. *aspektuális funkció*: a befejezettség jelölése a nem konkrét mozgást jelentő igéknél, például:

Péter olvas: kiolvas egy könyvet

szól: beszél az ajtón

mondja: elmondja a verset

írja: megírja a feladatot

használja: felhasználja az időt

A simplex és az igekötős ige szembeállítás a magyarban következetesen történik, valahányszor a cselekvés folyamatosságával szemben a befejezettség aspektusát akarjuk kifejezni.

A hollandban körülbelül a 15. század végéig hasonló volt a helyzet, az igekötők a befejezettség aspektusát fejezték ki, azaz, ha egy folyamatos cselekvést kifejező igét igekötővel láttak el, akkor ez az ige aspektusát megváltoztatta, perfektuálta a cselekvést.

Az igei aspektusok holland kifejezőmódjait vizsgálva azt látjuk, hogy ma a nyelvi szituáció igen bonyolult.

Már az igekötő fogalma sem egyértelmű. *Kraak en Klooster Syntax* című művében az *uit, in, op, weg*, „és hasonló szavakra” a következő definíciót találjuk: olyan szócsoporthoz, melynek tagjai bizonyos mondatokban, például: *P. gaat de winkel uit*, a szó mögött foglalnak helyet, s ilyen esetben adverbiumnak neveztetnek, viszont ugyanezen szócsoporthoz tagjai bizonyos esetekben prefixumként járulhatnak az igéhez (bizonyos meghatározott igéhez), és sok esetben a folyamatossággal szemben a cselekvés befejezettségét fejezik ki (l. 166. l.). A megfogalmazás nem ad sok támpontot az összehasonlításhoz, mindenesetre tudomásul kell vennünk, hogy a hollandban is van az igekötőknek(?) — bizonyos esetekben — befejezettséget jelölő szerepe, például: *varen, wegvaren* „utazni, elutazni” *huilen, utihuilen* „sír, kisírja (magát)”.

A helyzetet tovább bonyolítják a következő tények:

— vannak a hollandban is olyan igék, melyek a befejezettség aspektusát magukban hordják, igekötő nélkül is (pl. *vinden* „talál”, *worden* „vmivé lenni” stb.)

— továbbá olyan igék, melyek egy bizonyos szintaktikai szituációban a befejezettséget fejezik ki, amíg egy másik szituációban (kontextusban) a cselekvés folyamatosságát jelölik (a befejezettség jelölésének mondattani jellege sem teljesen tisztázott még egyes igéknél, KK 167. l.)

— ezenkívül vannak olyan prepozíció-csoportok, melyeket a szó elé, s olyanok melyeket a szó mögé kell helyezni (voorgeplaatste prep. achtergeplaatste prep.). Ha az előbbi (voorgeplaatste prep.) mozgást kifejező ige elé tesszük, akkor ezzel a cselekvés befejezettségére utalunk, például:

P. fietst door Hongarije (pf)

P. fietst Hongarije door (impf)

megjegyzendő, hogy ilyen esetekben a kontraszt a két aspektus között nem teljesen egyértelmű.

— az esetek nagy részében viszont a holland nem jelöli — legalábbis nem az igén magán — az aspektus különbségét, például *kijken* „nézni, megnézni” mind a két aspektust magában hordja, mint ebben a mondatban: Peter *kijkt* naar het journaal, maar hij *kijkt* niet de hele avond TV” (magyarul így fordítandó: Péter *megnézi* a híreket, de nem *néz* egész este tévét.)

Ilyen igék még például *zien* „látni, meglátni”, *zeggen* „mondani, megmondani”:

— a hollandban létezik egy igei folyamatosságot kifejező szerkezet is, melyet bizonyos esetekben használnak, de nem az ige szimplexének ellenpárjaként. Használata fakultatív. Például: Mit csinálsz (éppen most)? — *Wat ben jij aan het doen?* Eszem (evéssel vagyok elfoglalva). — *Ik ben aan het eten.* (Éppen) egy filmet nézünk. — *Wij zitten naar een film te kijken.* — Azonban ugyanúgy lehetne kérdezni: *Wat doe jij?* *Ik eet.* Mit csinálsz? Eszem. *Wij kijken naar een film.* Egy filmet nézünk.

3. *funkció*: a jelentés módosítása, a jelentés megváltoztatása

A) a magyar igék egy csoportjánál igekötőkkel módbeli különbséget (Aktionsqualität, Modus) tudunk kifejezni, például:

lobban: fellobban, (intenzitás)
kiált: felkiált, (intenzitás)
kel: felkel, (inchoativitás kezdés) stb.

B) sok esetben a módosításon túl jelentésváltozást is okozhat az igekötő, például:

csap	a) becsap (vmit),	b) becsap (valakit)
beszél	a) —	b) bebeszél
csíp	a) becsíp (vmit),	b) becsíp (a bortól)

A holland megfelelők:

A) lobban	ontvlammen
fellobban	ontvlammen
kiált	schreeuwen
felkiált	schreeuwen
kel	rijzen
felkel	rijzen

Az intenzitást és az inchoativitást a holland, amint a fenti példák mutatják, rendszerint nem igekötővel fejezi ki.

csap	a) klappen	
becsap	dichtklappen,	b) oplichten
beszél	spreken	
bebeszél	a) —,	b) wijsmaken
csíp	knijpen	
becsíp	a) inklemmen,	b) aangeschoten raken

holland példa:

slaan   ütni

inslaan   a) beütni, b) sikert elérni stb.

Ezekből a példákból pedig az látható, hogy a jelentésváltoztatás a hollandban részben, „igekötővel” (*in slaan*), részben más eszközökkel történik.

A cselekvés módbeli eltéréseit, mint inchoativitás, intenzitás, momentanítás stb. szintén különböző módon fejezik ki a hollandban.

— Bizonyos esetekben igekötőkkel, az ún. elválaszthatatlan igekötőkkel (*onscheidbare pfixen*): be-, her-, ont-, over-, enz.

Példáink között szerepel egy ilyen igekötős holland ige: *vlammen*: *ontvlammen* „lángol, lobog”, „fellobog, fellángol”, „fellobban”, ahol is az igekötő a kezdés, az inchoativitást kölcsönzi az igének.

Végérvényes megállapításokra csak valóban terjedelmes nyelvi anyag összehasonlítása hatalmazhat fel, de a gyakorlatból kiindulva annyit mégis megállapíthatunk a holland igekötőkről, példaként az *ont-* inchoativitást kifejező prefixet véve, hogy csak kis számú igével köthető össze és távolról sincs olyan nagy használati frekvenciája, mint a nagyon is általános *fel-* igekötőnek, még akkor is, ha ennek csak az inchoativitást kifejező funkcióját vesszük figyelembe.

Ezt az aspektust más esetekben ismét más nyelvi eszközökkel fejezik ki, ahogy *Fülei-Szántó* is megállapította cikkében (*Gondolatok az akcióminőségről...*, 329. l.). Így például *határozószókkal* (*plotsling schreeuwde hij* „felkiáltott”), *körülírással* (*voortdurend sloeg ze het zachtjes* „ütögette”), vagy egy *bizonyos mondatrész hangsúlyozásával*.

Összefoglalás

— a hollandban a cselekvés irányát nem igekötők jelölik

— a cselekvés befejezettségének jelölésére csak bizonyos esetekben használnak igekötőket

— a cselekvés módbeli eltérésének (Aktionsqualität) jelölésére szintén csak bizonyos esetekben használnak igekötőket (azoknak is egy bizonyos fajtáját, az elválaszthatatlan prefixeket, melyek használata nem általános.)

További feladat lenne a holland igekötők két nagy csoportjának vizsgálata, az igekötők definíciójának tisztázása, és „a bizonyos esetek” rendszerbe foglalása, kontrasztív alapon.

Irodalom

- Bárczi — Benkő — Berrár: A magyar nyelv története. Budapest, 1980.
- Beöthy Erzsébet: Mi nehéz a holland ajkúaknak. (A magyar nyelv grammatikája) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- G. E. Booy: Morfologie van het Nederlands. 1979.
- C. G. N. De Vooyes: Nederlandse spraakkunst. Groningen, 1960.
- Fülei-Szántó Endre: Gondolatok az akcióminőség és az igekötők rendszerének összefüggéseiről. (A magyar nyelv grammatikája) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- H. Geeraerts: De plaatsbepaling, de verplaatsingsbepaling... in het Nederlands. Amsterdam, 1972.
- Jakab István: A magyar igekötők állományi vizsgálata. Nyelvtudományi Értesítő, 91. Budapest, 1976.
- Keresztes László: Unkarin kiel. Helsinki, 1974.
- Kraak en Klooster: Syntaxis. Culemborg, 1968.
- H. Schultink: Het prefix ge- in Nederlandse (en Duits) verleden deelwoorden. De Nieuwe Taalgids 66 (1973) 409 ff.
- Sima Ferenc: A magyar és a szlovák igekötőrendszer szótani természetéhez. (Összevető nyelvvizsgálat, nyelvoktatás) Budapest, 1972.
- Siptár Ernő: A magyar és német igekötők szemantikai és funkcionális összevetésének kérdéséhez. (Összevető nyelvvizsgálat, nyelvoktatás) Budapest, 1972.
- Soltész Katalin: Ősi magyar igekötők. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959.
- Szent-Iványi Béla: Der ungarische Sprachbau. Leipzig, 1964.
- Tompa József: Ungarische Grammatik. Budapest, 1968.
- Van Wijk: Aspect in de Sl. talen, De Nieuwe Taalgids XXII. 1972.

Hungarológia és finnugrisztika Dániában

A magyar nyelv szerkezete iránt érdeklődést tanúsított már a dán nyelvtudomány két vezéralakja, *Vilhelm Thomsen* (1842—1927) és *Louis Hjelmslev* (1899—1965) is. Thomsen — a finnségi—germán nyelvi kapcsolatok kutatásának úttörője, az orthoni ótürk feliratok egyik megfejtője — századunk elején magyar—finn összehasonlító nyelvészeti előadásokat tartott a *Köppenhági Egyetemen*. A strukturalista Hjelmslev, a dán glosszematikus nyelvészeti iskola megteremtője és vezéralakja 1942-től a hatvanas évek közepéig leíró magyar nyelvtant oktatott Köppenhága-ban, és összeállított egy dán nyelvű magyar nyelvtani vázlatot is. Hjelmslev professzor nevéhez fűződik a rendszeres magyaroktatás bevezetése a dán főváros egyetemén. Az 1960-as évek végére datálhatók a hungarológia kezdetei Århusban: *Jens Holt* az addig csak általános nyelvészettel foglalkozó egyetemi intézet profilját kibővítette a magyar oktatásának bevezetésével.

Ma mindkét város egyetemén az ún. Nyelvészeti Intézetben (*Institut for Lingvistik*) folyik magyar szakos képzés. A köppenhági és az århusi Nyelvészeti Intézetet látogató hallgatók a magyar szak mellett még finn, valamint általános nyelvészeti — a fővárosban továbbá indoeurópai nyelvészeti — szakot végezhetnek el. A magyar Köppenhága-ban csak mellékszakos tárgyként, Århusban viszont 1979 óta már főszakos tárgyként is tanulmányozható.

Az 1978-ban megkötött és 1981-ben újabb három évvel meghosszabbított magyar—dán kulturális egyezmény alapján 1979 tavasza óta magyarországi vendégoktató működik egyidejűleg párhuzamosan a *Köppenhági* és az *Århusi Egyetemen*. Fő feladata egyrészt a köppenhági magyaroktatás átszervezése, a magyar nyelvészeti stúdiumok kiterjesztése és elmélyítése, másrészt az århusi finnugrisztikai és magyar történeti nyelvészeti képzés megindítása. Engem ért az a megtiszteltetés, hogy a hazai kollégák közül elsőként tanítsam Dániában a hungarológiát és a finnugrisztikát, hat-hat hónapig hol az egyik, hol a másik egyetem alkalmazásában.

1979 márciusa óta kizárólag az én feladatom a köppenhági magyar szakos hallgatók képzése. A köppenhági mellékszak optimális esetben három év alatt végezhető el. A harmadik-negyedik félév befejezése után a hallgatók írásbeli vizsgát tesznek, amely részben közepes nehézségi fokú szövegek mindkét nyelvre történő fordításából áll, részben pedig a megadott magyar szöveg négy-öt mondatának szófaji és mondat-tani elemzéséből. Az írásbeli vizsga sikeres elvégzéséhez tehát a magyar szakos hallgatóknak már jól kell ismerniük a mai magyar nyelvi rendszert. Tekintettel arra, hogy

az érvényben levő koppenhágai követelményrendszer elavult és átdolgozásra szorul, a leíró magyar nyelvészetet a legújabb hazai egyetemi tankönyvek és jegyzetek anyagára támaszkodva oktatom, és — bizonyos apróbb egyszerűsítésekkel — ezt követelem meg az írásbeli és a szóbeli vizsgákon is. A magyar szak elvégzését a szóbeli vizsga sikeres letétele jelenti, kedvező esetben a hatodik szemeszter végén. Ez tulajdonképpen a magyarországi szigorlat és államvizsga keverékének tekinthető komplex hungarológiai vizsga, amelynek ismeretanyaga a leíró magyar nyelvtanon kívül magában foglalja a magyar irodalom — elsősorban 19. és 20. századi — történetét és a magyar történelem fontosabb eseményeit, fordulóit, tendenciáit is. A Nyelvészeti Intézet keretében jelenleg folyó hungarológiai képzés tehát magyar nyelvészeti központú, de egy Koppenhágában végzett magyar szakosnak — a vizsgakövetelmények értelmében — irodalmunk legjelentősebb alkotóit és történelmünk fő vonulatát is ismernie kell. Irodalmi és történelmi forrásként hazai középiskolai tankönyvek mellett olyan rövid népszerűsítő kiadványok tanulmányozása követelhető meg, mint a már klasszikus monografikus feldolgozásnak számító — de könyvesboltjainkban sajnos régóta hozzáférhetetlen — *Kis magyar irodalomtörténet*, valamint *Unger Mátyás* és *Szabolcs Ottó* népszerű műve, a *Magyarország története*.

Dániai egyetemi kollégáimnak számos esetben jeleztem, hogy a koppenhágai magyar szak oktatási tematikája, irodalomjegyzéke, vizsgakövetelményei egyenetlenek és részben igénytelenek, tehát felülvizsgálandók. Nemrég jutott a tudomásomra, hogy a munkára előreláthatólag új körülmények közepette kerülhet sor. A koppenhágai Nyelvészeti Intézet ugyanis a következő reformot tervezi: 1982-től megszüntetné a korábbi magyar, finn, általános nyelvészeti és indoeurópai nyelvészeti szakokat, és helyettük egy ún. *nyelvészeti szakot* hozna létre. A „nyelvészeti szakosok” az első néhány szemeszterben sokoldalú általános nyelvészeti ismeretekhez juthatnának, és csak a harmadik-negyedik félévtől kezdődően „szakosodnának” aszerint, hogy magyar, finn vagy indoeurópai összehasonlító-történeti nyelvészeti alapon kívánják-e folytatni tanulmányaikat, vagy pedig általános nyelvészeti alapismereteiket óhajtják-e elmélyíteni. A reform célja az, hogy a Nyelvészeti Intézet hallgatói alapos és sokrétű nyelvészeti képzésben részesüljenek. A hungarológiai oktatás színhelye eszerint a jövőben kizárólag az Århusi Egyetem lenne.

Az urálistikának nincsenek különösebb hagyományai a dán egyetemeken. Talán ezért is figyelmet érdemel, hogy az 1979/80-as tanévtől kezdve, *Michael Larsen* adjunktus társaságában, ketten oktatunk finnugrisztikát a koppenhágai Nyelvészeti Intézetben. A finn és lapp specialista Larsen korábban — a hetvenes évek közepétől néhány évig — magyar szövegelemzési gyakorlatokat is vezetett Koppenhágában, de 1979 tavasza óta a magyar nyelvészeti oktatástól tehermentesülve kizárólag urálistikával foglalkozik: összehasonlító nyelvészeti, nyelvtipológiai előadásokat és szemináriumokat tart, és finn nyelvtörténeti gyakorlataival a koppenhágai finn lektornőnek, *Annikki Kaivola-Bregenoj*nak is jelentős segítséget nyújt. Az elmúlt félévben, 1981 tavaszán közösen is tartottunk urálistikai előadássorozatot indoeurópai szakos hallgatóknak. Én korábban többször is vezettem *Bevezetés a finnugrisztikába* címmel kollégiumot, és az uráli

nyelvek közül eddig a mordvin és a szelkup-szamojéd nyelvi rendszert mutattam be kombinált órák: előadások, ill. fordítási gyakorlatok keretében. Bár jelenleg csak két hallgató folytat finnugor szakosként urálsztikai stúdiumokat, de a tíz-tizenkét finn főszakos és a mintegy fele ennyi magyar mellékszakos hallgató — sőt az általános és az indoeurópai nyelvészeti szakosok — közül többen is érdeklődnek különféle finnugor témák iránt.

A hungarológia és a finnugrisztika másik dániai műhelye az *Århusi Egyetem*. Itt a Dániában élő és ún. „külső” (ekstern) lektorként működő *Faerstain Katalin* tanítja a magyart már közel egy évtizede. Az århusi magyaroktatás magas színvonala mindenekelőtt az ő kitartó, áldozatos munkájának eredménye. Neki köszönhető az igen magas követelményrendszert tartalmazó magyar mellékszakos, majd főszakos vizsgarend kidolgozása, és — sikeres munkája jutalmául, éppen két éve — a magyarnak főtárgyként is történő oktatása. Idő hiányában sajnos nem foglalkozhatok részletesen az århusi magyar szakosok munkájával. Ezúttal csak egy adatot említek még meg Faerstain Katalin eredményes oktatói tevékenységének illusztrálására: Århusban 1972 óta egy-egy időszakban egyszerre átlagosan tízen-tizenketten tanulmányozzák a magyart. Faerstain Katalin hét éven át egyedül oktatta a magyar nyelvet és nyelvtudományt, a magyar irodalmat és történelmet, s csak 1979 óta van munkájában segítőtársa a magyarországi lektor személyében.

Kéthetenként egy napot tanítok Århusban. Koppenhágával ellentétben itt elsősorban urálsztikai előadásokat tartok (bevezetés a finnugrisztikába; összehasonlító fonológia, morfológia és szintaxis; a magyar nyelv finnugor alapjai), de átvettem a magyar nyelvtörténeti — hang-, alak- és mondattani, ómagyar szövegolvasási — kollégiumok és szemináriumok vezetését is. Århusi finnugrisztikai és magyar nyelvtörténeti óráimon általában négy-öt hallgató vesz részt, akik között finn és általános nyelvészeti szakosok is vannak.

Ha az illetékes szervek a korábban felvázolt koppenhágai reformtervezetnek helyt adnak, akkor Dániában *Århus* továbbra is a *hungarológia* műhelye marad, *Koppenhága* pedig a *magyar nyelvtudomány* — valamint az összehasonlító finnugrisztika — oktatásának dániai fellegrárává válhat. Ezzel oktatási és kutatási téren a két műhely tulajdonképpen kölcsönösen kiegészíthetné egymást, és az egyik szak elvégzése esetleg magával vonhatná a másikat is. (Sőt talán még a dél-svédországi, a Malmö és Lund környéki egyetemi hallgatók is kedvet kaphatnának ahhoz, hogy a hajóval könnyen és gyorsan megközelíthető dán fővárosban folytassanak nyelvészeti, esetleg éppen magyar nyelvészeti tanulmányokat.) Kedvező körülmények között tehát előbb-utóbb legalább egy pár skandináviai hallgató — koppenhágai nyelvészeti szakos és århusi magyar szakos tanulmányaik elvégzése után — otthonosan mozoghatna a magyar nyelvtudomány terén és a hungarológia többi ágában egyaránt, s ezzel döntő lökést adhatna a dániai hungarológus szakemberképzés feltételeinek megteremtéséhez is.

Hungarológiai Kongresszuson talán fölöslegesnek tetszik az oktatási téren elengedhetetlenül szükséges együttműködésre — az eredményes munkának egyik közismert alapfeltételére — felhívni a figyelmet. Mindannyian jól tudjuk, hogy a kapcsolatterem-

tés és a tapasztalatok kicserélése nemcsak egy egyetemen, egy országon belül lehet igen hasznos, hanem a különböző országokban magyar nyelvet tanító egyetemi oktatók között is, sőt az utóbbiak „nemzetközi” összefogása még hatékonyabbnak mutatkozhat, mint az egy-egy intézményen, országon belüli tapasztalatcserék. Dániában — földrajzi okok miatt — egyelőre elsősorban Svédország és a többi skandináv ország, valamint még néhány szomszédos ország magyar szakos tanárai között látunk lehetőséget a közös munka megindítására, mindenekelőtt személyes konzultációk és levelezés révén. Tanulmányosak a különféle szakmai, módszertani előadások is a külföldi egyetemeken. A Hollandiában élő *Marác László Károly* joggal mutat rá a *Nyelvünk és Kultúránk* 42. számában: „Hasznos lenne, ha az egymástól több száz kilométer távolságra levő, egy-egy ország kultúrhatóságainak jóindulatától függő finnugor [és magyar] tanszékek igyekeznének összehangolni oktató- és kutatómunkájukat. Remélhetőleg a jövőben egyre több kapcsolatra kerül sor az egymáshoz viszonylag közel fekvő finnugor, ill. magyar tanszékek: a holland, a dán, a svéd, az angol, a német stb. egyetemek hasonló arcú tanszékei között.” (64—65. l.) A magam részéről eddig a lundi, a göttingiai és a groningeri egyetem magyar és finnugor oktatómunkájába nyertem betekintést, s a közeljövőben előreláthatólag a hamburgi Finnugor Tanszék tevékenységével is megismerkedhetem.

Ha Finnországtól eltekintünk, Skandináviában jelenleg csak Dániában működik magyarországi vendégoktató. Helyzetét és a mindenkori magyar lektor helyzetét megvilágítván, a dán kollégákkal és hivatalos szervekkel való kapcsolatot kedvezően befolyásolná az a tény, ha a magyar—dán kulturális egyezmény legközelebb — 1984-ben esedékes — meghosszabbításakor megállapodás születhetne a két ország között a lektorok kölcsönösségéről is, s a magyar lektor dániai ténykedésével egyidejűleg — az ismét csak szűkebb értelemben vett Skandinávia első magyarországi vendégoktatójaként — dán lektor is működhetne Budapesten, az ELTE Germanisztikai és Romanisztikai Tanszékén.

Jegyzet

Az a tény, hogy a magyar—dán kulturális egyezmény meghosszabbításakor nem sikerült megállapodni a lektorok kölcsönösségének kérdésében, sajnálatos következménnyel járt. Az 1981-ben újabb három évre megújított megállapodásban a dán Oktatási Minisztérium már nem vállalt kötelezettséget egy magyarországi lektor koppenhágai és århusi alkalmazására, hanem csupán a lehetőségről, „erőfeszítésről” biztosította a magyar felet. Egy évvel később pedig, az 1981/82-es tanév végén — a dániai takarékosági intézkedésekre való hivatkozással — nem hosszabbította meg a magyarországi vendégoktató szerződését.

A hungarológia helyzete az Egyesült Államokban

Érthető az az elhatározás, amely az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus szervezőit arra készítette, hogy a Magyarországon kívüli hungarológiai oktatás témáját programjukba felvegyék. Az is bizonyára helyes elgondolás volt, hogy a két államóriás — a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok — kiemelten szerepeljen az áttekin-
tésben. De akármilyen dicséretes is a szándék, az, akinek vállára esik a végrehajtás terhe kissé úgy érzi magát, mint az iskolaigazgató, amikor március 15-én ünnepi beszédet kell mondani. Mi újat mondhat és ha véletlenül valami újat mondana, mennyi baja lehet belőle! Feladatát az sem könnyíti, hogy mivel már annyiszor kellett hasonló beszédeket tartania — kerekén szólva — halálosan unja a témát. Dehát hiába minden huzakodás, a felkérésnek, a kötelességnek eleget kell tenni, meg aztán, talán valami haszon is származik belőle.

De a feladat nem könnyű. A hungarológia fő bázisa a felsőfokú oktatás és ahhoz, hogy problémáit, lehetőségeit érzékeltetni tudjam, szükséges részletesen leírnom az amerikai egyetemi rendszert, amely gyökeresen különbözik az európaiktól. Továbbá ahhoz, hogy ezt a rendszert félig-meddig helyesen lássuk, szükséges az amerikai politikai rendszert is vázolni, hiszen ennek ismerete nélkül szinte lehetetlen megérteni, hogyan működnek az egyetemek. De még mielőtt mindehhez hozzáfognék, az alapfogalmakat is definiálnom kell, még olyan elemi szinten is, hogy például mi is az egyetem. Prezentációmát külön megnehezíti, hogy a hungarológusok nagy többsége humán érdeklődésű, azaz filosz, márpedig a hungarológia amerikai problémái elsősorban gazdasági természetűek. Nem hiszem, hogy az amerikai egyetemi adminisztrátorok között akadna egy is, aki tagadná a marxista igazságot, hogy az egyetemi oktatás gazdasági alapon nyugvó felépítmény, bár ezt a tényt a kevésbé magasröptű „pénz beszél, kutya ugat” mondás egy amerikai változatával fejezné ki. Amikor hungarológiáról akarok beszélni, elsősorban pénzügyekről, törvényhozásról, művelődésügyi politikáról kell beszélnem.

Az Egyesült Államokban — kerek számmal — 2500 egyetem működik. Ezek között nagy különbségek vannak mind a diákok és a tanárok száma, mind a tananyag, mind az oktatás minősége szempontjából. Van ahol csak pár száz hallgató kap nívós nevelést, másutt pár tízezer diákot tanítanak — rosszul. Ha a szakiskoláktól eltekintünk, azt látjuk, hogy az amerikai egyetemek célja a nevelés és nem az oktatás. Ez különben angliai örökség, az egyetemi oktató elsősorban nevelőnek (educator) tartja

önmagát. Érdekes e kérdés szempontjából egy 1975-ben készült — a tanárok vallo-
másán alapuló — statisztika.¹ Az egyetemi tanárok 44 százaléka elsősorban oktatónak
tartja magát, csak 22 százalék tart igényt a tudósi (scholar, scientist) címre, és csak
7 százalék sorolja önmagát az intellektüelek közé. Ebben igazuk is van, a tanárok több
mint egyharmada még egy cikkecskét sem publikált, több mint a fele soha sem írt
könyvet vagy könyvbe, sőt még egy könyv szerkesztésében sem vett részt. Csak 4 szá-
zalék helyezi a tudományos kutatást érdeklődésének középpontjába. Mindez nem nagyon
meglepő, ha meggondoljuk, hogy a tanárok 19 százaléka heti 13—16 órát tanít, és hogy
az alacsonyabb nivójú intézményekben az oktatók 41 százaléka tanít ennyit. Ha ehhez
még hozzávesszük a dolgozatok javítására szánt időt, a különböző bizottságokban
elfecsérelt órákat és a diákokkal való személyes kontaktus biztosításához szükséges
időt (erre napi egy-két óra biztos elmegy) láthatjuk, hogy a kutatásra valóban nem
marad sok idő. A marxi elképzelés, hogy az egyén a teljesebb szabadság megvalósulását
a nem termelő tevékenységben fejt ki, kiválóan illik az amerikai egyetemi tanárok nagy
többségére.

A kérdés most már, hogy a dolgok ilyen állása hogyan érinti a hungarológia
helyzetét. Mikor, hogyan, milyen feltételek mellett foglalkozhat az egyetemi tanár hun-
garológiával? A kérdésre válaszolandó — sajnos — egy másik kérdést kell felvetnem:
kinek, illetve kiknek a fennhatósága alá tartoznak az egyetemek. Jelenlegi szempon-
tunkból csak egy negatívum emelendő ki: nincs szövetségi egyetem, azaz az Egyesült
Államok kormányának nincs közvetlen beleszólása az egyetemek ügyeibe. Így hát a
felsőoktatási adottságok gyökeresen különböznek az európaiakétól. Az USA első köz-
oktatásügyi minisztériumát (Department of Education) 1980-ban állította fel Carter
elnök, és 1981-ben Reagan elnök meg akarja szüntetni. A rendszer előnyeit és hátrá-
nyait itt nincs módomban vázolni, de szóvá kell tennem közvetlen hatását a hunga-
rológiára.

A nemzetközi stúdiumok, azaz az idegen (értsd: nem amerikai) nyelvek és civili-
zációk tanulmányozásának haszna országos és nem regionális, és így fejlesztésük elvben
szövetségi feladat. Indianának vagy Mississipinek nincs külpolitikája. Ha az Egyesült
Államoknak szüksége van kínaiul vagy magyarul tudó emberekre, akkor az Egyesült
Államok (azaz: nem az egyes államok vagy az egyetemet irányító más szervezetek)
fizessen érte. Így történt aztán, hogy — mivel a nevelés az óvodától az doktorátusig
teljesen kívül esik a szövetségi kormány jogkörén — a nyelvek és az ún. regionális,
azaz idegen országokra vonatkozó kutatások (*area studies*) az egyetemi és középiskolai
oktatás legelhanyagoltabb részévé váltak. Nemrég derítették ki, hogy középiskolai
tanulmányaik utolsó évében — 12 évi iskoláztatás után! — a diákok negyven százaléka
nem tudta, hol van Egyiptom, húsz százaléka pedig képtelen volt Franciaországot
vagy Kínát helyesen lokalizálni.² A helyzeten központilag nehéz javítani, mert az
USA egymástól független 16 000 iskolakörzetének tananyagába a szövetségi kormány-
nak nincs beleszólása. Az „extra Hungariam non est vita” mondásnak csak azért nincs
amerikai párhuzama — mert nem tudnak latinul.

Az 1979-es felmérések szerint ugyan a lakosságnak valamivel több mint 40 szá-

zaléka vallotta, hogy „ismer” egy idegen nyelvet, de ez az ismeret olyan sekélyes, hogy a kérdésre pozitívan válaszolók közel 60 százaléka sem írni, sem olvasni, sem beszélni nem tudott az általa „ismertnek” nyilvánított idegen nyelven. Mindent összevetve a népességnek kevesebb mint egynegyede képes — bármely fokon — beszédben, írásban, olvasásban idegen nyelv használatára. Az Egyesült Államok lakosságának kevert eredetét figyelembe véve, valóban meglepőek ezek az adatok, melyek csak a szülők rövidlátó nevelési módszerével magyarázhatók. A lakosoknak csak 4 százaléka nőtt fel olyan otthonban, amelyben elsősorban nem angolul beszéltek, és közel 92 százalék csak az angol nyelvet használta a szülői házban. Az otthoni nevelés mulasztásait az iskola sem hozta be, az összlakosoknak csak 30 százaléka tanult idegen nyelvet az iskolában. A statisztika még ijesztőbbé válik, ha figyelembe vesszük, hogy ez a tanulás sokszor igen rövid ideig tartott, csak 8 százalék tanult négy vagy több évig idegen nyelvet.³

Előfordul, hogy a divatok szeleiben vitorlázó kormány vagy kongresszus felfigyel az idegen népek és nyelvek ismeretének fontosságára. Mivel, ismétlem, a közoktatás különböző ágai felett egyikük sem gyakorol hatalmat, céljuk eléréséhez csak anyagi ösztönzőket használhatnak. Ez úgy történik, hogy a kormány elvállalja a nyelvi és régiónkutatás oktatásának teljes vagy részleges költségét. Ilyen szubvenció birtokában egyes egyetemek hajlandók bevezetni olyan tantárgyakat, amelyek oktatása, hitük szerint, deficittel járna. Ne felejtjük: noha az egyetemek működésének célja nem az anyagi haszon, ráfizetéses alapon hosszabb ideig egyikük sem működhet. Ez az arany szabály nemcsak a vállalkozás egészére, hanem annak részleteire is vonatkozik. Mint ahogy egy jól vezetett gyár vagy áruház leépíti veszteséggel dolgozó részlegeit, úgy az egyetem is beszünteti, vagy legalábbis lecsökkenti azoknak a tantárgyaknak a tanítását, amelyek — tandíjak vagy egyéb anyagi források elégtelensége miatt — nem rentábilisak. A hungarológiára vonatkozóan — amelyet a látszat ellenére egy percre sem tévesztettem szem elől — ebből az következik, hogy általános hiedelem szerint annak oktatása feltétlenül deficittel jár, és így külső segély nélkül nem tartható fenn.

Szerintem ez a hiedelem téves. Számoljunk csak egy kicsit, lehetőleg kerek számokkal, és vegyük például saját egyetememet, Indiana Universityt, amely — a jobb egyetemek sorában — fizetések és tanítási kötelezettségek szempontjából átlagos. Egy fiatal tanár átlagfizetése évi 20 000 dollár. Tegyük fel, hogy X tanár úr ezért a fizetésért heti 9 órát tanít. Ha az egyetem által megkövetelt négyféle tandíj középarányosát veszem (szemeszterenként és óránként 68,88 dollár) és azt, mivel hogy két szemeszter van megduplázom (137,37 dollár), akkor kiderül ($9 \times 137,37$), hogy X tanár úr diákonként évi 1236 dollárt hoz az egyetemnek. Ebből pedig az következik ($20\,000:1236$), hogy minden óráján minimum 16 diákot kell tanítania ahhoz, hogy a saját fizetését behozza, de akkor persze még semmivel sem járult az egyetem fenntartásának rezsijéhez. Azt sem veszem tekintetbe, ami minden tapasztalt egyetemi adminisztrátor első gondolata lesz, t. i. azt, hogy a diákok valószínűleg nem azért iratkoznak be az egyetemre, hogy X tanár úr hungarológiai (vagy egyéb) előadásait hallgassák. Így hát, ha nem az ő óráira iratkoznak be — hát majd valami más tantárgyat vesznek föl (talán többen

is), és az egyetem X tanár úr hungarológiai előadásainak megszüntetésével mitsem veszít. Tekintsünk most el ettől a kérdéstől, hisz még mindig fennmarad a válaszolatlan másik kérdés: lehet-e a hungarológiában — vagy más hasonló szakon — szemeszterenként állandó jelleggel 16 diákra számítani?

A tapasztalat szerint alig, a statisztikák szerint igen, és a különbség áthidalása fontos probléma. 1960 és 1974 között (mindkét évet beleértve) összesen 580 diák vette fel a magyar nyelvet az amerikai egyetemeken.⁴ Ez azt jelenti, hogy átlagban, évente 72,5 egyetemi hallgató tanult magyarul, ami persze nem jelent ugyanennyi egyént, hiszen remélni kell, hogy ugyanaz a diák több éven keresztül tanulta nyelvünket. (Anyagiak szempontjából a tanuló személye persze irreleváns.) 1974-ben öt amerikai egyetemen tanítottak magyart összesen 64 hallgatónak. Elvben ez 12,8 személyt jelent egyetemenként, 4,2 diákkal kevesebbet, mint ami — az előbbi számítás szerint — X tanár úr életszükségleteinek fedezésére kell. De 1974 és 1977 között — megmagyarázhatatlan okokból — a magyarul tanulók száma 70,3 százalékkal 109-re nőtt, és a nyelvet hat egyetemen tanították.⁵ Egyenletes eloszlás esetén, ami persze nem reális, ez egyetemenként több mint 18 hallgatót jelent, s ez már elég ahhoz, hogy X tanár úr megélhetését biztosítsa. Még akkor is megkeresi a saját fizetését, ha — ami nemcsak valószínűtlen, de felesleges is — a magyar tanításon kívül semmi mást sem csinál.

Abszolút szempontból a magyarul tanuló egyetemisták száma persze elenyésző, de relatíve nem is állunk olyan nagyon rosszul. 1977-ben összesen 126 nyelvet tanítottak az Egyesült Államok egyetemein, és csak 38 nyelvet tanultak többen, mint magyart. Viszont ezek között találjuk a többi közép-kelet-európai nyelvet, például a csehét 176, a szerb-horvátot 241, a román 130 diákkal.⁶ A román esete különösen tanulságos. Nem lévén szláv nyelv, elsajátítását nem könnyíti meg például az orosz ismerete, amúgy sem különösebben könnyű nyelv. De a románul tanulók száma 1974 és 1977 között 319,4 százalékkal 31-ről 130-ra ugrott. Aligha férhet kétség ahhoz, hogy a magyar iránti érdeklődés sokkal erősebb lenne, ha az amerikai magyar szülők gyerekeiket, saját érdekükben, arra biztatnák, hogy az egyetemen magyart is tanuljanak. Nyilvánvalóan ez történik a skandináv és balti eredetű lakosság körében, másként aligha lehetne megmagyarázni, hogy 1977-ben miért tanultak dánul 214-en, norvégul 1520-an, svédül 1534-en, sőt még finnül is 156-an.

Az eddigiekben azt hiszem sikerült rámutatnom arra, hogy a magyar nyelv oktatása (most csak erről és nem a hungarológia egészéről beszélek) még kizárólag anyagi szempontok figyelembevételével is lehetséges, mégpedig önellátó alapon. Azt hiszem, azt is sikerült illusztrálnom, hogy az érdeklődés — noha csekély — nem kisebb, mint más, hasonló elterjedésű nyelvek esetében.

Említettem, hogy időnként a kormány vagy a kongresszus felfigyel az idegen kultúrák és nyelvek amerikai ismeretének elmaradottságára, és ezen igyekszik is az egyetlen lehetséges módon, anyagi ösztönzéssel segíteni. 1958-ban a szovjet szputnyik sikerének hatása alatt a kongresszus megszavazta az ún. Nemzetvédelmi Nevelés Törvényét (National Defense Education Act), amely aztán húsz év alatt 229 millió dollárt költött olyan nyelvek tanítására, amelyekben addig nem volt „könnyen hozzáférhető”

oktatás. A spanyol, francia, német és olasz nyelv kivételével a világnak szinte minden nyelve belefért vagy beleférhetett ebbe a gigászi programba. Az arab, hindi, japán, kínai, orosz és portugál nyelv tartozott az ún. első prioritáshoz, amelyet 1959 júniusában egy másik listával bővítettek ki. Ezek a másodlagos fontosságú nyelvek, és ebbe került a magyar is, tizenhét más nyelvvel együtt.

Kétségtelen, hogy az 1958-as törvény nélkül az idegen nyelvek oktatása katasztrofális nivóra süllyedt volna. Erre mutat például az, hogy a szövetségi támogatást nem élvező, ún. „könnyen hozzáférhető” (spanyol, francia, német, olasz) nyelvek tanítása egyre zsugorodott, a többi nyelvet tanuló egyetemi hallgatók száma egyre nőtt, az 1960-as 12 000-ről 1974-ben 64 000-re.⁷

Az 1978-as év folyamán a kíméletlen őszinteségű, ítéletei miatt rettegett, de sokra becsült General Accounting Office (kb. Állami Számvevőszék) a kongresszus megbízásából alaposan megvizsgálta az 1958-as törvény alapján működő intézményeket, és igen elismerően szólt működésükről.⁸ Ennek ellenére kétségtelen, hogy országos viszonylatban az idegen nyelvek és kultúrák ismerete az évek során nemcsak hogy nem nőtt, hanem csökkent, és a felkészültség egyáltalán nem felel meg az ország világhatalmi pozíciójából folyó követelményeknek. 1978 áprilisában Carter elnök speciális bizottság felállítását rendelte el azzal a megbízatással, hogy az idegen régiók és nyelvek stúdiomainak állását vizsgálja meg, és tegyen javaslatokat erősítésükre. A bizottság 1979 novemberére el is készítette jelentését, amely igen pesszimistán ítélte meg a helyzetet. „Az amerikaiak nyelvi műveletlensége egyszerűen botrányos és egyre rosszabbodik” — olvashatjuk többek között. „Nyelvismeretünk hiánya csökkenti diplomáciai és kereskedelmi hatékonyságunkat, és annak a világnak a megértését, amelyben élünk és versenyzünk.”⁹ A bizottság jelentése nem volt nagy hatással az elnök cselekedeteire. 1980-ban Carternek kisebb gondja is nagyobb volt annál, mint hogy ilyen kérdésekkel foglalkozzék. Szerencsére a kongresszus — amely minden hibája ellenére sok dologban előrelátóbb, mint a napi ügyekkel elfoglalt elnök — az 1958-as törvényt új név alatt (Felsőoktatási Törvény — Higher Education Act) felújította, és így újabb lehetőségeket teremtett az idegen nyelvek és kultúrák felsőfokú oktatása számára. De a törvény holt betű addig, amíg nincs pénz a végrehajtására. Ahogy ezeket a sorokat írom — 1981 júliusában — még nem lehet tudni, milyen összegeket fognak az új törvény végrehajtóinak rendelkezésére bocsátani. Valószínű, hogy az egyéves költségvetés kb. 20 millió dollár lesz, azaz nagyjából minden marad a régiben. Meggondolkoztató, hogy a világ nyelveinek és kultúráinak ismertetésére fordított összeg körülbelül egy közepes katonai vadászgép ára. Ezekből — gondolom — hetente egyet-kettőt tesznek tönkre fiatal emberek gyakorlatozás közben.

Miként a múltban, a jövőben is a törvény kivitelezője vagy nyolcvan ún. nemzeti „erőforrás központ” lesz (National Resource Center — a „resource” szó ebben a kontextusban lefordíthatatlan). Ezek egy-egy egyetem kötelékében működnek, majdnem korlátlan autonómiával. Működésük szűkebb területét és módszereit maguk szabják meg a szövetségi kormány beleszólása nélkül. De megbízatásuk egy meghatározott régióra (world area) szól, amelynek keretét nem léphetik túl. Így például egy Kelet-Ázsiára

irányított központ nem taníthat arabot. A vezetésem alatt álló belső-ázsiai és uráli központ kivételével — amely egyedülálló az országban, és amelynek működése kiterjed a magyar nyelv és a magyar vonatkozású tárgyak mindennemű istápolására — a hungarológia az ún. „Szovjet és Kelet-Európa”-ra irányított központokhoz tartozik. Ezekből jelenleg 14 működik, és ez a szám valószínűleg nem változik majd az új Felsőoktatási Törvény hatására sem. A 14 központból négyben (University of California: Berkeley és Los Angeles, Columbia University, University of Pittsburgh) folyik rendszeres magyar oktatás. Összesen tehát — Indiana Universityvel — öt egyetemen élvezi a hungarológia a szövetségi kormány támogatását. Biztosra vehető, hogy több-kevesebb rendszerességgel és folytonossággal más egyetemek is tanítanak magyart és hungarológiát. Hogy csak két jól ismert példát említsek: az Oregon állambeli Portland State egyetem és az ohioi Ohio Northern University nyári magyar tanfolyamai szép sikerrel működnek. A pittsburghi Duquesne egyetemen is vannak magyar vonatkozású kollégiumok.

Mint említettem, a központok nagy autonómiát élveznek. Hogy a Szovjetunióval és Kelet-Európával foglalkozó központok tanítanak-e magyart — szinte teljesen az igazgatótól függ. Így hát, végeredményben, a hungarológiai oktatás ezekben a központokban bizonytalan alapokon nyugszik, évről évre megszüntethető még akkor is, ha a központ maga továbbra is kapja a washingtoni támogatást.

Az önellátó — tehát magát a befolyt tandíjakból fenntartó — és a szövetségi támogatáson nyugvó hungarológiai oktatásnál sokkal biztosabb alapon nyugszik alapítvány-nal rendelkező professzúra. Az utóbbi évek nagy hungarológiai örömhírei közé kell tartozzon a torontói és a bloomingtoni (Indiana University) magyar tanszék felállítása. Örvendetes és tanulságos az is, hogy keletkezésük története különböző. A torontói tanszék a kanadai magyarság társadalmi megmozdulásának köszönheti létét, Indiana Universityn pedig a Magyar Tudományos Akadémia alapítványa hozta létre a katedrát. A két tanszék — amelynek létezése ad infinitum biztosítva van — remélhetőleg nemcsak fellegvára lesz az amerikai hungarológiának, hanem követendő példa is. Évtizedes optimizmusom, hogy igenis lehet amerikai egyetemeken a hungarológiát mint önálló szakmát művelni, végül is igazolást nyert.

Most, hogy az amerikai hungarológia gazdasági alapját, az idő adta kereteken belül valamelyest ismertettem, rá kell térnem a felépítményre is: miből álljon az oktatás, és csak oktatással foglalkozzon-e az amerikai hungarológus.

A hungarológia gerince persze a magyar nyelv alapos ismerete, amely nélkül komoly munkát végezni nem lehet. (Ezt azért hangsúlyozom, mert számos történész nem így gondolja ezt.) De a nyelvtanulás nehéz, ijesztő feladat is lehet, főleg amerikai diákoknak, akik nem tudják megkülönböztetni az ígét a főnévtől, a mellékmondatot a főmondatától. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a magyarul tanuló egyetemi hallgatók egy része a „nyelvgyűjtők” csoportjához fog tartozni, azaz olyan emberekhez, akik — mondjuk — bantu és tibeti nyelvtanulmányaik közé beillesztenek egy szemeszternyi magyart. Mivel a hungarológiának — még az amerikai kormány szemszögéből is! — nemcsak tudományos, hanem társadalmi jelentősége is van, tanítását jobb a történelemre alapozni. Kétségtelen, hogy ez az országismeret gerince, bár fontos, hogy ennek

bemutatása erős gazdaság- és alkotmánytörténeti hangsúllyal történjék. Tapasztalatból tudom, hogy egy gazdasági vagy alkotmánytörténeti kérdés — legyen az a *lucrum camerae* vagy a *placetum regi* joga — jobban érdekli a diákokat, közelebb áll általános beállítottságukhoz, mint a kissé hisztérikus Petőfi vagy az irreális Kossuth. Az 1867-es kiegyezés részletkérdései közelebb állnak az alkotmány értelmezésének problémáival nap mint nap találkozó diákhöz, mint például a Nyugat vagy a Galilei Kör entellektüeljeinek vitái.¹⁰

A hungarológia az ún. *area studies* „régió stúdiumok” kategóriájába tartozik, és az ilyen típusú tudás Amerikában csak úgy válik keresett vagy hasznosítható cikké, ha más szaktudással párosul. Carter elnök említett bizottsága ezt a tényt külön hangsúlyozta, és ügyes neologizmussal *skill mix*-nek (szaktudás keveréknek) nevezte.¹¹ A bizottság különösen a jogi, gazdasági, business vagy a fontosabb világproblémák (*major world issues*) tanulmányozásával való kapcsolást ajánlja a régió specialisták figyelmébe.

És ezzel, hallgatóim nagy része számára bizonyára fájdalmas ponthoz érek. Az irodalom és irodalomtörténet tanításának, majdnem azt mondhatnám hiábavalóságához. A mi itthoni irodalmi megszállottságunk nemcsak nem ültethető át amerikai talajra, hanem — sok szempontból — jogosulatlan. Ha a magyar irodalom annyira jó — mondja magában az amerikai diák — akkor miért nincs világsikere? A titok nyitja persze az, hogy nem is olyan nagyon jó . . . Nemcsak korábbi irodalmunkból hiányoznak a Shakespeare-ek, Corneille-ek, Racine-ok, Moliere-ek, Goethe-k, Schiller-ek vagy Heine-k, hanem még a XIX. és XX. század termése sem éri el (a lefordíthatatlan költészettől eltekintve) a világszínvonalat. Hogyan értékeljem előadásaimban Jósikát, Eötvös Józsefet vagy Kemény Zsigmondot, ha ezek — hogy csak francia példákat adjak — Stendhal, Balzac, Victor Hugo vagy Flaubert kortársai vagy éppenséggel utódai! Milyen fontosságot lehet a világ drámairodalmában Katona Józsefnek tulajdonítani? És mit jelenthet ő egy amerikai diák számára, aki talán életében nem olvasott színdarabot? Az amerikai egyetemi hallgató minimális irodalmi érdeklődése sajnálatos, talán katasztrofális, de nem lehet az amerikai hungarológia feladata, hogy az általános nevelés sodrát megváltoztassa. Egy nemrég megjelent perceptív cikkében *Béládi Miklós* helyesen állapítja meg, hogy Amerikában „az irodalomnak kisebb a társadalmi megbecsültsége”, mint Magyarországon.¹²

Az eddig mondottak az egyetemi oktatás fontosságát hangsúlyozták a hungarológia szempontjából. De az egyetem nemcsak tanít. Tanárai fontos szerepet játszhatnak a tudományág meggyökereztetésében és kiszélesítésében még akkor is, ha egyetemi kötelezettségeik egészben vagy részben más szakmához tartoznak. Az elsőrendű kötelesség az utánpótlás biztosítása és itt nem szabad a malthusi téveszméknek behódolni. A hungarológia iránt érdeklődők körében általános az a vélemény, hogy mint szakma, reménytelen, nem lehet belőle megélni. Ezzel szemben áll az, hogy amikor Indiana Egyetem magyar tanszékét meghirdettük, csak igen kevés — többségében teljesen inkompetens — jelentkező akadt az állásra. Komoly kandidátus csak kettő volt — és mindkettőnek már volt komoly pozíciója. A tárgy és nem a megélhetés reménye készítette őket arra, hogy pályázzanak. Mivel valószínű — és remélhető —, hogy egy az 1956-oshoz hasonló bevándor-

lási hullám nem fog megismétlődni, számolni kell azzal, hogy a születés és neveltetés által hungarológusnak kondicionált tanárok száma halálozás útján csappanni fog. De számuk még ma sem éri el azt a „kritikus tömeget” (critical mass), amely a szakma fennmaradását biztosítaná. Sok szép iniciativa bukott meg azon, hogy kiviteléhez nem volt elegendő szakember. Például a Twayne Kiadó szépreményű magyar irodalmi sorozatára gondolok, amely lényegében megfelelő szerzők hiányában szűnt meg.

A rokon szakmabeliek között divatba kell hozni a hungarológiát. Az esetek többségében a kínálat teremti meg a keresletet és nem fordítva. Ha van egy jó hungarológiai folyóirat, amely lehetőséget nyújt szubsztanciális cikkek közlésére, akkor előbb-utóbb az embereknek majd kedvük támad hungarológiai értekezések írására. (Ez csak látszólag mond ellent az előbb említett Twayne példának: ott gyors ütemben, megadott forma szerint írott, irodalmi művek kellettek!) Különösen eredményesnek tűnik magas színvonalú, lehetőleg nemzetközi konferenciák, szimpóziumok rendezése. *Király Béla* ösztönzésére a New York állambeli Brooklyn College valóban jelentős eredményeket ért el ezen a téren. *Király* témaválasztásai (pl. „Közép-kelet-európai társadalom és háború a nemzeti államok korában, 1856—1920”) ügyességükkel, tudományos megalapozottságukkal többet tettek az amerikai hungarológia magas igényű fejlesztése érdekében, mint bármelyik más általam ismert akció. Ezek a konferenciák szereplési és publikációs lehetőséget nyújtottak számos addig izoláltan dolgozó potenciális hungarológusnak és érintkezésbe hozták őket magyarországi kollégáikkal is. *Ránki György* nemrég Bloomingtonban rendezett szimpóziuma — magyar, nyugat-európai és amerikai részvétellel — hasonlóan sikeres volt, és Pittsburghben *Várdy Béla* a Duquesne egyetem tiszteletreméltó évi History Forumját használja fel hasonló céllal.

Sokkal jobban kellene kihasználni a Humán Tudományok Nemzeti Alapítványa (National Endowment for the Humanities) adta lehetőségeket. Ennek 1981-es költségvetése a 151 millió dollárt is meghaladja. Az alapítvány több magyar vonatkozású munkatervezetet támogatott az elmúlt években, de nem támogathat tervezeteket, amelyeket senki sem terjeszt elő. Hogy csak egy konkrét példát mondjak, a múlt évben az Alapítvány fordítási programja egyetlen magyar vonatkozású ajánlatot sem kapott.

A hungarológiai tanszékek felállítása, a Brooklyn College szimpóziumai és publikációi új korszakot nyitottak az amerikai magyarságtudomány történetében. Az 1958 óta megszakítás nélkül folyósított szövetségi segély csak azért nem tett többet a hungarológia fejlesztéséért, mert a központok igazgatói a kapott összegeket nem erre a célra fordították. Az egyesült államokbeli magyarság megosztottsága, patetikusan irreális politikai analfabetizmusa miatt szinte semmi maradandót nem alkotott ezen a téren.

Indiana University magyar katedrájának kivételével az Egyesült Államokban a hungarológiai oktatás biztosítottsága marginális. Akár önellátásra, akár szövetségi szubvenciókra alapítjuk elképzeléseinket, ezek lehetnek reálisak, de nem rizikómentesek. Egy egyetemi adminisztrátor szemszögéből nézve érveink lehetnek jók, de nem döntőek. Mindegyikünk egyéni feladata — talán kötelessége —, hogy az ügyintézőket a rizikó vállalására rábeszélje. Ez pedig nem úgy történik, hogy a magyar kultúra felsőbb-ségét hangoztatjuk, hogy megpróbáljuk kimutatni, hogy Jehova magyarul beszélt, vagy

Radnóti verseinek szépségéről tartunk előadást. Statisztikák, számítások és főleg saját szavahihetőségünk válnak majd perdöntővé. Kafka helyesen látta: az ítéletet nem egyszerűen hozzák, az eljárás maga válik lassacskán ítéletté.

A hungarológia főműhelye mindig Magyarország lesz, de úgy érzem, hogy ha mi, akik az USA-ban élünk, igyekszünk, akkor sikerülni fog az Amerika nyújtotta gazdasági lehetőségeket a hungarológia céljaira jobban kiaknázni, és végül is valami olyat alkotni, ami a magyar tudományosság igényes mércéjével mérve maradandó értékű.

Jegyzetek

1. Ez az ún. Ladd-Lipset Survey.
2. Strength Through Wisdom. A Critique of U. S. Capability. A Report to the President from the President's Commission on Foreign Language and International Studies. (Washington, D. C. November 1979), 7. — Továbbiakban: Report.
3. Minderre: President's Commission on Foreign Language and International Studies: Background Papers and Studies. (Washington, D. C. 1979), 78.
4. Study of Foreign Languages and Related Areas. Report to the Congress by the Comptroller General of the United States. (Washington, D. C., September 13, 1978), 15. — Továbbiakban: GAO.
5. The Chronicle of Higher Education, 1978, August 7, 7.
6. Lásd az 5. jegyzetben említett statisztikákat.
7. GAO. 13.
8. A 4. jegyzetben említett jelentés.
9. A 2. és 3. jegyzetben idézett jelentések.
10. Az amerikai középiskolai tanításra és — ennek eredményeként — a gyerekek érdeklődésére vet fényt egy 1976-os vizsgálat, amely négy földrész tíz nemzetének 14 éveseire terjedt ki. Az amerikaiak első helyen végeztek a saját országukra vonatkozó adatok ismeretében. Tudásuk elsősorban alkotmányjogi, gazdasági és közigazgatási jellegű. (Council of International and Public Affairs 1979. február 19-én, belső használatra készült ideiglenes jelentése.)
11. Report 79.
12. Bevezetés a nyugati magyar irodalomba. (Vázlat), Jelenkor 1981. július—augusztus 683—706, 691. l.

Fontosabb magyar gyűjtemények Észak–Amerika könyvtáraiban az oktatás szolgálatában

A könyvtár az oktatásban kulcsszerepet tölt be. Komoly, tudományos alapon végzett felsőoktatási munka jól megszervezett, gonddal felépített könyvkészlet és megfelelő akadémiai képzettséggel rendelkező könyvtáros-személyzet nélkül ma már aligha elképzelhető. Ma az egyetem az oktatás és kutatás szívének, a könyvtárnak költségvetést szab ki, hogy anyagbeszerzésben le ne maradjon, s régi és ritka könyveket és folyóiratokat az oktatás számára beszerezhessen.

Jól felépített könyvtári anyagra a hungarológia valamely szaktárgyát előadó egyetemi tanárnak Észak–Amerika intézeteiben fokozottan szüksége van. Hiszen ott az előadó teljesen ismeretlen országról tart kollégiumot angol nyelvű hallgatóság számára. A magyarságtant előadó tanár felkészülésében nagyon sok nehézséggel kell hogy megbirkózzék.¹ Munkájában a könyvtár ilyen akadály, nehézség lehet, de jó körülmények között a könyvtár nagy segítségére van mind a tanításban, mind a diákok felkészülésében és tanulmányi előmenetelében. Ez a rövid előadás arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy a hungarológiával foglalkozó egyetemi tanár Észak–Amerikában hol talál olyan könyvtárat, ahonnan anyagot meríthet az oktatásra való felkészüléshez, s ahol kutathat mint tevékeny és termelő tudós.

I.

Észak–Amerika egyetemein 1950 előtt hungarológiai oktatás nagyon kevés intézetnél volt a tanmenetbe iktatva.² Magyar tárgyú téma leginkább általános bevezető előadás vagy szeminárium kisebb része volt, legtöbbször nem magyar származású tanár vezetésével. Magyar témával foglalkozó könyvtári anyag is leginkább angol vagy legfeljebb német nyelven volt hozzáférhető.

Az elmúlt harminc év alatt mind a hungarológiai oktatás, mind a könyvtárak magyar anyagának szempontjából nagy változásokról adhatunk számot. Az 1950-es évek óta az Egyesült Államok felsőoktatási rendszere egyre inkább magában foglalta azon államok vagy világrészek tüzetesebb tanulmányozását, amelyeket eddig egyetemi szinten csak általánosságban tárgyaltak.³ A Kelet-Európát tárgyaló úgynevezett „area studies”, a magyar történelem, nyelvészet és irodalom előadását is egyre jobban támogatni kezdték. A hungarológiai tudományban képzett tanárok mind inkább megkövetelték magyar tárgyú könyvek beszerzését nemcsak angolul, hanem magyarul és más nyelveken is.

Az 1950-es és 1960-as évek különösen kedvezőek voltak a magyar nyelvű munkák

könyvtári beszerzésében, s magyar tárgyú könyvek megvétele több fontos egyetem könyvtári költségvetésének elkészítésében is egyre jelentősebb szerepet kapott. Ebben az időszakban a könyvtárak igazgatói és az egyetemek vezetői általában támogatták a nem angol nyelvű monográfiák és folyóiratok megvételét.

Magyar anyag beszerzésére a világ könyvpiacain is kedvező lehetőség volt, ugyanakkor megfelelő magyarul is tudó szakképzett könyvtárossal nagyon kevés kutató könyvtár rendelkezett. Olyan könyvtárban vagy levéltárban, amelynek jelentős magyar anyaga van csak igen kevés magyar származású könyvtáros vagy levéltáros dolgozik. S azok, akik magyar tárgyképzettséggel rendelkeznek csak részidőben, de leginkább szabad idejükben foglalkoznak magyar vonatkozású könyvtárosi vagy bibliográfiai kérdésekkel. Észak-Amerikában csak egynéhány olyan magyar szakképesítéssel rendelkező könyvtáros van, akinek a munkája valóban magyar gyűjtemények gyarapításával, a magyar könyvkiadással, olvasók, kutatók, diákok könyvtári igényeinek kielégítésével kapcsolatos.

A legtöbb intézetben a magyar gyűjteményt a hungarológiát előadó tanár kezdeményezésére vagy egyenes követelésére szerezték be, általában minden hosszabb távú és írásban is rögzített irányelvek nélkül. Ezen adminisztratív és szervezeti kérdések megoldatlansága ellenére is Észak-Amerikában az elmúlt évtizedek alatt nagyon jelentős magyar könyvtári gyűjtemények nőttek fel.

II.

A magyar vonatkozású kutató-gyűjtemények felmérése az Egyesült Államokban és Kanadában igen nagy feladat. Az elmúlt években intézményesen és egyéni kezdeményezésre is, több ilyen irányú eredményes vállalkozás született.

Az első nagyobb méretű anyagfelmérést *Ruggles* és *Mostecky* adta ki 1960-ban.⁴ Statisztikájuk szerint — amelyet 1958-as gyűjtésükkor készítettek — a több mint ötven nagyobb amerikai kutatókönyvtárban mintegy 78 030 magyar monográfia, 3992 folyóirat és 174 újság volt található.

1964-ben és 1970-ben két rendkívül értékes munka látott napvilágot *Albert Texla* gondozásában.⁵ Ezek a bibliográfiák regisztrálják a nagy amerikai kutatókönyvtárak magyar irodalmi anyagát, és jelentős tájékoztatást nyújtanak mind a kezdő irodalmárnak, mind a kutató tudósnek.

1974-ben a *Harvard Egyetem* adott ki részletes jelentést magyar vonatkozású gyűjteményéről.⁶ A kötetre menő munka 6550 címet tartalmaz, a történelem és irodalom témakörét hangsúlyozva. Az anyag jelentős része az 1920 előtti korszakkal foglalkozik. Ehhez hasonló részletes bibliográfia más könyvtártól eddig még nem látott napvilágot. Ilyen részletes, magyar anyaggal foglalkozó munka megjelenése nagyon sokat jelentene a hungarológiai kutatások előbbrevitele szempontjából.

Hasonló célt kívánt szolgálni *Paul Horecky*, a *Kongresszusi Könyvtár* kelet-európai osztályának vezetője *David Kraus* közreműködésével. 1970-ben az *American Council of Learned Societies* és a *Social Science Research Council* anyagi támogatásával nagyobb vállal-

kozást kezdeményeztek. Munkásságuk eredményét 1976-ban bocsátották közre.⁷ A *Handbook* vázlatos híradás, amelyben a magyar kutatógyűjtemények is benne foglaltatnak. A következő könyvtárak tájékoztattak jelentékeny magyar, elsősorban humán és társadalomtudományi gyűjteményről:

Library of Congress	55 600
Columbia University	45 000
New York Public Library	20 000
Harvard University	15 000
Cleveland Public Library	12 500
Hoover Institution	12 000 kötet.

Ezekén kívül tizennyolc egyetemi és városi könyvtár tudósított fontosabb magyar anyagról, nyolc másik pedig csak említést tett magyar vonatkozású, de kevésbé jelentős gyűjteményről.

Lényegesnek könyvelhető el viszont az, hogy az 1976-ban kiadott *Handbook* mintegy 250 000 kötetnyi magyar gyűjteményről ad számot Észak-Amerika könyvtáraiban, s ez a magyarságtudomány oktatása és kutatása szempontjából nagyon jelentősnek mondható.

A magyar szempontból is élenjáró *Kongresszusi Könyvtár* anyagáról bővebb jelentést két forrásból kapunk. *Basa Molnár Enikő* több egyetemi gyűjtemény mellett ugyancsak lényeges adatokat mond el egy 1974-es kiadványban a Kongresszusi Könyvtár helyzetéről.⁸ *Bakó Elemér* a már említett *Handbook*-ban közöl adatot a magyar gyűjtemény fontosabb anyagairól.⁹

A *Minnesota Egyetem* könyv- és levéltárának anyagáról *Széplaki József* ad vázlatos tájékoztatót.¹⁰ Cikkében megemlíti a *Duluth*, Minnesota egyetemi részleg ott található magyar anyagát is.

A legújabb, 1980-ban kiadott, részletesebb híradás a *Hoover Institution* több mint 13 000 kötetes magyar anyagáról is beszámol.¹¹ Erre a gondosan összeállított leíró bibliográfiára nagy szükség van, mivel a tájékoztatás erről a fontos gyűjteményről eddig nagyon hézagos volt.

Kanadában magyar vonatkozású és a kutatás szempontjából is jelentős gyűjtemény igen kevés intézetben van. Egy 1976-ban kiadott jelentés szerint a következő kanadai könyvtárakban található magyar gyűjtemény:¹²

University of Alberta	350
University of British Columbia	1400
University of Calgary	525
Université Montreal	400
University of Toronto	3950 kötet.

Az University of Toronto könyvtárában a magyar anyagot *Béky-Halász Iván* 1981-ben már mintegy 18 000 kötetre becsüli.

III.

Mint már említettem, a *Handbook* leíró bibliográfiája nem adott megfelelő képet több fontos kutatókönyvtár magyar anyagáról. Éppen ezért 1979-ben elhatároztam, hogy mintegy ötven könyvtárnak kérdőívet küldök ki. A kérdőív összeállítása és formája alkalmat adott a válaszoló könyvtárosnak arra, hogy a szaktárgyakon belül — történelem, útleírás, politikai gazdaságtan, irodalom, nyelvészet, néprajz stb. — jelentést tudjon adni a monográfiák és folyóiratok számáról is. Ritka, régi, általában 1850 előtt kiadott kötetekre vonatkozó kérdések ugyancsak helyet kaptak a kérdőíven.

Mintegy harminc könyvtár vett részt ebben a felmérésben, s végtelenül értékes anyagot szolgáltatott egy részletesebb munka elkészítéséhez. 1979 végén a következő könyvtáraktól érkezett adat:

Brown University	950
State University of New York at Buffalo	550
Case Western Reserve University	250
University of Cincinnati	300
University of Colorado at Boulder	500
Duke University	4000
Free Library of Philadelphia	500
Georgetown University	500
Johns Hopkins University	300
Kent State University	300
University of Michigan	2120
National Library of Canada	5382
University of North Carolina	700
Oberlin College	500
Ohio State University	1500
University of Pennsylvania	900
University of Pittsburgh	1000
Portland State University	1000
University of Rochester	650
Rutgers, The State University of New Jersey	1500
University of Southern California	525
Syracuse University	300
University of Toronto	8000
University of Utah	400
University of Washington	4000 kötet.

Ezek a statisztikai adatok viszont csupán egy gyűjtemény körvonalait vetítik felénk. Nem várható el sem a könyvtártól, sem a könyvtárostól, hogy részletesebb jelentést is szolgáltatson az egyetem központi és szakmai-tárgyi fiókkönyvtárainak magyar gyűj-

teményéről. Arra sem idő, s a legtöbb esetben megfelelő, magyarul tudó szakkönyvtáros nem áll rendelkezésre.

Éppen ezért személyesen átnéztem és részletesebben felmértem több fontos középnyugaton levő kutatókönyvtár magyar anyagát.¹³ Részletesebb bibliográfia összeállítása és egy könyvtár anyagának felmérése hosszadalmas, időt és anyagi áldozatot követelő feladat. Ennek a munkának a gyümölcse lassanként napvilágot lát.¹⁴

Az *Illinois Egyetem* magyar gyűjteménye meglepően gazdag. Ott a történelem és az irodalom dominál. A mintegy 17 000 kötetes gyűjteményből külön említést érdemel az Erdéllyel foglalkozó igen jelentős anyag.

Az *Indiana Egyetem* gyűjteménye az elmúlt huszonöt év alatt nagyon komoly színvonalat ért el. A több mint 15 000 kötet főként a történelem, a politikai gazdaságtan, az irodalom, a nyelv és a néprajz szempontjából fontos.

A *Chicagóban* levő *Newberry* könyvtár magyar anyaga alig ismeretes a magyarságtudomány szakembereinek körében. Ez a magánkönyvtár sok fontos magyar témával foglalkozó ritka könyvet tartalmaz. Poliglot szótárak, nyelvészet, történelem, útleírások, történelmi fontosságú térképek teszik ki a mintegy 8000 kötetnyi anyagot.

A *University of Chicago* könyvtárát a nyár elején látogattam meg. A magyar gyűjtemény esetleg 8000-re becsülhető. Főként a történelem, a nyelv és az irodalom, valamint a nemzetközi jog témakörének anyaga számottevő.

Ugyancsak ezen a nyáron volt alkalmam két hétig kutatni a *University of Notre Dame* könyvtárában. A 8000 kötetes gyűjtemény fontosabb része a magyar középkorral foglalkozik, ezen kívül a hely- és egyháztörténet, valamint a politikai gazdaságtan a legjelentősebb.

Az itt felsorolt öt könyvtár magyar anyagáról részletesebb leíró bibliográfia most áll szerkesztés alatt s a közeljövőben nyomtatásban is megjelenik. Hangsúlyozni kell, hogy ezek a bibliográfiák történelem, útleírás, néprajz, jog szaktárgyakból az 1850 előtt, irodalomban és nyelvészetben pedig az 1920 előtt kiadott művekre szorítkoznak majd. Két- esetleg háromhetes kutatómunka alatt csak a legfontosabb címek adatait lehet rögzíteni, és terjedelmes, magyar témával foglalkozó, többnyelvű bibliográfia megjelentetése az Egyesült Államokban nem az egyszerű kiadói kérdések közé tartozik.

IV.

A század elejétől napjainkig Észak-Amerika kutatókönyvtáraiban a magyar tárgyakkal foglalkozó anyag pár száz kötetről igen jelentős, mintegy 300 000 esetleg 330 000 kötetre nőtt. Az Egyesült Államokban nagyobb gyűjtemények találhatók már az ország különböző részein. Boston — New York — Washington környékén, a középnyugat vidékén Cleveland — South Bend — Chicago — Illinois és Indiana könyvtáraiban, de ugyancsak a nyugati partvidéken Seattle — Los Angeles — Stanford kutatóintézeteiben is. A magyar gyűjtemények anyaga természetesen változó. Minden intézet könyvtárának van olyan tárgyú része, amely gazdagabbnak bizonyul, jobban, nagyobb gondnal, hozzáértéssel és rendszeresen van felépítve, olyan anyaga, amelyet máshol

Észak-Amerikában nem lehet megtalálni. A kanadai magyar könyvtáranyag helyzete nem mondható ilyen kedvezőnek. Ott az egyetemi könyv- és levéltárakban tanulók és kutatók számára a magyarságtudománnyal foglalkozó anyag igen kevés. A legtöbb könyvtárban a történelmi és irodalmi munkák vannak túlsúlyban. A jelenleg kéznél levő adatok alapján szaktárgyak szerint a magyar gyűjtemények a következő megoszlást mutatják:

történelem	40%
irodalom, nyelvészet	30%
politikai gazdaságtan, jog, kereskedelem	15%
útleírás, földrajz, néprajz, genealógia, heraldika, képzőművészetek	10%
bibliográfia, kézikönyvek	5%

Az oktató vagy a kutató a munkájához szükséges összes anyagot egy helyi intézet vagy könyvtár falain belül nem találja meg. De ez általában így van csaknem minden szak- és nyelvterületen. Éppen ezért könyvtáraink, hogy feladatukat megfelelően tudják betölteni, egymás gyűjteményére vannak utalva, és rendszeresen kérnek kölcsön egymástól az „interlibrary loan” (könyvtárközi) megegyezések alapján minden olyan anyagot, amit a könyvtárak nélkülözni tudnak vagy hajlandók postára tenni.

De ezen kívül az egyetemi oktató, ha rendszeresen és sikerrel kíván magyarságtudományt előadni ugyancsak természetesen rászorul a magyarországi és környező országokbeli nagy könyv- és irattárakra. Együttműködés intézetek és kutatók között éppen ezért a múltban nagyon fontos és eredményekben gazdag volt, és elengedhetetlenül szükséges marad a jövőben is.

Irodalom

1. Sinor, Denis: „Teaching Hungary”; Hungarian Studies as an Academic Subject” *The New Hungarian Quarterly*, 12:37—46, 1971
  2. Vardy, Steven Bela: „Hungarian Studies at American and Canadian Universities” *Canadian—American Review of Hungarian Studies*, 2:91—121, 1975
  3. Weintraub, Karl J.: „The Humanistic Scholar and the Library” *The Library Quarterly*, 50:22—39, 1980
  4. Ruggles, Melville and Vaclav Mostecky: *Russian and East European Publications in the Libraries of the United States*, New York, Columbia University Press, 1960
  5. Tezla, Albert: *An Introductory Bibliography to the Study of Hungarian Literature*, Cambridge, Harvard University Press, 1964. *Hungarian Authors; A Bibliographical Handbook*, Cambridge, Harvard University Press, 1970
  6. Harvard University Library, *Hungarian History and Literature; Classification Schedule, Classified Listing by Call Number, Chronological Listing, Author and Title Listing*, Cambridge, Harvard University Press, 1974
  7. Horecky, Paul L. and David H. Kraus, eds.: *East Central and Southeast Europe: A Handbook of Library and Archival Resources in North America*, Santa Barbara, Cal., Clio Press, 1976
- A Handbook többek között röviden tájékoztat még a következő egyetemek magyar gyűjteményéről is:

University of California at Berkeley	kötetszám nélkül
University of California at Los Angeles	5000
University of Michigan	kötetszám nélkül
Michigan State University	700
Princeton University	2300
University of Texas at Austin	500
Yale University	7000

8. Basa, Molnár Enikő: „Egyetemek és főiskolák magyar gyűjteményei Amerikában”, A XIII. magyar találkozó krónikája, Cleveland, Árpád, 1974. pp. 94–104
9. Bakó, Elemér: „Hungary” Horecky and Kraus, pp. 247–256
10. Széplaki, József: „Magyar vonatkozású gyűjtemények a Minnesota egyetemen”, A XIV. magyar találkozó krónikája, Cleveland, Árpád, 1974. pp. 86–95
11. Dwyer, Joseph D. ed.: Russia, The Soviet Union and Eastern Europe: A Survey of Holdings of the Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford, Hoover Institution Press, 1980
12. Budurowycz, Bohdan: Slavic and East European Resources in Canadian Academic and Research Libraries, Canada National Library, 1976
13. Az elmúlt öt évben a következő könyvtárakat és levéltárakat látogattam meg:
  - A. Egyetemi: The State University of New York at Buffalo, Case Western Reserve University, University of Chicago, University of Illinois, Indiana University, John Carroll University, University of Notre Dame, Oberlin College, University of Rochester, Syracuse University
  - B. Városi: Canton Public Library, Chicago Public Library, Cleveland Public Library, Dayton and Montgomery County Library, New York Public Library, Rochester and Monroe County Library.
  - C. Speciális: The Immigration History Research Center at the University of Minnesota, Indiana State Library, Newberry Library, The Western Reserve Historical Society.
  - D. Privát: Dr. Szathmáry Lajos, Chicago, Illinois.
14. Kovács László L.: „A Survey of the Hungarian Collection at the Cleveland Public Library” Horecky and Kraus, pp. 53–63
 „The Hungarian Collection in the Lilly Library of Indiana University” Ural-Altaische Jahrbücher, 50:81–86, 1978.
 „The Hungarian Collection in the Lilly Library of Indiana University Part II” Ural-Altaische Jahrbücher, 51:147–149, 1979.
 „Hungarian Collections in Academic and Research Libraries in North America” Ural-Altaische Jahrbücher, 52:73–86, 1980.

VÁRDY S. BÉLA
(Pittsburgh, Pennsylvania)

Az észak-amerikai magyar ágtudomány mai helyzete

1973 óta — mikor először összegeztem az amerikai egyetemi szintű magyarságtudomány múltját és eredményeit — immár három hosszabb tanulmány és több rövidebb előadás vagy cikk keretében számoltam be a tudományág helyzetéről és fejlődéséről.¹ E tevékenység közben újból és újból átgondoltam és ártértékeltem az önmagam által korábban mondottakat. Tettem ezt részben a közben előkerült újabb adatok, s részben az újabb fejlemények következtében. S ez az ártértékelés jelen előadásomat is meghatározza; még akkor is, ha a kiszabott idő rövidsége miatt az új fejleményeket csupán nagy vonalakban összegezhetem.

Nagy általánosságban talán úgy jellemezhetném az észak-amerikai magyarságtudomány mai helyzetét, hogy az 1970-es években tapasztalt visszaesés után, jelenleg ismét az előrehaladás stádiumában van, s hogy bizonyos vonatkozásban és területeken még eddig soha nem tapasztalt eredményeket képes felmutatni. Az 1970-es évek visszaesése — mely több korábbi program megszűnésében, illetve összeszűkülésében nyilvánult meg — egyenes következménye volt az amerikai Kelet-Európa-tudomány, s szélesebb értelemben a humán és a társadalomtudományok általános visszaesésének. Az eddig nem tapasztalt újabb eredmények viszont elsősorban a két alapítványi tanszék (a bloomingtoni és a torontói magyar tanszék) megalakulásának, valamint néhány, e tanszéken kívüli fejleménynek köszönhető. Az utóbbiak közé tartozik a magyarságtudományi konferenciák és az ide vonatkozó kiadványsorozatok megszorodása, az amerikai magyarság múltja kutatásának megélénkülése, s a magyar és az amerikai tudományos intézmények közötti kapcsolatok kibővülése.

Az 1970-es évek visszaesésének hatása

Visszatérve a felvetett problémakör első részéhez, az 1970-es években tapasztalt általános visszaesés hatása részben még mindig érezhető: szeretném hangsúlyozni, hogy — tetszik vagy nem, helyes vagy sem — az észak-amerikai magyarságtudomány szélesebb körű léte és elterjedése nagy részben az amerikai Kelet-Európa-tudomány szerencsekerekéhez van kötve. (Ez persze nem érinti az anyagilag megalapozott alapítványi magyar tanszékek működését, legfeljebb a hallgatóik számát illetően.) Ha a Kelet-Európa-tudomány szerencsekereke jól forog, akkor a magyarságtudomány helyzete is biztató. Ha viszont ennek ellenkezője az igaz — mint ahogy az 1970-es években tör-

tént, s bizonyos fokig még ma is történik — akkor a magyarságtudomány általános helyzete és szélesebb körű elterjedésének a lehetősége is rosszabb. Ezt a helyzetet valamelyest enyhítette, és enyhíti az ún. etnikai tudományok (*ethnic studies*) viszonylagos népszerűsége, s az ezzel kapcsolatos bizonyos fokú kormánytámogatás, valamint néhány kivételes személyiség, illetve érdekszövetség heroikusnak is mondható küzdelme s az ebből fakadó eredmények. (Az utóbbira a legjobb példa a két alapítványi tanszék létrejötte.)

Az 1970-es években tapasztalt általános visszaesésnek az egyenes következménye volt az a sajnálatos tény, hogy a magyar nyelvet és művelődést oktató egyetemek és főiskolák száma megcsappant, s a még megmaradt programok egy része is leszűkült. Ma — elsősorban a mind nagyobb számú és mind befolyásosabb magyarságtudományi szakemberek egyéni elkötelezettsége és tevékenysége következtében (mely tevékenység legtöbb esetben a más vonatkozású kenyeret adó tevékenység mellett s részben rovására történik) — ez a visszaesés megállt, s az észak-amerikai magyarságtudomány ismét a fejlődés irányában halad. Igaz, hogy a magyar nyelvet és művelődést oktató egyetemek és főiskolák száma még mindig nem nagy, s igaz, hogy az újabb keletű kisebb programok egy része tiszavirág életűnek bizonyul. Azonban több, főleg a nagyobb magyarságtudományi programok egy része megerősödőben van, s ma már ismét magabiztosabban nézünk a jövőbe.

Egy meggondolkoztató és néhány biztató példa: Ohio State University, Columbia University, Cleveland State University stb.

A kisebb-nagyobb magyarságtudományi programokkal rendelkező, vagy a magyar nyelvet legalább is az alapszinten oktató észak-amerikai egyetemek és főiskolák pontos száma ismeretlen. E fonák helyzetnek oka lényegében az, hogy több ilyen intézmény keretében a magyar nyelvoktatás csupán ideiglenes és feltételes, vagyis a jelentkező diákok számától függ. Sok esetben a magyar nyelvkurzust meghirdetik, de diákhány következtében meg sem indul, vagy ideiglenesen leáll egy, két vagy több félévre. S ez sokszor még a nagy egyetemekre is vonatkozik. Példaként hadd említsem a több mint ötvenezer hallgatóval és széles skálájú kelet-európai programmal rendelkező, s magyarlakta vidékekkel körülvett *Ohio State University*-t (Columbus), ahol a magyar nyelvoktatás bevezetése igen lassan megy, s jövője kérdéses.

Az 1979/1980-as egyetemi évben megkezdett nyelvoktatás nem is az egyetem, hanem a *National Endowment for the Humanities* (Humán Tudományok Nemzeti Alapítványa) anyagi támogatásával indult meg egy akkor ott francia szakon doktoráló, de magyar származású oktató kezdeményezésére. A Szlavisztikai Tanszék keretében egyetemi „credit”-et adó nyelvkurzusnak nyolc hallgatója volt. Ezt követte 1980 nyarán egy rövid „credit”-nélküli nyelvkurzus. Az 1981 őszi meghirdetett „credit”-es nyelvkurzus azonban már nem indult meg, mivel nem volt elég jelentkező. Ennek következtében az egész 1980/1981-es egyetemi év kimaradt. Az 1981 őszi meghirdetett nyelvkurzus helyzete még ismeretlen, de ha az sem sikerül, akkor az *Ohio State University*-

féle magyar nyelvprogram jövője mind kétségesebbé válik — annak ellenére, hogy a nyelvi lektor, *Pintérné Dr. Pereszlényi Márta*, a siker érdekében újabb és újabb terveket többek között egy ún. üzleti nyelvet oktató kurzust is kidolgozott.²

Ugyanakkor — s ez biztató — a fenti helyzet ellenkezőjére is van elég példa. Itt beszélhetnék a saját pittsburghi magyarságtudományi programunk és tevékenységünk megélénküléséről, amely feleségem, *Várdy Huszár Ágnes* előadásának tárgya lesz.³ Azonban megemlíthetem a nagy múltú *Columbia University*-féle, valamint a más jellegű, de ugyancsak bizonyos múlttal rendelkező *Cleveland State University*-féle magyar nyelvprogramok mai helyzetét.

A *Columbia University*-féle program — melynek megszületése és virágkora *Lotz János* professzor (1913—1973) ottani működéséhez (1948—1967) kapcsolódik — az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején igen leszűkült és elsatnyult.⁴ Egy ideig még az a veszély is fennállt, hogy az alapjait képező Nyelvészeti Tanszéket is felszámolják. Ez szerencsére nem következett be, s a Columbia-féle magyar-program — mely pillanatnyilag *Robert Austerlitz* professzor és *Daniel M. Abondolo* fiatal nyelvész kezében van — ismét reménykeltőbb helyzetbe került. Ma e program lényegében hat szemeszternyi (háromévi) magyar nyelvkurzusból, egy tartalmilag állandóan változó, magasabb szintű, „magyar nyelv és művelődés” című ún. „szemináriumból”, valamint időnként egy-egy egyéb ide vonatkozó kollégiumból áll. (Most például magyarul nem tudó nyelvészhallgatók igényéhez szabott magyar nyelvtan-kurzus fut.) A fent említett szeminárium kivételével (amit Austerlitz professzor tart) az összes magyar kurzust a magyar háttérrel nem rendelkező, de magyarul kitűnően beszélő *Daniel M. Abondolo* tanítja, aki nagy felkészültséggel és egy megszállott tudós elkötelezettségével végzi oktatómunkáját.

A legtöbb magyar programhoz hasonlóan pillanatnyilag a fenti Columbia-féle magyar program is diákhányban szenved. Az elmúlt évben például a három nyelvkurzusnak együttvéve csupán kilenc hallgatója (5—2—2) volt. *Daniel Abondolo* szerint azonban a színvonal igen magas, mivel a hallgatók elsősorban tudományos és nem érzelmi céloktól fűtve indulnak neki a tanulásnak. Ugyancsak pozitív tényként könyvelendő el az, hogy újabban a diákok száma emelkedik. Tehát minden remény megvan arra, hogy a nagy hagyományú *Columbia University*-féle magyarságtudományi program ismét az élvonalba kerül, ha nem érheti is el mennyiségileg az alapítványi tanszékekkel rendelkező központok tudományos és oktatói tevékenységét.⁵

A *Columbia University*-féle programmal szemben, az 1969-ben *Oszlányi Róbert* professzor által alapított *Cleveland State University*-féle magyar program szinte kizárólag a magyar származású és még magyarul beszélő diákok érdeklődésére van alapozva.⁶ E hallgatók azonban a magyar vonatkozású kurzusokat csupán a rendes tanulmányi szakkörük mellett, kedvtelésből, szeretetből, vagy az egyetem nyelvi követelményeinek kielégítése céljából hallgatják. Ennek következtében e program színvonala is más, habár az 1970-es évek közepén történt visszaesés és ideiglenes megszűnés óta ez a nivå is emelkedőben van, ami elsősorban a magyar származású *Lant Theofil* germanista professzor munkájának az eredménye. *Lant* professzor újabban a követelményeket is meg-

szigorította, és ennek következtében a periférikus érdeklődésű diákok egy része kiesett, s a kurzusok minőségi szintje lényegesen emelkedett.

Az 1976 őszén újból megindult clevelandi magyar program jelenleg egy magyar írási és fogalmazási kurzusból (a diákok ugyanis mind beszélnek magyarul), valamint egy magyar nyelven tartott magyar irodalmi kurzusból áll, s ez a két kurzus állandóan váltja egymást. Az előbbiben általában 15—20 diák, az utóbbiban pedig átlagban 10—15 diák van. Ez a szám még lényegesen alatta van a kora-hetvenes évek 30—35 fős évfolyamainak. De ez részben annak tudható be, hogy ma már a kurzuson való részvétel nem jelent automatikusan jeles osztályzatot, mint a program hőskorában, a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején.⁷

A fent leírt három, lényegesen különböző típusú és szintű magyar nyelvprogramon, valamint a még alatt röviden tárgyalandó két magyar tanszékhez kapcsolódó magyarságtudományi programon kívül tudtommal még a következő egyetemeken és főiskolákon van legalábbis valamilyen formájú és nivójú magyar nyelvoktatás, illetve egyes esetekben egyéb ide vonatkozó kurzus: *University of California* — Los Angeles (Dr. Birnbaum Mariann), *University of Connecticut* (az *Amerikai Magyar Alapítvány* anyagi támogatásával), *Kent State University*, *University of Houston*, *Portland State University* (Dr. Éltető J. Lajos), *Ohio Northern University* (Dr. Ludányi András és mások), *University of Pittsburgh* (mely a mi programunk egyik központja), *University of Toledo*, *Heidelberg College* (Dr. Horvay D. Ferenc), *Cuyahoga County College* (Doleschné Dósa Mária), *Mercer County Community College*. De a fentiekén kívül még bizonyára van ideig-óráig tartó magyar nyelvoktatás több általam nem ismert egyetem vagy főiskola keretében is, habár azok nagy része feltehetően az ún. „tutorial” (egyedi oktatási) rendszerben folyik. Ez általában a központi kormány anyagi támogatását élvező ún. „kritikus szükségű nyelvek programja” (*Critical Language Program*) keretében, s helyi magyarul tudó diákok vagy egyéb szakon működő oktatók bevonásával és segítségével történik. Ennek egyik példája a Pittsburghhoz viszonylag közel fekvő *Indiana University of Pennsylvania* (melynek semmi köze az onnan 450 mérföldre fekvő bloomingtoni Indiana Universityhez), ahol Chászár Mayának (Dr. Chászár Ede politológus feleségének) van egy-egy diákja, akiket aztán az egyetem hozzánk küld vizsgázni.⁸

Bloomington, Toronto és Ada — Portland

A fentiek után talán hadd térjek rá az utóbbi évek legjelentősebb eredményeinek rövid összegezésére, melyek között legelső helyen áll a két alapítványi tanszék megalakulása, de ugyancsak jelentős az immár hét éve működő portlandi illetve adai nyári program megléte és további fejlődése.

Időben elsőnek a *Torontói Egyetem Magyar Tanszéke* alakult meg, mely részben az észak-amerikai magyarság (a kanadai *Széchenyi Társaság*) által összegyűjtött, s részben a kanadai kormány által adományozott \$ 600 000 kanadai (vagyis mai értékben mintegy \$ 480 000 amerikai) dollár alapján jött létre. Működését 1978 őszén, Dr. Bisztray György kinevezésekor kezdte meg, s immár három éves múlttal rendelkezik.

Mindjárt három kurzussal (nyelv, művelődés, irodalom) és huszonnégy diákkal (5—5—14) indult, akik közül azonban az első év végén csupán tizenhét vizsgázott. Az 1979/80-as év harminckét, az 1980/81-es év azonban már csak huszonkét diákkal indult. Feltehetően az elkövetkezendő évek folyamán a beiratkozott diákok száma megmarad húsz és harminc között, ami, ha egyben minőségemelkedést is jelent, nem is megvetendő szám. Ma még a beiratkozott diákok a magyar nyelvet és irodalmat csak az egyetem általános humán tárgyakra vonatkozó követelményei kielégítése céljából hallgatják, azonban 1982 őszétől már „egy főszaikos és két mellékszaikos magyar tanulmányi program is megindul” — habár egyelőre csupán az ún. „undergraduate” (első négyéves tanulmányi idő) fokon.

A torontói Magyar Tanszék munkájának bővítéséhez tartozik az egyetlen észak-amerikai magyar vonatkozású angol nyelvű folyóirat szerkesztésének átvétele, 1980-ban magyarságtudományi konferencia megrendezése, 1980 őszétől nyelvi lektor (*Dr. Mester Fiore*) alkalmazása, s legújabban havonkénti magyar történelmi előadássorozat megindítása vendégelőadók bevonásával. És ez mind csupán a kezdet. Megfelelő körülmények között a torontói Magyar Tanszék idővel Észak-Amerika egyik neves magyarságtudományi központjává nőheti ki magát.⁹

A bloomingtoni *Indiana University Magyar Tanszéke*, a két alapítványi tanszék közül a fiatalabb, mivel 1979-ben alakult, s gyakorlatilag csak 1981 januárjában, *Dr. Ránki György* történész professzor bloomingtoni működésével kezdte meg munkásságát. Maga a tanszék tehát újabb keletű, mint torontói társa, azonban mint közismert — szemben a torontói helyzettel — a bloomingtoni magyar program több évtizedes múltta és immár nemzetközi hírnévre nézhet vissza. Sőt, a Columbia University magyarságtudományi programjának részleges elsorvadása óta Észak-Amerika egyetlen nagy formátumú magyarságtudományi programja, mely egy még nevesebb s Amerika egyetlen számottevő uráli és altáji programjába van beépítve.

Bloomingtonban a magyar nyelvet már a második világháború óta rendszeresen oktatják, s az urál-altáji programnak független „department”-té fejlődése óta (mely a hatvanas évek közepén történt) szinte kizárólag csak Magyarországról hozott nyelvi lektorok közreműködésével. Ugyanakkor rendszeres magyar történelmi és irodalomtörténeti előadások is folynak, melynek következtében magyarságtudományból — más rokontudományokkal összekötve — mindhárom szokásos diplomát (B.A., M.A., Ph.D.), és az előbbieket egyikevel összekötött középfokú magyarságtudományi oklevelet (*Certificate of Hungarian Studies*) meg lehet szerezni.

A Magyar Tudományos Akadémia, illetve az Indiana University által adományozott félmillió dolláros alaptőkével létrejött bloomingtoni Magyar Tanszék megalakulása új lehetőségeket hozott az amerikai magyarságtudomány további fejlesztésében, mely lehetőségek legtöbbje azonban még mindig csak kidolgozás alatt áll. De 1981 áprilisában már így is lezajlott a bloomingtoni Magyar Tanszék szervezésében az első nemzetközi magyar történészkonferencia, amelynek anyaga kiadásra kerül, s amelyet a jövőben még sok hasonló történész-, illetve magyarságtudományi konferencia követ. Ez azonban csak kezdete annak a sokrétű és széles körű oktatói, kutatói és publikációs

munkának, valamint amerikai—magyar tudományos együttműködésnek, mely a Magyar Tanszék közreműködésével tervbe van véve, s mely a közeljövőben több amerikai egyetemet — így a *Duquesne University*-t is — bekapcsol ebbe a tudományos együttműködésbe. De úgy vélem, hogy erről Ránki György és Sinor Dénes professzor, illetve az Uráli és Altáji Tanszékcsoporthoz újonnan kinevezett vezetője, Bayerle Gusztáv professzor, sokkal hivatottabb beszélni. Mindenesetre az elkövetkezendő néhány év sok tervet és ígéretet rejteget az amerikai magyarságtudomány terén, melynek jelentős része a bloomingtoni Magyar Tanszékhez van kötve.¹⁰

A fenti két alapítványi magyar tanszékhez kötött magyarságtudományi program rövid jellemzése mellett meg kell emlékezni a *Portland State University* és az *Ohio Northern University* közös nyári programjáról is, mely 1974 és 1978 között öt éven át Portlandban (Oregon), s 1979 óta Adában (Ohio) működik — nagyrészt a *Magyar Baráti Közösség* (ITT-OTT), s kisebb részben az *Amerikai Magyar Alapítvány* anyagi támogatásával. A program kezdeményezői és vezetői Éltető J. Lajos nyelvész és Ludányi András politológus professzor, akiket az évek folyamán különböző meghívott előadók (Ludányi Julianna, Boros-Kazai András és Boros-Kazai Mária stb.) is segítettek és segítettek. A legtöbbször hat hétre tervezett nyári program igen gazdag, s általában magában foglalja a magyar nyelv, történelem, irodalom, folklór, szociográfia, politológia stb. oktatását.¹¹ Mint azt az egyik közelmúltban elhangzott előadásukban kifejtették, céljuk nem annyira a magas szintű magyarságtudomány, mint inkább az ismeretterjesztő szintű magyarságismeret terjesztése. Az adai nyári programnak általában tíz-tizenöt hallgatója van, ami lényegesen kevesebb, mint szeretnék, mivel ennek következtében az egész program külső anyagi támogatásra szorul. Ez azonban mit sem von le az adai nyári program alapvető fontosságából és sikeréből.¹²

Itt még az is megemlítendő, hogy habár 1979 óta ez a nyári program az adai Ohio Northern University keretében folyik, az egyetemi „credit”-et továbbra is a Portland State University adja. S ez vonatkozik a Magyar Baráti Közösség nyárvégi egyhetes konferenciáján való részvételre is, mely megfelelő intézkedések után szintén a Portland State University által adott két egyetemi „credit” megszerzésével járhat. A Modern Nyelvek Tanszéke keretében működő portlandi magyar nyelvoktatással kapcsolatban azt sem szabad említés nélkül hagyni, hogy az ott tanuló diákok egy része immár közel egy évtizede egy-egy évet vagy félévet a szegedi József Attila Tudományegyetemen tölt.

Egyéb ide vonatkozó fejlemények

Az egyes amerikai magyarságtudományi központok megélénkülésén és megerősödésén kívül — melyek közé, a fentiek mellett, az általam nem tárgyalt pittsburghi program is tartozik — jelentős előrelépést jelent a magyar vonatkozású kiadványok és kiadványsorozatok megsokasodása. Az utóbbiak között az egyik legjelentősebb az immár tíz éve megindult, az *East European Quarterly* és a *Columbia University Press* közös kiadásában megjelenő *Kelet-Európai Monográfiák* sorozata, melynek százhuszegy-néhány kötete közül egynegyednyi magyar vonatkozású. Magyar szempontból legalább

hasznos fontosságú az 1975-ben, *Király Béla* professzor szerkesztésében megindult *Brooklyn College*-féle társadalomtörténeti sorozat, mely szintén a Columbia University Press terjesztésében kerül a könyvpiacra. Szemben az előbbi sorozattal azonban, a Brooklyn College-féle sorozat húszegynéhány megjelent vagy megjelenő félben levő kötetének mintegy hetvenöt százaléka magyar, vagy legalábbis részben magyar vonatkozású.¹³ Szintén említendő a bostoni *Twayne Kiadó* irodalmi életrajz-sorozata, melynek a *Basa Molnár Enikő* szerkesztette magyar sorozatában eddig mintegy négy-öt magyar irodalmi életrajz jelent meg;¹⁴ valamint a Duquesne University történelmi tanulmányssorozata, illetve a *Duquesne University History Forum*-jának megindítandó monográfia sorozata.¹⁵ Ugyancsak figyelemre méltó az egyedi kiadványok növekvő száma, beleértve az olyan magyarságtudományi konferenciák anyagának a publikálását mint a Duquesne University-féle *Magyar Kulturális Symposium*,¹⁶ vagy pedig a megjelenőfélben levő *Kent State University*-féle *Erdélyi Symposium*. Sajnálatos, hogy a nagynevű Indiana University *Uráli és Altáji Sorozata*, melyben oly sok magyar anyag jelent meg, az utóbbi években már nem publikál.¹⁷

A fent leírt kiadványsorozatok megnövekedésén kívül ugyancsak pozitív fejlemény a magyarságtudományi vagy a magyarságtudományt is magukban foglaló regionális, nemzeti és nemzetközi konferenciák megszorodása. Észak-amerikai viszonylatban, az amerikai magyar tanárok immár hagyományossá vált konferenciái mellett említésre méltóak az olyan specializált konferenciák mint az 1979-es Kent State University-féle Erdélyi Szimpózium, az 1980-as Duquesne University-féle Magyar Kulturális Szimpózium, a *Sinor Dénes* professzor vezetésével már több éven át megrendezett bloomingtoni magyarságtudományi szimpóziumok, *Király Béla* professzor által már negyedik éve *Kelet-közép-európai társadalom és a háborúk* címmel megtartott, erősen magyar vonatkozású konferenciák, az immár nemzetközi hírnévnek örvendő Duquesne University History Forum előadássorozatai, a már említett 1981-es bloomingtoni nemzetközi történetészkonferencia, valamint az egyes magyarságtudományi szakemberek által rendezett s különböző szaktudományok nemzeti és regionális kongresszusai keretében beiktatott magyar előadások és kerekasztal-konferenciák. A fenti kongresszusok egy részén az egyes amerikai-magyar tudományos társaságok, így például az 1970-ben alapított *Amerikai Magyar Történelmi Társaság* (American Association for the Study of Hungarian History) is intézményesen részt szokott venni: többek között az *Amerikai Történelmi Társulat* és az *Amerikai Szlavisztikai Társulat* (AAASS) évi nagygyűlésein, s újabban a Duquesne University History Forumon is. (Csak példaként említem, hogy az 1980 októberében lezajlott History Forumon kb. húsz, s az 1981 októberére tervezett tizenötödik History Forumon pedig legalább huszonöt magyar szakember vesz részt — több amerikai és európai országból.)

Általános következtetések

Összegezve a fentieket, megállapíthatjuk, hogy — a még mindig meglevő nehézségek ellenére — az amerikai magyarságtudomány helyzete és jövője ma már sokkal jobban áll és sokkal biztatóbb, mint néhány évvel ezelőtt volt. Ez nagyrészt az alapítványi

tanszékek megszületésével van kapcsolatban, mivel azok létrejötte bizonyos fokú stabilitást és kontinuitást biztosít az egész tudományág részére. Ugyanakkor azonban épp oly fontos tényezőnek számítható egy új, főleg magyar származású szakemberekből álló nemzedék tudományos felnövekedése, még akkor is, ha ezek nagy része csak mellékesen, a megélhetést biztosító egyéb rokontudományok művelése mellett végezheti a magyarságtudomány terjesztésének feladatát. Ennek az érzelmileg is elkötelezett gárdának a működése elsődleges szerepet játszott, és játszik abban, hogy ma, a humán tudományok és a társadalomtudományok háttérbe szorulásának korában a magyarságtudomány lényegesen jelentősebb eredményeket képes felmutatni, mint korábban, amikor még a rokon tudományok nagyobb népszerűségnek örvendtek. Úgy hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, hogy ha megvizsgáljuk az utóbbi évek jelentős vagy kevésbé jelentős eredményeit az észak-amerikai magyarságtudomány területén, akkor azok mögött a háttérben mindenütt találunk egy-egy magyar származású magyarságtudományi szakembert; s még az az egy-két nem magyar származású is az előbbieik hatására kapcsolódott bele a munkába. Ebből persze több következtetést lehet levonni. De a legjelentősegteljesebb következtetés kétségtelenül az, hogy a magyar nyelv, magyar irodalom, magyar múlt és magyar művelődés tanulmányozása és terjesztése elsősorban, s szinte majdnem kizárólag csak a magyar származású és érzelmileg elkötelezett emberek szívügye. Ezt a tényt — úgy vélem — nem szabad figyelmen kívül hagyni sem a hazai, sem a külföldi szakembereknek és társadalmi vezetőknek. S ez az észrevétel újabb indítéka kellene hogy legyen a hazai és a külföldi magyarságtudósok összefogásának. Ha mi nem fogunk össze e magyar ügy érdekében, akkor hogy várjuk el egy érzelmileg el nem kötelezett idegentől, hogy ő is bekapcsolódjék ebbe a lényegében csupán lelki-szellemi jutalmat ígérő nagy munkába: a magyar nyelv és kultúra külföldi terjesztésébe.

Jegyzetek

1. Az ide vonatkozó tanulmányaim címe: *Magyarságtudomány az észak-amerikai egyetemeken és főiskolákon. Különlenyomat A XI. Magyar Találkozó Krónikájából* (Cleveland: Árpád Könyvkiadó, 1973); *Hungarian Studies at American and Canadian Universities, The Canadian-American Review of Hungarian Studies*, vol. II, no. 2. (Fall 1975), 91–121.l.; *Az amerikai magyarságtudomány kifejlődése, nehézségei és feladatai*, Valóság, 20. évf., 8. sz. (1977. augusztus), 49–62. l. A kisebb cikkeim közül megemlíteném: *A magyarságtudomány helyzete és problémái az amerikai egyetemeken*, *Nyelvünk és Kultúránk*, 20. sz. (1975. augusztus), 27–32. l.; *A magyarság tanulmányozása („magyarságtudomány”) az amerikai egyetemeken*, *Magyar Hírek*, 29. évf., 8. sz. (1976. április 10.), 10–11.l., és 29. évf., 9. sz. (1976. április 24.), 11.l.; *Az amerikai egyetemi szintű magyarságtudomány helyzete és problémái*, *Nyelvünk és Kultúránk* '77. A III. Anyanyelvi Konferencia tanácskozásának összefoglalása (Budapest, 1978), 31–36. l.; *Várdy Huszár Ágnessel, Magyar kultúrmunka Pittsburghben*, *Nyelvünk és Kultúránk*, 41. sz. (1980. december), 24–29. l.; ugyanez rövidítve a *Magyar Hírekben*, 34. évf., 1. sz. (1981. január 10.), 12–13. l.; valamint az Amerikai Magyar Tanárok Egyesülete 1981. április 30–május 3-i gyűlésén. Kent State Universityn elmondott és kiadás alatt levő előadásom szövege: *Hungarian Studies in Pittsburgh: Achievements, Problems and Prospects*.
2. Telefoninterjú Pintérné Dr. Pereszlényi Mártával, 1981. május 27-én.

3. Lásd Várdy-Huszár Ágnes: *Magyarságtudomány Pittsburghben: eredmények és lehetőségek* című tanulmányát a jelen kötetben.
4. A Columbia University régebbi magyar programjával kapcsolatban lásd fenti nagyobb tanulmányaimat.
5. Telefon-interjú Daniel M. Abondolo nyelvessel, 1981. július 10-én.
6. Az Oszlányi Róbert professzor által alapított Cleveland State University-féle magyar programmal kapcsolatban lásd a fent idézett első két tanulmányomat, valamint az ott idézett idevonatkozó Oszlányi-cikkeket.
7. Telefon-interjú Theofil Lant professzorral, 1981. május 27-én.
8. A fent elsorolt magyar programokkal kapcsolatban telefon-interjút készítettem, többek között a következő személyekkel: Dr. Tőkés Rudolf professzorral (University of Connecticut), Gardality István megbízott nyelvi lektorral (Kent State University), Doleschné Dósa Mária megbízott nyelvi lektorral (Cuyahoga County College), valamint Dr. Chászár Edénével (Indiana University of Pennsylvania). Felhasználtam Dr. Horvay D. Ferencnek (Heidelberg College) az Amerikai Magyar Tanárok Kent State University-féle gyűlésén, 1981. május 1-én tartott előadásának szövegét, valamint a többi programmal kapcsolatos hivatalos egyetemi leírásokat.
9. A torontói Magyar Tanszékkal és programmal kapcsolatban lásd Dr. Bisztray György következő beszámolóit: *Üzenet a magyar tanszékről*, *Krónika* (Toronto), 4. évf., 11. sz. (1978. november), 26–27. l.; A második év küszöbén, *Krónika*, 5. évf., 11. sz. (1979. november), 18–19. l.; Harmadikban a Tanszékről, *Krónika*, 6. évf., 12. sz. (1980. december), 20–21. l.; és *Magyarságtudományi tanulmányok a torontói egyetemen*, *Hungarológiai Értesítő*, II. évf. (1980), 469–470. l.
10. A bloomingtoni Indiana University-féle magyarságtudományi program kifejlődését, mint az egyetem volt hallgatója, igen jól ismerem, s erről már írtam is fenti tanulmányaimban. A Magyar Tanszékkal kapcsolatban azonban lásd még a következő cikkeket: Sinor Dénes: *Az Indiana University magyar katedrája*, *Hungarológiai Értesítő*, II. évf. (1980), 468–469. l.; Szántó Miklós: *Megkezdí munkáját a bloomingtoni Magyar Tanszék*, *Magyar Hírek*, 34. évf., 1. sz. (1981. január 10.), 4. l.; és Lintner Sándor: *Történészkonferencia Bloomingtonban*. *Magyar Tanszék az Indiana Egyetemen*, *Magyar Hírek*, 34. évf., 10. sz. (1981. május 16), 16–19. l.
11. Lásd például az 1981 nyarára meghirdetett magyar programjuk brosúráját.
12. Lásd Ludányi N. Julianna PSU Ada Hungarian Studies Program című előadását, mely az Amerikai Magyar Tanárok 1981. április 30–május 3-i konferenciáján, Kent State Universityn hangzott el.
13. Az 1971-ben megindult *East European Quarterly*-féle, illetve az 1975-ben megindult *Brooklyn College*-féle sorozat egyes darabjainak a címe minden megjelent kötetben megtalálható.
14. A Twayne Kiadó sorozatával kapcsolatban lásd Basa Molnár Enikő: *A Twayne World Authors Sorozat* (G. K. Hall of Boston), *Hungarológiai Értesítő*, I. évf. (1979), 378. l.
15. A Duquesne University *Studies in History* című sorozatban eddig tizenkét magyar vonatkozású tanulmány jelent meg, s több kiadás alatt van. A Duquesne University *History Forum* könyvsorozatának első kötete 1982-ben jelent meg *American Education and the European Immigrant: 1840–1940* címmel Bernard J. Weiss szerkesztésében. A második kötet — saját szerkesztésemben — *Great Moravia: A Reassessment* címmel, most készül.
16. A Duquesne University-féle Magyar Kulturális Symposium a következő címmel jelent meg: *The Folk Arts of Hungary*, ed. by. Walter W. Kolar and Agnes H. Vardy (Pittsburgh: Duquesne University Tamburitzans Institute of Folk Arts, 1981).
17. Az 1960-ban megindult *Uráli és Altáji Sorozat*ban eddig mintegy 150 kötet jelent meg, melynek jelentős része magyar vonatkozású. Erre vonatkozólag lásd: *Indiana University, Research Center for the Language Sciences, Publications* (Bloomington, 1972), valamint az 1975-ben megjelent, fent idézett *Hungarian Studies at American and Canadian Universities* című tanulmányomat.

Magyarságtudomány Pittsburghben: eredmények és lehetőségek

Az Észak-Amerikában élő magyarságtudós egyik legnagyobb nehézsége kétségtelenül az, hogy tudományára igen kevés az igény. Természetesen vannak kivételek, és a magyarságtudomány terjesztésével foglalkozók igyekeznek igényt teremteni. Gyakran azonban ezt a munkát a legnagyobb erőfeszítések mellett és minden elismerés és anyagi ellenszolgáltatás nélkül végzik. A legtöbb magyarságtudós számára a magyarságtudomány művelése csupán mellékfoglalkozás. Az illető tehát teljesen más szakterületeken ad elő, s más tantárgyak tanításával keresi kenyerét. Más szóval, egy-két különleges eset kivételével — s itt lényegében a bloomingtoni és torontói magyar tanszékre gondolok —, az észak-amerikai magyarságtudósnak nem áll módjában teljes figyelmét a magyar kultúra terjesztésének szentelni, mert ebből nem tud megélni. Magyarságtudományi tevékenysége jutalmául tehát csupán egyéni lelki kielégülésre számíthat. Ez a sajnálatos körülmény ma, a nyolcvanas évek elején még inkább érvényes, hiszen tudjuk, hogy a humán tudományok Amerika-szerte mindinkább háttérbe szorulnak. S ez fokozottan vonatkozik olyan ezoterikus tudományágra mint a hungarológia.

A fent említett jelenségek ellenére azonban, minden bizonnyal van ok derűlátásra is. Igaz, hogy az 1960-as évek szinte korlátlan lehetőségei lényegesen csökkentek, de az elmúlt néhány év számos kimagasló eredményt is hozott. Ezek közül első helyen áll a torontói valamint a bloomingtoni magyar tanszék felállítása és a két tanszék körül folyó tudományos tevékenység. Ugyancsak jelentős eredménynek számít a hét évvel ezelőtt megindított Portland State University-féle hathetes nyári program, mely 1980 óta az Ohio Northern University-vel közös szervezésben folyik; az 1979-es Kent State University-féle Erdélyi Szimpózium; az Amerikai Magyar Tanárok Egyesületének 1980-as torontói és az 1981-es kenti konferenciája; a folyó év áprilisában Bloomingtonban megrendezett első Nemzetközi Magyar Történelmi Kongresszus, mely mintegy két tucat magyar, osztrák, angol, német, svájci, amerikai és kanadai történész részvételével zajlott le; a University of Connecticut és a Magyar Tudományos Akadémia által kidolgozandó hathetes nyári „graduate”-szintű magyarságtudományi tanfolyam, mely valószínűleg 1982 nyarán indul be; valamint az alant felsorolandó pittsburghi fejlemények.

I. Magyarságtudomány Pittsburghben

Pittsburghben egyelőre még nem létesült magyar tanszék. Az elmúlt néhány esztendő alatt azonban a magyar vonatkozású tudományos-kulturális tevékenység lényegesen megnőtt, s a jövőben is több olyan lehetőség látszik, mely a magyar kultúra és tudomány terjesztését nagymértékben elősegítheti.

Pittsburgh az Egyesült Államok egyik fő iparközpontja. A magyar vagy magyar származású lakosság száma azonban nem számottevő. A meglevő magyar közösség, legalábbis eddig, semmi kézzelfogható bizonyítékát nem adta annak, hogy szükségét látná egy egyetemi szintű magyar program felállításának. Mielőtt ezt a megállapítást alátámasztom, hadd szóljak egynéhány szót e „szükséglet” vagyis igény kérdéséről.

Szerintem ez az ún. igény két forrásból ered: egyik a helyi magyar közösség áltai tanúsított szükséglet, a másik pedig az amerikai tudományos körökből fakadó érdeklődés a magyar kultúra és tudomány iránt. Amikor például a két észak-amerikai magyar tanszék eredetét vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a torontói tanszék létrejötté elsősorban a kanadai magyarság igényét volt hivatva kielégíteni, a bloomingtoni tanszéket pedig inkább az amerikai tudományos világ igénye hozta létre — amit természetesen *Sinor Dénes* személye erősen befolyásolt. Ezt a megállapítást mind a két tanszék eredete, mind az anyagi támogatások forrása, mind pedig az egyetemi hallgatók háttere és összetétele is alátámasztja.

Pittsburghben ilyen igényt sem az amerikai tudományos világ, sem a város magyar lakossága nem tanúsított. De nem vagyunk egyedül. Hasonló a helyzet a többi észak-amerikai magyar központban, még az olyan magyarlakta városokban is mint Cleveland és New York. A fenti körülmények ismeretében az Észak-Amerikában élő és működő magyarságtudósok nagy része tehát lényegében minden igény-megnyilvánulás nélkül végzi feladatát, reménykedve, hogy kemény és kitartó munkával idővel majd csak sikerül az igényt megteremteni.

A mi pittsburghi magyarságtudományi tevékenységünk — *Várdy Béláé* és az enyém — lényegében két egyetem keretén belül történik. Az egyik a Duquesne University, ahol Várdy Béla történész egyetemi tanár, s a másik a University of Pittsburgh, ahol mindketten meghívott előadói (Adjunct Professor) minősítésben működünk.

II. Magyarságtudomány a Duquesne Egyetemen

Éppen az említett igényhiány miatt, kizárólag magyar történelemmel foglalkozó kurzust eddig még nem sikerült a Duquesne Egyetemen bevezetni. Amióta azonban Várdy Béla ott ad elő, számos olyan történelmi kurzust indított, mely a magyar történelmet is magában foglalja. Tehát a magyar történelmet *Közép-Kelet-Európa*, *A Habsburg Monarchia*, *A Török Birodalom a Balkánon*, *Kelet-Európai Társadalomtörténet* és egynéhány Kelet-Európával foglalkozó szeminárium témakörében tárgyalja rendszeresen.

a) Magyar előadássorozat a Duquesne Egyetemen

1973-ban, a Duquesne Egyetemen megindítottunk egy *Magyar Előadássorozatot* is, melynek keretein belül magyar és angol nyelvű előadásokat rendezünk. Kezdetben ezekre az előadásokra csak időnként került sor. Az elmúlt három-négy év folyamán azonban az előadások rendszeresekké váltak annak ellenére, hogy az előadók nagy része Európából érkezett. Az elmúlt egyetemi év alatt például tíz előadó számára biztosítottunk hallgatóságot. Ezek közül heten magyarországiak, a másik három pedig Kanadában, Ausztriában és Erdélyben él. Szakterületüket illetően öt közülük történész, három író és költő, egy szociológus és egy hivatásos előadó. Mindegyikük magyar nyelven adott elő, azonban négy közülük angolul is tartott előadást. Minden előadónk részére biztosítottunk honoráriumot: a magyarul előadók számára az általunk alapított és vezetett *Nyugat-Pennsylvaniai Magyar Kulturális Társaságtól*, (s személy szerint tőlünk a lakást és ellátást;) az angolul előadók részére viszont a Duquesne Egyetemtől vagy a University of Pittsburghtól, vagy mindkettőtől; (lakást és ellátást viszont ismételtelen csak tőlünk). Itt talán megemlíteném, hogy az elmúlt nyolc év folyamán, az előadássorozatunk megindítása óta, majdnem 40 előadó költségeit vállaltuk. Ezek kétharmada csak magyar nyelven tartotta előadását, egyharmada pedig vagy csak angolul vagy mindkét nyelven. Az utóbbiak közül az előadók nagy része magyarországi történész volt.

b) Magyar néprajzi szimpózium a Duquesne Egyetemen

Az 1980/81-es évben tevékenységünk kiszélesedett. 1980 márciusában például, a *Duquesne Egyetem Tamburitzans Néprajzi Intézetével* megszerveztük az első egyetemi szintű magyar néprajzi szimpóziumot. Erre az alkalomra sikerült a New York-i *International Research and Exchanges Board* (IREX) alapítvány, valamint a pittsburghi *William Penn* magyar biztosító társaság anyagi támogatását is megnyerni. Az IREX által rendelkezésünkre bocsájtott összegből a neves etnográfus, *Dömötör Teklát* hívtuk meg a szimpóziumra, a William Penn által biztosított összeg pedig mintegy tucat amerikai vagy amerikai magyar tudós részvételét tette lehetővé. A Duquesne Egyetem Néprajzi Szimpóziuma és egyes jelentősebb szakemberek jelenléte lehetővé tette, hogy az *Amerikai Tudományos Társaságok Tanácsa* (American Council of Learned Societies) és a Magyar Tudományos Akadémia közös *Folklor és Néprajzi Bizottsága* hivatalos ülést tartson. A szimpózium anyaga 1981 tavaszán jelent meg könyv formájában a Duquesne Egyetem Tamburitzans Intézet kiadásában és *Walter W. Kolar* és jómagam szerkesztésében.

c) A Duquesne Egyetem „History Forum”-a

A magyarságtudomány pittsburghi terjesztése terén újabb jelentős haladást jelentett az a tény, hogy 1979 ősz óta Várdy Béla lett az ún. Duquesne University *History Forum* igazgatója. 1967 óta a History Forum évente egyszer kerül megrendezésre. Az elmúlt évtized folyamán az egyetlen felsőoktatási intézmény által rendezett konferenciák között ma már Észak-Amerika legjelentősebb és legszélesebb skálájú konferenciája,

mely az utóbbi években immár nemzetközi jelleget öltött. Az 1980-as konferencia például 49 előadócsoportból („panel”) és 250 résztvevőből állt, akik 32 amerikai államot, 6 egyéb országot (mint pl. Csehszlovákia, Magyarország, Németország, Olaszország és Pakisztán) és mintegy 160 különböző tudományos intézményt vagy egyetemet képviseltek. A 135 előadás közül 13 kizárólag magyar tárgyú volt, további nyolc közvetve foglalkozott magyar vonatkozású témával. A magyar és amerikai magyar tudósok és tanárok száma 20 volt, és az anyagi támogatást nyújtó szervezetek között a bloomingtoni magyar tanszék is szerepelt.

Az ez évi Duquesne University History Forum programja is elkészült. Az idén a közel 260 programon levő szakember közül 25 magyar vagy magyar származású, akik egyéb szereplésük mellett összesen 16 hosszabb és 8 rövidebb magyar témájú előadást tartanak. Az 51 előadócsoport közül három szinte kizárólag magyar, s ezek közül az egyiket az *Amerikai Történelmi Társulat* magyar csoportja (American Association for the Study of Hungarian History) hivatalosan szponzorálja.

d) Együttműködési tervek a Magyar Tudományos Akadémiával

A fent említett tevékenységek folytatásával párhuzamosan, igyekszünk a Duquesne Egyetem és a Magyar Tudományos Akadémia különböző intézetei között kölcsönösen hasznos együttműködést létrehozni. A lehetőségek számbavétele *Köpeczi Béla*, az MTA főtitkárhelyettese pittsburghi látogatásakor történt, mikor is a Duquesne Egyetem új elnökével tárgyalt. Ez a kooperáció különböző formákat ölthet, mint például tudományos cserék a Duquesne Egyetem és az MTA között, vagy pedig közvetett kooperáció a bloomingtoni magyar tanszék bevonásával. Ez az együttműködés nem csupán a történelem szakra szorítkozna, hanem magában foglalná az irodalmat, közgazdaságtant, néprajzot és esetleg a természettudományok néhány ágát. Az első komolyabb lehetősége ennek az együttműködésnek egy háromnapos szeminárium megrendezése a Duquesne Egyetemen 1982 tavaszán, mikor is több magyar közgazdász vesz részt a bloomingtoni magyar tanszék által rendezendő közgazdasági konferencián. Pillanatnyilag arra is lehetőség van, hogy ez a háromnapos szeminárium egy-egy ún. egyetemi „credit”-et is nyújtson a résztvevő egyetemi hallgatóknak.

e) „Duquesne University Studies in History”

„A szó elroppen, de az írás megmarad.” Régi közmondás, mely mai napig érvényes. Magyarságtudományi tevékenységeinket nem szándékszunk csupán konferenciák és előadások rendezésére, tudományos cserék lebonyolítására, valamint a magyar nyelv és kultúra oktatására korlátozni. Ezért indított el Várdy Béla 1977-ben egy ún. *Duquesne University Studies in History* (Duquesne Egyetem Történelmi Tanulmányok) angol nyelvű tanulmány-sorozatot, amelynek egyik alsorozata közép-kelet-európai, s így magyar témákból is publikál rövidebb tanulmányokat. Eddig 12 magyar vonatkozású tanulmány jelent meg, s a legfrissebb egy 60 oldalas, közösen írt értekezés, *Az amerikai*

magyar történelem és kultúra kutatása (Research in Hungarian American History and Culture) címmel. Ezt a vállalkozást is szeretnénk tovább folytatni, idővel kibővíteni, s az évente megjelenő tanulmányok számát is növelni.

III. *Magyarságtudomány a pittsburghi egyetemen*

A fent említett Duquesne Egyetemen történő tevékenységünkkel egyidőben igyekszünk a szomszédos University of Pittsburgh keretében is valamilyen magyar vonatkozású aktivitást kifejteni. S ez sikerült is, annak ellenére, hogy a közép-kelet-európai tudományok iránti érdeklődés az elmúlt évek folyamán még ezen a közel 30 000 hallgatóval rendelkező állami egyetemen is csökkent. Ennek a csökkenésnek az egyik megnyilvánulása az a tény, hogy az egyetem történelmi csoportjában immár két éve nincs közép-kelet-európai szakember és folyó év tavaszán az egyetem vezetése határozottan visszatartotta ilyen történész alkalmazását. A mi tevékenységünk eddig ún. „credit nélküli” tanfolyamokra szorítkozott, melyek keretében magyar nyelvet és általános magyar művelődést adunk elő.

Mielőtt a University of Pittsburghon folyó tevékenységünket tovább részletezném, szeretnék rámutatni arra a tényre, hogy ezen az egyetemen már a két világháború közt is folyt magyar nyelvoktatás. Ez az oktatás azonban csak időszakos volt, és a legtöbb esetben csupán magyar anyanyelvű, más szakkörben tanuló egyetemi hallgatók végezték.

A mi magyar kurzusunkat 1979 őszén indítottuk el azzal a szándékkal, hogy idővel kiépítünk egy szélesebb magyar programot is, melynek keretében a diákok egyetemi „credit” elnyerésére is alkalmas kurzusokat hallgathatnának. Az elmúlt két év alatt ezt a célunkat eddig még nem tudtuk megvalósítani. Ennek fő oka az a tény, hogy eddig még nem sikerült kellő érdeklődést, vagyis „igényt” teremteni ilyen magyar program felállításához, és ezért a University of Pittsburgh egyelőre nem hajlandó magát elkötelezni. Ha azonban ez a körülmény megváltozna, a Szlovák Irodalmi és Nyelvészeti Tanszék, több más tanszékkel együtt, hajlandó lenne a magyarságtudományt is a szakkörébe iktatni.

a) *A University of Pittsburgh magyar programjával kapcsolatos általános meglátások*

Az elmúlt két évben, vagyis négy szemeszter alatt összesen 77 hallgatónk volt. Ez a létszám kb. 18 hallgatót jelent szemeszterenként. A 77 hallgató közül 63 (82%) magyar származású, vagy magyar kapcsolatokkal rendelkező volt (férj, feleség stb.), 14-nek (18%) pedig semmilyen magyar háttere nem volt. Korcsoport szempontjából vizsgálva a 77 hallgatót, 45 közülük (58%) a „fiatal” kategóriába sorolható (a 20-as és 30-as éveikben levők), míg 32 (42%) az idősebb korcsoportéhoz tartozott. (Az 50-es, 60-as és 70-es éveikben levők). Az első, vagyis „fiatal” kategóriában levők nagy része egyetemi hallgató vagy egyetemet végzett volt. Az idősebbek csoportjában elsősorban csak a nem magyar származásúaknak volt egyetemi végzettségük, a magyar származásúak tanultsági szintje pedig lényegesen alacsonyabb volt. Ez a körülmény természetesen külön nehéz-

séget okozott számunkra a nyelvtanításban, mert éppen a képzetlenek közül tudott a legtöbb valamit magyarul. Magyar nyelvtudásuk és nyelvhasználatuk azonban messze volt az irodalmi nyelvtől, s a legtöbben a legelemibb általános nyelvtani fogalmakat sem ismerték. Az utóbbiak számára szinte lehetetlennek bizonyult a helyes magyar kifejezés-mód elsajátítása azok után, hogy ők már gyerekkorukban hozzászórtak egy-egy helytelen kifejezéshez. Természetesen itt főleg a különböző tájszólásokra célok, melyeket szüleiktől és nagyszüleiktől tanultak, s később még össze is kevertek az ún. „amerikai-magyar” kifejezésekkel.

Szerencsére könnyebb volt a helyzet a másik három csoport oktatásával. De azt is tapasztaltuk, hogy az egyetemen hallgató vagy már egyetemi diplomás diákjaink szintén hadilábon álltak az általános nyelvtani kifejezésekkel és fogalmakkal. Ez a fogyatékos-ság főképpen azoknál volt észlelhető, akik sohasem tanultak idegen nyelveket.

Amikor ezt a magyar programot elindítottuk, úgy gondoltuk, hogy a magyar nyelvtanítást összekapcsolhatjuk a magyar történelem, irodalom és általános magyar művelődés oktatásával. Ezt a tervünket a nyelvleckék utáni rövid előadásokkal és filmvetítésekkel igyekeztünk megvalósítani. Rájöttünk azonban, hogy hallgatóink jelentős része nagyobb érdeklődést tanúsít a nyelvtanulás, mint a magyar történelem és kultúra megismerése iránt. Így tehát — hogy eleget tegyünk az adott igényeknek — lassan csökkentettük az előadások és filmek számát, és több időt szentelünk a nyelvtanításra.

A sok más nehézség mellett, a magyar nyelv tanításának egyik legnagyobb nehézsége a diákok egyenlőtlen felkészültsége. Ehhez hozzájárul az is, hogy mivel a program annyira kis méretű, kénytelenek vagyunk a különböző háttérrel és magyar nyelvismerettel rendelkező hallgatókat közös csoportba vonni. Az elmúlt szemeszterben ezt a nehézséget úgy igyekeztük kiküszöbölni, hogy két csoportra (kezdőkre és haladókra) osztottuk a hallgatókat, és külön-külön foglalkoztunk mindkét csoporttal. Ez a megoldás némileg enyhített a nehézségeken, de ez azt jelentette, hogy két külön kurzust adtunk egy szerződés keretében. És még ez a megoldás sem volt egészen kielégítő, mivel a hallgatók annyira különböző szinten mozogtak.

Most azt szeretnénk elérni, hogy a University of Pittsburgh magyar nyelvkurzusát „credit” fejében is hallgathassák a diákok. Erre talán lehetőség nyílik, főképpen abban az esetben, ha a *Molnár Ágoston* által vezetett *American Hungarian Foundation* anyagi támogatását is elnyerjük.

IV. Diákjaink a Debreceni Nyári Egyetemen

A magyar nyelvtanítás nehézségeinek feltárása után — s ezek a problémák úgy hiszem nem helyi jellegűek, hanem mindenütt megtalálhatók — hadd említsek még egy néhány eredményt.

Egyik legfontosabb ezek közül jobb felkészültségű diákjaink részvétele a Debreceni Nyári Egyetem tanfolyamán, ahol a nyelvtudás fejlesztése mellett, a mai magyar életet és az élő magyar kultúrát is személyesen megismerhetik. (Sajnáljuk, hogy eddig az idei

Magyar Programra nem sikerült diákokat küldenünk. Fő oka ennek az, hogy a hallgatók egy része hajlandó Magyarországra utazás céljából fizetés nélküli szabadságot kérni nyári állásából, ugyanezt nem hajlandók megtenni egy Amerikában tartott magyar program kedvéért.)

Mivel hallgatóink nagy része nem tehetős vagy gazdag család sarja, anyagi támogatás nélkül képtelenek lennének őket Debrecenbe küldeni. Nagy segítségünkre van itt a *Magyarok Világszövetsége*, amely intézmény több magyar származású diáknak hajlandó ösztöndíjat biztosítani. Tavaly például öt hallgatónk számára sikerült ösztöndíjat szerezni. Kettő közülük a Duquesne Egyetemen hallgatott közép-kelet-európai történelmet, három pedig a University of Pittsburgh-féle magyar nyelv és művelődés kurzusunk résztvevője volt. Ezek közül az egyik Duquesne-i hallgató Magyarországon maradt, s egy évet töltött az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. A négy visszatért hallgató nagy lelkesedéssel mesélt élményeiről és a debreceni tanfolyam feltétlenül növelte magyar származásuk tudatát és eredetük iránti érdeklődésüket. Visszaérkezésük után mindegyikük folytatta a magyar nyelvtanulást. Az egyik közülük most intenzív magyar tanulásba kezdett, mert magyar témáról szándékszik írni magister-diplomája megszerzéséhez szükséges dolgozatát.

Az idén három diákokat küldtünk magyarországi nyári tanfolyamra, szintén a Magyarok Világszövetségének ösztöndíja segítségével. Egy közülük fiatal kora miatt a sárosszabasi tanfolyamon vesz részt. Habár a múlt évihez képest diákjaink száma csökkent, tudásuk általános színvonala határozottan emelkedett.

Szeretném még megemlíteni, hogy folyó év májusában tanulmányutast szerveztünk Magyarországra. Sajnos azonban a drága utazási költség miatt elegendő jelentkező hiányában utunkat le kellett mondani. Ez azonban nem jelenti, hogy ezt a tervünket feladjuk.

V. Jövőbeli lehetőségek

Pittsburghi tapasztalataink alapján megállapíthatjuk, hogy egy viabilis magyar program felállítása és kiépítése Észak-Amerikában nem könnyű feladat. Legégetőbb problémánk az általános igény hiánya. Igényt természetesen lehet teremteni, legalábbis bizonyos fokig és bizonyos keretek között. De azt csak sok erőfeszítés és állandó küzdelem árán lehet elérni; s ugyanakkor — igen kevés kivételtől eltekintve — minden külső növebb anyagi ellenszolgáltatás nélkül, csupán lelki-szellemi javakért. Ilyen helyzetben a kérdés óhatatlanul felmerül: hol az a határ, ameddig az ember csupán lelkesedésből hajlandó elmenni, főleg akkor amikor közben kenyeret is kénytelen keresni?

De eltekintve ezektől a nehézségektől, úgy érezzük, hogy az elmúlt néhány év során sok mindent sikerült elérnünk Pittsburghben. Az öt-hat évvel ezelőtti helyzettel összehasonlítva, elég sok minden történik a magyar kultúra és magyarságtudomány terjesztése terén. Tevékenységünk határozottan növekedett, és számos újabb lehetőség is felmerült, melyek közül a Magyarországgal való tudományos csere első helyen áll. Persze

kétlem, hogy valaha is versenyre kelhetünk Bloomingtonnal vagy Torontóval ezen a téren, hacsak valami csoda folytán Pittsburghben is létre nem jön egy alapítványi magyar tanszék. Habár eddig nem minden tervünk sikerült, mégis úgy érezzük, hogy mindent megtettünk, amit az adott helyzetben és körülmények között megtehettünk. S talán még többet is. Reméljük, hogy erőnk és munkakedvünk megmarad e tevékenység folytatására, még akkor is, ha a feladatok gyakran nyomasztóan soknak tűnnek.

NAGY KÁROLY
(Somerset, New Jersey)

Felelősségérzetből fakadt források (Adalékok az Anyanyelvi Konferencia történetéhez)

1. „Első elhatározó lépés”

1981. augusztus 3-a és 7-e között negyedszer gyűltek össze a világ sok országának szakemberei Magyarországon, hogy anyanyelvi konferencián tárgyalják a magyar nyelv és kultúra külföldi megtartásának, művelésének és oktatásának különböző témáit. Tizenegy éves az Anyanyelvi Konferencia nevet viselő mozgalom: első értekezlet-sorozatát 1970 augusztusában rendezték a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen és a budapesti Fészek klubban. Úttörő kezdeményezés volt e mozgalom elindítása. Így szólt erről *Bárczi Géza* nyelvészprofesszor, az Anyanyelvi Konferencia akkori elnöke az 1970-es konferencia záróülésén: „Az egyetemes magyarság életében fontos folyamat indult meg, új út nyílt, s ezen tettük meg az első elhatározó lépést. Habozó kísérletek után íme az anyaország kinyújtotta kezét külföldön élő fiai felé, hogy megkísérlje az egész világon szétszóródott magyarság összefogását. Vannak magyar és magyar között véleménykülönbségek, lényeges ellentétek, de mi nem azt keressük, ami elválaszt bennünket, hanem ami összeköt”.

Az Anyanyelvi Konferencia első tíz éves működése során megindította magyarországi és a Magyarországgal szomszédos, valamint nyugati országokban élő magyar szakemberek együttes munkáját és egymás után valósította meg az 1970-ben és az azt követő években javasolt terveket: három konferenciát rendezett, négy tankönyvet és tucatnyi segédkönyvet adott ki, egy havonta megjelenő folyóiratot indított, egyetemi ösztöndíjakat biztosít, és minden évben pedagógus továbbképző tanfolyamot, néptánc-tanfolyamot és nyelvtanuló gyermeknyaralattási programokat rendez.

Mik voltak az Anyanyelvi Konferenciának, a magyar nyelv és kultúra művelése és oktatása nemzetközi mozgalmának az eredői, az elindító gondolatai, a kezdeményező szándékai?

2. Korszaknyitás

A magyar nyelv és kultúra külföldi művelésének és oktatásának szervezett, tudományos, mozgalmoszerű, rendszeres támogatása régi gond és régi gondolat. Az Anyanyelvi Konferencia 1970-es, első összejövetelének gondolata is több helyen és különböző időkben érlelődött. Az összetevők számbavétele nagy munka lesz a történészek számára. Ugyanakkor fontos feladat is, mert a konferencia korszakot nyitó tényező a magyarság nemzettudatának alakulásában. A konferenciát megelőző évtizedekben a magyarság

tízmillió magyart jelentett a köztudat számára, tíz évvel a konferencia elindulása után, ahogy *Csoóri Sándor* mondotta 1981. márciusi beszédében New Yorkban: „A világ tizenhatmilliónyi magyarsága egy új közérzet, egy új közmegegyezés mondatait keresi, formálgatja”, „egy szellemi haza megalapozásához”.

Az Anyanyelvi Konferencia létrejöttét szorgalmazó és programjait kialakító egyik kezdeményezés az Egyesült Államokból indult el. E kezdeményezés kialakulásának itt következő rövid vázlata adalékokkal kíván hozzájárulni a konferencia kezdeteinek történetéhez.

3. 1958—60: szervezetek, iskola

Az 1956 után Nyugatra távozott magyar fiatalok ezrei közül sokan egyetemeken folytatták tanulmányaikat. Az Egyesült Államokban New Jersey állam Rutgers egyetemére is több tucatnyi magyar fiatal iratkozott be. 1958-ban egy csoportjuk szervezetet alakított *Magyar Diákok a Rutgers Egyetemen* néven azzal a céllal, hogy rendszeresen tájékoztassa az amerikai közvéleményt — elsősorban az egyetem diákságát és fakultását — a magyar kultúráról, a magyar történelemről, a magyar sorskérdésekről. Előadásokat, kiállításokat, „Magyar Heteket”, konferenciákat rendezett. 1960-ban ez a csoport megalakította a *Magyar Öregdiák Szövetséget*, amely később — *Bessenyei György Kör* névvel — a magyar nyelv és kultúra külföldi gondozását, a világ 16 milliónyi magyarsága sorskérdéseinek elemzését és ismertetését is feladatául vállalta. 1960-ban megindította *Hétvégi Magyar Iskoláját*, mely azóta mintegy ezer magyar származású gyermeket és felnőttet ismertetett meg a magyar nyelv, irodalom, történelem és népművészet alapelemeivel.

Idegen nyelvű és kultúrájú környezetben, heti egy délelőtt néhány órában, jó tankönyvek, tananyagok, módszertani segédeszközök nélkül magyar nyelvet és kultúrát eredményesen tanítani nagyon nehéz feladat. E sorok írójában — az egyetemi szervezet, az Öregdiák Szövetség és az Iskola egyik alapítójában — felmerült a kérdés: végzik-e Amerikában mások is ezt a munkát, segíthetnénk-e egymásnak tapasztalataink, módszereink, tananyagaink kicserélésével.

4. 1964: az amerikai magyar iskolák felmérése

1964 során szociológiai felmérést készítettem az Egyesült Államokban működő magyar iskolákról. A kérdőíves és személyes, több szakaszos adatfelvétel megállapította, hogy az 1960-as évek elején az Amerikai Egyesült Államok hét államában 23 társadalmi szervezet és egyház folytatott intézményes magyar nyelv és kultúra oktatást elemi és középiskolai fokon. A 23 iskolában évente mintegy 650 tanulót 75 tanár, tanító, ifjúsági vezető és pap tanított átlagosan évi 110 tanóraban magyar írásra, olvasásra, fogalmazásra, irodalomra, történelemre, néhol a népművészetekre és vallásra is. Kiderült a felmérésből az is, hogy az iskolák látogatottsága az utóbbi években emelkedett, de a rendelkezésre álló tananyagok színvonala, a tanerők szakmai felkészültsége, az iskolák egymással és a szakmával való kommunikálása nagyon hiányos és súlyos gondokat okoz —, tehát sürgős és alapos segítséget igényel.

A fejlődés megindulásához szükséges tudatosodási folyamatot elősegítendő, a felmérés eredményeit és az iskolák címjegyzékét elküldtem minden ismert iskolának, valamint sok külföldi magyar szervezetnek, egyháznak, újságnak és egyénnek. Mellékelt levelemben javasoltam — úgyis mint az egyik iskola tanítója — hogy kezdjük el a szakmai együttműködést, vegyük fel egymással a kapcsolatot, és rendezzünk konferenciákat, ahol tájékozódhatunk egymás eredményeiről, módszereiről, gondjairól és tananyagairól. Több külföldi magyar fórum közölte a felmérés adatait, a müncheni *Új Látóhatár* 1965. március—áprilisi száma és a New York-i *Alumni Tájékoztató* 1965. 18. száma teljes egészében kinyomtatta a tanulmányt és az iskolák címjegyzékét.

5. *Váci Mihály, Kodály Zoltán, Illyés Gyula*

1965 elején *Váci Mihály*nak is elküldtem a felmérő tanulmányt Budapestre. Vácit még Nyíregyházáról ismertem, ahol egy ideig ő is és én is tanyán tanítottunk. 1965-ben Váci már országos hírű költő volt, az *Új Írás* főszerkesztője és Szabolcs-Szatmár megye országgyűlési képviselője. Én azért küldtem el neki a tanulmányt, mert rájöttem a hatvanas évek elején, hogy Váci igazat ír, és a magyarság felemelkedéséért küzd. Többek közt ezeket írtam neki a tanulmányhoz mellékelt, 1965. január 2-i keltezésű levelemben:

„1963 januárja óta rendszeresen olvasom a Kortárst, az Új Írást, az ÉSt, amellettt hogy rendszeresen rendelek meg otthon megjelent könyveket (Mélytengeri áramlás, Rozsdatemető, Tudósítás a toronyból, Tanyavilág — bomló világ stb.). Érdekel az irodalom — otthon is, itt is tanítottam s tanítom — és roppant izgalmas felfedezés volt számomra az otthoni irodalmi alakulások között különösen a fiatal nemzedék — a Maguk — szociográfiai irodalma. A „Történelmi lecke” tanyáit én is ismerem, gyerekeit én is tanítottam, homoktengerében az én biciklim is fulladozott. Ezért volt olyan meglepő és jó érzés olvasni a falu, a tanya dolgait a Maga írásaiban és verseiben, meg Galamboséban, Csoóriéban, Sántáéban, Moldováéban. Ha beszélnek róla, akkor már az első lépés megtörtént oda, hogy tenni is lehessen valamit a felemelkedés érdekében. Mint láthatja a mellékelt tanulmányból, mindenütt keresik a legjobb megoldások útját, hogy a gyerekeink is tudják még élvezni a Toldit, és hogy valamit ők is érezzenek abból a felelősségből eredeti népük iránt, amivel — sokan úgy érezzük — mindannyian tartozunk.

Mindketten tanítók voltunk — vagyunk, s úgy gondoltam, hátha érdekli a magyar emigráció egy részének ez a munkája, hiszen itt is egy jövő nemzedékről van szó.

Valamilyen módját kellene találnunk az elszigeteltségből való kilábalásnak. Valami kapcsolatra gondolok itteni és otthoni magyar iskolák között, vagy levelezési kapcsolatra, vagy tankönyv-akcióra, vagy cikkek leközlésére. Legnagyobb hiány itt tankönyvekben van. Ennek természetesen az is oka, hogy egészen az utóbbi időig a magyarországi tankönyvek legnagyobb része inkább volt propaganda-pamflet, mint tankönyv — érthető, hogy ezt nem akarta gyermeke kezébe adni az itteni magyar. A másik legnagyobb hiány tanítói módszertani irodalomban

van. Az itteni magyar iskolákban tanító tanítók nagy része — mint azt a tanulmányból is láthatja — nem hivatásos pedagógus, nem okleveles tanító. Nagy szükség lenne tehát ellátni őket pedagógiai, módszertani anyaggal. S nemcsak őket, hanem azokat a felnövő fiatalokat is, akik ezekből az iskolákból kikerülnek, s később mint ifjúsági vezetők kerülnek vissza. Más szóval a tanítóképzés primitív, de legalább valamilyen formáját lehetne így megoldani.

Ezeket a problémákat már évtizedekkel ezelőtt meg kellett volna oldani, speciális tankönyveket kiadni, hétvégi magyar irodalom-, történelem- stb. tanításra különböző fokokon, központi segítséget, — s ha igény — irányítást adni, konferenciákat rendezni, tanítócseréket és diákcseréket indítani, pályázatokat hirdetni, mindezt Magyarország és külföld között, természetesen. De az, hogy mindezt eddig ez nem volt, nem ment fel minket a cselekvés szükségessége alól.”

Váci Mihály 1965. augusztus 12-én keltezett hosszú levélben válaszolt levelemre. Többek közt ezeket írta:

„Küldeményének nagyon örültem.

Amit az irodalomról, országról, nép dolgaról ír, abban egyetértünk. Sok minden másképp halad, mint ahogy Maga megismerte, de vannak persze újabb akadályok, amelyekkel birkózni kell.

Tanulmányát nagyon jó írásnak tartom, látszik mögötte: milyen nehezen felmérhető területről kellett összegyűjtenie anyagát, és ami még fontosabb e tanulmányban: — megindító olvasni nekem, itthon, milyen erőfeszítéseket tesznek ott maguk, néhány megszállott magyar értelmiségi azért, hogy nyelvünket tanítsák, továbbmentsék, és kultúránkat, történelmünket legalább a lehetőségekhez képest megismertessék azokkal a fiatalokkal, akiknek már csak egy távoli eszméleten-túli révület lehet a magyarság múltja s jelene. Nagy dolog, hogy ennyi iskola is van, és tanulmányából kiderül: — ez is a szervezők, fenntartók hősi erőfeszítésén múlik: —, de szomorú is, hogy az USA-ban élő magyarok számához viszonyítva csak ennyi kevés tanulója van ezeknek az iskoláknak. Persze, az ember jól tudja ennek természetes okait, de mégis! Izgalmas volt olvasni, ahogyan azt fejtegeti, hogyan növekszik az érdeklődés az óhazai kultúra, nyelv iránt a különböző nemzedékeknél.

Semmi sem megtartóbb és biztatóbb, mint olyan emberek munkáját látni, akik a legkilátástalanabb helyzetekben is önmagukat s lehetőségeiket felülmúlva kísérelnek meg dolgozni egy emberi közösségért, nemzetért, népért, vagy — mint maga, s barátai — a legnagyobbért, nemzeti tudatuk, nyelvük, kultúrájuk messzi idegenben való megmentéséért. Boldog vagyok, hogy még most sem feledte el azt a népet, melynek tanyái dűlőútjain biciklizett, s hogy szerelmese maradt mindannak, amit a közöttük eltöltött évek oltottak magába. Nem is kaphat az ember többet útravalóul, mint népe legelesettebbjeinek szavait, nyelvét, gondjainak, szenvedéseinek emlékét, dalait, s a sorsuk által szívébe oltott felelősséget.

Magának annyit tudok ígérni, hogy tanulmányát eljuttatom egy barátunkhoz a Művelődésügyi minisztériumba, Arató Ferenchez, az ált. iskolai főosztály vezetőjéhez s megkérem őket vizsgálják meg, mit tudna a magyar minisztérium tenni, ami segítene Önöknek. Egy példányt eljuttatok Illyés Gyulához, akit a hasonló dolgok nagyon érdekelnek, és örülni fog munkájuknak. Ezentúl pedig — mihelyt időm jobban engedi — én egy rövidebb beszámoló cikket írok munkásságukról, s azt valamelyik napilapban közzéteszem, a hazai közvéleményt is érdeklik az ilyen erőfeszítések. Remélem a közlésnek nem lesz akadálya.

U. i. Tanulmányát Ilku Pál művelődésügyi miniszternek küldtem el.”

1965 júliusában *Kodály Zoltánnak* is elküldtem a tanulmányt. Mellékelt levelemben egyebek között a következőket írtam Kodálynak:

„Üzeneteiből, beszédeiből tudjuk itt kint, mennyire szíven viseli a külföldi magyarság ügyét. Megpróbáltuk felmérni az amerikai magyartanítást — erről szól a mellékelt tanulmány. Most jelent meg, most küldtük el az általunk eddig ismert magyar iskoláknak, egyúttal meghirdetve egy országos konferenciát itt, Rutgers egyetemen, augusztus 28-ára.

Nagyon hálásak lennénk, ha megírná véleményét a tanulmánnyal, a külföldi magyar nevelésüggyel kapcsolatban. Tanácsát, segítségét szeretnénk kérni. Az amerikai magyar iskolák elszigetelten működnek. Ez nem csak az ő hibájuk, persze. Tanmenetek, jó tankönyvek kellenének, tanítócsere, diákcsera Magyarországgal; még sok más lehetőséget ki lehetne építeni.”

Kodály Zoltán megkapta küldeményemet és Váci Mihályhoz hasonlóan ő is szorgalmazni kezdte a külföldi magyar iskolák ügyét. Felszólalt ebben az ügyben a Magyarok Világszövetsége elnökségi ülésén is, és cikket közölt a *Magyar Hírek* 1965. november 15-i számában. A cikkben többek közt ezeket írja:

„Nagy Károly összegyűjtötte a magyar, vagy magyarul is tanító iskolák adatait. Mire 23 iskolát felsoroló füzete megjelent (*Magyar iskolák az Egyesült Államokban*. Külön nyomat az *Új Látóhatár* 1965. március-áprilisi számából) eggyel kevesebb lett: egy clevelandi látogatóm jelentette, hogy egy ottani iskolát tanulók hiányában bezártak.

Az iskolák egymásról nem is igen tudnak, pedig tankönyv, módszer, tapasztalatok dolgában sokat segíthetnének egymásnak, ha néha találkoznának.

Ám ne csak az ott élő magyarokban keressük a hibát. Vajon az 'óhaza' mindent megtett-e arra, hogy a kivándoroltak ne érezzék magukat végképp kitagadottnak?

Nagy Károly megfigyelte, hogy a harmadik nemzedékben új érdeklődés mutatkozik az elfelejtett anyanyelv iránt. A külföldön élő magyarság éppoly része a magyar közösségnek, mint az itthoniak. Ott nagy többségben élnek olyanok, akik a magyar névnek becsületet szereznek. Velük, mint pozitív tétellel számolnunk kell.”

1965. december 9-i keltezéssel írtam megint Váci Mihálynak:

„Nagyon köszönöm levelét, idejét, intézkedéseit. Mostanában olvastam, hogy Kiss Jenő szerkesztésében 500 oldalas olvasókönyv készül 10 000 példányban a külföldön élő magyar gyermekek számára. VÉGRE! Következő gondolatom persze ez: csak jó legyen! Csak olyan legyen, hogy idekint használják is! Nem lehetne Kiss Jenőéknek valahogy átadni ezzel kapcsolatos tapasztalatainkat? Pedagógiai szempontból a külföldi magyartanítás egy egészen sajátos, speciális probléma. Például a tananyag: nem egy, hanem három könyv kellene: egy ami kb. felölelné az otthoni első-második osztály anyagát, egy középső, ami nagyjából kb. olyan, mint az, amit én szerkesztettem, és egy ami kb. az otthoni ötödik-hetedik osztály anyagát öleli fel. Ha egy könyv lesz, akkor az valószínűleg nagy lesz, és drága lesz. Azonkívül: ha ugyanazt a könyvet nyúzza egy gyerek 3—4 éven keresztül, mert abba lett sűrítve a kezdő, a közepes és a haladó anyag, akkor megunja, érdeklődése csökken. Nem lehetne Kiss Jenőt kiküldeni, vagy valakit behívni, hogy ez a nagyszerű, tervezett igyekezet tényleg megfeleljen a reális igényeknek?”

Közben amerikai iskolákkal is folytattam a levelezést, a szervezést. 1965. augusztus 28-ára az *Amerikai Magyar Tanulmányi Alapítvánnyal* együttműködve konferenciára hívtuk meg az Egyesült Államok és Kanada magyar iskoláinak pedagógusait, fenntartóit és szervezőit és mindazokat akik a külföldi magyar nevelésügyben érdekeltek voltak. A konferenciát a New Jersey-i Rutgers egyetemen készítettük elő. Az óriási távolságok és anyagi nehézségek miatt nem jöhetett létre ez a konferencia, de a beérkezett válaszok és beszámolók további értékes adalékokkal bővítették ismereteinket az iskolák működéséről. Ezeket a beszámolókat is megküldtem minden iskolának, hogy legalább így kezdjünk értesülni egymás munkájáról. 1966. március 12-i keltezéssel Montrealból ezt írta nekem egyik tanár kollégám:

„Köszönöm a levelet és a tájékoztató nyomtatványokat! Hónapok óta foglalkozom a kanadai magyar iskolák felkutatásával, a velük való egymást támogató kapcsolat megteremtésével és április hóban, ha minden adat befut, megjelenik a beszámolóm a kanadai magyar iskolákról, úgy mint Nagy kartársamé tavaly az USA magyar iskoláiról. Igen fontos és érdekes anyag gyűlt máris össze, és hiszem, hogy ez a tanulmány indító hatású lesz a gyengén működő iskolák számára. Vannak jól működő iskolák is. Kanada olyan nagy, hogy nehéz a felderítés munkája.”

Dr. Tamás József 26 iskoláról tájékoztató tanulmánya: *Magyar iskolák Kanadában* címmel meg is jelent a montreali katolikus magyar iskola kiadásában, 1966-ban.

1966. július 7-én ezt írtam Váci Mihálynak:

„Tegnap volt egy hete, hogy a PEN konferencián New Yorkban lévő Illyés Gyula és Weöres Sándor nálunk, a Rutgers egyetemen is tartottak egy költői es-

tet. Volt alkalmunk — túl rövid — az otthoni irodalomról is elbeszélgetni. Nagy élmény volt mindannyiunk számára. Jó volt hallani, milyen nagy megbecsüléssel említi Illyés a fiatalokat: Magát, Simont, Galambost, Sántát, Csoórit, Galgóczit stb. A 'mit tehetünk?' kérdése és a szorosabb, aktívabb kapcsolatok kérdése is fölmerült."

Váci 1967. április 10-i keltezéssel válaszolt.

„Már írtam Magának korábban, hogy egy régebbi küldeményét — beszámolót az ottani magyar iskolákról és néhány tankönyvüket — elküldtem a Művelődésügyi minisztériumba, tájékoztatásul, és azért, hogy segítsenek maguknak tankönyvekkel. Nem tudom, Önnek írtak-e valamit válaszul?

Most a legutóbbi küldeménye egy példányát újra elvittem Molnár János művelődésügyi miniszterhelyettesnek. Ő mikor elolvasta — nagyon örült a könyvnek és a jelentésnek, s nagyra értékeli azt a munkát, amit Önök ott folytatnak. Ha megírná, hogy milyen segítséget nyújthatunk, mi biztosan tudnánk küldeni vagy szemelvényeket, vagy más módon segíthetnénk.

Örülök, hogy találkozott Illyés Gyulával és Weöressel. Nagy dolog, hogy eljutottak ők oda."

Illyés Gyula ez idő tájt többször is szóvá tette, és megírta, hogy a magyarság egyharmada a mai Magyarország határain kívül él, és hogy törődni kell velük. 1963 júniusában ezt írta válaszlevelében, amikor meghívtuk az ÉMEFESZ (*Észak-amerikai Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesületeinek Szövetsége*) kongresszusára: „Nekünk szívbeli gondunk vagytok minden percben. Legyetek jó magyarok. . .” Később így írt a „Hajszálgyökörek”-ben:

„A világon mintegy tizenötmillió ember tartozik a magyar anyanyelvűek közösségébe. Minden harmadik magyar e közösség keretén kívül kisebb-nagyobb távolságra — van, hogy tízezer kilométerre — él. S ezekhez mi a viszonyunk? Helyesebben: mi ma a mi — a zömbeliek — viszonya?"

És ezt a felejtethetetlen költői képet is Illyés ültette a magyar köztudatba ezekben az években:

„A magyar irodalom ötágú síp, összehangolatlan. Eléri még vajon a mi nemzedékünk, hogy egy jó munka mind e nemcsak külön-külön, de másként is szóló sípot egyszer ismét összehangolja, illetve az eldugulástól megmenti?"

6. „Cikkem hatására”

1969. augusztus 3-án jelent meg a Népszabadságban az a cikk, amelynek megírása és megjelentetési terveit *Váci Mihály* már 1965-ös levelében is jelezte. A cikk címe „*Az oldott kéve*”, alcíme „*Meditáció az amerikai magyarok kultúrájáról*”. Váci így kezdi cikkét:

„Hazánk határain túl, a többi között az Egyesült Államokban is, nagyszámú magyar él. Hogyan maradhatnak ezek a milliók kapcsolatban hazájuk, népük nyelvével, jelen kultúrájával, hagyományaival, népi megtartó erőivel? E kérdésről kevés szó esett, hazai irodalma alig lelhető. Ebben a helyzetben örömmel fedeztem fel Nagy Károly hozzám intézett leveleiben és egy rövid tanulmányában a gazdag információs anyagot.

Nagy Károly tanulmánya időközben megjelent. Mivel kis példányszámú lapban látott napvilágot — az ügy érdekében, amelyről most szólni kívánok —, veszem a bátorságot, hogy e dolgozat néhány nagyon lényeges számadatára és megállapítására felhívjam a hazai közvélemény figyelmét.”

Ezek után Váci ismerteti 1964-es szociológiai felmérésem adatait és következtéseit, majd rátér a hozzá írott leveleimben felsorolt szükségletekre.

„A kint élő magyarok keresik a legjobb megoldások útját. E tapasztalatok és kutatások alapján a hazai és az ottani — USA-beli — magyar iskolák közötti kapcsolatra, levelezésre, tankönyv-akcióra, cikkek közlésére lenne szükség. Nagy a hiány tankönyvekben, oktatói, módszertani irodalomban. Sajnálatos, hogy az ottani magyar iskolákban működő tanítók nagy része nem hivatásos pedagógus, nem okleveles tanító. Annál inkább, nagy szükség lenne ellátni őket pedagógiai, módszertani anyaggal. A tanítóképzés valamilyen egyszerű formáját kellene megoldani a határon túli magyar nyelvű oktatás segítésére. Kár, hogy ezeket a problémákat már évtizedekkel ezelőtt már megoldották meg, nem adtak ki speciális tankönyvet a hétvégi magyar iskolák irodalomtörténeti tanításának segítésére, nem próbáltak valamilyen irányítást adni, konferenciákat rendezni, tanító- és diák-cseréket szervezni, pályázatokat hirdetni az anyaország és a külföldön bárhol élő magyarok között.

A Tankönyvkiadónál Kiss Jenő szerkesztő 500 oldalas olvasókönyvet produkált, amely 10 000 példányban jelent meg a külföldi magyar gyerekek számára. Mindezt örömmel üdvözljük. Ám ez mind kevés. Jó lenne, ha a Tankönyvkiadó átvinné, általánosítaná, a külföldön élő és magyar iskolákat szervező oktatók, tanítók, tanárok tapasztalatait. Pedagógiai szempontból a külföldi magyartanítás sajátos probléma. Kiss Jenőt vagy másokat ki lehetne küldeni a külföldön élő és magyar iskolákat fenntartó közösségekhez, hogy az ottani pedagógusokkal konzultáljanak, milyen módon lehetne számukra a legjobb tankönyvet kiadni.”

A továbbiakban Váci említ néhány adalékot kanadai, angliai, svájci és ausztráliai magyarokról is, majd javaslatot tesz:

„Javaslom, hogy az országgyűlés kulturális bizottsága a Művelődésügyi Minisztériummal, a Külügyminisztériummal, a Kiadói Főigazgatósággal, a Kulturális Kapcsolatok Intézetével és a Magyarok Világszövetségével egyetemben mint legilletékesebb és ehhez hatáskörrel, anyagi eszközökkel rendelkező szervezetekkel közösen — megvizsgálják a fentiekben csak vázlatosan ismertetett álla-

potokat. Az illetékes hivatalok dolgozzanak ki olyan gyakorlati intézkedéseket, melyek segítségével az eddiginél nagyobb mennyiségű tankönyvet és szépirodalmat lehet kijuttatni a szükséges helyekre az azt igénylő közösségeknek.”

Váci Mihály így fejezi be cikkét:

„A szóránymagyarság nyelvi megmaradásáért küzdeni egyetemes és emberi teljesítmény. Ezért minden magyar írónak és felelős embernek meg kell tennie legalább annyit, amennyi ma lehetséges.”

Váci nem csak írt, hanem intézkedett is. Cikkének, intézkedéseinek 1970-re eredménye is született: az első anyanyelvi konferencia. 1970. március 2-án, alig néhány héttel április 16-i hirtelen halála előtt ezt írta barátjának *Nagy János*nak, a debreceni irodalmárnak, a Kossuth Lajos Tudományegyetem tanárának:

„A határontúli magyarokról — kultúrájukról — szóló cikkemnek nagy és hatásos visszhangja volt itthon és külföldön. Itthon sikerült ezt a témát felvétel-nem az országgyűlés kulturális bizottságának ez évi egyik ülésére külön napirendként. Ez hatásos lesz, mert ez a fórum tenni is tud, és pénzt szerezni. Sőt, cikkem hatására a Műv. min. ez évben júl.-aug.-ban nyári egyetemet szervez Debrecenben a határon túli magyart oktatók részére, kb. 50 főt hívnak meg, államunk költségére. Ez már biztos. És örülök neki.”

7. Mérleg

Hogyan állíthatnók fel a kezdetek óta eltelt mintegy másfél évtized mérlegét? Az összmagyarság jövője iránti felelősségérzetből fakadó kezdeményezések „jó gyümölcsökké” értek. Történelmében először a világ magyarságának most van egy olyan nemzetközi műhelye, ahol a szétszakiításából, szétszórattatásából származó hátrányait valamelyest ellensúlyozhatja. Összefoghatja, de legalábbis esetenként összeműködtetheti az oldott kéve kalászeit. Követeket, közvetítőket toborozhat, és képezhet ki a kitántorgottak, a kiteszítottak, az elszakítottak, az emigráltak, a kiszórártak millióiból — olyan hűséges tolmácsokat, akik magyarságukat fontosnak tartják, akik magyar testvéreiket vállalni, támogatni akarják és tudják. Megsokszorozhatja ezáltal világszerte a hangját és a szavát, amellyel jogos helyet biztosíthat sorsának, valóságainak, szükségleteinek és akaratának a világ népei tudatában.

A hungarológia művelése Kanadában

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság azokra az országokra terjeszti ki tevékenységét, amelyekben a magyar nyelvet, irodalmat és folklórt tanítják főiskolai fokon, és tudományos kutatómunkát végeznek ezekben a tudományágakban. Kanada azok közé az országok közé tartozik, ahol sok magyartanár, kutató és tudományos társaság foglalkozik a hungarológia néhány ágával. Ez nemcsak a hungarológia tantárgyainak — magyar nyelv, irodalom, történelem, politikai tudományok, gazdaságtan, szociológia — egyetemi fokon való előadásában és kutató tevékenységben mutatkozik meg, hanem a kutatási eredmények publikálásában, folyóiratok és bulletinok szerkesztésében, regionális konferenciák rendezésében — francia vagy angol nyelven, esetleg magyarul is — és a kanadai *Tudós Társaságok* (Learned Societies — Sociétés Savantes) évi vándorgyűlésein magyar vonatkozású előadások tartásában is.

A magyar nyelvet, irodalmat és történelmet a második világháború után szórva-nyosan tanították egy-két egyetemen Kanadában, főleg ott, ahol magyarul tudó vagy magyar származású tanárok, esetleg közép-európai kérdésekkel foglalkozó előadók felvették kurzusaik közé. Ezek az előadások ideig-óráig léteztek, de az előadó távoztával vagy anyagi okokból megszűntek. Hosszú előkészítés után az első állandó kanadai tanszék 1978 szeptemberében nyílt meg a torontói egyetemen hatszázezer dolláros alapítvánnyal. Ennek a felét a calgary-i Széchenyi Társaság gyűjtötte össze országos adományokból, a másik felét pedig az ottawai szövetségi kormány adományozta. Jelenleg három kurzust ajánl fel a *University of Toronto* magyar tanszéke, és a tervek szerint 1981/82-től kezdve lehet majd diplomát szerezni magyarból is. Ez eddig a kanadai magyarság erőfeszítésének egyik legnagyobb eredménye e téren.

A montreali *McGill Egyetem* orosz tanszékén az ott működő magyar származású professzor kezdeményezésére körülbelül öt évvel ezelőtt indult magyar művelődéstörténeti kurzus. Három évvel ezelőtt pedig a magyar nyelv kezdő és később haladó fokú tanítására is mód nyílt, óraadó alkalmazásával. Három évvel ezelőtt az albertai *Lethbridge Community College*-ban egy ott élő lelkes magyar tanár érte el, hogy a magyar nyelvet is felvették az ajánlott idegen nyelvek közé. Hasonló kezdeményezés révén vezették be a magyar tanítását a vancouveri *University of British Columbia* nyelvészeti tanszékén, s az ottawai *Carleton University* is ajánlja hallgatóinak a magyar nyelvtanulás lehetőségét. Központi nyilvántartás hiányában lehetetlen figyelemmel kísérni vagy egyáltalán tudomást szerezni a magyar nyelv, irodalom vagy más magyarságismereti

tárgyak tanításáról a roppant nagy kiterjedésű Kanadában. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Titkárságára vár az a nem könnyű feladat, hogy a világ minden részéről összegyűjtse ezeket az adatokat, és összehozza a hungarológia tanárait és kutatóit a világ különböző pontjairól, hogy azok egymást megismerve legalább regionális alapon szorosabban együtt dolgozhassanak, kicserélhessék nézeteiket, és megkönnyítsék kutatómunkájukat.

Az észak-amerikai egyetemeken száz számra lehet magyar származású tanárokat találni, akik számos egyesületben, a határoktól függetlenül tömörülnek. Szándékosan nem vonok határt az Egyesült Államok és Kanada között, mert vannak egyesületeink, néhány tudományos társaságunk, amelyekhez mindkét országból csatlakoztak tagok. A világ leghosszabb őrizetlen határa az Egyesült Államok és Kanada között fekszik, s ennek következtében sokszor találkozunk az országhatár egyik vagy másik oldalán a tudományos társaságok gyűlésein.

A humán tudományok területén az alábbi egyesületek és társaságok tömörítik a kanadai hungarológusokat:

Canadian Historical Association
Canadian Association of Slavists
Central and East European Studies Association of Canada
Association Canadienne des Slavistes et spécialistes est-européens
Centre Interuniversitaire d'Études Européennes
Institut des Civilisations Comparées
American Hungarian Educators' Association
The American Association for the Study of Hungarian History
Modern Language Association of America
American Historical Association

Magyar szakemberek a tudományok más területein számos kanadai városban alapítottak társaságokat, amelyek tevékenységével a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság nem foglalkozik. A felsorolt tudományos társaságok bulletinjei (Newsletters) minden évben közlik a tagok névsorát. Ajánlatos lenne, ha a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság előfizetne ezekre a folyóiratokra, így megtudván a hungarológiával foglalkozó tagok nevét, könnyebbé válna az érintkezés felvétele velük, és fellendülhetne végre a közös munka.

Kanadában öt évvel ezelőtt alapították a *The Canadian—American Review of Hungarian Studies* című szemlét, amely magyar vonatkozású cikkeket közöl, s újabban a torontói magyar tanszék kiadásában jelenik meg.

Kutatók ösztöndíjas csereakciója létezik Magyarország és Kanada között, azonban szélesebb körű propagandára lenne szükség ahhoz, hogy a meglevő helyekre minden évben legyen megfelelő számú jelentkező. A kanadai rádiónak — *Canadian Broadcasting Corporation, Radio Canada* — is van magyar osztálya, amely szintén foglalkozik magyar vonatkozású anyag közlésével.

Kanadában sok lehetőség kínálkozik hungarológiai kutatások végzésére és a kuta-

tás eredményeinek kiadására állami támogatással. Az ottawai szövetségi kormány hivatalos politikája elősegíti a *multikulturalizmus* fejlesztését és a roppant nagy országot lakó bevándorolt népek hagyományainak megőrzését és tudományos munkájuk eredményeinek publikálását. Az természetesen a kanadai magyarok kezdeményezésétől függ, hogy felhasználják-e az adott lehetőségeket. Közös kanadai—magyar kutatómunkát is lehetne végezni megfelelő csoportok létrehozásával.

A magyarságtudományok terjesztésének és felkarolásának egyetemi fokon többféle módja van. Helyi ösztöndíjak vagy alapítványok létesítésére gondolok, amelyek biztosítanak azoknak a diákoknak a támogatását, akik magyar vonatkozású tanulmányokat folytatnak. Ilyen alapítványt a legkisebb összeggel is el lehet indítani. Magánszemélyek és egyesületek több helyen biztosítanak is ilyen természetű ösztöndíjakat. A vancouveri University of British Columbia például nem ajánl hallgatóinak magyarságismereti tárgyakat, azonban itt létesítettek *Janus Pannonius Alapítványt*, amelynek kamataiból jutalmazzák azokat a jó előmenetelű diákokat, akik az egyetem klasszikus tanulmányok tanszékén Janus Pannonius műveiről szóló értekezést nyújtanak be a felkért bíráló bizottságnak. A University of Toronto magyar tanszékén a torontói *Rákóczi Alapítvány* évente több nagyobb összegű jutalomban részesíti a magyar tanszék arra érdemes diákjait. A Calgaryban (Alberta tartomány) székelő *Széchenyi Társaság* is nagyobb összeget fordít ösztöndíjakra és már évek hosszú sora óta több száz idegenben nyomtatott — magyar és más nyelvű — magyarságtudományi témájú könyvet adományozott több kanadai és amerikai egyetem könyvtárának.

A kanadai magyar tudományos társaságok vándorgyűlésein is rendeznek magyar tárgyú konferenciákat, amelyeken a kutatók munkájuk eredményeit vitatják meg. Az immár két évtizede évente novemberben megrendezett magyar találkozó Clevelandben (Ohio, USA) állandó „gyülekező helye” nemcsak számos amerikai, hanem kanadai és más országbeli hungarológusnak is. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság könyvtárában ott lenne a helye a tanácskozásokról évente könyvalakban kiadott *Krónikának*, a megfelelő tájékozódás céljából.

A nemzetközi hungarológia munkájából nem lehet kihagyni a külföldi magyar könyvtárosoknak vagy azoknak az egyetemi könyvtárosoknak a tevékenységét, akik nagy részben hozzájárulnak e könyvtárak magyar könyvállományának fejlesztéséhez. Tavaly nyáron az Országos Széchényi Könyvtár konferenciát rendezett, melyre szép számmal meghívott külföldi könyvtárosokat is. Tudtommal adatközpont létesítése folyik a *University of Pittsburghon* (USA) az észak-amerikai könyvtárak magyar vonatkozású gyűjteményeiről. Ennek nagy jelentősége van a jövő kutatói számára.

Legyen szabad a jelen konferencia résztvevőinek szíves figyelmét felhívnom két cikkre, amelyek a *Canadian—American Review of Hungarian Studies*ban jelentek meg. Az egyik: *Hungarian Studies at American and Canadian Universities* (Vol. II. No. 2.), írója Várdy Béla; a másik: *Hungarian Language Research in North America* (Vol. V. No. 2.) Kerék András tollából. Ezekből a cikkekből megfelelő tájékoztatást lehet szerezni az amerikai és kanadai egyetemeken folyó hungarológiai tanulmányokról és kutatómunkáról.

Számos egyesület mellett több magánszemély vagy társaság foglalkozik magyar vonatkozású tanulmányokkal, amelyeket közre is adnak. Ezek közé a kiadványok közé tartozik a *Polyphony*, az ontariói *Multikulturális Történelmi Társaság* kiadása és *Juhász József* munkája *Határok nélkül* címmel, amely 1979-ben jelent meg Torontóban a kanadai Magyar Szerzők Szövetsége kiadásában. A kötet részleteket közöl kanadai magyar szerzők műveiből.

Sok időbe telnek, és sok munkát jelentene a Kanadában kiadott magyar vonatkozású könyvek bibliográfiájának elkészítése. Most csak ízelítőt igyekeztem adni a nálunk folyó hungarológiai tevékenységről. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság fontos feladatai közé tartoznának ezeknek a nemes törekvéseknek a felkarolása, kutatómunkák lehetőségének elősegítése, kutatási engedély megszerzése magyarországi intézményeknél az arra jelentkező hungarológusok számára. A hiányzó nemzetközi összekötő szerv szerepét tölthetné be a Társaság a külföldi hungarológusok összefogásával, és serkentője, hirdetője lehetne a magyarságtudományok minél szélesebb körben való terjesztésének külföldön, az ott élők közreműködésével.

HAJDÚ PÉTER

(Budapest)

A magyar nyelv(észet)i képzés (Közép-)Európában

Előadásom címében két zárójel található. Az első az indokolja, hogy a magyar nyelv oktatását a nyelvészet szempontjából veszem szemügyre. A második zárójel már hosszabb magyarázatot kíván: eredetileg azokat a tapasztalataimat szerettem volna összefoglalni, amelyeket különböző közép-európai egyetemeken szereztem mint vendég-professzor vagy alkalmi meghívott előadó. Ezek számbavételekor szükségesnek látszott meghatározni, mit értsünk Közép-Európán. A kérdésre sokféle válasz adható. Néhai *Cholnoky Jenő* klasszikus meghatározása szerint Közép-Európa déli határvonala az Alpok hegyívének Ny-K-i szakaszától a Száva-folyó mentén halad, a Dunát elérve a Vaskapuig tart, majd onnét Keleten a Kárpátok íve mentén halad, és folytatólagosan Lengyelország keleti határvonala zárja le Közép-Európát, melyet azután Északon az Északi- és Balti-tenger, Nyugaton pedig körülbelül a Rajna-vidéke ölel át. Ez a több évtizedes meghatározás ma már aligha érvényesíthető, mindenekelőtt az országhatárok változásai miatt sem. Egy ezzel körülbelül egyidejű geomorfológiai meghatározás szerint (*Knaurs Weltatlas*, 1928) abból kell kiindulnunk, hogy Európa keleti felére a határtalanul kiterjedő nagy síkságok (alföldek), Nyugat-Európára viszont a középhegységek és síkságok egybeolvadása jellemző. Ebből következik, hogy Közép-Európa legsajátosabb tulajdonsága a síkság, középhegység és magas fennsík hármassága. Ahol megszűnik ez a hármas jelleg, ott van Közép-Európa határa, tehát az Alpok nyugati szélénél és a Fekete-tenger nyugati partjától a Baltikumig. Mindehhez némi meglepéssel teszi hozzá ez a forrás, hogy ez a térség mindenekelőtt a germánok élettere, bár keletről szlávok is betelepedtek (s vajon e terület észteit, magyarjait az előbbiekhöz sorolja-e?). Mindenesetre e meghatározás szerint pusztán a Szovjetunió európai része tekinthető Kelet-Európának, viszont Közép-Európa részeként jön számba a Balkán egy jó darabja. További ellentmondás, hogy az említett kritériumok alapján Tiszántúl (a Nagy Magyar Alföld) Kelet-Európához számíthatna, Dunántúl és Erdély viszont Közép-Európához, holott például az utóbbit a mai politikai államhatárok alapján a délkelet-európai (balkáni) zónához is lehetne csatlakoztatni. Nyilván e nehézségekkel és következtetlenségekkel magyarázható, hogy a *Knaurs Lexikon* újabb kiadásai (pl. 1956) arra megállapításra jutnak, hogy Közép-Európa északi és déli határai jól meghatározhatók (az Északi- és Balti-tenger, ill. az Alpok és a Kárpátok vonulata), a nyugati és keleti határok azonban bizonytalanok, s ezért Közép-Európa fogalma földrajzi szempontból (földrajzi szerkezete alapján) nehezen meghatározható egység. Más forrásokból is hasonló megállapításokra juthatunk.

A *Brockhaus Enzyklopädie* in 20 Bänden (1971) Közép-Európán Európa középső részét (!) érti, közelebből azt az átmeneti területet, amely egyrészt az Atlanti-óceán és a kontinentális Kelet-Európa, másrészt a szubtrópusi Dél-Európa és a szubpoláris Észak-Európa között terül el. Kiegészítő megjegyzésként azt is olvashatjuk itt, hogy Közép-Európa elhatárolása bizonytalan, mert főleg a nyugati és a keleti perifériákon nincsenek egyértelműen világos természeti vagy kulturális határai. Gyakorlatilag mégis az Alpok vidékére és az attól É-ra, az Északi- és Balti-tengerig terjedő tájra, a Visztula vidékére és a Kárpátok országaira vonatkoztatja a 'Közép-Európa' fogalmat. E meghatározhatatlanság folytán arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Európának minden bizonnyal van egy geometriailag meghatározott közepe (ahogy Magyarország geometriai közepe Pusztavacs), de Közép-Európa mint olyan nincsen. A fogalom ugyan ettől még használatos, de nem tudok egyet érteni *A Kultúra Világa* című mű voluntarista és pragmatikus álláspontjával, amely Észak-Európa (= skandináv államok), Nyugat-Európa (Nagy-Britannia, Franciaország, Benelux államok), Dél-Európa (Olaszország, Spanyolország, Portugália) szintén nem egészen megnyugtató elkülönítésével Közép-Európát a következő államokra korlátozza: Svájc, Liechtenstein, Ausztria, Németország (de melyik a kettő közül?), Lengyelország, Csehszlovákia. Bevezeti viszont a Délkelet-Európa német fogantatású fogalmát (Magyarország, Románia, Jugoszlávia, Bulgária, Albánia, Görögország) s egészen külön tárgyalja a Szovjetunió európai részét — valószínűleg mint tipikus Kelet-Európát. Nyilván az ilyen elvileg meghatározhatatlan földrajzi tájolások vezettek a Közép-Kelet-Európa elnevezés használatára, melyet főleg hazánkkal kapcsolatban emlegetnek.*

Közép-Európa fogalma tehát sem tudományos módszerekkel, sem 'a rövid formák révén' nem tisztázható kellőképpen, s mivel én olyan országokról is szeretnék beszélni, amelyek ha akarom ide tartoznak, de ha nem akarom, nem, kénytelen vagyok inkább európai méretekben áttekinteni a címben megadott kérdést s a második zárójelet pusztán az eredetileg meghirdetett cím kedvéért tartottam szükségesnek kitenni.

*

Most már tárgyunkra térve — a vázolt szélesebb értelemben — azt kell mondanom, hogy felsőfokú, egyetemi szintű magyar nyelvi-nyelvészeti oktatás Európa országai közül Albániában, Andorrában, Belgiumban, Görögországban, Liechtensteinben, Luxemburgban, Monacóban, Portugáliában és Spanyolországban nincsen. Svájcban most kezd kialakulni valamiféle finnugor (pontosabban: finn és magyar irányú) érdeklődés. A helyzet évtizedekkel ezelőtt korántsem volt ennyire kedvező: magyar nyelvészeti oktatás jóformán csak azon az egynéhány urálistikai kutatóhelyen folyt, amelynek országában számottevőbb finnugor lakosság élt (tehát hazánkat nem számítva Finnországban, az akkori Észtországban, továbbá bizonyos fokig a Szovjetunió kutató- és oktatóhelyein, Svédországban és Norvégiában). Hellyel-közzel persze más külföldi nyelvészeti műhelyekben is folyt a magyar nyelv kutatására és oktatására irányuló tevékenység, pl. Dániában, ahol az általános nyelvészet szempontjából érdekesnek

tartott magyart egy időben maga *Hjlemslev* adta elő, vagy Csehszlovákiában, ahol a prágai nyelvészeti kör sokirányú érdeklődésének egyik célpontja volt a magyar is (ahogyan ezt *Skalička*, *Novák*, *Trubetzkoy* és a magyar *Arany A. László* munkássága tanúsítja), azután Berlinben, ahol nemcsak a Collegium Hungaricum lektorai jártak elől jó példával magyar nyelvi oktatótevékenységükkel, hanem a harmincas években bekövetkezett emigrációjáig egy nagy német nyelvész *Ernst Lewy* is szorgalmazta e kutatásokat, sőt későbbi írországi exiliumában készült munkáiban is nagy figyelmet fordított a magyarra. A 30-as évek Németországában egyebütt is voltak német egyetemeken magyar lektorátusok (München, Drezda), sőt egy Magyarországon magyarul megtanult mindenese a nyelvészetnek, a nyelvi kontaktusokat vizsgáló *Karl Bouda* még a háború után is taníthatta nyelvünk rendszerét az erlangeni egyetemen. Valamikor a múlt századi őskorban még Ausztriában is akadt *Boller* személyében a magyar nyelv iránt érdeklődő nyelvész, de lényeges hungarológiai munkásság itt sokáig nem folyt, holott éppen ez a szomszédország lett volna alkalmas — márcsak az ott működő *Collegium Hungaricum* révén is — szakágazatunk egyetemi kifejlesztésére. Annál szebb tevékenység bontakozott ki a háborús esztendőkből és azt megelőzőleg Stockholmban. A lektorként, majd a *Magyar Intézet* igazgatójaként működő *Lotz János* és a hitleri időkben Stockholmban menedékre lelt *W. Steinitz* valamint *R. Jakobson* triászában egy olyan hungarológiai-urálistikai és általános nyelvészeti érdeklődésű centrum alakult ki, amely nemcsak e hármas baráti társaság szokásos heti összejövetelén és a Magyar Intézet munkásságában öltött testet, hanem éppen az együttes beszélgetések révén e három kiemelkedő férfiú több olyan nevezetes idea elindítója és kidolgozója volt, amely mind a magyar, mind a finnugor, mind az általános nyelvészet szempontjából fordulópontot jelzett és kezdett meg. Ne felejtjük el, hogy Lotznak a *Das ungarische Sprachsystem* című könyve máig a legkövetkezetesebb, legmodernebb nyelvtanunk (beleértve az általa utólag tett korrekciókat is). Nagy kár, hogy Lotzék távozása után a stockholmi Magyar Intézet lényegében megszűnt, s a magyar nyelv oktatása vagy kutatása még csak meg sem közelítette azt a színvonalat, amit Lotzék teremtettek meg: az intézet szinte hozzáférhetetlenné vált, kinyomozhatatlan és megmérhető működésre képtelen. Mindössze egyetlen monográfia készült részben magyar asszisztálással, s az is olyan, amilyen. Sapiienti sat . . . Még szerencse, hogy az uppsalai *Collinder*-iskola zavartalanul működött tovább s ennek keretei között — a későbbiekben *Bo Wickman* vezetésével — a magyar vonatkozású tárgyak vizsgálatára a lehetőség Svédországban továbbra is fennmaradt.

Ilyen előzmények után meglepően rohamos fejlődés tanúi lehetünk sok országban: az uráli (finnugor) kutatóhelyek száma a második világháborút követő évtizedekben gomba módra szaporodott, még hozzá nemcsak azokban az országokban, ahol finnugor anyanyelvű lakosság él (bár ez is a kutatóhelyek jelentős gyarapodását idézte elő pl. a Szovjetunióban, sőt Ausztriában most már legális tanszék műveli aktívan az uráli — s közte a hungarológiai — tudományokat), hanem egyéb államokban is (az NSZK-ban főleg Göttingen, Hamburg és München, az NDK-ban Berlin, Franciaországban Párizs, Angliában London, Hollandiában Groningen és Amszterdam, Dá-

niában Koppenhága és Århus, Olaszországban Fizenze, Velence, Nápoly, Padova, Róma és Bologna, Jugoszláviában Újvidék, a Román Szocialista Köztársaságban Kolozsvár és Bukarest, Csehszlovákiában Prága mellett Pozsony, Lengyelországban pedig Varsó sőt Poznań tekinthető ilyen új központnak), hogy a hazai és a finnországi gyarapodást ne is említsem. Ez az ugrásszerű növekedés részint az uráli tudományok nemzetközi kapcsolatainak korábbi jó hagyományaival, részben tudományágunknak a nyelvészeti forradalomba való akart-akaratlan bekapcsolódásával magyarázható, vagyis azzal, hogy sok helyen a prágai fonológiai iskola kései hatásaként és ezen kívül a modern általános nyelvészet tipológiai érdeklődésétől vezéreltetve mutatkozott érdeklődés a nem indoeurópai jellegű nyelvek — s köztük az uráli és különösen a finn és a magyar — iránt. Eladdig ugyanis a nyelvelméleti általánosítások prototípusaiul a nagy nyugati nyelvek szolgáltak (esetleg az amerikai indián nyelvek mellett). Mindenesetre jól jellemzi a hajdanvolt állapotokat az a nyelvészprofesszor, aki előadásai alkalmával konkrét példák megemlézése előtt minduntalan ezt mondotta: „Vegyünk egy nyelvet, történetesen az angolt...”. A helyzet visszasságát a nyelv elméleti kutatói is észrevették és ez is hozzájárult ahhoz, hogy számos nem magyar származású nyelvész is megismerkedjék a magyarral, mint a nyelvészeti kutatás tárgyával, s így szaporodtak a nyelvi lektorátusok, vendégprofesszúrák, majd önálló finnugor tanszékek is. És ez a folyamat nem pusztán Európára jellemző, hanem mondhatni: világjelenség. Jól tudjuk, hogy az Egyesült Államokban is vannak az uráli nyelvekre kitekintő nyelvészeti departmentek (Columbia, New York; Texas, Austin; Indiana, Bloomington; Stanford, California; Wisconsin, Milwaukee stb.), sőt még Japánban is megalakult és folyóirattal (*Uralica*) jelentkezett a The Uralic Society of Japan.

A magyar nyelv tanítása iránti igény megnövekedését az elmondottak is motiválják, és számomra elsősorban ezek sokat mondóak, mert a szubjektív okú nyelvtanulás fontos ugyan, de tudományos szempontból nem mindig eredményes. Sajnos azonban azt kell mondanunk, hogy az igazi, tudományos felkészülést adó magyar nyelvtanárok és lektorok csakis ott tudnak hatékonyan működni, ahol jó nyelvészeti vezetésű tanszékhez vannak telepítve (s ebből a szempontból kevésbé érdekes, hogy urálistikai vagy általános nyelvészeti tanszékről van-e szó).

A fenti jelenséget tapasztalva azt is meg kell állapítanunk, hogy sok helyütt rosszul kiválasztott magyar lektorok, pontosabban fogalmazva: a helyi lehetőségek szerint 'alkalmas'-nak bizonyuló személyek oktatják a magyar nyelvet, ami sem az egyetemi képzés színvonala szempontjából nem jó, sem a magyar nyelv szempontjából nem az. (Az alsó fokú vagy vasárnapi iskolai jellegű magyartanítással szánt szándékkal nem foglalkozom, mert ez pusztán a magyar kultúra iránti érdeklődés fenntartását szolgálja — általában).

Ebben a perspektivikus áttekintésben nem eshet szó konkrét eredményekről, kiadványokról, folyóiratokról, amelyet a külföldi (európai) magyar nyelvészeti oktatással kapcsolatba lehet hozni. Azt hiszem, hogy az egyes országok képviselőiként itt jelen levők — az előadások címéből ítélve — ezt meg fogják tenni. Az európai magyar

nyelv(észet)i oktatás állapotának és jövőjének fejlesztése érdekében néhány tézisszerűen megfogalmazott tétel formájában adhatom meg előadásom mérlegét.

1. Megállapítható, hogy a magyar nyelvészet nagyon hosszú időn át szinte teljesen izolálva volt a nemzetközi nyelvészeti mezőnytől s külső kapcsolatait a voltaképpeni finnugrisztika segítségével építhette ki, amely jellegénél fogva sokkal nyitottabb volt a külországi nyelvészetek irányában. A magyar nyelvészetnek ez az elszigetelődése jobbára megszűnt, s kívánatos volna, hogy a nyelv általános fejlődésével kapcsolatos bel- és külföldi törekvéseket legalább annyira fogadja be, s újítsa meg önmagát, mint ahogyan az az uráli nyelvészet esetében történt. Ennek érdekében serkenteni kellene a „hivatásos” magyar nyelvészek nagy többségét a nyelvészet vonulatainak figyelemmel kísérésére.

2. Tapasztalatunk szerint a magyar nyelv(észet) oktatása ott nevezhető sikeresnek, a nyelvészeti színvonalat elérőnek, ahol az egyetemen a megfelelő urálistikai vagy általános nyelvészeti (ill. szlavisztikai stb.) háttér megvan, s ahol a hivatása színvonalán álló lektor kellő súlyt helyez és ezt jól is helyezi a magyar stúdiumok előrevitelére, és ahol a tanszék is igényli a maga speciális feladatainak megoldására a magyar nyelv(észet) eredményeit, jelenségeit.

3. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságnak mindenekelőtt a 2. pontban jelzett magyar nyelvoktatási tevékenységet kell patronálnia (beleértve természetesen az ezzel adekvát hungarológiai kutatómunkát is).

4. A magyar kulturális kormányzat jól tudja, hogy vannak olyan lektori helyek, ahová a lektor kinevezése, vagy jelölése nem magyar részről indul ki. Ennek ismeretében is azonban arra kellene törekedni, hogy:

(a) a magyar Művelődési Minisztérium a hatáskörébe tartozó külföldi lektorjelölteket szakmai szempontból illetékes szakbizottsággal rangsoroltassa, vagyis mindenható megfelelő szakmai és nyelvi ismeretekkel rendelkező lektorokat javasoljon;

(b) ne az legyen a cél, hogy a külföldi lektori álláshelyeket szaporítsuk, hanem inkább az, hogy a külföldi egyetemeken működő magyar lektori pályázatok kiírásánál a magyar fél szakvéleményét minél több esetben kérjék (olyan országokban is, ahol erre vonatkozó megállapodás egyelőre nincsen);

(c) gyarapodjék az uráli nyelvészeti kutatásokkal (is) foglalkozó külföldi tanszékek száma olyan országokban is, ahol eddig a hungarológiának semmiféle bázisa nem volt. Specifikusan mindenekelőtt a következő országokra gondolnék: Belgium, Svájc, Portugália, Spanyolország, netán Görögország. Ezekben az államokban azonban eleinte jó hírű általános nyelvészeti tanszékek mellé lehetne telepíttetni finnugrisztikai kutatásokkal foglalkozó szakembert;

(d) a hungarológiának csak olyan helyen kérjük vendégprofesszúra létesítését, ahol ennek a feltételei megvannak. Ezek a feltételek pedig vagy egy működő uráli vagy egy ilyen irányú érdeklődést mutató általános nyelvészeti tanszék léte.

Végző soron azt kell mondanunk, hogy a magyar nyelvi és nyelvészeti oktatás helyzete Európában nem is olyan rossz, viszont lehetne jobb is. Ebben az igyekezetünkben a magam részéről nagyon hiányolom egy olyan szervezet működését, mint

a finn UKAN (Ulkomaanlehtorikomitea — Külföldi finn lektorok bizottsága), amely az ottani Oktatási Minisztérium szerveként foglalkozik a lektori ügyekkel, módszertani útmutatásokat tart, és rendszeresen szakfelügyeletet nyújt a külföldön tevékenykedő finn lektorok (és finnugor tanszékvezetők) számára, s amelynek irányítása kiváló, nemzetközileg elismert finn professzorok kezében van. Magunknak is egy ilyen bürokráciától mentes, hatékony és gyorsan reagáló, jól dolgozó bizottság létesítését tartanám kívánatosnak.

Jegyzet

- * Európa térképének határvonalai egy anekdota szerint — úgy látszik — az infrastruktúra bizonyos elemei alapján is elképzelhetők. Bécs felől jövetelemtkor egy ízben — Hegyeshalomra érve — azt kérdezte a velem együtt utazó flamand hölgy a társaságába tartozó osztrák úrtól, hogy most érkezünk-e a Balkánra? Az osztrák jelezte a földrajzi fogalmak nehézségeit, és azzal válaszolt a kérdésre, hogy: „Der Balkan fängt an, wo das Kloopapier aufhört”. Ez a hetvenes évek elején történt. Rögevst kisettem a vonat két végére a helyzetet ellenőrzendő. Az eredmény pozitív volt: MÁV papír mindenütt — csak éppen a víz nem folyt a csapból. — Halász Előd barátom szíves szóbeli közlése alapján viszont van egy olyan álláspont, hogy Keleten jó konyha, de kulturálatlan mellékhelyiségek vannak, ellenben Nyugaton a helyzet fordított. Aki tehát Nyugat és Kelet ilyen irányú előnyeit kívánja élvezni a hátrányok nélkül, az legjobban teszi, ha Salzburgban telepedik le, mert itt a városon keresztül húzódik a határ s a tápcsatorna bemeneti és kimeneti fázisa közötti diszkrepancia egyszerű határátlépéssel kényelmesen feloldható.

A magyar tanulmányok tartalmáról és szerkezetéről a Magyarországon kívüli felsőoktatásban

A magyar nyelv megtanulása eszköze, feltétele a „magyar stúdiumoknak”; de nemcsak annak az eszköze.

A magyar stúdiumok folytatását megkönnyíti az, hogyha művelői tudnak, jól tudnak magyarul. De nemcsak azokra kell építeni a magyar stúdiumokban, akik jól tudnak magyarul. Bizonyos olvasási szint, továbbá nagymértékű általános tudományos, társadalomtudományos tájékozottság, intelligencia és kutatási módszertan birtoklása néha fontosabb, mint a folyékony beszédképesség.

Éppen ezért részben el kell egymástól választani a magyar nyelvnek idegen ajkúak számára történő oktatását a külföldön folytatandó magyar stúdiumoktól.

A külföldi magyar stúdiumok előadója nem azonos a „lektor”-ral.

Természetesen mindenki részt vehet ebben a munkában, aki lektorként működik. Nem baj az, ha a lektor nem nyelvész, vagy nem is nyelv- és irodalom szakos tanár. Ez nem kifogásolható a kint verbuváltakkal kapcsolatban sem. Viszont ugyanúgy fel kell készíteni a lektort vagy más jellegű előadót a munkájára, bármilyen szakos: akár nyelvész, akár filológus, akármi egyéb szakmájú.

A „lektor” azonban csak a magyarországi nyelvhasználatban érthető műszó. Még a mi terminológiánkban is számolni kell a lektor mellett a következőkkel: vendég-professzor, meghívott professzor, csereprofesszor; vendégdocens, meghívott docens, cseredocens; vendégelőadó, meghívott előadó, csereelőadó.

A vendégek stb. mellett a jövőben az eddigieknél jobban számolni kell azokkal, akik „ott vannak”, de nem magyar szakosok. „Mindössze” általános nyelvészek, irodalomelmélettel, komparativisztikával, zenetudománnyal, folklórral, etnográfiával, történettudománnyal, földrajzzal stb. foglalkoznak, de rá lehet venni őket, hogy tartanak (időnként) egy-egy magyar tárgyú kollégiumot vagy szemináriumot is.

Ezért javaslom, hogy a továbbiakban egyszerűen ejtsük el ezt a terminust. Használjuk helyette azt, hogy egyetemi magyar nyelvoktató, illetőleg a magyar nyelv vagy a stúdiumok külföldi egyetemi oktatója.

A magyar stúdiumok felsőoktatási oktatója (teacher of Hungarian studies in higher education stb.) nem feltétlenül ad elő magyarul. (Ebben különbözik alapvetően a „lektortól”). A magyar származású (akár beszél magyarul, akár csak olvas) vagy a magyar motivációjú, műveltségű szakember (tudós vagy nem tudós) sokkal hasznosabb, ha magas szinten adja elő például a Magyar Népköztársaság földrajzát, mintha a filosz

lektor sehogy sem adja elő, vagy rosszul adja elő. Ugyanez vonatkozik a zenére és még sok egyébire.

A továbbiakban HSt (vagyis Hungarian Studies) rövidítéssel illetem a tárgyat.

A *kurrikulum* (tanterv/tanmenet)-építésre tennék néhány megjegyzést. A kurrikulum lehet *zárt*, ezen belül elsősorban lineáris felépítésű. Ez azt jelenti, hogy eltekint az illető felsőoktatási egység kontextusától: hungarológiai szakembereket kíván képezni, csak azokat és senki mást. (Az ilyen zárt, lineáris tantervépítés egyébként igen nagy kísértés a magyar szakemberek számára, mivel sajnálatos módon túlnyomóan ilyen található a magyarországi felső- és közoktatásban is.) — A lineáris zárt kurrikulum vagy „tudósokat” képez a HSt területén (vagy tolmácsokat, ahogy az az NDK-ban folyik.) Az olyan képzés nagyon drága, amelynek a fő célja, hogy önmagát reprodukálja. Vagyis, ha egy HSt diáknak az lesz a fő célja, hogy ugyanazon az egyetemen vagy másutt HSt professzor legyen.

A másik kurrikulum-építési lehetőség a *nyílt* formájú, amelyben modul-elemekből épül fel egy kurrikulum. Ezeket különböző célkitűzésű hallgatók egyszerre hallgathatják; s majd az ő saját programjukban dől el, hogy mire is használják föl az egyes elemeket. Mint látni fogjuk, ez a módszer az, amelyik olcsóbb és mégis használhatóbb, mint a zárt (lineáris) jellegű. Ez teszi lehetővé, hogy a HSt többféle keretekben egyszerre benne legyen.

A nyílt kurrikulum-építés egyúttal azt is lehetővé teszi, hogy a HSt „műveltségi elemként” is megszerezhető legyen. Ezt bizonyos országokban a „privátdocensi” órák képviselik; ez teszi lehetővé azt, hogy a felsőoktatás mellett a TIT-szintű vagy nép-főiskolai, szabadegyetemi jellegű formációkban is szerepeljen HSt (mégpedig akár a felsőoktatással együttesen, kevert formában; akár az adott intézmény sajátos kereteihez idomítva).

*

Ismertetem azokat a programtípusokat, amelyek a HSt-tartalom szervezeti keretétől szolgálhatnak.

[magyar nyelvtanulás];

1. bevezetés a HSt-ba;
2. magyar nyelv és nyelvészet;
3. magyar nyelvészet mint az uráli program része;
4. HSt (magyar filológia);
5. magyar mint másféle programok része.

[A magyar nyelvtanulás (a tipikus lektori óra) tartalmának felvázolása nem feladatom.]

*

(1.) Kulcsfontosságú a „Bevezetés a magyar stúdiumokba” című kollégium. Ennek kidolgozására lehetne összpontosítani egy magyar munkaközösséget.

A Bevezetés a magyar stúdiumokba című tantárgy klasszikus példája egy *Oxford Companion*. Ebben fejezetenként található legfontosabb kérdések azonosítása, tudománytörténelem és nagyon jó annotált bibliográfia, beleértve a folyóiratok bibliográfiáját. Különös súllyal esik latba a könyv alapnyelvén írott művek bibliográfiája (még a másodklasszisoké is), valamint a „világnyelveken” írott művek bibliográfiája. Ezekhez képest kevésbé fontos a magyarul és csak magyarul olvasható művek bibliográfiája. (Abszolút tévedés, hogy mindenki olvas magyarul, akit érdekel például a magyar történelem, a magyar zene, vagy akár a magyar irodalom vagy nyelvészet.) A bibliográfiának természetszerű feladata a magyarból az illető nyelvre fordított művek összeszedése. Igen fontos az illető ország magyar gyűjteményes anyagának (könyvtári, múzeumi, sőt levéltári) bemutatása. De ide tartozik az illető ország (nép, nyelv stb.) magyar kapcsolatainak összefoglalása is.

A „Bevezetés a magyar stúdiumokba” című tárgynak egyébként mindig olyan megjelenési formájának kell lennie, hogy azt az illető ország (egyetem) felsőoktatási igényei megkívánják (hogy beszámítson kollokviumnak, vizsgának, pontszerző alkalomnak). — A „Bevezetés” egyébként áttekintést nyújt mindarról, amit a következő fejezetekben megpróbálok majd felvázolni. A Bevezetés ideális ideje: két félévben heti 3 óra (gyakorlattal).

*

(2.) Magyar nyelvi és nyelvészeti program:

A nyelvészet (Magyarországon valamilyen okból úgy hívják, hogy általános nyelvészet) már szinte a világ minden egyetemén megtalálható. A nyelvészeti programokban elméleti és módszertani képzést adnak, de legalább egy nyelvre vonatkozóan speciális elmélyedést kívánnak meg. Sőt igen gyakran az a kikötés, hogy két nyelv legyen speciális elmélyedés tárgya: egy indoeurópai és egy nem indoeurópai nyelv. Itt lép be igen gyakran a magyar; ugyanis a legnagyobb európai „nem indoeurópai” nyelv. (Tehát nem tartozik az orientalisztikai tanszékekhez, mint a keleti nyelvek; az afrikánisztikai tanszékekhez, mint az afrikai nyelvek; az antropológiai tanszékekhez, mint az amerikai indián és a csendes-óceáni nyelvek.) A magyar nyelv elég gyakran a nyelvészeti (általános nyelvészeti) tanszékekhez tartozik.

Természetesen a magyar nyelvi és nyelvészeti program nyújtható másfajta keretekben is.

Mi volna ennek a *Linguistics and Hungarian Language* (vagy *Hungarian Language and Linguistics*) *Programnak* a tartalma?

- (a) Bevezetés a magyar stúdiumokba (ha addig nem volt, egy vagy két félév);
- (b) A magyar nyelv szerkezete (két félévben);
- (c) A magyar nyelv története és változatai (egy vagy két félévben);
- (d) Régi és középmagyar szövegek olvasása (egy félév);
- (e) Mai magyar szövegek olvasása és elemzése (egy vagy két félév);
- (f) Bevezetés az uráli nyelvészetbe (egy félév);

- (g) Magyar és egy másik nyelv kontrasztív nyelvészete (egy félév);
- (h) Magyar alkalmazott nyelvészeti problémák (egy félév, ide tartozik a magyarnak mint idegen nyelvnek a tanítása is);
- (i) Szeminárium (dolgozatok készítése és megbeszélése; egy vagy két félév).

Ez maximálisan 14 kollégium, és elvégezhető két, három vagy négy év alatt (három vagy négy év alatt mellékesen). — Minimálisan 10 kollégium (ez elvégezhető egyedüli foglalkozásként két szemeszterben, vagy mellékesen két vagy három év alatt).

Nem kívánatos, hogy ne kapjanak jó nyelvészeti alapképzést is ezek a hallgatók, mert különben nem fogják őket alkalmazni nyelvész (általános nyelvész) oktatóként másutt.

Ennek a programnak természetesen előfeltétele az, hogy valaki egy bizonyos szinten tudjon magyarul. Ideális esetben a magyar nyelvi tanulmányokon essen át. Sőt nem elképzelhetetlen ennek a két formának az „összeúsztatása” is, megfelelő feltételek mellett.

*

(3.) *A magyar nyelvészet mint az uráli programok része:*

Ott, ahol uráli (finnugor) tanszékek vannak, ott elképzelhető, hogy a magyar nyelvi és nyelvészeti program egy uráli nyelvi (nyelvészeti vagy általános) program része.

Amennyiben uráli nyelvi program része a magyar nyelv, akkor a nyelvtanulás lép előtérbe. Ebben az esetben is kívánatos az előző felsorolásbeli kollégiumok közül a (b), a (c), s lehetőleg az (a), a (d) és az (e) is. Ebben az esetben a (g) helyett kívánatos egy új kollégium:

(j) Az uráli nyelvek tipológiája.

Természetesen ide is kell (f), de részletesebben; szükséges továbbá

(k) Urali összehasonlító nyelvészet.

S nyilván szükség van finn/észt, illetőleg legalább egy kisebb finnugor nyelv megtanulására is.

Az uráli programok kidolgozásában Magyarországnak Finnországgal és a Szovjetunióval együttesen kellene kialakítani megfelelő változatokat.

*

(4.) *A magyar stúdiumok programja* (Program of Hungarian Studies).

A program a következőképpen jellemezhető röviden: tartalmazza a nyelvi és nyelvészeti program egyharmadát; tartalmaz egy irodalmi és művészeti blokkot (szintén egyharmadban) s tartalmaz egy ezen túlmenő „országismereti” blokkot.

(4.1.) *Az irodalmi és művészeti blokk*ról a következők mondhatók el:

(4.1.1.) Először is szakítani kell a magyarországi *irodalomtörténet* egymást követő századainak teljes bemutatásával. Külföldi szempontból tökéletesen érdektelen a régi magyar irodalom folyamatossági problémája: sokkal érdekesebb annál a magyar társadalom művelődésének története, s ezen belül elhelyezve a magyar irodalom története. A magyar

művelődés történetébe ugyanis beletartozik a nem magyar nyelvű (hanem elsősorban latin nyelvű, de alkalmasint német vagy francia nyelvű) irodalom is.

Viszont külföldi szempontból preferálható egy-egy nagy irodalmi alkotó monografikus bemutatása. Angol nyelvterületen például sokkal nagyobb súlyt helyeznek arra, hogy teljes Shakespeare-bemutatásban legyen egy hallgatónak része, mint hogy a „kis mestereket” ismerje.

Az irodalmi blokk súlyának a XIX. és XX. századi magyar irodalomra kellene esnie. Beletartozik ebbe az élő magyar irodalom bemutatása is.

A műfaji jellegű kollégiumoknak is nagy lehetőségük van. Főleg a drámai műfaj bemutatását lehet külön venni, mivel ezáltal nagyon sok színházi és drámai tanulmányokat folytató hallgató kapcsolódhat bele az oktatásba.

Föl kell arra is hívni a figyelmet, hogy több ország (nyelv) irodalmi hagyományában a kritika és maga az irodalomtörténet is része az irodalomnak. Tehát az elsődleges irodalom mellett, az úgynevezett másodlagos irodalom is (hát még az olyan vegyes, átfedésben levő terület, mint például a Nyugat vagy Babits-köre mint irodalmi mozgalom, a népi írókról nem is beszélve). Csak a szelektálás nélküli teljesség bemutatása látszik kimondottan károsnak külföldiek számára.

(4.1.2.) Az irodalmi és művészeti blokk második (*művészeti*) részébe beletartozik a magyarországi zene, a magyarországi képzőművészet, a magyar film és főleg a színház. Ezekből nem feltétlenül lehet külön (egy- vagy kétszemeszteres) tárgyat konstruálni. Elvileg persze ez is lehetséges; megvalósítása azonban attól függ, hogy rendelkezésre áll-e a helyszínen specializált előadó. Nyilvánvaló, hogy amennyiben egy-két elméleti szakember található (vagy a kelet- és közép-európai térségnek egy-két művészettörténésze), akkor megfelelő segítséggel rá lehet őket venni arra, hogy tartsanak háromévenként előadást ebből a témakörből. Ha ugyanis a HSt-programot háromévesre (hat félévesre) tervezzük, akkor elég, ha minden hat félévben egyszer kerül sorra az ilyesmi. — Ettől függetlenül lehetséges folyamatosan egy interdiszciplináris magyar művelődéstörténeti vagy inkább művelődés-korrajzi kollégium napirenden tartása ilyen korszakokból, mint a reformkor, a kiegyezés kora, a Nyugat nemzedéke, a felszabadulás utáni kor stb.

Az irodalmi és művészeti blokkba nagyon is célszerű belekombinálni az évfordulókat, illetőleg a szemeszter során az illető városban megrendezendő magyarországi eseményeket. Nagyon elképzelhető kollégiumtípus a „Válogatott fejezetek a magyar művelődés (irodalom) történetéből”. Ez az a rugalmas keret, melyben egy-két előadást tarthat magyarul (vagy az adott idegen nyelven) a csak egy-két napra vagy hétre kiutazó magyarországi szakember (tudós vagy művész) is.

(4.2.) Az *országismereti blokk* mindenképpen szükséges. Enélkül nagyon szűk a „filológia”; voltaképpen csak önmaga újratermelésére alkalmas (ezenkívül maximum fordítók képzésére).

Az országismeret gerince a magyar történelem; ezt azonban korszerűen kell felfogni: tehát nagyobb ívű korszakok és komplex témakörök történetének. Ebbe a történelembe beletartozik a néprajz tematikája is. (A folklór viszont az irodalmi blokk egyik tárgya.) A komplex történelem alapja a gazdaságtörténet; ezt azon-

ban csak kevés külföldre küldött magyar szakember tudja oktatni. Ennek hiányában a minimális igény az, hogy olyan „köztörténet” legyen, amelynek vannak gazdaságtörténeti elemei is. A gazdaságtörténet híján nyilván a művelődéstörténeti elem kerül előtérbe. Nem volna azonban helyes, ha ez a fajta történelem megkettőzné az irodalom és a művészetek történeti tárgyalását. A komplex történelem művelődéstörténeti részében természetesen eszmetörténetre is szükség van; de szükség van tudomány- és technikatörténetre is. Nem elhanyagolható az állami intézmények történeti bemutatása sem, valamint a jogtörténet sem. Meglehetősen nagy az érdeklődés a nevelés története, illetőleg a sajtótörténet iránt is.

Az országismeretnek azonban vannak szinkrón vonatkozásai is. Ezek viszont sokkal jobban elsajátíthatók magyarországi tanulmányutak alkalmával, mint külföldön. Elengedhetetlen mégis egy földrajzi kollégium, amely a gazdasági, regionális és kulturális földrajzból ad bizonyos tájékoztatást.

Az országismeret történeti része természetesen egyúttal társadalomtörténet. Szinkrón szociológiai (demográfiai, szociográfiai stb.) bemutatásra is megvan a lehetőség, akár egy földrajzi jellegű tárgyban.

Fölvetődik az a probléma, hogyan igazodnak majd el a külföldiek az olyan kérdések között, mint a magyar munkásmozgalom, a szakszervezet, a tudományos, kulturális, oktatási, közegészségügyi stb. intézmények. Ezért a földrajzi (illetőleg az általános bevezető jellegű) kollégium mellett nagyon is elképzelhető egy olyan tárgy is, mint *Hungary Today* (vagyis „A mai Magyarország”). Nagyon-nagyon nehéz azonban ezt a témát egyetemi szintű tárgyként megkonstruálni. Egy ilyen általános, Magyarországot bemutató tárgy céljára igen jól fel lehet használni a mai magyar filmeket és még ezer és egy szemléltető anyagot. A mai Magyarországot bemutató tárgy keretében is megszólalhatnak az odautazó magyarországi szakemberek és közéleti emberek is.

Az országismereti blokkon vagy/és a művelődéstörténeti blokkon belül külön előadás lehet az illető népnek, művelődésének „a magyarral való kölcsönhatása” (vagy egyszerűen „magyar elemei”).

Az országismereti és általában a HSt-programon belül nagyon sokféle változatot jogosnak kell elismerni. Ugyanígy ide tartozik egy-egy magyar származású nagy tudós monografikus bemutatása (pl. Mannheim, Hauser, Róheim, Kerényi); vagy Kodály és a nevéhez fűződő zenepedagógiai módszer; vagy Bartók és a kelet-európai zenefolklor; vagy Lukács György valamilyen aspektusból; vagy Bolyai; de még (a csehekkel együtt) Comenius is. Olyan komplex egyéniségekről, mint Rákóczi Ferenc vagy Eötvös József vagy Németh László nem is beszélve.

Maga a szigorúan vett történelem is kaphat egy-két féléves hosszanti áttekintést.

Viszont egy-egy történeti sorsforduló mikroszkopikus elemzése, pl. a honfoglalás; a török korszak; 1848; 1918—19; a felszabadulás nagyon elképzelhető kollégium.

Bármennyire is szétválasztjuk a Magyar Népköztársaságon belül az államot és az egyházat, nem volna helyes kirekeszteni a külföldi magyarságismereti blokkból a magyarországi egyházak történetét és problematikáját.

*

(5.) *A magyar mint másféle programok része:* a történelmi és társadalmi (social studies) program része; az areális program része; valamint a kulturális program része.

(5.1.) Az első (a *történelmi és társadalmi*) program-típust a történelemtanszékek, esetleg a kelet-európai tanszékek nyújtják. Nyilvánvaló, hogy a hallgatók általános történettudományi (esetleg szociológiai) képzést kapnak, de egy területen külön is kell valamit produkálniuk.

Annyi mindenesetre világos, hogy a történeti forrásokba történő bevezetés külön probléma. Szükség van tehát a régészet, az anyagi kultúra forrásanyaga (néprajz) mellett levéltári bevezetésre is. Ez azonban csak nagyon általános lehet; sokkal célszerűbbnek látszana itt Magyarországon szervezni két-három évenként egy speciális tanfolyamot a külföldi történészek számára.

A történelmi kurrikulum egyik fő tárgya a *magyar historiográfia* viszont előadható külföldön.

Nem szabad elfeledkezni az olyan témaköröknek kollégiumi formájává szervezéséről sem, amelyek mind a magyar népnek, mind pl. a kanadai népnek egyaránt beletartoznak a történetébe; ilyen a kivándorlás—bevándorlás vagy a gazdasági kapcsolatok.

(5.2.) Az *areális programok* keretében a magyar stúdiumok vagy a szlavisztika részei vagy a kelet-európai stúdiumoké. (Kivételesen az orientalisztikáé is lehetnek, mivel a magyar „nem indoeurópai” nyelv.)

Az areális stúdiumok a magyartársaság keretében szemlélik, mutatják be. A magyar föld őstörténete, a Duna-medence története, az Osztrák—Magyar Monarchia magyar szempontból, persze nem areális témák, hanem magyar témák.

Az 1945 utáni szocialista országoknak bármilyen szempontú tárgyalását már Magyarországon is könnyedén areális témának tekinti bárki.

Sokkal nehezebb a nemzetiségi téma; ez ugyan tárgyalható a magyar királyság történetének keretén belül is, de például a szlovák nép, a román nép történetének keretén belül, s a kelet-európai térség keretén belül is (mint egyik kölcsönhatási forma is). Nem szabad elfelejteni, hogy az areális tárgyalás és a nemzetiségi kérdés alá van rendelve a társadalom alapvető mozgását tárgyaló történelemnek a világ bármely pontján, tehát a hajdan volt magyar királyság területén is.

Megjegyzendő még, hogy az egész uráli (finnugor) komplexum is megjelenhet areális program keretében.

(5.3.) A harmadik a *kulturális program*. Megkérdőjelezhető, hogy lehet-e ez egyáltalán felsőoktatási témakör.

Kétségtelenül távolabb áll a tudományrendszertan kíváncalmaitól, mint a fentebb felsoroltak bármelyike (beleértve az areális stúdiumokat). Viszont a kulturális program a legfelső nyelvismereti forma. Tulajdonképpen ez volna a fordítók és egyéb nyelvi közvetítők képzésének korszerű formája.

Föl kell tenni a kérdést, hogy miben is különbözne egy kulturális program a magyar stúdiumoktól.

Elsősorban abban, hogy a kulturális program nemcsak a magyarra irányul, hanem arra a nyelvre és kultúrára is, amelyik a hallgató anyanyelve.

Ennek a kulturális programnak a keretében elengedhetetlen a magyarországi ösztöndíj vagy nyári egyetemi részvétel.

*

S szeretném végül megjegyezni, hogy az 1975. évi helsinki európai biztonsági és együttműködési egyezmény keretében említésre kerültek a kevésbé tanulmányozott európai nyelvek (és beleérthetően kultúrák). A külföldi magyar stúdiumok építésének jelenleg ez lehetne egyik kerete.

Magyar nyelvismeret – magyarságismeret

Előadásomban eredetileg nagyobb összefüggésekben készültem tárgyalni a magyar nyelvismeret, következésképp a magyar nyelvoktatás helyét és szerepét a külföldiek magyarságismeretének kialakításában. Igazodni kívánván azonban a kongresszus első témakörének előadásaihoz, amelyek jórészt az előadók által képviselt intézmények hungarológiai oktató és kutató munkájáról szóltak, a következőkben a magyar mint idegen nyelv célnyelvi környezetben folyó egyetemi oktatása centrumának, a Központi Magyar Nyelvi Lektorátusnak jelenlegi tevékenységéről és jövőbeli terveiről számolok be.

1. A *Központi Magyar Nyelvi Lektorátus* mint az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelvi Tanszékcsoportjának egyik tanszéke bölcsész-kari közvetlen feladatai mellett országos jellegű funkciókat lát el a felsőfokú tanulmányaikat Magyarországon végző külföldiek magyaroktatásában. A főiskolai vagy egyetemi tanulmányok végzésére hazánkba érkező külföldiek a magyar nyelv tanulását a Művelődési Minisztérium felügyelete alatt működő *Nemzetközi Előkészítő Intézet*ben kezdik el; mégpedig egy féléven át intenzív tanfolyam keretében a nyelv alapjaival ismerkednek meg, egy féléven át pedig a választott szakjuknak megfelelő szaknyelvi alapképzésben részesülnek. A Lektorátus feladata, hogy felsőfokú tanulmányaik tényleges kezdetétől a külföldi hallgatók magyar nyelvi továbbképzését biztosítsa a „*Magyar nyelv külföldieknek*” című tantárgy keretében. Ennek megfelelően a lektorátus tanárai egyrészt a budapesti bölcsészkaron tanuló hallgatókat oktatják, nevezetesen a magyar szakosokat az I. évfolyamon heti 8, a II. és III. évfolyamon heti 4—4 órában, a nem magyar szakosokat pedig három éven át heti 4 órában; másrészt ún. területfelelősként az ország egyéb egyetemein és főiskoláin — a műszaki jellegű felsőoktatási intézményeket kivéve — megszervezik és szakmailag irányítják a külföldi hallgatók magyaroktatását. Ezekben az intézményekben a magyar nyelv oktatását megbízott előadók végzik; a tanárszakos hallgatók órakerete hetenként és évfolyamonként 8+4+4 óra, a nem tanárszakosoké az I. évfolyamon heti 6, a II. évfolyamon heti 3 óra. Az órák látogatása kötelező a hallgatók számára, s tanulmányaik félévenként gyakorlati jeggyel, a 4., illetőleg a 6. félévben írásbeli és szóbeli szigorlattal zárulnak. Az egyes tanulócsoportok létszáma 5 és 10 hallgató közt mozog, a hallgatók összlétszáma évenként 800 és 1000 között van, s így az oktatók száma mintegy 100.

2. A Lektorátus keretében és irányításával tanuló külföldiek magyaroktatásának

célja, hogy a hallgatók olyan nyelvismeret birtokába jussanak, amely képessé teszi őket a választott szakon egyetemi tanulmányok (el)végzésére (magyar diploma megszerzésére). Ennek a sajátos célnak az elérését egy állandóan jelenlevő, a kommunikatív kompetencia kialakítást szüntelenül munkáló nyelvi tényező, tudniillik a célnyelvi környezet kedvezően befolyásolja és jelentősen előmozdítja.

Épp ezen a két lényeges ponton, azaz céljában és körülményeiben tér el a külföldieknek a magyarországi oktatása a külföldi egyetemeken való oktatásától. A magyar egyetemeken ugyanis a hallgatók produktív szinten sajátítják el a nyelvhasználatot, tanulmányaik eszközeként a magyart második nyelvként kell használniuk, oly módon tehát, hogy tanulmányaik előhaladtával, illetve befejeztével meg kell közelíteniük az anyanyelvi beszélő kompetenciáját. Ez azt jelenti, hogy tanulmányaik során „frontálisan” kerülnek szembe — szóban és írásban — a szaknyelvi szövegekkel, s ezeket nemcsak meg kell érteniük, hanem a szaknyelvi szövegeket — ugyancsak szóban és írásban — önállóan létre kell hozniuk. A nyelvoktatásnak ezt a nyelvi tevékenységet kell megalapozni, elősegíteni, fejleszteni, ennek a feladatnak a megoldására kell képessé tenni a hallgatót.

Mindebből következően az oktatás elsődleges tárgya tehát a szaknyelv, de eltérően más hazai és külföldi tanfolyamok gyakorlatától, a szaknyelvi ismeretekben való elmélyülést nem szakítjuk el a köznyelvi készségek fejlesztésétől. Ellenkezőleg, abból a megfontolásból kiindulva, hogy a szaknyelvi struktúrák a köznyelveken alapulnak, továbbá tudatosan építve a célnyelvi környezet adta ismeretekre és készségekre, a szaknyelvi kompetencia kialakítását a köznyelvi kompetencia kimunkálásával összekapcsolva valósítjuk meg.

A „Magyar nyelv külföldieknek” című tárgy követelményrendszere ezenfelül magában foglalja az országismereti témákat, amelyek alkalmat adnak a hallgatóknak a magyar művelődés és civilizáció múltjában és jelenében való tájékozódásra és elmélyülésre. A szigorlatokon ilyen vonatkozású ismereteikről is számot kell adniuk a hallgatóknak.

(Itt jegyezzük meg, hogy azok a külföldi egyetemeken magyart tanuló hallgatók és magyar szakot végzett diplomások, akik államközi kulturális egyezmény keretében ösztöndíjasként jönnek magyarországi tanulmányútra, vendéghallgatóként részt vehetnek a külföldiek bölcsészkar nyelvvoktatásában. Ezzel a számukra egyébként is biztosított, s ugyancsak a Lektorátus által szervezett egyéni nyelvtanulásukat nagy mértékben kiegészítve, nyelvi továbbképzésük sikerét, nyelvtudásuk produktív szintre emelését jelentősen előmozdíthatják.)

3. A magyar nyelv és kultúra iránt az utóbbi időben világszerte megnyilvánuló fokozott érdeklődés, a magyart tanulók létszámának és az oktatóhelyek számának jelentős növekedése sürgetően veti fel azt a kérdést, hogy a külföldiek magyaroktatásának feladatát — amely egyre inkább önálló szakmává válik — speciálisan képzett szakemberekkel, tervszerűen lássuk el. Így született meg az az elgondolás, hogy a magyar mint idegen nyelv oktatásának magyarországi egyetemi műhelyében, a Központi Magyar Nyelvi Lektorátuson magyar mint idegen nyelv tanári szak létesüljön.* A tervezett szak tanterve el is készült, s a képzés célját és formáit a következőkben körvonalazza:

„A magyar mint idegen nyelv tanári C-szak célja olyan tanárok képzése, akik egy-

felől speciális szakmai ismeretek birtokában képesek idegen nyelvűeket a magyar nyelvnek szóban és írásban való használatára megtanítani, másfelől sajátos művelődés-történeti ismeretekkel fölvértve alkalmasak arra, hogy a külföldieket a magyar kultúra ismeretébe bevezessék.

A C-szakra magyar—idegen nyelv szakpárosítású, valamint külföldi magyar szakos hallgatók négy lezárt félév után jelentkezhetnek, és mindkét nyelvi szakjuk megtartása mellett a III—V. évfolyam során végzik tanulmányaikat.

Posztgraduális képzés keretében magyar—idegen nyelv szakos tanárok, továbbá azok a külföldi állampolgárok szerezhetik meg a C-szakos képesítést, akik magyar szakot végeztek, egyetemi diplomájuk és megfelelő magyar nyelvismeretük van.”

Az egyes tárgyak, az óraszámok és vizsgakötelezettségek a következők:

II. Tantervi táblázat

Félévek	5.	6.	7.	8.	9.	10.	Koll.	Gyj.	Szig.	Össz.
Résztárgyak										
A magyar mint idegen nyelv oktatásának elmélete	3	3					5.		6.	84
A nyelvelírás általános nyelvészeti alapjai	2	2					5.		6.	56
Funkcionális és összevető nyelvvizsgálat			2	2			7.		8.	56
A magyar művelődés múltja és jelene	1	1	1	1				8.	8.	56
A magyar mint idegen nyelv oktatásának módszertana			1	1	1	1	9.			56
Óralátogatás és tanítási gyakorlat			2	2	2	2		7—10.		112
Félévi kötelező órák (heti és összesen)	6	6	6	6	3	3				416

A kötelező órákhoz szabadon választható speciál-kollégiumok kapcsolódnak. A 9. és a 10. félévben szakdolgozati szeminárium látogatható.

4. A tanári C-szak létrehozásával és megindulásával a Központi Magyar Nyelvi Lektorátus eddigi tevékenysége az alábbiakkal bővül:

a) A magyar mint idegen nyelv C-szakos tanárképzés megszervezése és ellátása.

b) A posztgraduális képzés időnként és az igények szerint való megszervezése és ellátása.

c) A tudományos kutatómunka kifejlesztése különösen a következő témákban:

— tudományosan megalapozott módszertan kidolgozása a magyar mint idegen nyelv oktatására;

— funkcionális és összevető nyelvi kutatások folytatása a külföldiek számára készítendő speciális magyar grammatika és értelmező szótár kimunkálására;

- programozott oktatási elvek és módszerek alapján tananyagok tervezése és oktatási segédanyagok kidolgozása;
- a magyar mint idegen nyelv oktatása történetének kutatása és feldolgozása;
- a magyar művelődésnek speciális, külföldi szempontú kutatása különös tekintettel az egyetemes kultúrához és az ennek részét alkotó nemzeti kultúrákhoz való viszonyára.

d) A külföldi oktatóhelyekkel való kapcsolat kialakítása, gyakorlati és elméleti munkájuk tanulmányozása, támogatása és összehangolása, az általánosítható szakmai tapasztalatok kölcsönös értékesítése.

A fentiek előkészítésére, azaz a magyar mint idegen nyelv C-szak tudományos megalapozására, illetőleg általában a magyar mint idegen nyelv oktatási szintjének emelésére, valamint a magyar művelődés múltja és jelene egyetemes szempontú tanulmányozására a Lektorátus 1983-tól elméleti-módszertani időszakos kiadványsorozatot indít. Ezzel szeretné azt is elérni, hogy a magyar mint idegen nyelv oktatásának stúdiómával foglalkozó hazai és külföldi szakemberek munkáját összehangolja, az oktató és kutatómunka eredményeit közlétegye.

5. A Központi Magyar Nyelvi Lektorátus a fentiekben vázolt tevékenységével és törekvéseivel szolgálja a magyar nyelvismeret és magyarságismeret előmozdítását a külföldiek körében.

Jegyzet

- * Megjegyezzük, hogy időközben, mégpedig 1982 szeptemberében „A magyar mint idegen nyelv tanári C-szak”-on posztgraduális képzés formájában megindult az oktatás.

NÉMEDI LAJOS

(Debrecen)

A magyar nyelv oktatása külföldieknek a Debreceni Nyári Egyetemen

(1931—1981)

A magyar felsőoktatásnak és a magyar nyelv külföldiek számára történő oktatásának kevés olyan hosszú múltra visszatekintő és széles körben ható intézménye volt és van mint a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem *Nyári Egyeteme*. Magát az elnevezést „Nyári Egyetem” szintén ez a tanfolyam honosítja meg némi küzdelem árán a magyar nyelvhasználatban. Kevesen tudják, akik tegnap és ma az újságokban legalább húsz Nyári Egyetetről olvasnak, hogy 1927-ben indult útjára az első ilyen nyári felsőfokú tanfolyam.

Debrecen város életében az 1927-es esztendő a kulturális fellendülés éve: létrejön az *Ady-Társaság*, egy évvel később megjelenik a *Debreceni Szemle*, megnyílik a *Déri Múzeum*, és megkezdik az egyetem új otthonának építését a Nagyerdő homokdombján. Az Egyetem Bölcsészettudományi Karának három professzora, saját kérése alapján, megbízást kap a kartól nyári általános műveltséget nyújtó tanfolyam szervezésére. A plakátok Nyári Egyetetről beszélnek, szünidei felső tanfolyamról, mely mindazokat kívánja szolgálni, „akiknek nem volt alkalmuk tanulmányaikat folytatni vagy befejezni, vagy akik igazi általános műveltséget kívánnak szerezni, s mindezt élvezetes nyári pihenés és üdülés keretében”. 25 magyar hallgató jelentkezett a későn elkezdett propaganda nyomán, és így természetesen senkinek sem jutott eszébe a magyar nyelv oktatása. A honismereti előadások mellett német, olasz, angol és francia nyelvleckék viszont voltak.

Az alapító *Hankiss János*, *Milleker Rezső* és *Tankó Béla* azonnal továbbfejlesztették tervüket és az első tanfolyamról szóló jelentésükben már azt javasolták a Karnak, hogy kérje meg a „vallás és közoktatásügyi miniszter urat, hogy fedezze 20 hallgató egyhavi ellátási költségét Debrecenben, olyképpen, hogy e helyekre a finn, lengyel, bolgár és török nemzetek egyetemein a magyar nyelvvel vagy Magyarországra vonatkozó tudománnyal foglalkozó 5—5 hallgató eljöhessen”. — Az ösztöndíjak lassan elő is teremtdőnek, mivel a debreceni Nyári Egyetem lassanként szerves részévé válik a hivatalos magyar kulturális külpolitikának. A magyar nyelv oktatásának ügyét ezért is a Nyári Egyetem általános történetének keretében tudjuk csak megérteni, sorsát nyomon követni. A források sokszor gyérek, ezért mint olyan, aki 1932 óta rendszeresen részt vesz a Nyári Egyetem munkájában, kötelességemnek tartom, hogy a gyéren csergedező források adatait saját emlékeimmel kiegészítve, megpróbáljam az érdekes és érdemes próbálkozások történetét rekonstruálni.

Bár 1928-ban már felszökik a résztvevők száma a nyári tanfolyamon, először 1929-ben van nagyobb számú külföldi és nem magyar résztvevő: olaszok 26-an, németek 8-an, finnek 8-an, a 3 bolgár és az 1 észt mellett. Az akkori magyar külpolitikai orientációnak megfelelően évekig túlsúlyban vannak az olaszok (Olaszországban is több helyen oktatják egyetemeken a magyar nyelvet). Osztrákok és németek főleg 1934 után jönnek nagyobb számban. 1939-ig szám szerint a második sorban állnak a lengyelek, hollandok, franciák, bolgárok és angolok. A finn és észt csoport évről évre kitartóan megjelenik. Törökök is jönnek, bár kevésbé elmélyült hungarológiai érdeklődéssel vagy tudással, mint azt a tanfolyam alapítói elképzelték.

Az így vázolt közegben már meg lehetett indítani intenzívebben a magyar nyelv oktatását, bár meg kell mondani, hogy a fő ekkor a világnyelveken, valamint finnül és lengyelül tartott előadássorozatok sikere volt: a magyar kultúráról, főleg irodalomról és művészetekről. — A magyar nyelv oktatásának első nagy hősi korszaka az 1934—37 közötti években volt. A végén már német, olasz, francia közvetítő nyelvvvel tanít *Kovács Máté* és *Wallisch Oszkár*. Van olyan haladó csoport, mely közvetítő nyelvre nem szorul. — Ekkoriban inkább csak éreztük a speciális helyzetből adódó nehézségeket, elméleti munka a nyelvvoktatás eredményességét javítandó még nem folyt. A nehézség az volt, hogy nagyon különböző nyelvtudással jöttek a hallgatók 15—20 országból. Az idő, ami a nyelvtanulásra jutott, kevesebb volt sokkal mint ma: 12—13 munkanapot lehetett számolni napi két-két órával. Ha nagy volt a meleg, az új szép fürdőt szívesebben látogatták a hallgatók. Az egészen kezdőket ismert dallamú magyar népdalok szövegével vezette be az egyik nyelvtanár a magyar nyelv rejtelmeibe: így persze látványos kezdeti sikereket lehetett aratni, de ezzel a módszerrel minden buzgalom mellett sem kaphattak a kezdők megalapozott nyelvtudást.

Hankiss János professzor, a Nyári Egyetem sok éven át volt igazgatója, már 1934-ben kiharcolja a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnál azokat a részletesen intézkedő rendeleteket, melyek *Magyar Tanulmányi Bizonyítvány* és *Magyar Nyelvmesteri Oklevél* megszerzését teszik külföldi nem magyar állampolgárok részére lehetővé. Az első megszerzéséhez saját anyanyelvükön kellett vizsgát tenni bizottság előtt a jelölteknek (a VKM éveken át magas szinten képviseltette magát e bizottságokban). A másik megszerzése értelemszerűen főleg magyar nyelven folyó vizsgákon történt. — A fentiekből világos, hogy az e vizsgák létételéhez szükséges ismereteket és nyelvtudást nem a Nyári Egyetem egyetlen tanfolyamán szerezték meg a hallgatók, hanem otthon, valamelyik *Collegium Hungaricum*-ban, Rómában az *Accademia d'Ungheria*-n és egyebütt. A rendelkezésre álló adatok szerint 1934. augusztus 17-én voltak az első vizsgák. Négyen tanulmányi bizonyítványt, öten nyelvmesteri oklevelet szereztek. Még két évben tudunk pontos adatokat ilyenféle vizsgákról: 1935-ben tanulmányi bizonyítványt szerez 3 fő, nyelvmesteri oklevelet 8-an nyernek, 1936-ban az első vizsgát kilencen, a másodikat hatan vállalják. Főleg lengyelek, németek és olaszok. A lengyeleknek saját hatóságaik csak akkor adnak ösztöndíjat, ha a tanfolyam végén vizsgát tesznek. — Emlékezetem szerint igen lovagiasan és liberálisan bírálta el a bizottság az írásbeli és szóbeli teljesítményeket, különösen a lengyeleknél. Az egykorú sajtó szerint (lehet,

hogy éppen én voltam a tudósító) „a bizottságot valósággal meghatotta a jelöltek nyelvi tudása és ismereteik Magyarországról. Az egyik jelölt a magyar versek egész sorát idézte, egy másik, aki az írásbelin olaszra fordított magyar népdalszöveget kapott, azt a maga szavaival versben fordította le magyarra...” A tananyag nehezen volt körvonalazható. Készültek vázlatos összefoglalások, egyelőre csak néhány hungarológiai témakörben és magyarul. Ezeket a sokszorosított próbálkozásokat ma már nem tudtuk előkeríteni.

A nyelvi készség fokozása érdekében a VKM 1936-ban magyar nyelvi előtanfolyamot rendszeresít ösztöndíjasok és vizsgázni óhajtok számára: ennek révén az augusztusi főtanfolyam előtt 2—4 hetet tölthettek el némi tanulmányi segítséggel Debrecenben. 1936-ban nyolc ilyen előkészítő hallgató volt.

A nyelvtudás elmélyítését szolgálta a magyar nyelvi környezet. Akkor a harmincas években ezt jobban meg tudtuk teremteni, mint ma, mivel akkor sok belföldi és nem magyarországi magyar hallgató volt.

1938-ban egy összefoglaló közlemény 25-re teszi azoknak számát, akik magyar nyelvismereti oklevelet szereztek valamelyik idegen nyelvterületre szóló érvénnyel. Ez a vizsgák enyhe liberalizmusát és a magyar lovagias lelkesedést is beleszámítva sem csekély eredmény. — 1939-től kezdve a még jobban kiéleződő nemzetközi helyzet, a fasiszta háborús készülődés, a háború kitörése még közvetlenebbül a hivatalos magyar kulturális külpolitika szolgálatába állítja a Debreceni Nyári Egyetemet. Nem olyan lényeges a magyar nyelv oktatása, előtérbe kerülnek még jobban a fennálló rendet ideológiailag kiszolgáló, szándékait tükröző előadások magyarul és idegen nyelveken. Kállay Miklós miniszterelnök is tart előadást 1942-ben.

1943 után néhány évig csend honol nyáron az egyetemen. 1947-ben *Juhász Géza*, most már a magyar irodalom professzora, tesz kísérletet a Nyári Egyetem feltámasztására. 1948-ban a nagy jubileum évében még teljesebb a siker. Ismét sok külföldi érkezik, vannak ismét idegen nyelven tartott előadások is. Magyar nyelvleckékről nem tudunk, pedig 13 nemzet 82 képviselője van jelen a 206 magyar részvevő mellett.

A hidegháborús légkör és a belpolitikai viszonyok ismét hosszabb szünetet kényszerítenek rá a halni nem akaró intézményre. 1958-ban ismét megnyitja kapuit Nyári Egyetem néven a szünidei tanfolyam, immár alapítása óta a 19-dik. 167 külföldi jelentkezett, de csak 50 tudott végül is eljönni a szocialista országokból. A tanfolyamot ismét fontosnak tartja a magyar kormányzat. Szigeti József és Szekér Gyula miniszter-helyettesek is tartanak előadásokat. Magyar nyelvórák indulnak kezdő és haladó fokon, és az óraszámot menetközben a résztvevők kívánságára fel is kellett emelni. A magyar népdalóra nagyon népszerű. Egy 1958 őszén megjelent beszámoló igen bizakodó: 1959-re a három debreceni egyetem közösen vállalja a Nyári Egyetem előkészítését. Hogy ez eredményezett-e valamit is, nem tudtam meg soha.

Amit biztosan tudok az az, hogy 1961-ben *Magyar Művelődési Tanfolyam* címen indul nyári tanfolyam, de ezt nem nevezik szándékosan Nyári Egyetemnek. Egy tucat résztvevője van a szocialista országokból, elég jó magyar nyelvtudással. Előadásokat hallgatnak magyar nyelven. Losonczi Pál is az előadók sorában van mint akkori mező-

gazdasági miniszter. A magyar nyelvi foglalkozást más formában kell megszervezni. Mindenesetre, amikor 1962-ben én veszem át a tanfolyamot, már 31 a résztvevők száma, és mind tudnak elég jól magyarul. Szemináriumszerűen, két csoportban foglalkoznak velük *Nagy János* és *Barla Gyula*, kitűnő magyartanárok. Az előadók között ott vannak olyan tudósok mint *Köpeczi Béla* és *Lőrincze Lajos*.

Az intézmény tehát újjáéledt, és most már nem lehetett eltemetni. Legfeljebb a nevét változtatta évenként, míg aztán hivatalosan is beletörődtek, hogy a Nyári Egyetem nem kompromittáló elnevezés. Hívták a nyári tanfolyamot *Külföldi Lektorok Továbbképző Tanfolyamának* (anélkül, hogy tudtommal valóban az lett volna), egy évvel később *Külföldiek Magyar Tanfolyama* az elnevezés, majd megint *Magyar nyelvi, filológiai és művelődési tanfolyam*. A nemzetközi enyhülés, a sokat emlegetett „détente” légkörében lassan formálódnak, változnak és érlelődnek a célok és az oktatási formák. A résztvevők száma fokozatosan nő, 1964-ben eléri a 80 főt. Egyre több csoportban, egyre tudatosabban és tudományosan is megalapozottan folyik a magyar nyelv oktatása. A kapitalista országokból is jönnek fiatalok és idősebbek, a diákok mellett tekintélyes professzorok, műfordítók, írók.

1966-ban a TIT veszi át az összes hazai Nyári Egyetem szervezését, Debrecenben a régi profil megmarad és az Egyetem vezeti az intézményt, adja az előadók jó részét. A TIT megpróbálkozik korszerű szimultán tolmácsolórendszer kiépítésével, mivel az egyre több külföldi hallgató a magyar előadásokat már nem érti, a magyar nyelv oktatása pedig csak lassan válik fő feladattá. Egyelőre a magyar kultúra megismertetését szeretnénk elérni, de a tolmácsoló-berendezés néhány év alatt elkopik, igazi szimultán-tolmácsokat pedig nem tudunk szerződtetni, pedig kitűnő előadókban nincs hiány.

1968-ban 156 külföldi hallgató van, ebből 119 ösztöndíjas. Ekkor kezdjük el ismét az idegen nyelven tartott előadások rendszerét, de a magyar előadások is megmaradnak. Előtérbe kerül viszont mint tulajdonképpeni fő feladat a magyar nyelv oktatása, kibővített keretek között. 1974-re kialakul a nyári tanfolyam maximális és optimális létszáma, 250 és 300 fő között.

A magyar nyelv oktatását tudományos módszerességgel a hatvanas évek közepétől kezdve építi ki *Fülei-Szántó Endre*, munkatársaival *Mihályi Józseffel*, *Simon Józsefnével*, *Kornya Lászlóval* és *Pelyvás Istvánnal*. 1966-ban készen áll egy *Magyar Nyelvkönyv*, és 1972-ben megjelenik a négy füzetből álló *Magyar Nyelv* Fülei-Szántó tollából. 1977/79-ben elkészül a tankönyvhöz az audiovizuális anyag is. Fülei-Szántó a nyelvtanárok módszertani felkészítésére is gondol és 1974-ben tanári kézikönyvet ad ki. 1977-ben a tanfolyam fennállásának 50. évfordulóján Kornya László módszertani tanulmánygyűjteményt állít össze. — A magyar nyelvoktatás módszere felhasználja a világnyelveknek idegenek számára történő oktatásában szerzett évszázados tapasztalatokat: de erre itt részletesen nem térhetek ki. Jelenleg alapos válogató-tesztek és az anyanyelvek alapján 15—20 csoportban folyik az oktatás, lényegileg négy héten át. Fél-intenzívnek nevezhető tanfolyam ez: a berlini egyetem oktatói szerint az ottani tolmácsképzős hallgatók egy szemeszternyi előrehaladást érnek el egy nyáron. És ez nem is kevés!

1931—1981: egy fél évszázad áldozatos, szorgos, többé-kevésbé hozzáértő munkálkodásáról adhattam számot a Debreceni Nyári Egyetemen a magyar nyelv megtanítása, terjesztése érdekében. A jövő megalapozott, a hozzáértés ma már megvan, az eredmények kézzelfoghatóak.

És e fél század küszködéseinek mérlege? Erről részleteiben nehéz volna még a szem- vagy fültanúnak is, mint én vagyok ma már egyedül az élők között, számot adni. Biztosan szereztünk sok barátot magyar hazánknak, kultúránknak, irodalmunknak. Büszkéek vagyunk arra, hogy a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagjai sorában is vannak olyanok szép számmal, akik voltak valaha vendégei a Debreceni Nyári Egyetemnek. Hadd említsem itt meg csak *Albert Flifletet*, kedves barátomat, aki 1934-ben és 1968-ban volt Debrecenben. Emlékszem, ahogy az egyetem épülete előtt az alkony csendjében szavalta nekem a Szózat norvég fordítását. De említhetem *Margaret Ives* egyetemi docent, a lancasteri egyetem germanistáját, aki tavaly jelentetett meg New Yorkban egy szép kötetet *Englightenment and National Revival* címmel a magyar felvilágosodásról, sok magyar vers remek angol fordításával: a könyv szerint sem lett volna elképzelhető a debreceni ihletések nélkül. Említem *Jean-Luc Moreau* professzort Párizsban. Említem *Erich Riegert*, aki Karlsruhéban a népfőiskolán tart rendszeresen magyar tanfolyamokat, tart előadásokat az ottani Goethe-Társaságban a német — magyar irodalmi kapcsolatokról, ősszel éppen Az ember tragédiájáról. Mind-mind voltak a Debreceni Nyári Egyetem hallgatói, többször is.

Munkánk tehát nem volt hiábavaló. Nem hangzik talán dicsekvésnek, ha azt mondom, hogy a Debreceni Nyári Egyetem egy kicsit segített előkészíteni a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságot. Ezért is köszönöm, hogy mint a debreceni ügy régi harcosa, szót kaphattam e kongresszuson.

Magyar–indoeurópai kontrasztok és a magyartanulás

Nemzetiségi eredettől függetlenül világszerte tapasztalható, hogy az emberek múltjuk, etnikai hovatartozásuk után kutatnak, keresik az ősök kultúráját, elfelejtett nyelvének zenéjét. Az országok közötti kapcsolatok erősödésével, a távolságok egyre könnyebb áthidalása következtében pedig mind többen jönnek Magyarországra tanulmányok végzésére vagy hazánk megismerésére. E tényezőknek s más, itt nem elemezhető hatásoknak nyomán fokozatosan növekszik a magyarul tanuló külföldiek száma: nyelvünk „érdekes”, a világ nyelvei között elfoglalt helyét figyelembe véve divatos lett. (Itthon a nyelvtanulók létszámát tekintve a magyar a tanított nyelvek között kb. a hatodik helyen áll.) Mivel a magyarul tanulók jelentős hányadának, valószínűleg többségének anyanyelve vagy második nyelve — számunkra közvetítő nyelve — valamely indoeurópai nyelv, feltétlenül érdemes számba vennünk azokat a jellegzetes különbségeket, amelyek a finnugor eredetű magyar és az indoeurópai nyelvek vagy egy-egy csoportjuk között észlelhetők. (Valószínűleg célszerűbb különbségekről mint kontrasztokról, szembenállásokról beszélni, hiszen a másfajta kifejezési mód nem takar szükség-szerűen ellentétet.)

Eltérések, különbségek minden nyelvi szinten találhatók. A hangállomány, a hangképzés területén az eltérések nyelvről nyelvre jól körülhatárolhatók. Egyrészt vannak olyan hangzók tanulóink nyelvében, amelyek a magyar hangállomány egyes elemeinek variánsaiként is felfoghatók, másrészt fellelhetők a magyarban az indoeurópai nyelvekhez képest „hiányok” (ez az oktatás kisebbik gondja), illetve „többletek”. Ez utóbbiak megtanítása két akadály leküzdését jelenti: először érzékelnie, hallania kell a tanulónak az új hangot, meg kell különböztetnie anyanyelvének minden beszédhangjától (s ez nem is csekély feladat, mert a hallgató „süket” azokra a hangokra, amelyek anyanyelvében nem fonémák), majd az elfogadható variáns-szintű kiejtést kell megismernie és elsajátítania. A magánhangzók körében elsősorban a labiálisok okoznak nehézséget, mivel anyanyelvükből eredően a tanulók nem szoktak hozzá az ajakmozgás magyarban igényelt módjához, és gondot jelent a szomszédos, zártsági fokukban eltérő magánhangzók elkülönítése is (*a—o, é—i*). A mássalhangzók közül általában az affrikáták jelentenek akadályt. Mindkét hangzócsoporthoz problémája az időtartam, a rövidség-hosszúság jelentésmegkülönböztető szerepe. A jelentésmegkülönböztetést ki kell terjesztenünk a példatárainkban emlegetett jelentéspárok viszonylag behatárolt köréről — *kor-kór, megy-meggy*

stb. — a sokkal számosabb értelmes szó—jelentés nélküli hangsor párosokra, s így kapjuk meg az időtartam jelentésmódosító szerepének valódi értékét.

A szókincs belső rendezettségében a legnagyobb eltérés a névszói nem fogalmának megléte az indoeurópai, illetve hiánya a finnugor nyelvekben. Ez a névszói tömbök belső szerkesztettségének a kérdését hozza magával. Minél kevésbé tűnik ki például a névszónak és jelzőjének összetartozása alaki elemekből, annál szigorúbb szórendi és hangsúlyozási kötöttségek szabályozzák a névszói tömbök helyes felépítését. Például a latinban a főnév és nemben, számban, esetben egyeztetett jelzője szinte teljesen szabadon mozoghat a mondatban, tág lehetőséget adva az időmérték előírta kívánalmak megvalósításának, ezzel szemben a franciában, ahol az eseti egyeztetés megoldhatatlan, a névszói tömb belső rendje kötöttebb, a nemeket nem ismerő magyarban pedig teljesen kötött:

a/az

egy + $A_n \dots + A_3 + A_2 + A_1 + N$,

Ø

ahol a névszó előtt közvetlenül álló A_1 hordozza a névszóval jelölt valóságtartalom legelidegeníthetlenebb minőségét, s fokozatosan távolodva kerülnek sorra az általánosabb minőséget, a viszonylagos nagyságot, majd a mennyiséget megjelölő elemek (mind a névelőre, mind a névszó további toldalékolására — többesítésére — vonatkozó megszorításokkal, illetve az A_n helyére tett birtokos jelző esetén birtokos személyjelre vonatkozó előírásokkal). A szabályostól való eltérés toldalékolási, tartalmilag pedig stílusbeli eltéréseket hoz magával; a névszó előtt álló jelöletlen jelző a névszó mögé kerülve kötelezően megkapja az őt megillető toldalékot: *piros csizmát vettem — vettem csizmát, pirosat; nemzete nagy fia — nagy fia nemzetének*. (Ezt a variációs lehetőséget használják ki az időmértékes versek magyarra fordítói, ezért van a fordításokban az időmérték betartása érdekében annyi értelmező.)

A nemek jelöletlensége külön gondot okoz a névmások körében. A fordító reménytelenül küszködik pl. az *Elle et Lui*, *Sie und Er*-féle kiadványcímek visszaadásával, minthogy a magyar névmási kategória nem különbözteti meg a nemeket. Hasonló akadályokat kell rendre legyőznie a férfi és nő párbeszédét bevezető idéző mondatok fordítása közben is.

A lexikai szint kapcsán kell szólnunk a szóképzésről. Bár ez az indoeurópai nyelvekben is használatos szóalkotási eljárás, az analizáló tagolás könnyebbnek tűnik a magyarul tanulónak: ható ige képzése, használata távolabb áll tőle, mint a lehet + infinitívus szerkezet. Hasonlóképpen idegen számára a magyar képzőhalmaz továbbképzési lehetősége, hiszen ezzel az indoeurópai nyelvek kevésbé élnek.

A mondatépítés szintjén az első áthidalandó nehézség a ragok/névutók és az indoeurópai előjárók szórendinek mondható eltérése (a szórendbe értve a rag—előjáró megfelelést is). Ezt bővíti az igei paradigmák körében a rag—kötelező személyes névmás összefüggés; ahogy az indoeurópai nyelvek névszóit sok esetben az előttük álló kötőelemek fűzik az igehez, az igt az előtte álló személyes névmás kapcsolja a külön névszóval nem kifejezett alanyhoz, míg az igevégi toldalék megjelenése nem általános,

inkább ritkának mondható. Ha pedig az ige előtt álló névmási elem helyét változtatja vagy elmarad, ennek külön jelentéstartalma van, pl. igemód, kérdés. A magyarban a személyragnak ilyen szerepe nem lehet; még a Ø alak is csupán személyjelzésre szolgál.

Ahogy a névszók ragjai lehetnek többjelentésűek, ugyanúgy beszélünk kell az igei személyragok poliszemiájáról is. Bár itt csupán kétirányú jelentés mutatható ki, viszont ez, ha van, egyszerre jelenik meg: ez az alanyra és a tárgyra való utalás problémája, leíró nyelvtanaink alanyi és tárgyas ragozása. Az utóbbi helyes használata főleg akkor lényeges, ha a tárgy nem jelenik meg a mondatban, így a rag visszautaló szerepet kap. A **Látsz a madarat?* mondatban a helytelen igerag a megértést, tehát a kommunikációs célt nem zavarja, ellenben az *Ott repül egy madár.* Látsz?* szövegben a hibás ragozás összetöri a gondolatsort, a második mondatot az elsőől teljesen elválasztja, a beszélő szándékát eltorzítja, a közlési kapcsolatot nem hozza létre, ezt csak a kettős utalású -d ragos forma biztosítaná.

Amíg a tárgyasnak mondott ragozás személyragjainak a harmadik személyű határozott, ismert tárgyra való utalása általánosan tanított tény, kevésbé gondolunk arra, hogy az alanyinak nevezett paradigma hasonló módon utal az első vagy második személyű tárgyra azokban a mondatokban, amelyekben az ige tranzitivitási foka kötelezően előírja a tárgyi bővítmény használatát. A *Kerestél. Hívtál. Ki keres? Ki hív?* mondatokban ott rejtőzik egy első személyű, illetve (a harmadik és a negyedik példában) egy első vagy második személyű tárgy, és ez az indoeurópai nyelvekre való fordításban azonnal explicit módon meg is jelenik: *Tu m'as cherché. Tu m'as appelé. Qui est-ce qui me/te cherche? Qui est-ce qui m'/t'appelle?* Egyes nyelvekben ez az ige előtti névmáscsoport az alanyon és a tárgyon kívül határozót is befogadhat: *Je le lui donne.*

Az ige tranzitivitási fokát a szöveg- vagy szituációs környezet határozza meg: *Jól kerestél? Kit kerestél? Miért kerestél?* Amíg az első példa a tárgyatlan *keres*, 'pénzért dolgozik' igét idézi, a második a tárgyas igét egyjelentésű raggal (hiszen a mondatnak külön tárgya van), a harmadik ugyancsak a tárgyas igét, ennek a 2. személyt jelölő ragja azonban már az 1. személyű tárgyat is magába foglalja: *Pourquoi m'as-tu cherché?* Ez az összevetésből kiinduló vizsgálat kérdésessé teszi a használatos nyelvészeti terminológiát (alanyi—targyas, szubjektív—objektív, határozatlan—határozott stb. igeragozás), hiszen az „alanyi” személyragok utalhatnak első vagy második személyű tárgyra is. Itt az utalás nem a határozatlan—határozott tárgy szembenállását jelenti, mert ez a beszélő személyek kapcsolatából eredően eleve szükségtelen. Következésképpen — mint *Lotz János* megállapította — a -lak, -lek ragos igealak sem lehet a „targyas” igeragozás része. Egyik magyar nyelvkönyvünk (*Ginter—Tarnói: Ungarisch für Ausländer*, III. kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.) a kérdést úgy próbálja megoldani, hogy első és második ragozásról, valamint -lak, -lek formáról beszél. A megszámozott ragozástípus azonban a latin nyelveket beszélő tanulóban nem logikai-tartalmi, hanem kizárólag formai igitípus-elhatárolást idéz fel.

A mondatépítés szintjén is beszélhetünk szórendi tényezőkről. Ezek lehetnek formailag kötöttek (a ragozott ige előtti nyomatékos hely problémaköre a kérdésben, az igező ezzel is kapcsolatos mozgása, a névszói tömbök már említett belső szerkesztett-

sége, valamint az appozíciót idéző kijelölő jelzős szerkezet), vagy a tömbök egymás közötti rendjét illetően a beszélő szándéka szerintiek. Ez utóbbi lehetőség — távolról emlékeztetve a latin nyelv időmértékes versforma kívánta „szabad” szórendjére — egy új kifejezési síkot teremt a magyar beszédben, a mondat elemeinek belső nyomatékkrendjét, gondolati hierarchiáját, amelyet a fordító sokszor túlhangsúlyozó szerkezeti megoldással érzékeltet. Ebből adódik például a magyarról franciára átültetett szövegek aránytalanul sok *c'est . . . qui/que* fordulata. Pedig van szórendi kiemelési lehetőség a franciában is — mint erre Jean Perrot felhívta a figyelmet a budapesti Külkereskedelmi Főiskolán 1980 márciusában tartott előadásában —, csak hogy amíg nálunk a kiemelt pozíció általában a mondat elején található, a francia a mondat végére helyezi a beszélő számára fontos mondanivalót. A mondatépítés szórendje így nagy vonalakban tükrözi a szóhangsúlyt és az igeragozás, illetve az előljárós névszói tömbalkotás nyomatékviszonyait.

A nyelvek szóhasználata, a szavak tömörítő ereje, a nyelvi fordulatok az eltérő szemléletmód leghívebb ábrázolói. A szavak mögöttes tartalmán kívül ezek a szószerkezetekben, kifejezési formákban is megnyilvánuló eltérések a fordítás komoly nehézségei. Nyelvészeti közhelyszámba megy az indoeurópai birtoklásigének és a magyar birtoklásszerkezetnek a teljesen eltérő jellege: az ige önmagában tömöríti azt, amit a magyar bonyolult, személytelen ígés, személyjelezett birtokszós és határozós fordulattal fogalmaz meg. Az ige tömörítő erejének számos más megnyilvánulását tapasztaljuk a franciában, amelynek ezt az önmagában világosan, igével kifejezett mondatát: *N'hésitez pas à m'écrire à ce sujet* határozós, módosító szóval bővített szerkezettel tudjuk magyarul visszaadni. *Írjon csak nyugodtan róla.* Az igei időviszonyítások sokaságát szintén határozókkal körülírva tudjuk érzékeltetni. Az ige térbeli mozgásmegjelenítő-tömörítő ereje viszont az igekötők révén a magyarnak ad olyan kifejezési lehetőségeket, amelyeket a francia mint másodlagos dolgokat szükségtelennek tart nyelvileg megformálni, s ha mégis megteszi, számára szószátyár, idegenszerű szöveghez jut.

A kongresszusi felszólalás nem alkalmas arra, hogy valamely kérdés összefüggéseit a tudomány megkövetelte mélységig vizsgáljuk; itt inkább a vizsgálódás irányának, igényének a felvázolására van mód. Az előadottak a magyar mint idegen nyelv tanításából leszűrte problémák, amelyeknek több szempontú, nyelveket egybevető vizsgálata segítséget nyújthatna a nyelvoktatás napi feladatainak jobb megoldásában.

A kötetben említett hungarológiai vonatkozású könyvek és cikkek jegyzéke*

- Ág Tibor—Sima Ferenc: Vétessék ki szóló szívem. Szlovákiai magyar népballadák. Madách Könyvkiadó—Gondolat Könyvkiadó, Bratislava—Budapest, 1979. 463 l.
- Albert Ernő: Háromszéki népballadák. Antológia. Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye. Bev. és jegyz.: Faragó József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973. 573 l.
- Aly Belfádel, Arturo: Grammatica magiara con esercizi e vocabolario. Ti. Allegretti, Milano, 1907. 64 l.
- Antal Árpád: A magyar irodalom a reformkorban és 1848—49-ben. Editura didactică și pedagogică, București, 1979. 271 l.
- Antal Árpád: Szentiváni Mihály. Áll. Irod. és Műv. Kiadó, Bukarest, 1958. 177 l.
- Antal Árpád—Faragó József—Szabó T. Attila: Kriza János. Három tanulmány. Irodalmi Kiadó, Bukarest, 1965. 297 l.
- Arany A. László: Kolon nyelvjárásának fonológiai rendszere. Bevezetés a szerkezeti nyelvjárásba. Szlovákiai Magy. Közműv. Egyes. Pozsony, 1944. 185 l. (Szlovákiai magyar közlemények 3.)
- Babits, Mihály: Libro di Giona [Jónás könyve]. Ford. Paolo Castruccio, előszó: Attila Fáj. Genova, 1977. ny. n. 23 l.
- Bakó, Elemér: Hungary. In: Horecky, Paul L.—Kraus, David H. eds.: East Central and South-East Europe: A Handbook of Library and Archival Resources in North America. Santa Barbara, Calif.—Oxford Clio Press, 1976. 247—256. l.
- Balla Tamás: Fehér virág és fehér virágszál. Magyardécsei népmesék. Mesélte: Balla János. Szerk. és utószó: Faragó József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970. 245 l.
- Balogh Dezső—Gálffy Mózes—J. Nagy Mária: A mai magyar nyelv kézikönyve. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971. 460 l.
- Bárczi Géza—Benkő Loránd—Berrár Jolán: A magyar nyelv története. Egyetemi tankönyv. Tankönyvkiadó, Budapest, 1967. 599 l.
- Basa-Molnár, Enikő: Egyetemek és főiskolák magyar gyűjteményei Amerikában. In.: A XIII. Magyar találkozó krónikája. Árpád Kiadó, Cleveland, 1974. 94—104. l.
- Basa-Molnár, Enikő: A Twayne World Authors Sorozat. Hungarológiai Értesítő (Budapest), 1979. I. évfolyam 378. l.
- Becker, Carl Heinrich: Robert Gragger. Ungarische Jahrbücher (Berlin—Leipzig), 1927. 7. 1—22. l.
- Bél Mátyás: Der ungarische Sprachmeister oder kurtze Anweisung zu der edlen ungarischen Sprache. Royer, Pressburg, 1729. 83 l.
- Béládi Miklós: Bevezetés a nyugati magyar irodalomba. (Vázlat) Jelenkor (Pécs), 1981. július—augusztus, 683—706. l.

* A bibliográfiában csak a megjelent könyveket és cikkeket soroljuk fel. — Lezárva 1982. december.

- Bencédy József—Fábián Pál—Rácz Endre—Velcsó Mártonné: A mai magyar nyelv. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974. 571 l.
- Beöthy Erzsébet: Mi nehéz a holland ajkúaknak. In.: A magyar nyelv grammatikája. A magyar nyelvészek III. nemzetközi kongresszusának előadásai. Szerkesztette: Imre Samu, Szathmári István, Szűts László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 229—322. l.
- Berczeli, A. Károly: Figlio del sole. Ford. és a bev. írta Carla Corradi. Parma, 1978. 152 l. (Quaderni Italo—Ungheresi n. 5.)
- Berlitz, M. D.: Magyar nyelvkönyv, Hatodik, teljesen átdolgozott kiadás. Siegfried Cronbach. Berlin, 1931. 207 l.
- Bisztray György: Üzenet a magyar tanszékről. Krónika (Toronto), 1978. 11. 26—27. l.
- Bisztray György: A második év küszöbén. Krónika (Toronto), 1979. 11. 18—19. l.
- Bisztray György: Harmadízben a Tanszékről. Krónika (Toronto), 1980. 12. 20—21. l.
- Bisztray György: Magyarságtudományi tanulmányok a torontói egyetemen. Hungarológiai Értesítő (Budapest), 1980. II. évfolyam, 469—470. l.
- A boldogság felé. A Kárpátontúl vázlatos története. Írta: Munkaközösség, vezette: Sz. O. Miscsenko. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 294 l.
- Bujnák, Pavel: Ján Arany v literatúre slovenskej. Fil. Fakulta Univ. Karlovy. Praha, 1924. 198 l.
- Bujnák, Pavel: Praefixa verbalia v jazykoch ugrofinských a zvlášte v maďarskom. Fil. Fak. Univ. Karlovy. Praha, 1928. 398 l.
- Comenius, Johannes Amos: De rerum humanarum emendatione catholicae. Pars V. Panglottia. [1648 előtt]
- Comenius, Johannes Amos: Didacta magna. Amsterdam, 1657.
- Comenius, Johannes Amos: Janua linguarum reserata . . . Typ. Univ. Pragae, 1716. 339 l.
- Comenius, Johannes Amos: Opera didactica omnia. Amsterdam, 1657.
- Comenius, Johannes Amos: Orbis pictus. Nürnberg, 1658.
- Comenius, Johannes Amos: Schola ludus. Sárospatak, 1657.
- Convegno sui problemi dell'insegnamento della lingua e letteratura ungherese in Italia. A cura di Pál Fábián e Miklós Fogarasi. Egyetemi jegyzet. Università degli studi, Padova, 1975. 187 l.
- Corradi, Carla: Bibliografia delle opere in lingua italiana di interesse finno-ugrico e specificamente ungherese. Vol. I. Istituto Universitario Orientale, Napoli, 1981. 151 l.
- Corradi, Carla: Parma e l'Ungheria. Parma, 1975. 220 l. (Quaderni Italo—Ungheresi n. 4.)
- Csanda Sándor: A törökellenes és a kuruc harcok költészetének magyar—szlovák kapcsolatai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. 223 l.
- Csehi Gyula: Klió és Kalliopé, avagy a történelem és az irodalom hatáiról. Irodalmi Kiadó, Bukarest, 1965. 445 l.
- Csehi Gyula: Modern Kalliopé, vagy regény és valóság. Irodalmi Kiadó, Bukarest, 1969. 635 l.
- Dankovský, Řehoř: Magyaricae linguae lexicon critico-etymologicum. Posonii-Pressburg, 1833. 1000 l.
- Dávid Gyula—Mikó Imre: Petőfi Erdélyben. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972. 324 l.
- Deáky Zsigmond: Grammatica Ungherese ad uso degli Italiani. Roma, 1827. 246 l.
- Deme László: Az általános nyelvészet alapjai Slov. ped. nakl., Bratislava, 1969. 242 l.
- Deme László: Nyelvi és nyelvhasználati gondjainkról. Mádách Kiadó, Bratislava, 1970. 296 l.
- Di Francesco, Amedeo: Il Canzoniere di Ferenc Wathay. Annali Istituto Universitario Orientale XX—XXI. (1977—1978), Napoli, 1979. 245—271. l.
- Dobos B. Magda: A nominális szerkesztésmód a magyar impresszionista szépirodalomban. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 140 l.
- P. Dombi Erzsébet: Öt érzék ezer muzsikája. A színesztétia a Nyugat lírájában. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974. 239 l.
- Donath, Emerico: Grammatica ungherese e libro di lettura. Battara, Fiume, 1892. VI + 143 l.
- Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila. I. kötet A—C. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975. 1225.; II. kötet Cs—Elsz. (szerkesztő-munkatársakkal) 1978. 1219 l.

- Fábián Ernő: Apáczai Csere János. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1975. 197 l.
- Fábián Pál: Manuale della lingua ungherese. Tankönyvkiadó, Budapest, 1971. 365 l.
- Faragó József: Aranyhajú testvérek. Romániai népmesék. Irodalmi Kiadó, Bukarest, 1964. 590 l.
- Faragó József: Balladák földjén. Válogatott tanulmányok, cikkek. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 577 l.
- Faragó József: Felszállott a páva . . . Szemelvények a magyar népköltészetből a XIX. századtól máig. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest, 1951. 163 l. (Haladó hagyományaink)
- Fischer, Holger: Oszkár Jászi und Mihály Károlyi. Ungarisches Institut — Trofenik, München, 1978. 300 l.
- Fülei-Szántó Endre: Gondolatok az akcióminőség és az igekötők rendszerének összefüggéseiről. In.: A magyar nyelv grammatikája. A magyar nyelvészek III. nemzetközi kongresszusának előadásai. Szerkesztette: Imre Samu, Szathmári István, Szűts László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 329—332. l.
- Fülei-Szántó Endre: Magyar nyelv külföldiek számára. I—IV. Közread. a TIT Idegennyelv-oktatási Csoport. Budapest, 1978. 159, 161, 382, 229, 169 l. (Utánnny. 1972)
- Fülei-Szántó Endre—Kornya László—Pelyvás F. István: Tanulj velünk magyarul! A debreceni Nyári Egyetem Tanácsa, Debrecen, I. k. 1977., második, bővített kiadás 1980., 97 l. II. k. 1978. 107 l., III. k. 1979. 95. l.
- The Folk Arts of Hungary. Ed. by Walter W. Kolar and Agnes H. Vardy. Papers presented at a Symposium Duquesne University, Pittsburgh, Pennsylvania, April, 1980. Duquesne Univ. Tamburitzans, Pittsburgh, 1981. 10, 201 l.
- Gercken, Norbert—Mavius, Götz—Takács, Anne-Elisabeth—Szabó T. Ádám: A magyar művelődés Hamburgban. Nyelvünk és Kultúránk (Budapest), 1979. 36. 38—43. l.
- B. Gergely Piroska: A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 261 l.
- Gheno, Danilo: L'evolversi di alcuni concetti in finnico con in raffronti ungheresi. Giano Pannonio 1. Padova, 1978. 71—86. l.
- Ginter Károly—Tarnói László: Ungarisch für Ausländer. 3. kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest, 559 l.
- Göllnerová, Alžbeta: József Eötvös. Bratislava, 1937. 244 l. (Spisy filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě 25.)
- Götze-Kobilarov, Gudrun: Die deutschen Lehnwörter der ungarischen Gemeinsprache. (A magyar köznyelv német jövevényszavai) Harrassowitz, Wiesbaden, 1972. 571 l.
- Gresits, Massimiliano: Grammatica della lingua ungherese. Mohovich, Fiume, 1879. 224 l.
- Guagnin, Alexander: Kronika moskevská (Moszkvai krónika). Ford. Matouš Hosius z Vysokého Mýta. Praha, 1602.
- Gubernath, Anton: Institutiones Linguae et Letteraturae hungaricae. Posonii, 1802—1803.
- Gyarmathi Sámuel: Okoskodva tanító magyar nyelvmester. Kolozsvárott és Szebenben, Hochmeister Márton, 1794. XXXIII, 1, 396, l. és 11 tábl.; 278, 1 lev. és 2 tábl.
- Cs. Gyimesi Éva: Találkozás az egyszerűvel. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 208 l.
- Györök, Leo György: Grammatica metodica della lingua ungherese con esercizi pratici. Vol. I. Mohovich, Fiume, 1880. V—97. l.
- Harvard University Library. Hungarian History and Literature; Classification Schedule, Classified Listing by Call Number, Chronological Listing, Author and Title Listing. Cambridge, Harvard University Press, 1974. 186 l.
- Hogy is mondjuk? Nemzetiségi nyelvhasználatunk — nemzetiségi nyelvművelésünk. Vál., összeáll., bev.: Jakab István. Madách Kiadó, Bratislava, 1976. 179 l.
- Horecky, Paul L. — Kraus, David H. eds.: East Central and South-East Europe: A Handbook of Library and Archival Resources in North America. Santa Barbara, Calif.—Oxford Clío Press, 1976. 467 l.
- Horváth István: Magyarózdi toronyalja. Írói falurajz. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1971. 472 l.

- Illyés Elemér: Erdély változása. Mítosz és valóság. 2. bővített kiadás. Aurora, München, 1976. (1977) 426 l. (Aurora könyvek)
- Illyés, Gyula: *La vela inclinata*. Ford. és az előszót írta Umberto Albini. Genova, 1980.
- Imre Samu: A felsőöri nyelvjárás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. 101 l. (Nyelvtudományi Értekezések 72.)
- Ives, Margaret: *Enlightenment and National Revival. Patterns of Interplay and Paradox in Late 18th Century Hungary*. With a selection of documents in translation prepared and annotated by Margaret C. Ives. Published for School of Slavonic and East European Studies, University of London, by University Microfilms International, Ann Arbor, Michigan, 1979. 270. e.
- Izsák József: Asztalos István. Irodalmi Kiadó, Bukarest, 1967. 337 l.
- Izsák József: Tamási Áron. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1969. 167 l.
- Jakab István: A magyar igekötők állományi vizsgálata. Madách Könyvkiadó—Akadémiai Könyvkiadó, Bratislava—Budapest, 1976. 106 l. (Nyelvtudományi Értekezések 91.)
- Jakab István: Nyelvünkről nyelvünkért. Madách Könyvkiadó—Gondolat Könyvkiadó, Bratislava—Budapest, 1980. 252 l.
- Jancsó Elemér: Az Erdélyi Magyar Nyelvemelő Társaság iratai. Akadémiai Kiadó, Bukarest, 1955. 446 l.
- Jancsó Elemér: A felvilágosodástól a romantikáig. Irodalmi Kiadó, Bukarest, 1966. 325 l.
- Jancsó Elemér: A magyar irodalom a felvilágosodás korában. Ed. Didactică și pedagogică București, 1969. 427 l.
- Jaroš, Peter: *Tisícročná včela*. Slov. spisovateľ Bratislava, 1979. 501 l.
- Juhász József: Határok nélkül. Antológia. Válogatás a Kanadai Magyar Írók Szövetsége utóbbi irodalmi pályázatán díjazott és kitüntetett legjobb alkotásokból. Kanadai Magyar Írók Szövetsége. Toronto, 1979. 192 l.
- Kallós Zoltán: Balladák könyve. Élő hazai magyar népballadák. Sajtó alá rend., bev. Szabó T. Attila. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971. 678 l.
- Kántor Lajos—Láng Gusztáv: A romániai magyar irodalom 1945—1970. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971. 418 l., 24 t.
- Karinthy Ferenc: Olasz jövevényszavaink. Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Kara, Budapest, 1947. 47 l. (Dissertationes Facultatis Philosophicae 7.)
- Károly, Sándor: *Semantica*. Ford., olaszra alkalmazta és bev. Danilo Gheno. Liguori editore. Napoli, 324 l. 1980.
- Katz, Hartmut: *Selkupische Quellen. Ein Lesebuch*. Verband d. wissenschaftl. Gesellschaften Österreichs. Wien, 1979. 231 l. (Studia Uralica 2.)
- Kerék, András: *Hungarian Language Research in North America. Themes and Directions*. The Canadian—American Review of Hungarian Studies. (Kingston, Ont.), 1978. Vol. V. No. 2. (Fall 1978) 63—72. l.
- Keresztes László: Unkarin kieli. Suom Kirjall. Seura, Helsinki, 1974. 180 l.
- Kesztyüs Tibor: *Katalog der Finnisch—Ugrischen Bestände einschliesslich Geschichte, Recht, Wirtschaft und Natur Finnlands und Ungarns 1—3*. Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen. Göttingen, 1977.
- Kis magyar stilsztika. Szerkesztette Szabó Zoltán. Irodalmi Kiadó, Bukarest, 1968. 228 l.
- Kiss Jenő: Magyaroktatás a berlini Humboldt Egyetemen. Magyar Nyelv (Budapest), LXXXVI. 1980. 1. 101—105. l.
- Klaniczay Tibor—Szauder József—Szabolcsi Miklós: Kis magyar irodalomtörténet. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1961. 493 l.
- Kós Károly, dr.—Szentimrei Judit—Nagy Jenő: Kászoni székely népművészet. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972. 270 l., 20 t.
- Kós Károly, dr.: Népélet és néphagyomány. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972. 273 l.

- Kovács László Lajos: Hungarian Collections in Academic and Research Libraries in North America. Ural-Altaische Jahrbücher (Wiesbaden—Bloomington, Ind.), 1980. 52. 73—86. l.
- Kovács László Lajos: The Hungarian Collection in the Lilly Library of Indiana University I—II. Ural-Altaische Jahrbücher (Wiesbaden), 1978. 50. 81—86. l.; 1979. 51. 147—149. l.
- Kovács László Lajos: A Survey of the Hungarian Collection at the Cleveland Public Library. In: Horrecky, Paul L.—Kraus, David H. eds.: East Central and South-East Europe: A Handbook of Library and Archival Resources in North America. Santa Barbara, Calif.—Oxford, Clío Press, 1976. 53—63. l.
- Kovács Márton: A felsőőri népsziget. Sylvester Nyomda, Budapest, 1942. 118 l. (Település- és népiségtörténeti értekezések 6.)
- Kovács Miklós: Magyar színjátszás és drámairodalom Csehszlovákiában 1918—1938. Madách Könyvkiadó—Szépirodalmi Könyvkiadó, Bratislava—Budapest, 1974. 225 l.
- Kozma Dezső: Egy erdélyi novellista. Petelei István. Irodalmi Kiadó, Bukarest, 1969. 141 l.
- Kőrösi Sándor: Grammatica teorico-pratica della lingua ungherese scritta ad uso delle scuole e dello studio privato. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1891. 147 l.
- Kőrösi Sándor: A magyar nyelvbeli olasz elemek. Tip. Mohovich, Fiume, 1892. 38 l.
- Kratkij ucsebnik vengerszkogo jazyka (Rövid magyar nyelvkönyv). Warszawa, 1910.
- Lakó Elemér: A kalotaszegi nyelvjárás magánhangzórendszere. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974. 150 l.
- Lengyel, Giovanni: Corso teorico-pratico di lingua ungherese scritta ad uso delle scuole e dello studio privato. Karletzky, Fiume, 1883. 145 l.
- Leška, Štefan: Elenchus vocabulorum Europaeorum cum primis slavico-rum Magyarici usus. Buda, 1825. 271 l.
- Liimola, Matti: Wolfgang Steinitz 1905—1967. Finnisch-Ugrische Forschungen (Helsingfors), 1970. 38. 335—341. l.
- Lizanec, Petro M.: Anyaggyűjtési program. Kérdőív az USZSZK Kárpátontúli területe magyar nyelvjárásainak dialektológiai atlaszához. Szókincs I. rész. (777 kérdés) Uzgorod, 1976. 197 l.
- Lotz János: Das ungarische Sprachsystem. Ungarisches Institut. Stockholm, 1939. 295 l. (A Stockholmi Magyar Intézet Kiadványai 3.)
- J. Lőrinczi Réka: A magyar rokonsági elnevezések rendszerének változásai. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 258 l.
- Löwenklau, Hans: Kronika nová o národu tureckém (A török nemzetről szóló új krónika. Ford. Jan Kocín z Kocinetu). Praha, 1595.
- Magyar Irodalmi Hagyományok Szlovákiai Lexikona. Főszerkesztő: Csanda Sándor. Madách Könyvkiadó—Gondolat Könyvkiadó, Bratislava—Budapest, 1981. 147 l.
- A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. Szerkesztő: Tompa József. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. 599 l.
- Manzelli, Gianguido: L'apporto italiano nei prestiti di origine orientale di mediazione europea nell'ungherese. Giano Pannonio 1. Padova, 1978. 31—60. l.
- Marassovich, Antonio: Caratteristiche fondamentali della lingua ungherese. Milano, 1936.
- Marosi Péter: Salamon Ernő. A költő és a versek gyönyörű sorsa. Irodalmi Kiadó, Bukarest, 1969. 308 l.
- Márton Gyula: Igetövek, igei jelek és személyragok a moldvai csángó nyelvjárásban. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974. 285 l.
- Márton Gyula: A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972. 600 l.
- Márton Gyula—Péntek János—Vöő István: A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 468 l.
- Mazák, Pavol—Mazáková, Jolana: Čítanka pre 4. ročník gymnázií a pre 4. ročník odborných škôl. Slov. ped. nakl., Bratislava, 1973. 319 l.

- Mazák, Pavol—Mazáková, Jolana: Literatúra pre 4. ročník gymnázií a pre 4. ročník odborných škôl. Slov. ped. nakl., Bratislava, 1978. 89 l.
- Minárik, Jozef—Koutun, Juraj: Čítanka pre 1. ročník gymnázií a pre 1. ročník odborných škôl. Slov. ped. nakl., Bratislava, 1978. 510 l.
- Minárik, Jozef—Koutun, Juraj: Literatúra pre 1. ročník gymnázií a pre 1. ročník odborných škôl. Slov. ped. nakl., Bratislava, 1978. 224 l.
- Murvai Olga: Szöveg és jelentés. A szabad függő beszéd szövegnyelvészeti vizsgálata. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 194 l.
- Nagy Kálmán: Kis magyar nyelvkönyv, különös tekintettel a nyelvhelyesség mindennapi kérdéseire. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970. 159 l.
- J. Nagy Mária: A szó művészete. Bevezetés a stíluselmzésbe. Tudományos és Enciklopédiai Kiadó, Bukarest, 1975. 140 l.
- Nehring, Karl: Zur Methode eines historischen Ortsnamenverzeichnisses von Südosteuropa. Südost-Forschungen (R. Oldenbourg/München), 1973. 32. 309—319. l.
- Nehring, Karl: Zur Erschließung der historischen Ortsnamen von Ungarn. Onoma (Leuven), 1980. 227—231. l.
- Orbán Gábor: A finnugor nyelvek számnevei. Értekezés a finnugor összehasonlító nyelvészet köréből. Slovenska Grafia ny. Bratislava, 1932. 93 l.
- Pálinskás László: Avviamento allo studio della lingua e letteratura ungherese. Edizioni Cymba. Napoli, 1970. 138 l.
- Párkány Antal: Sas Andor helye a csehszlovákiai magyar kulturális életben. Madách Könyvkiadó—Gondolat Kiadó, Bratislava—Budapest, 1975. 169 l.
- Pašiaková, Jaroslava: Lajos Kassák. Univ. Komenského., Bratislava, 1973. 244 l.
- Pellegrini, G. Battista: Alcuni italianismi dell'ungherese e le loro vie di diffusione. In: Il problema della traduzione e la diffusione della letteratura ungherese in Italia. Secondo incontro dei professori di ungherese in Italia. Istituto Universitario Orientale, Napoli, 1977. 17—31. l.
- Pellegrini, G. Battista: Veneti e Veneziani: I primi ospiti in Ungheria. Bollettino Storico dell'Istituto Veneto CXXVII. 1978—79. 669—677. l.
- Péntek János: A kalotaszegi hímzés és szókincse. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 325 l.
- Petrus, Pavol—Tomčík, Miloš: Čítanka pre 2. ročník gymnázií a pre 2. ročník odborných škôl. Slov. ped. nakl., Bratislava, 1978. 371 l.
- Petrus, Pavol—Tomčík, Miloš: Literatúra pre 2. ročník gymnázií a pre 2. ročník odborných škôl. Slov. ped. nakl., Bratislava, 1978. 161 l.
- Popély Gyula: A Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaság. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1973. 174 l.
- Pordány László: Kultúrstúdiumok az idegen nyelvi szakokon. Felsőoktatási Szemle (Budapest), 1980. 7—8. 459—465. l.
- Pražák, Richard: Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist. Univ. JEP, Brno, 1967. 185 l.
- Rédei, Karl: Syrjänische Chrestomathie. Mit Grammatik und Glossar. Wien, 1978. 265 l. (Studia Uralica 1.)
- Ribay, Juraj: Vocabularium Hungarico—Slavicum s.l. s.a. Kéziratos szótár. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Budapest, Quart. Slav. 2.
- Romániai magyar irodalmi lexikon. I. kötet. Szépirodalom, közirás, tudományos irodalom, művelődés. Főszerk.: Balogh Edgár. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 650 l.
- Ruzicska, Paolo: Pietro Pázmány traduttore di Tomaso da Kempen. In: Venezia e Ungheria nel contesto del Barocco europeo. Firenze, 1979. 305—329. l.
- Ruzicska, Paolo: Storia della letteratura ungherese. Nuova Accademia. Milano, 1963. 830 l.
- Santarcangeli, Paolo: Lirica ungherese del '900. Ganda XLVIII. Parma, 1962. 207 l. (Collana Fenice N. s. l.)

- Sas Andor: Egy kárpáti latifundium a hűbéri világ alkonyán. A munkácsi Schönborn-uralom társadalmi és gazdasági viszonyai a XIX. század első felében. Magyar Kiadó, Bratislava, 1955. 133 l.
- Sas Andor: A koronázó város. A bécsi kongresszustól a nagy márciusig, 1818—1848. Madách Könyvkiadó—Gondolat Könyvkiadó, Bratislava—Budapest, 1973. 335 l.
- Sas Andor: Riedl Szende hídverési kísérlete a cseh és a magyar szellemiség között a Bach-korszak Prágájában. (1854—1860) Slovenská Grafia ny. Bratislava—Pozsony, 1937. 63 l.
- Sas Andor: Történelmi és irodalmi tanulmányok. Magyar Kiadó, Bratislava, 1953. 324 l.
- Scaetta, Vittorio: L'arte di diventare un perfetto Ungherese in sole dodici lezioni (Takács Imre német nyelvű kézikönyvének fordítása-átdolgozása). Zanchi. Verona, 1862. 75 l.
- Scaetta, Vittorio: Nuovo metodo di Ollendorf per imparare a leggere scrivere e parlare una lingua in sei mesi; Guida per apprendere la lingua ungherese ad uso delle scuole e dell'insegnamento privato, compilata della terza edizione di quelle del professore Francesco Ney della Scuola Superiore di Pest dall'avvocato Vittorio Scaetta. Kézirat. Verona, [1874?]
- Sicroszewski, Andrzej: Benyovszky Móric a magyar és a lengyel irodalomban. Ford. Pályi András. In: Tanulmányok a lengyel—magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 375—406. l.
- Sicroszewski, Andrzej: Węgierska i Polska powieść historyczna w dobie romantyzmu. Warszawa, 1976. Uniw. 112 l. (Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego. Dissertationes Universitatis Varsoviensis 106.)
- Sima Ferenc: A magyar és a szlovák igekötőrendszer szótani természetéhez. In: Összevető nyelvvizsgálat, nyelvoktatás. Tankönyvkiadó, Budapest, 1972. 179—183. l.
- Sima Ferenc: Magyar nyelvtörténet. 1. A nyelvtörténet forrásai. Hangtörténet. Nyelvemlékek — szemelvények. Slov. ped. nakl., Bratislava, 1971. 295 l.
- Sinor Dénes: Az Indiana University magyar katedrája. Hungarológiai Értesítő (Budapest), 1980. II. évfolyam, 468—469. l.
- Sinor, Denis: Teaching Hungary; Hungarian Studies as an Academic Subject. The New Hungarian Quarterly (Budapest), 1971. 12. 37—46. l.
- Sipos István—Szűcs József: Ungarszki ezik za bölgari. (Magyar nyelvkönyv bolgárok számára) Tankönyvkiadó, Budapest, 1976. 607 l.
- Siptár Ernő: A magyar és a német igekötők szemantikai és funkcionális összevetésének kérdéséhez. In: Összevető nyelvvizsgálat, nyelvoktatás. Tankönyvkiadó, Budapest, 1972. 319—323. l.
- J. Soltész Katalin: Az ősi magyar igekötők (Meg, el, ki, be, fel, le) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959. 261 l.
- Sőni Pál: Nagy István. Monográfia. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 260 l.
- Sőni Pál: A romániai magyar irodalom története. Ed. Didact. și Ped. București, 1969. 301 l.
- Studia z dziejów polsko—węgierskich stosunków literackich. Red. István Csapláros. Uniw. Warszawski. Warszawa, 1978. 328 l.
- Szabédi László: A magyar nyelv őstörténete. A finnugor és az indoeurópai nyelvek közös eredetének bizonyítékai. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974. 538 l.
- Szabó, Győző: Attivismo e tensione ideologica nelle poesie di Ady. Ungheria Oggi. (Roma), 1977. n. 7—8., 17—19. l.
- Szabó T. Ádám: Der Münchner Kodex 4. Wortschatz mit vollständigen Wort- und Formenverzeichnis. (A Müncheni Kódex IV. Szókincs teljes szó- és alakjegyzékkel) Harrassowitz, Wiesbaden, 1977. 435 l.
- Szabó T. Attila: Haja, haja virágom. Virágénekek. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970. 333 l.
- Szabó Zoltán: Kis magyar stílustörténet. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970. 317 l.
- Szabó Zoltán: A mai stilsztika nyelvelméleti alapjai. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1977. 214 l.
- Szeberényi Zoltán: A vox humana poétája. Győry Dezső csehszlovákiai költészete. Madách Kiadó—Szépirodalmi Könyvkiadó, Bratislava, Budapest, 1972. 270 l.

- Szegedy-Maszák Mihály—Veres András—Bojtár Endre—Horváth Iván—Szörényi László—Zemplényi Ferenc: Irodalom a gimnázium II. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 431 l.
- Szekfü Gyula: Gragger Róbert művelődésünk történetében. Dunántúl ny. Budapest, 1927. 42 l. (Minerva könyvtár 4.) — Minerva, 1927. 6. 28—42. l.
- Szent-Iványi Béla: Der ungarische Sprachbau. Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1964. 157 l.
- Székelyi József: Magyar vonatkozású gyűjtemények a Minnesota egyetemen. In: A XIV. Magyar találkozó krónikája. Árpád Kiadó, Cleveland, 1974. 86—95. l. (Klny.: Detroiti Magyar Újság. ny. n.: Detroit, 1975. 8 lev.)
- Szigeti József: A mű és kora. Tanulmányok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970. 493 l.
- Szigeti József: A régi magyar irodalom története. Ed. Didact. și Ped. București, 1971. 377 l.
- Szűcs Enikő: Kursz vengerszko jazüka (Magyar nyelvkönyv) Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 630 l.
- Szilágyi N. Sándor: Világunk, a nyelv. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 247 l.
- Tamás Lajos: Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966. 936 l.
- Tanulmányok a lengyel—magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Szerk. Csapláros István, Hopp Lajos stb. MTA Irodalomtört. Int. — Lengyel Tud. Akad. Irod. Kut. Int. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 659 l.
- Teisler Pál: A Nagykaroly környéki nyelvjárás magánhangzórendszere. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973. 198 l.
- Tempesti, Folco: La letteratura ungherese. Sansoni-Accad. Firenze—Milano, 1969. 290 l.
- Teza, Emilio: Mezzofanti kiadatlan magyar nyelvű két distichonja. Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok (Acta Comparationis Litterarum Universarum), Kolozsvár, 1880. Vol. III. 11. l.
- Tezla, Albert: Hungarian Authors. A Bibliographical Handbook. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1970. 792 l.
- Tezla, Albert: An Introductory Bibliography to the Study of Hungarian Literature. Cambridge, Mass. Harvard University Press, 1964. 290 l.
- Tompa József: Ungarische Grammatik. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 426 l.
- Tóth László: Adalékok a XIX. századi olaszországi magyartanítás történetéhez. Katolikus Szemle. Róma, 1959. 23 l.
- Tóth László: Grammatica ungherese. 3. ed. riv. e corretta. Laterza, Bari, 1964. 252 l.
- Tóth László: La grammatica Ungherese di Verona rimasta in manoscritto „Miscellanea di studi dedicati a Emerico Varady”. Bologna, 1966. 30 l.
- Tóth László: La lingua magiara. Tip. Russo, Napoli, 1939. 218 l. (Pubblicazioni del Regio Istituto Superiore Orientale)
- Tóth László: Az olaszországi magyartanítás módszertani alapvetése. Exodus, Budapest, 1943. 60 l. (Neveléstudományi dolgozatok társaslélektani és logikai alapon 4.)
- Tóth, László: I poeti ungheresi Weöres e Illyés. Il Mattino, Napoli, 1979.
- Tóth Sándor: Gaál Gábor. Tanulmány Gaál Gáborról, a Korunk szerkesztőjéről. Függelék: Gál Anna: Gaál Gábor megjelent műveinek bibliográfiája. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971. 361 l.
- Unger Mátyás—Szabolcs Ottó: Magyarország története. (Rövid áttekintés) Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1965. 417 l.
- Universitas Comeniana, Philologica XXV. (A pozsonyi magyar tanszék 1971-ben rendezett filológiai szimpóziumjának anyaga). Slov. ped. nakl., Bratislava, 1973.
- Vámszer Márta: A kalotaszegi nyelvjárás igeragozási rendszere. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972. 198 l.
- Várady, Emerico: Grammatica della lingua ungherese. 2. ed. Valmartina, Firenze, 1965. 198 l. (Lingue del mondo)
- Várady, Imre: Das Studium des ungarischen und finnisch-ugarischen Sprachwissenschaft an italienischen Universitäten. Ural-Altaische Jahrbücher (Wiesbaden), 1966. XXXVII. 125—134. l. (Kl.: UAJB: Harrassowitz, Wiesbaden, 1966. 125—134. l.)

- Várdy, S. Béla: Az amerikai magyarságtudomány kifejlődése, nehézségei és feladatai. Valóság (Budapest), 1977. 8. 49—62. l.
- Várdy, S. Béla: Hungarian Studies at American and Canadian Universities. The Canadian—American Review of Hungarian Studies (Kingston, Ont.), 1975. 2. 91—121. l.
- Várdy, S. Béla: A magyarság tanulmányozása („magyarságtudomány”) az amerikai egyetemeken. Magyar Hírek (Budapest), 1976. 8. 10—11. l.; 9. 11. l.
- Várdy, S. Béla: Magyarságtudomány az észak-amerikai egyetemeken és főiskolákon. Kl. A 12. Magyar Találkozó Krónikájából. Árpád Könyvkiadó, Cleveland, 1973. 31 l.
- Várdy, S. Béla: A magyarságtudomány helyzete és problémái az amerikai egyetemeken. Nyelvünk és Kultúránk (Budapest), 1975. 20. 27—32. l.
- Várdy, S. Béla—Várdy Huszár Ágnes: Magyar kultúrmunka Pittsburghben. Nyelvünk és Kultúránk (Budapest), 1980. 41. 24—29. l.
- Veenker, Wolfgang: Verzeichnis der ungarischen Suffixe und Suffix-kombinationen. (A magyar ragok és ragkombinációk jegyzéke a tergo rendszerezve) Soc. Uralo-Altaica, Hamburg, 1968. 105 l. (Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica 3.)
- Veress Dániel: A rodostói csillagnéző. Kalauz Mikes Leveleskönyvéhez. Esszé. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1972. 188. l.
- Vita Zsigmond: Áprily Lajos, az ember és a költő. Függelék: Áprily Lajos irodalmi hagyatéka. Összeáll.: Réthy Andor. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972. 375 l.
- Vita Zsigmond: Jókai Erdélyben. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975. 285 l.
- Sándor Weöres: La nascita della poesia — Verzo la perfezione. Fordította, előszóval és jegyzetekkel ellátta Paolo Santarcangeli. Torino, 1977.
- Z dziajów polsko—węgierskich stosunków historycznych i literackich. Pod. red. Istvána Csaplárosa i Andrzeja Sieroszewskiego. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 1979. 286 l.
- Zsilka Tibor: A stílus hírcétké. Madách Könyvkiadó—Szépirodalmi Könyvkiadó, Bratislava—Budapest, 1973. 176 l.

NÉVMUTATÓ

a kötetben előforduló, a magyarságtudománnyal kapcsolatban álló személyekről

- Abondolo, Daniel M. 167, 173
Ág Tibor 16, 222
Albert Ernő 59, 222
Albini, Umberto 125, 130
Aly Belfádel, Arturo 122, 222
Angelini Papp, Maria Tereza 125
Antal Árpád 59, 222
Arany A. László 15, 197, 222
Austerlitz, Robert 167
Bachát László 40
Bakó Elemér 160, 164, 222
Bakoš, Ján 15
Balázs János 124, 126, 127
Balla Tamás 59, 222
Balogh Dezső 58, 222
Balogh Edgár 59, 227
Bárczi Géza 40, 51, 144, 182, 222
Barla Gyula 216
Bartha János 58
Basa Molnár Enikő 160, 164, 171, 173, 222
Bayerle Gusztáv 170
Becker, Karl Heinrich 83, 87, 90, 222
Bejach Ingrid 99, 102
Békési Ilona 53
Béky-Halász Iván 160
Béládi Miklós 155, 222
Bencédy József 223
Benedek Nándor 124
Benkő László 40
Benkő Loránd 40, 144, 222
Beöthy Erzsébet 140, 144, 223
Berczeli A. Károly 223
Berlitz, M. D. 97, 98, 223
Bernardelli, Ezio 125
Bernath, Mathias 89, 90
Berrár Jolán 144, 222
Bessenyei György 40
Birnbbaum Mariann 168
Bisztray György 168, 173, 223
Bodolay Géza 90, 96, 100, 112
Bojtár Endre 23, 229
Boros-Kazai András 170
Boros-Kazai Mária 170
Bouda, Karl 197
Bödey József 116
Bujnák, Pavol 15, 17, 223
Capacchi, Guglielmo 124
Castruccio, Paolo 130, 222
Cavaglià, Gianpiero 125, 129
Chászár Maya 168, 173
Collinder, Björn 78, 197
Comenius, Johannes Amos 223
(L. még Komenský, Jan)
Corradi, Carla 117, 120, 125, 126, 130, 223
Cygielska-Guttman, Elżbieta 106, 107, 112
Czegei Wass András 92
Csáky Móríc 79
Csanda Sándor 15, 16, 17, 223 226
Csapláros István 105, 112, 228, 229, 230
Császár Ferenc 122
Csécsy, Madeleine 135
Csehi Gyula 59, 223
Csillaghy András 125, 129
Csoóri Sándor 183
D'Alessandro, Marinella 125
Dankovský, Řekoř 28, 223
Dávid Gyula 59, 122, 223
Deáky Zsigmond 117, 223
Décsy Gyula 88
Deme László 17, 40, 223
Deréky Pál 78
Di Francesco, Amedeo 129, 130, 223
Dienes Ottó 131
Divéky Adorján 109
Dobos B. Magda 58, 223
Dobrovský, Josef 26, 27, 28

- Doleschné Dósa Mária 168, 173
 P. Dombi Erzsébet 58, 223
 Donath, Emerico 123, 126, 223
 Dömötör Tekla 176
 Dubrovina, Zinaida Mihajlovna 31, 49
 Éder Zoltán 125, 209
 Éltető J. Lajos 168, 170
 Erdődi József 78, 88
 Fábián Ernő 59, 224
 Fábián Pál 40, 120, 123, 124, 127, 223, 224
 Faerstain Katalin 147
 Fáj Attila 130, 222
 Faragó József 59, 60, 222 224
 Farczady Elek 58
 Farkas Gyula 83, 84, 88, 91, 97
 Feoktyisztov, Alekszandr Pavlovics 78
 Ferenczi Imre 40
 Fiore, Mester 169
 Fischer, Holger 88, 92, 93, 94, 224
 Fliflet, Albert Lange 217
 Fodó Sándor 37
 Fogarasi Miklós 120, 124, 223
 Frank Gabriella 74
 Frischmuth, Barbara 74
 Futaky István 88
 Fülei-Szántó Endre 100, 144, 216, 224
 Gaál Károly 71
 Gagnidze, Dzsumber 53, 54
 Galambos Ferenc 69
 Gálffy Mózes 58, 222
 Ganschow, Gerhard 88, 89
 Garaj Lajos 16
 Gardality István 173
 Gedeon Márta 112
 Geraszimova, Iraida 49
 Gercken, Norbert 96, 224
 B. Gergely Piroska 58, 224
 Gheno, Danilo 124, 127, 130, 224, 225
 Ginter Károly 218, 220, 224
 Glassl, Horst 90
 Gortvay Erzsébet 37
 Göllnerová, Alžbeta 15, 224
 Götze-Kobilarov, Gudrun 93, 224
 Gragger Róbert 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 97, 222
 Gregor Ferenc 112
 Gresits, Massimiliano 123, 126, 224
 Grothusen, Klaus-Detlev 92
 Gubernáth, Anton 27, 28, 224
 Gulya János 88
 Cs. Gyimesi Éva 59, 224
 Györke Magdolna 37
 Györök, Leo György 123, 126, 224
 Hajdú Péter 40, 78, 195
 Hankiss János 213, 214
 Hegedűs András 40
 Hegyes Angéla 37
 Hellenbart Gyula 93, 94
 Herczeg Gyula 123
 Hjelmslev, Louis 145, 197
 Holt, Jens 145
 Hopp Lajos 229
 Horváth István 59, 224
 Horváth Iván 229
 Horváth Katalin 37
 Horváth Tibor 58
 Horváth Zsófia 112
 Horvay D. Ferenc 168, 173
 Hubay Miklós 111, 124, 129
 Igusev, Jevgenyij 33, 35
 Illyés Elemér 61, 225
 Illyés Gyula 184, 188, 225
 Imre Samu 40, 70, 225
 Itkonen, Erkki 91
 Ives, Margaret Christine 217, 225
 Izsák József 59, 225
 Jakab István 16, 17, 144, 224, 225
 Jakócs Dániel 49
 Jakubiuk, Jerzy 106, 107, 112
 Jančovič, František 15
 Jancsó Elemér 59, 225
 Juhász Géza 215
 Juhász József 194, 225
 Juhász László 69
 Kallós Zoltán 59, 225
 Kálmán Béla 40
 Kántor Lajos 59, 225
 Kardos Tibor 107, 125
 Karinthy Ferenc 123, 225
 Károly Sándor 225
 Kárpáti Pál 99
 Kartvelisvili, Medea 54
 Katona Béla 40
 Katz, Harmut 81, 225
 Kázmér Miklós 16
 Käfer István 19
 Kelemen Béla 59
 Kelmakov, Valentin Kelmakovics 33, 35
 Kerék András 193, 225
 Keresztes László 144, 225
 Keresztury Dezső 82, 97, 98

Kesztyűs Tibor 91, 225
 Király Béla 156, 171
 Kiss Jenő 101, 225
 Kiss Jenő 60
 Klaniczay Tibor 121, 124, 225
 Kodály Zoltán 184, 186
 Kolar, Walter W. 173, 176
 Kolpakova, Natália 49
 Koltay-Kastner Jenő 123
 Komenský, Jan Ámos 26, 27
 Kornya László 97, 100, 102, 216
 Korol, Aleksander 107
 Kós Károly 59, 225
 Koszó János 97
 Kótyuk István 37
 Kovács László Lajos 158, 164, 226
 Kovács Márton 70, 226
 Kovács Máté 214
 Kovács Miklós 17, 226
 Kozma Dezső 59, 226
 Kölzow, Julianna 100, 102
 Köpeczi Béla 216
 Körösi Sándor 123, 126, 226
 Krawczykiewicz, Antoni 106, 107, 112
 Kristóf László 112
 Laczak, Jozef 112
 Lakó Elemér 58, 225
 Láng Gusztáv 59, 225
 Lant, Theofil 167, 173
 Larsen, Michael 146
 Lengyel, Giovanni 123, 126, 226
 Leška, Štefan 28, 226
 Lewestam, Fryderyk Henryk 109
 Lewy, Ernst 197
 Lintner Sándor 173
 Lizanec, Petro 30, 36, 37, 39, 40, 226
 Lotz János 135, 139, 167, 197, 220, 226
 Lőrincze Lajos 40, 216
 J. Lőrinczi Réka 58, 226
 Ludányi András 168, 170
 Ludányi N. Julianna 170, 173
 Lukáč, Emil Boleslav 15, 17
 Maityinszkaja, Klara 29, 39
 Maiszuradze, Lili 53
 Manzelli, Gianguido 124, 130, 226
 Marác László Károly 148
 Marassovich, Antonio 123, 226
 Márffy Oszkár 123
 Margócsy József 40
 Marosi Péter 59, 226
 Márton Gyula 58, 226
 Márton József 78
 Máté Jakab 55
 Mayer Klára 45
 Mavius, Götz 224
 Mező András 40
 Mihályi József 216
 Mikó Imre 59, 223
 Milleker Rezső 213
 Minissi, Nullo 119, 125
 Mokuterné Katus Elvira 113
 Molnár Ágoston 179
 Moór Elemér 97
 Moreau, Jean-Luc 217
 Moritz, Hans-Ulrich 100
 Murádin László 58
 Murvai Olga 58, 227
 Nagy János 40, 190, 216
 Nagy Jenő 59, 225
 Nagy Kálmán 58, 227
 Nagy Károly 182, 186
 J. Nagy Mária 58, 222, 227
 Nagy Olga 59
 Nagypál Teréz 116
 Nehring, Karl 87, 88, 91, 227
 Némédi Lajos 213
 Ney Ferenc 122
 Nowak, Jerzy Robert 108
 Nyíri Antal 40
 Orbán Gábor 15, 227
 Ortutay Gyula 40
 Oszlányi Róbert 167, 173
 Pál György 40
 Pálincás László 117, 119, 124, 127, 129, 227
 Palmeos, Paula 33, 39
 Papp István 79
 Párkány Antal 17, 227
 Pašiaková, Jaroslava 16, 17, 227
 Pavolini, Paolo Emilio 123
 Pellegrini, Giovan Battista 121, 130, 227
 Pelyvás F. István 100, 216
 Péntek János 58, 226, 227
 Pinténné Pereszlényi Márta 167, 172
 Pomogáts Béla 61
 Popély Gyula 17, 227
 Pordány László 45, 227
 Pražák, Richard 26, 227
 Rackenbrandt, Klaus 100
 Rác Endre 223
 Rákos Péter 7, 62

- Ránki György 156, 169, 170
 Rédei Károly 78, 81, 227
 Reyhman, Jan 105, 109, 112
 Révész Bertalan 17
 Ribay, Juray 28, 227
 Rieger, Erich F. 217
 Roy, Edward 100
 Ruzicska Pál 125, 127, 129, 130, 227, 228
 Sadowski, Aleksander Marek 112
 Sallay Géza 124
 Samociuk-Klocek, Teresa 107
 Santarcangeli, Paolo 125, 129, 130, 230
 Sárközy Péter 124, 129
 Sas Andor 15, 16, 17, 228
 Sauer, Gert 99
 Scaetta, Vittorio 122, 227
 Schlachter, Wolfgang 88
 Schwarz Elemér 70
 Sebestyén Árpád 40
 Sendler, Gerhard 93
 Sieroszewski, Andrzej 105, 106, 107, 109, 112, 228, 230
 Sikos Anna 125
 Sima Ferenc 16, 144, 222, 228
 Simon Józsefné 216
 Sinor Dénes 62, 149, 163, 170, 173, 228
 Sipos István 114, 115, 116, 228
 Siptár Ernő 144, 228
 Skalička, Vladimír 197
 Skirecki, Hans 100
 Ślaski, Jan 107, 108
 Snopek, Jerzy 108
 Sobolewski, Jan 112
 J. Soltész Katalin 144, 228
 Sóni Pál 59, 228
 Sötér István 106
 Stadtmüller, Georg 90
 Steinitz, Wolfgang 88, 97, 197
 Szabédi László 58, 228
 Szabó Győző 124, 126, 129, 130, 228
 Szabó T. Ádám 93, 224, 228
 Szabó T. Attila 58, 59, 222, 223, 228
 Szabó Zoltán 58, 225, 228
 Szabolcs Ottó 146, 229
 Szabolcsi Miklós 225
 Szabómihály Gizella 16
 Szaladze, Manana 53
 Szántó Miklós 173
 Szathmári István 40
 Szauder József 124, 125, 225
 Szauder Júlia 112
 Szeberényi Zoltán 17, 228
 Szegedy-Maszák Mihály 229
 Szekfű Gyula 90, 229
 Szeli István 62
 Szent-Iványi Béla 97, 144, 229
 Szentimrei Judit 59, 225
 Szépe György 201
 Széplaki József 160, 164, 229
 Szigeti József 59, 229
 Szij Enikő 41, 229
 Szilágyi N. Sándor 58, 229
 Szőnyi György Endre 112
 Szörényi László 229
 Szuvizsenko, Leonyid 49
 Szűcs József 114, 115, 116, 228
 Tagliavini, Carlo 121, 123, 124
 Takács, Anne-Elisabeth 224
 Takács Imre 122
 Tamás József 187
 Tamás Lajos 121, 229
 Tankó Béla 213
 Tardy Lajos 43, 53, 54
 Tarnai Andor 78
 Tarnói László 220, 224
 Teiszler Pál 58, 229
 Tempesti, Folco 130, 229
 Teza, Emilio 122, 123, 126, 229
 Tezla, Albert 159, 163, 229
 Thomsen, Vilhelm 145
 Thurn, Hans 93
 Tompa József 144, 226, 229
 Tóth Ilona 125
 Tóth László 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 229
 Tóth Sándor 59, 229
 Tökés Rudolf 173
 Tropea, Caterina 125, 129
 Troyse, Mariolina 129
 Trubetzkoy Nyikolaj Sz. 197
 Turczel Lajos 16, 17
 Unger Mátyás 146, 229
 Váci Mihály 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190
 Vajda László 40
 Vajda László 88
 Vajda György Mihály 78, 106
 Vámszer Márta 58, 229
 Váradi Sternberg János 43
 Várady Imre 91, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 130, 229

Várdy Huszár Ágnes 167, 172, 173, 174, 224, 229	Walkó György 78
Várdy S. Béla 156, 163, 165, 172, 175, 176, 193, 230	Wallisch Oszkár 214
Vaszócsik Vera 37	Wéber Antal 78
Veenker, Wolfgang 88, 89, 93, 230	Weiss, Bernard J. 173
Velcsov Mártonné 223	Wickman, Bo 197
Veres András 229	Wojatsek Károly 191
Veress Dániel 59, 230	Zaicz Gábor 145
Vikár Béla 53	Zalabai Zsigmond 17
Vita Zsigmond 59, 230	Zauli, Giovanni 129
Vitalone, Giuseppina 129	Zékány Imre 37
Vöö Gabriella 59	Zeman László 16, 17
Vöö István 58, 226	Zemplényi Ferenc 229
	Zsilka Tibor 17, 230

Tankönyvkiadó Vállalat. A kiadásért felelős: Petró András igazgató. Petőfi Nyomda, Kecskemét, 22909. Raktári szám: 55 157. Kiadásra előkészítette: Graf Rezső. Műszaki vezető: Lojd Lajos. Grafikai szerkesztő: Boromisza Zsolt. Műszaki szerkesztő: Ihász Viktória. A kézirat nyomdába érkezett: 1982. július. Megjelent: 1983. május. Példányszám: 2500. Terjedelem: 21,09 (A/5) ív. Készült monószereléssel, íves magasnyomással, az MSZ 5601—59 és az MSZ 5602—55 szabvány szerint.